

**ACADEMIA ROMÂNĂ**  
Filiala Timișoara  
**INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU”**

**REVISTA  
DE STUDII BANATICE**

**Anul II  
Nr. 1-2  
ianuarie – decembrie  
2011**

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**

# REVISTA DE STUDII BANATICE

Anul II

2011

Nr. 1-2  
ianuarie-decembrie

## CUPRINS

### Literatură

- Delia Badea**, *Critica literară bănăţeană. Repere contemporane*  
**Graţiela Benga-Ţuţuianu**, *Poezia din Banat în perioada postbelică*  
**Doina Bogdan-Dascălu**, *Literatura română din Voivodina în dicţionarele din România*  
**Crişu Dascălu**, *Direcţii şi modalităţi de studiere a literaturii române din Banat*  
**Ioan David**, *Etape ale istoriei presei româneşti din Banat*  
**Dana Nicoleta Popescu**, *Romanul bănăţean postbelic. Direcţii şi tendinţe*

### Documente

- Livius Petru Bercea**, *Un dicţionar de neologisme de la mijlocul secolului al XIX-lea*  
**David Blidariu, Păun Ion Otiman, Diana Otiman-Blidariu**, *Unele aspecte ale învăţământului românesc în Peninsula Balcanică (1864 – 1946)*  
**Miodrag Milin**, *Documentar 1989 (II)*

### Aniversări. Paul Miclău ' 80

- Delia Badea**, *Poetologia. Hermeneutica unei noi discipline*  
**Veronica-Alina Constanţeanu**, *Puterea limbajului*

### Instituţii

- Radu Ardelean**, *Programul publicaţiei „Drum nou”*  
**Alina Lioara Covaci**, *Conferinţele preoţeşti-învăţătoreşti organizate în Episcopia Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*  
**Ovidiu Laurenţiu Roşu**, *Evidenţa structurilor cooperatiste la nivelul Institutului*

## **Personalități**

**Dorina Chiș**, *Academicianul Remus Răduleț și rolul lui în dezvoltarea terminologiei științifice*

**Sorina Ianovici-Jecza**, *De amicitia. Corespondența Romul Ladea – Virgil Birou*

## **Recenzii**

**Pia Brînzeu**, *Bodysong*, Timișoara, Editura Fundației Interart Triade, Brumar, 2010 (Grațielă Benga-Țuțuianu); **Miodrag Ciurușchin**, *Relații politico-diplomatice ale României cu Serbia în perioada 1903 – 1914*, Timișoara, Editura Mirton, 2010 (Florin Zamfir); **Mariana Dan**, *Construcția și deconstrucția canonului identitar*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010 (Delia Badea); **Dan Florița-Seracin**, *Scrisul românesc în Banat. Lirica interbelică*, Lugoj, Editura Nagard, 2010 (Grațielă Benga-Țuțuianu); **Valeriu Leu, Costa Roșu**, *Cronici bisericești. Manuscrise din Banat. Secolele XIX-XX. Din istoria monografismului bănățean*, Zrenianin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); **Mircea Măran**, *Românii din Voivodina. Istorie, demografie, identitate românească în localitățile Voivodinei*, Zrenianin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); **Ionela Mengher**, *Creații populare în „Nădejdea” (Poezia)*, Novi Sad, Editura Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); **Olimpia Pancaricean**, *Mărghita, pagini de istorie culturală*. Contribuție la monografia satului, Zrenjanin, Editura ICRV, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); **Ovidiu Laurențiu Roșu**, *Comunitatea de Avere a fostului Regiment Grăniceresc Româno-Bănățean nr. 13 din Caransebeș (1879-1948)*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2010 (Alexandru Kósa); **François Ruegg**, *La Est nimic nou*, Timișoara, Editura Eurostampa, 1998 (Ștefan Buzărnescu); *70 de ani de activitate arhivistică în Banat*. Încercare monografică, Timișoara, Editura Tempus, 2008 (Alexandru Kósa); *Školstvo u Srbiji (1817-1838)*, Belgrad, 2009 (Viviana Milivoievici);

## INHALTSVERZEICHNIS

### Literatur

- Delia Badea**, *Literaturkritik im Banat. Zeitgenössische*  
**Grațîela Benga-Țuțuianu**, *Banater Lyrik der Nachkriegszeit*  
**Doina Bogdan-Dascălu**, *Rumänische Literatur aus der Vojvodina in rumänischen Lexika*  
**Crișu Dascălu**, *Rumänische Literatur aus dem Banat. Wege und Möglichkeiten*  
**Ioan David**, *Etappen der Geschichte der rumänischen Presse aus dem Banat*  
**Dana Nicoleta Popescu**, *Banater Roman der Nachkriegszeit. Entwicklungen und Tendenzen*

### Dokumente

- Livius Petru Bercea**, *Ein Neologismenwörterbuch aus der Mitte des XIX. Jahrhunderts*  
**David Blidariu, Păun Ion Otîman, Diana Otîman-Blidariu**, *Einige Aspekte des rumänischen Unterrichtswesen aus der Balkanhalbinsel (1864 – 1946)*  
**Miodrag Milin**, *Dokumente 1989 (II)*

### Gedenktage. *Paul Miclău '80*

- Delia Badea**, *Poetologie. Hermeneutik einer neuen Fachrichtung*  
**Veronica-Alina Costăceanu**, *Die Macht der Sprache*

### Institutionen

- Radu Ardelean**, *Programm der Zeitschrift „Neuer Weg“ („Drum nou“)*  
**Alina Lioara Covaci**, *Theologische und pädagogische Konferenzen, die vom Arader Bistum in der zweiten Hälfte des XIX. Jahrhunderts und Anfang des XX. Jahrhunderts organisiert wurden*  
**Ovidiu Laurențiu Roșu**, *Übersicht über die genossenschaftlichen Strukturen des Nationalen Genossenschaftsinstituts – Genossenschaftlicher Dienst des Kreises Severin (1947-1948) Evidența structurilor cooperatiste la nivelul Institutului Național al Cooperăției Serviciul Cooperatist al Județului Severin*

### Persönlichkeiten

**Dorina Chiș**, *Der Akademiker Remus Răduleț und seine Rolle in der Entwicklung der wissenschaftlichen Terminologie*

**Sorina Ianovici-Jecza**, *De amicitia. Briefwechsel zwischen Romul Ladea und Virgil Birou*

## Rezenzionen

**Pia Brînzeu**, *Body song*, Timișoara, Editura Fundației Interart Triade, Brumar, 2010 (Grațiela Benga-Țuțuianu); **Modrag Ciurușchin**, *Relații politico-diplomatice ale României cu Serbia în perioada 1903 – 1914*, Timișoara, Editura Mirton, 2010 (Florin Zamfir); **Mariana Dan**, *Construcția și deconstrucția canonului identitar*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010 (Delia Badea); **Dan Florița Seracin**, *Scrisul românesc în Banat. Lirica interbelică*, Lugoj, Editura Nagard, 2010 (Grațiela Benga-Țuțuianu); **Valeriu Leu**, **Costa Roșu**, *Cronici bisericești. Manuscrise din Banat. Secolele XIX-XX. Din istoria monografismului bănățean*, Zrenianin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); **Mircea Măran**, *Românii din Voivodina. Istorie, demografie, identitate românească în localitățile Voivodinei*, Zrenianin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); **Ionela Mengher**, *Creații populare în „Nădejdea” (Poezia)*, Novi Sad, Editura Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); **Olimpia Pancarițean**, *Mărghita, pagini de istorie culturală*. Contribuție la monografia satului, Zrenjanin, Editura ICRV, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); **Ovidiu Laurențiu Roșu**, *Comunitatea de Aveere a fostului Regiment Grăniceresc Romăno-Bănățean nr. 13 din Caransebeș (1879-1948)*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2010 (Alexandru Kósa); **François Ruegg**, *La Est nimic nou*, Timișoara, Editura Eurostampa, 1998 (Ștefan Buzărnescu); *70 de ani de activitate arhivistică în Banat*. Încercare monografică, Timișoara, Editura Tempus, 2008 (Alexandru Kósa); *Školstvo u Srbiji (1817-1838)*, Belgrad, 2009 (Viviana Milivoievici);

## CONTENTS

### Literature

**Delia Badea**, *Literary Criticism in the Banat Region. Contemporary Guide Marks*

**Grația Benga-Țuțuianu**, *Sketches on Poetry in the Banat Region*

**Doina Bogdan-Dascălu**, *Romanian Literature in Vojvodina Reflected in Dictionaries Published in Romania*

**Crișu Dascălu**, *Modalities and Approaches of Studying Romanian Literature in the Banat Region*

**Ioan David**, *Stages of the Banat Romanian Press History*

**Dana Nicoleta Popescu**, *The Postwar Novel in Banat. An Overall View*

### Documents

**Livius Petru Bercea**, *Neologisms in a Dictionary from the Middle of the XIX-th Century*

**David Blidariu, Păun Ion Otiman, Diana Otiman-Blidariu**, *Some Aspects of the Romanian Educational System in the Balkan Peninsula (1864 – 1946)*

**Miodrag Milin**, *Documentary 1989 (II)*

### Anniversarys. *Paul Miclău '80*

**Delia Badea**, *Poetology. The Hermeneutics of a New Branch of Science*

**Veronica-Alina Costăceanu**, *The Power of Language*

## **Institutions**

**Radu Ardelean**, *The "New Way" [„Drum Nou”] Publication : the Programme.*

**Alina Lioara Covaci**, *The Clerical Conferences Organized in the Arad Diocese in the Late XIX-th Century and the Beginning of the XX-th Century*

**Ovidiu Laurențiu Roșu**, *The Accounts of the Co-operative Structures in the National Institute of Co-operation – The Co-operative Department in the Severin district (1947-1948)*

## **Personalities**

**Dorina Chiș**, *Remus Răduleț (Member of the Romanian Academy) and His Part in the Development of the Scientific Terminology*

**Sorina Ianovici-Jecza**, *De amicitia. Letter Correspondence Between Romul Ladea and Virgil Birou*

## **Reviews**

**Pia Brînzeu**, *Body song*, Timișoara, Editura Fundației Interart Triade, Brumar, 2010 (Grațiela Benga-Țuțuianu); **Modrag Ciurușchin**, *Relații politico-diplomatice ale României cu Serbia în perioada 1903 – 1914*, Timișoara, Editura Mirton, 2010 (Florin Zamfir);

**Mariana Dan**, *Construcția și deconstrucția canonului identitar*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010 (Delia Badea); **Dan Florița Seracin**, *Scrisul românesc în Banat. Lirica interbelică*, Lugoj, Editura Nagard, 2010 (Grațiela Benga-Țuțuianu); **Valeriu Leu, Costa Roșu**, *Cronici bisericești. Manuscrise din Banat. Secolele XIX-XX. Din istoria monografismului bănățean*, Zrenianin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); **Mircea Măran**, *Românii din Voivodina. Istorie, demografie, identitate românească în localitățile Voivodinei*, Zrenianin, Editura ICRV, 2009 (Viviana Milivoievici); **Ionela Mengher**, *Creații populare în „Nădejdea” (Poezia)*, Novi Sad, Editura Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); **Olimpia Pancarițean**, *Mărghita, pagini de istorie culturală. Contribuție la monografia satului*, Zrenjanin, Editura ICRV, 2009 (Dana Nicoleta Popescu); **Ovidiu Laurențiu Roșu**, *Comunitatea de Aveere a fostului Regiment Grăniceresc Româno-Bănățean nr. 13 din Caransebeș (1879-1948)*, Timișoara, Editura Cosmopolitan Art, 2010 (Alexandru Kósa); **François Ruegg**, *La Est nimic nou*, Timișoara, Editura Eurostampa, 1998 (Ștefan Buzărnescu); *70 de ani de activitate arhivistică în Banat. Încercare monografică*, Timișoara, Editura Tempus, 2008 (Alexandru Kósa); *Školstvo u Srbiji (1817-1838)*, Belgrad, 2009 (Viviana Milivoievici);

## LITERATURĂ

## CRITICA LITERARĂ BĂNĂȚEANĂ. REPERE CONTEMPORANE

**Delia Badea**

**Cuvinte-cheie:** critică literară, Banat, spațiu cultural, tablou critic contemporan, revista literară

Redescoperirea și afirmarea spațiului cultural local a reprezentat, fără îndoială, una dintre tendințele definitorii ale anilor '90. Grație puterii financiare, capitala a continuat, însă, să rămână, în mod păgubos, fără rivali: „Centrele regionale nu doar că nu o pot concura – constata, în anul 2006, criticul Mircea Mihăieș -, dar distanța dintre București și orașe ca Iași, Cluj și Timișoara crește pe zi ce trece.” (Cătălina George, *Cultura de provincie aleargă după buletin de București*, „Cotidianul”, 17.05. 2006). Convinși de viabilitatea „policentrismului creator” (Cornel Ungureanu), oamenii de cultură și „de fapte” ai locului s-au implicat activ într-o serie de mișcări culturale locale, menite să dovedească faptul că Banatul reprezintă, fără doar și poate, un spațiu „definit altfel decât sub semnul Bucureștilor sau al Ardealului” (Cornel Ungureanu).

Această redescoperire a spațiului cultural local a avut la bază o serie de reviste culturale care au reușit, cel puțin în cazul Banatului, o coagulare a vieții culturale și o impunere a elitelor /individualităților vieții literare. Iată de ce, în continuare, în încercarea de schițare a unor repere ale criticii bănățene contemporane, vom avea în vedere trei dintre revistele culturale reprezentative pentru spațiul cultural banatic: „Orizont” (Timișoara), „Banat” (Lugoj) și „Reflex” (Reșița).

**Livius Ciocârlie și Școala cronicarilor literari de la „Orizont”**

**Livius Ciocârlie** reprezintă confirmarea deplină a teoriei conform căreia Bucureștiul atrage elitele (a se vedea și cazul Mircea Martin). Voce distinctă în critica literară românească, universitarul timișorean, stabilit de câțiva ani la București, s-a impus prin prospețimea scriiturii, eleganța, discreția, rafinamentul și erudiția unui cititor cu gusturi alese. Criticul Cornel Ungureanu îl așeza, firesc, alături de marile personalități culturale ale spațiului banatic: „Banatul a dat culturii române de azi un mare număr de teoreticieni: Mihail Șora (n. 1916, Ianova, lângă Timișoara), Mariana Șora (n. 1917, Timișoara), Virgil Nemoianu (n. 1940, București, cu părinți și bunici din Banat), Mircea Martin (n. 1940, Reșița) Mihai I. Spăriosu (n. 1944, Deta) și părea normal ca, după *Realism și devenire poetică în literatura franceză* (1974), *Negru și alb. De la simbol simbolul romantic la textul modern* (1979), *Mari corespondențe* (1981), *Eseuri critice* (1983), Livius Ciocârlie să continue tradiția acestei zone de contact etnic – de deschidere către Europa și către lume. Să abandoneze regimul teluric al literațiilor locale spre a se înălța în universul pur al ideilor modernității / modernizării.” (*Geografia literaturii române, azi*, IV. , *Banatul*, Pitești, editura Paralela 45, 2005, p. 138). În anii '90, într-o perioadă dominată de dispute și polemici aprinse, ținând refacerea clasamentelor literare, Livius Ciocârlie a fost unul dintre puținii critici moderați, practicând cu luciditate un discurs temperat, refuzând să impună ierarhii și îndemnând de fiecare dată la rigoare și obiectivitate: „Ce s-a întâmplat cu

literatura noastră după 1945 încă nu știm bine, sau știm într-un fel care se va modifica în timp, iar începutul acelei modificări, pare-se, a venit. A venit, pare-se, și pentru că avem deja un recul și pentru că a intervenit o ruptură în urma căreia, probabil, felul de a citi se va schimba. Mă gândesc la o modificare reală, nu la una pe care ne simțim obligați să ne-o impunem fiindcă am intrat în altă epocă și vrem să ne distanțăm de cea revolută. (...). Suntem condamnați la subiectivitate, fie că vrem să apărăm valorile care ne-au fost contemporane, fie că vrem să-i punem epocii cenușă în cap. De aceea, aștept de la o nouă generație de critici privire senină, netulburată de demonii interiori.

Ierarhiile se vor modifica – afirmă criticul -, chiar dacă, poate, nu în mod esențial. Ele se modifică tot timpul, iar după o istorie frământată, cum a fost a noastră, cu atât mai mult. Nimeni nu poate să împiedice acest proces. Că astăzi, el e generat, pe alocuri, de înverșunare este adevărat, însă înverșunarea nu e sfetnic bun. Celor înverșunați le-aș propune să-și privească propria viață cu aceiași ochi. De obiectivitate este nevoie”. (Livius Ciocârlie în „Caiete critice”, 11 – 12 / 1996).”

Analizând spațiul prozei contemporane din poziția de „*insider*” (Gheorghe Crăciun), criticul – prozator continuă să ofere judecăți de o mare finețe disociativă, evitând, cu grijă, orice fel de abuz, fie acesta terminologic ori temperamental. Eseist sagace, cu un

discurs de o teribilă limpezime a ideilor și o rigoare conceptuală inconfundabilă, Livius Ciocârlie rămâne una dintre vocile reprezentative pentru critica literară contemporană. Din „școala lui Livius Ciocârlie”, vin, de altfel, aproape toate elitele criticii literare bănățene.

Între cronicarii literari ai „Orizontului”, revista în jurul căreia s-au adunat cam toți foiletoniștii de valoare ai Timișoarei, **Cornel Ungureanu** este o voce distinctă, inconfundabilă și o autoritate incontestabilă, un excelent comparatist și istoric al literaturii. Erudit recunoscut al spațiului banatic și un fin degustător al literaturii contemporane, preocupat de actualitatea literară imediată, supervizând cu egală pasiune, atât debuturile timide, cât și împlinirile celor deja consacrați, foiletonistul trăiește prin lectură. „Pagina sa din „Orizont” – notează criticul Dorin Murariu – a devenit de-a lungul anilor o adevărată instanță, unde cărțile vin de bunăvoie pentru a înfrunța verdictul. Înțeleghător adesea, malițios, uneori, criticul se lasă pătruns de plăcerea lecturii și de spectacolul ideilor” (Dorin Murariu, *Biblioteca din Vest*, Timișoara, editura Brumar, 2005, p. 28 - 29). Interesat deopotrivă de text și de context, Cornel Ungureanu propune un discurs critic fascinant și relevant, erudit și autoritar, schițând prin opera sa o istorie vie a literaturii contemporane, cartografiată pe coordonatele unei provincii. Mizând pe viabilitatea policentrismului creator, criticul propune / impune „înlocuirea unui tipar / canon care leagă ierarhiile de un centru –

de o capitală – evitând înțelegerea „provinciei”.” (*Geografia literaturii române, azi*, IV. , *Banatul*, Pitești, editura Paralela 45, . 2005, p. 277). Pornind de la triada național – multinațional - european, criticul trasează o geografie - istorie a literaturii contemporane, având în centru conceptul de *specificitate*: „Eu scriu o Geografie a literaturii, de fapt o Istorie a literaturii, care arată că hotarele nu despart, ci unesc. Realizează dialoguri importante. Redefinesc granițele” (*De ce să rămânem ilegaliștii speranței?*, interviu realizat de Adriana Babeți și Mircea Mihăieș, „Orizont”, nr. 8, 2008, p. 4). Prezent și în celebra „lista lui Manolescu”, Cornel Ungureanu reușește, prin talent critic, relevanța și originalitatea discursului, să spargă granițele provinciale, fiind una dintre puținele voci critice „din provincie” care se bucură de autoritatea și recunoașterea rezervate elitelor „de la centru”.

Foști elevi ai lui Livius Ciocârlie, **Adriana Babeți** și **Mircea Mihăieș** sunt , de asemenea, critici consacrați ai „Orizontului”. Eseurile Adrianei Babeți aduc în paginile revistei teme legate de spațiul cultural timișorean integrat, de fiecare dată, firesc, culturii central europene. Comparatist de excepție, înzestrată cu virtuți didactice extraordinare, semiotician și teoretician erudit, Adriana Babeți este o prezență carismatică inconfundabilă în viața literară bănățeană. Studiile sale consacrate dandysmului pun în valoare talentul

hermeneutic al autoarei, erudiția și vocația de semiotician. Preocupată de relațiile dintre istorie și subiectivitatea scriitorilor, Adriana Babeți propune cititorilor, număr de număr, eseuri captivante. Interviuurile / dialoguri realizate pentru paginile revistei „Orizont” cu mari personalități culturale sunt, fără doar și poate, printre cele mai așteptate materiale: „Întotdeauna dialogurile - interviurile Adrianei au fost „cele mai bune”. Și cu Czeslaw Milosz, și cu Al. Paleologu și cu Vladimir Tismăneanu și cu Susan Sontag și cu Mihai sau Mariana Șora. Ea știe să-l facă pe subiectul interviului să trăiască, să se desfășoare, să se simtă bine vorbind despre sine. (...) Are un fel de căldură care-l ajută pe convorbitor să fie și să rămână el însuși. Probabil, succesul pe care îl are la catedră se datorează și acestui har special”. (Cornel Ungureanu, *De la o enciclopedie la alta*, „Revista 22”, 23 decembrie, 2003).

Oarecum împărțit între Timișoara și București, fiind vicepreședinte al Institutului Cultural Român, **Mircea Mihăieș**, și el „orizontist”, s-a impus ca unul dintre principalii doctrinari ai generației 80. Dezinvolt și dezinhibat, subtil și cel mai adesea acid ironic, trecând prin sита comentariilor realitatea cotidiană, criticul nu ezită să demaște în articolele sale „chipurile și măștile politicienilor, (...), fețele României și ale românilor, trufia capitalei și resemnarea provinciei (...). Totul livrat în ambalajul inconfundabil al unui scriitor talentat” (Dorin Murariu, *Biblioteca din Vest*, Timișoara, editura Brumar, 2005, p. 137.).

Alături de cei trei cronicari evocați, o contribuție esențială la prestigiul criticii literare bănățene o au eseistii, cei care, cu profesionalism, număr de număr, ne țin conectați la actualitatea literară vie. Cronica literară ridicată la rang de eseu poartă semnături cu mare

prestanță. Îi amintim pe: carismaticul **Marcel Tolcea**, originalul hermeneut cu a sa inconfundabilă rubrică „La tolce vita”, **Șerban Foarță**, **Vasile Popovici**, **Daniel Vighi**, **Lucian Alexiu**, **Viorel Marineasa**, **Grația Benga**, **Marian Odangiu**, **Alexandru Ruja**, **Dana Nicoleta Popescu**, **Cristina Chevereșan**. Sunt nume, nu puține, ce nu mai au nevoie de prezentare, iar marele merit al colectivului redacțional al „Orizontului” timișorean stă în faptul de a fi reușit să adune și să mențină constant între copertile revistei întreaga elită a spațiului cultural bănățean.

Un alt profesionist al foiletonului critic este profesorul universitar **Adrian Dinu Rachieru**. Sociolog de formație (și de vocație!), colaborator permanent la numeroase reviste culturale din țară și de peste hotare („Orizont”, „Luceafărul”, „Convorbiri literare”, „Rostirea românească”, „Tribuna”, „Glasul Bucovinei” ș.a.), Adrian Dinu Rachieru face parte dintre acei cronicari neobosiți, mereu racordat la prezentul cultural, cu un discurs critic livresc a cărui originalitate vine dintr-o benefică îmbinare a cercetării critice cu incursiunile sociologice. Recunoscut unanim pentru extraordinarul spirit al echilibrului demn de invidiat la un critic literar în zilele noastre, scriitura sa se impune prin pertinenta comentariului, spectacolul ideilor și eleganța stilului, într-un discurs devenit „marcă personală”. În sfera criticii literare, A. D. R. optează pentru un pluralism civilizată al opiniilor, singurul care poate asigura, în concepția criticului, o reșezare a valorilor pe criterii strict estetice: „ **Seceta proletcultistă**, - notează **Adrian Dinu Rachieru** - **realismul canonic**, **capacitatea imitativă etc. obligă la reșezarea valorilor și prefacerea hărții literare.**

Dar nu prin „decrete“ generaționiste! Valorile coexistă în oglinda culturală, relieful axiologic e accidentat iar rocadele, atunci când se produc, au – necesarmente – o motivație estetică, nu biografică. Încât frenezia revizuirilor, firească pentru generațiile care vin, echipate cu un alt cod de lectură pe suportul relaxării ideologice trebuie să împace, credem, redeșteptarea sentimentului național cu mentalitatea europeană, dincolo de false discordii și păguboase exclusivisme.” (Adrian Dinu Rachieru, *„Rădăcinile arheale“ și „conștiința sfâșiată“*, „Intermundus media”, 9 iulie 2007).

### **Cronicarii lugojeni. Constantin Buiciuc și Dorin Murariu.**

Asemenea „Orizontului” timișorean, revista lugojeană „Banat” reușește să adune în paginile sale cronicari și esești care asigură prestigiul de netăgăduit al publicației. Sub conducerea directorului Iosif Crăciunescu, redactorii Dorin Murariu, Constantin Buiciuc și Simion Dănilă, alături de neobosita Adriana Weimer (secretar general de redacție) adună, număr de număr, studii, cronici și eseuri sub semnătura unor personalități recunoscute. Îi amintim aici pe: **Maria Bologa, Cristian Ghinea, Remus Valeriu Giorgioni, Constantin Tufan Stan, GrațIELA Benga, Ela Iakab, Dan Florița Seracin, Eugen Dorcescu.** Între acești redevabili esești, **Constantin Buiciuc** se distinge drept unul dintre cei mai talentați și

totodată mai modești critici ai spațiului cultural bănățean. Prezență discretă dar mereu așteptată în numerele „Banatului” lugojean, analizele sale critice au dobândit statutul unor veritabile repere pentru istoria literară contemporană. Acribia cercetătorului pasionat este dublată, de fiecare dată, de bucuria onestă de a revela calitățile textului, într-un discurs critic ce îmbină în mod fermecător erudiția cu pasiunea.

Adept, asemenea lui Cornel Ungureanu, al conceptului de *geografie literară*, un alt critic lugojean, **Dorin Murariu**, se impune în paginile „Banatului” ca unul dintre cronicarii profesioniști ai vieții culturale bănățene. Cronicile sale, de o delicatețe admirabilă, surprind liniile esențiale ale operelor comentate, într-un discurs în care criticul se vede adesea dublat de prozator sau de comparatist. Practicând o critică de implicare, participativă, cronicarul coboară de fiecare dată cu grijă în adâncurile operei, cercetează hățișurile epice pentru a aduce la suprafață aspectul esențial al textului. Scriitura sa vădește erudiție și acea plăcere a lecturii ce însoțește criticii de vocație, implicați și aplecați asupra cărților : **„discursul critic al lui Dorin Morariu nu rămâne, în nici un fel, un examen neutru, ci o repovestire participativă, un film despre. Unde verbul dominant nu e niciodată a judeca, ci, întotdeauna, a rezona. Aceasta constituie nota particulară a întreprinderilor criticului lugojean: capacitatea de a reconstitui universurile ficționale, de a le**

recompune în procesul de decantare a lecturii critice, pentru a le prezenta, astfel, cititorului.” (Olimpia Berca, *Departa de centru, aproape de centru*, Editura on-line Semănătorul, 2009, p. 20 ).

### **Criticii de la „Reflex”. Ada Cruceanu.**

După cum mărturisea însuși poetul Octavian Doclin, sufletul revistei „Reflex”, eseurile și cronicile criticilor reșițeni reunite în paginile revistei dau seama despre „*arta, cultura și civilizația* Banatului de azi și din totdeauna, scrisă de oamenii lui, dar deschisă și celor care au ceva de spus despre această provincie românească, ținut cu o istorie mai altfel, o tradiție și un statut cultural mai aparte” (Octavian Doclin, *Încă două-trei precizări necesare*, în *Reflex*, anul I, nr. 3, decembrie 2000, p. 1).

În acest context, studiile **Adei Cruceanu**, prezență constantă în paginile revistei, propun o perspectivă teoretică modernă, pluridisciplinară. Spirit analitic meticulos, jonglând, cu lejeritatea specialistului, cu concepte ținând de sfera barocului, a antropologiei, psihologiei ori poeticității, fină cunoscătoare a formalismului european, Ada Cruceanu rămâne unul dintre observatorii neobosiți ai vieții culturale bănățene. **Radu Ciobanu, Ionel Bota, Valy Ceia, Olimpia Berca sau Eugen Dorcescu** sunt doar câteva dintre numele eseistilor de referință care semnează, de asemenea, cu pasiune și profesionalism, în paginile

„Reflexului” reșițean.

### **Mircea Martin și critica universitară bănățeană**

Alături de cronicarii literari, foiletoniștii și eseiștii deja evocați sau doar amintiți, critica literară bănățeană include o latură universitară, oferind studii de poetică, stilistică, ori teoria literaturii, așadar texte de metodă, cu susținere epistemică, într-un cuvânt metaliteratură.

Unul dintre cei mai importanți teoreticieni postbelici, este, cu certitudine, bănățeanul **Mircea Martin**, reșițean stabilit la București. „Singurul critic dintre teoreticieni”, cum îl numea Al. Cistelean, Mircea Martin este mentorul literar și cultural al unei întregi generații. Preocupat de tipurile gândirii și rostirii creatoare, abordând demersul critic ca act de identificare, teoreticianul construiește în studiile sale un veritabil program critic, un model hermeneutic complex, pentru care fidelitatea față de text este esențială: „Nu înțeleg actul critic altfel decât ca participare, ca «experiență». Critica e una, indiferent de pretexte, și identitatea ei o dă efortul interpretativ. Pentru mine acesta presupune o încercare de identificare infinit repetată. Ținta oricărei exegeze trebuie să fie aceea de a întâlni conștiința unei opere (nu pe cea a autorului) și de a-i reda (sau atribui) o coerență semnificativă” ( Mircea Martin, *Generație și creație*, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 5-6). Adept al gândirii critice raymondienne, practicând el însuși o critică de identificare pentru care are, fără doar și poate, o înclinație instinctivă, Mircea Martin impune o viziune organică asupra istoriei literare, insistând de fiecare dată asupra coerenței demersului interpretativ. Pentru autorul *Singurei critici*, critica înseamnă, înainte de toate, înțelegere: „Ea nu este iubire pentru că iubirea se dispensează de înțelegere. Sunt critici, după cum sunt oameni în genere, care nu înțeleg decât ceea ce iubesc. Sunt alți critici și, de bună seamă, alți oameni care nu iubesc decât ceea ce înțeleg. Cred că un critic ar trebui să înțeleagă și ceea ce nu iubește; după cum ar trebui să se apropie cu iubire de ceea ce nu

înțelege: să depășească momentele de contrariedade sau de opacitate printr-un elan de simpatie penetrantă. Înțelegerea deci, ca putere de supunere la obiect, ca probă de plasticitate spirituală, ca sfidare a închistării și suficienței, ca semn că dialogul există și comunicarea – comuniunea chiar – sînt posibile.”

Dintre teoreticienii literaturii rămași pe meleaguri bănățene, **Crișu Dascălu, Ilie Gyurcsik, Livius Petru Bercea**, alături de întemeietorul școlii stilistice timișorene, profesorul **G.I. Tohăneanu**, sunt câteva dintre numele cu rezonanță pentru critica universitară. Stilistician și semiotician recunoscut, **Crișu Dascălu** s-a impus ca unul dintre principalii teoreticieni ai limbajului poetic de la noi. Sobru, obiectiv și imparțial în judecarea axiologică a literaturii, criticul aduce în discuție în studiile sale câteva ipoteze esențiale de reinterpretare a limbajului poetic românesc, pornind de la supoziția că în evoluția limbajului poetic pot fi detectate atât *continuități*, cât și *discontinuități*. Chiar atunci când analizele propuse vizează autori deja consacrați, criticul pornește la drum ca și când s-ar scrie despre ei, acum, întâia dată.

Cât privește șansele de afirmare ale literaturii bănățene, acestea depind, în concepția stilisticianului, în mare măsură de „capacitatea celor care o fac de a concura în modul cel mai serios valorile naționale, de a deveni valori naționale și, dacă se poate, chiar universale” (Crișu Dascălu, în *Anchetele revistei „Reflex”*, nr. 7-8-9 / 2004, p. 9).

Aceeași preocupare pentru studiul limbajului poetic o împărtășește și stilisticianul **Livius Petru Bercea**, cel care, prin studiile sale, manifestă o preferință vădită pentru clasicii literaturii. Pentru Livius Petru Bercea, preocupat în special de tehnicile de constituire ale limbajului figurat, de polisemia construcțiilor metaforice, limbajul operei literare reprezintă, de fiecare dată, o componentă esențială a textului.

Un alt semiotician remarcabil este universitarul **Ilie Gyurcsik**. Dascăl eminent, erudit și model pentru generații întregi, Ilie Gyurcsik este teoreticianul preocupat de paradigmele modernității, punând în permanență literatura în dialog cu disciplinele învecinate. Coleg de generație cu Livius Ciocârlie, Ilie Gyurcsik rămâne o prezență discretă dar deloc neglijabilă în spațiul comparatisticii contemporane.

### **Lexicografii literari**

Alături de cronicari, foiletoniști, esești și critici universitari, istoricii literari bănățeni vin să completeze tabloul critic al acestui spațiu cultural. Merită menționate aici numele unor autori a căror contribuție în spațiul literaturii bănățene este remarcabilă: **Olimpia Berca, Alexandru Ruja, Diana Zărie, Paul Eugen Banciu și Aquilina Birăescu** sunt semnatarii unor dicționare critice esențiale pentru acest spațiu cultural.

*Dicționarul scriitorilor bănățeni* al Olimpiei Berca, alături de numeroase alte volume consacrate de autoare peisajului literar contemporan (*Lecturi provinciale, Despre maestri, Provincia literară, Departe de centru, aproape de centru*), precum și *Dicționarul scriitorilor din Banat*, coordonat de Alexandru Ruja, sau volumele *Scriitori și lingviști timișoreni* (Aquilina Birăescu și Diana Zărie), *Timișoara literară* (Paul Eugen Banciu și Aquilina Birăescu) dovedesc preocuparea constantă a acestor teoreticieni pentru viața literară contemporană, ei oferind, prin lucrările lor, portrete literare reprezentative, dar și o serie de necesare recuperări, esențiale pentru spațiul cultural banatic.

Schițat prin câteva dintre reperele sale esențiale, tabloul criticii literare bănățene se conturează, astfel, cu linii precise, cu un colorit aparte ce-i asigură individualitatea dar și cu impunerea unor valori / elite general recunoscute. Confirmând fără doar și poate viabilitatea „policentrismului creator”, criticii literari ai spațiului banatic completează firesc harta critică națională, împlinind, astfel, spusele lui Cornel Ungureanu: „Identitatea noastră europeană, răsăriteană sau balcanică nu instaurează un sistem de opoziții, ci un tip de dialog, necesar lumii de azi și, mai ales, lumii de mâine” (*Geografia literaturii române, azi, IV, Banatul, Pitești*, editura Paralela 45, 2005, p. 277 ). Rămâne ca istoria literaturii să confirme sau, dimpotrivă, să infirme, viabilitatea criticii literare din acest spațiu cultural.

## LA CRITIQUE LITTÉRAIRE DE BANAT. QUELQUES RÉPÈRES CONTEMPORAINES

(*Résumé*)

**Mots clés:** *critique littéraire, Banat, espace culturel, tableau critique contemporaine, revue littéraire*

L'étude sur *La critique littéraire contemporaine de Banat* se propose de tracer, par

ses personnalités les plus représentatives, le tableau de la critique actuelle de Banat. En prenant comme point de départ le concept du *policentrisme créateur*, notre approche vise des noms importantes de cet espace géographique et culturel, en insistant toute une fois sur les échos de la critique de Banat au déla des frontières locales.

On a souligné le fait que, dans l' affirmation d' un certain espace culturel un rôle essentiel revient aux revues littéraires locales, celles qui doivent coaguler la vie culturelle d' une region et imposer ainsi les élites / individualités de la vie culturelle, voire de la critique littéraire de telle ou telle région.

Quant à la structure de cette approche, nous avons proposé 3 grandes catégories pour les critiques littéraires: la cronique littéraire (les essaistes), les universitaires et les historiens littéreares.

Tracé par ses repères éssentieles, le tableau de la critique littéraire de Banat se révèle comme un tout particulière, avec son individualité mais aussi avec ses individualités bien différentes, devenues des valeurs généralement reconnues.

# POEZIA DIN BANAT ÎN PERIOADA POSTBELICĂ

Grația Benga-Țuțianu

**Cuvinte-cheie:** poezia postbelică, tradiție, modernism, evoluție, diversitate

E foarte dificil de cuprins în câteva pagini ceea ce a însemnat poezia din Banat de-a lungul a șapte decenii. De aceea, voi schița unele linii ale evoluției liricii postbelice în acest perimetru, cu direcții reprezentative și cu portrete de scriitori emblematici, din generații diverse – scriitori ale căror cărți au avut ecou nu numai în spațiul bănățean, ci și pe plan național.

Dintr-un interbelic marcat de confruntarea (sau, uneori, de interferența) dintre tradiționalism și modernism coboară Petru Sfetca, poet și traducător, a cărui aderare la Manifestul Cercului Literar de la Sibiu (1943) i-a adus o condamnare la închisoare (1957). Evoluția poetică a lui Petru Sfetca se observă cel mai bine în antologia *Cumpăna vieții* (1972), unde poeziei spiritual-naturaliste i se opune o alternativă imaginară, care caută să descopere convergența dintre imobilismul materiei și contorsiunile spiritului. „Eu vin de undeva departe și am trecut prin câmpul gol, / Pe mânjii mei azurul șade și Timpul e domol, domol... / [...] Și mă revărs în slăvi de boare, ca un descântec nesfârșit, / Am aripi calde peste lume și sunt grăbit, și sunt grăbit...” (*Autobiografie*) Poemele se remarcă prin discreție și naturalețe, prin tonalitatea apocaliptică și sobrietatea mijloacelor figurative. Preia armonii din poezia lui Bacovia și Blaga, dar și din lirica italiană (Ungaretti, Umberto Saba sau Eugenio Montale). Lirica lui Petru Sfetca transfigurează spectacular convulsiile imanentei și le transferă în sfera elevată a cerebralului. Prin versul eliptic, concentrând cuvinte menținute

într-o subtilă stare de vibrație, poemele transcriu o replică lirică aruncată literaturii oficioase. (Ar trebui amintit, poate, că lui Petru Sfetca i se datorează primele traduceri românești din lirica lui Ungaretti, Montale, Saba. A tălmăcit, de asemenea, din creația lui Hölderlin, Novalis, Leopardi, Baudelaire, Ezra Pound.)

Așa cum există scriitori ai discreției solitare, există și creatori care au exercițiul spectacolului literar. Unul dintre ei a fost Petre Stoica, poet și jurnalist al cărui traseu definește și periferiile Europei Centrale, dar și dinamica ei, după 1960. Marea parte a liricii lui Petre Stoica afirmă descoperirea Centrului undeva la margine. Biografia lui o confirmă. Între *Blânda arheologie* și Jimbolia (Simbolia) se vor crea bucle care au o autentică acoperire în idee. Dar, înainte de recuperarea Centrului, Petre Stoica a trăit statutul de exclus. Căuta libertatea, însă libertatea era cultivată numai în subteranele boemei. Bucuria de a fi solidar se conjuga cu entuziasmul de a (te) închina poeziei – într-o efervescență mereu inaugurală. În siajul lui Dimitrie Stelaru, se forma o generație care-și asuma cultul pentru poezie și apartenențele intelectuale: Nichita Stănescu, Mircea Ivănescu, Cezar Baltag. În acest climat s-a afirmat dubla natură a lui Petre Stoica, de literat și de comentator de poezie, de scriitor și de degustător de rarități. Era un *homo aestheticus*. A impus un stil – în poezie și în biografie.

Lirica lui Petre Stoica, începând cu *Miracole* (1966) și *Arheologie blândă* (1968), e privită prin lentila recuperării unui șir de valori. A reconstituirii unui spațiu original și a revedicării unei stări marginale, concepute ca stare *exceptională*. Piesele mărunte ale unei lumi dispărute sunt adunate ritualic și ajung să reconfigureze, prin actul poetic, vibrațiile unei ordini sacre. Un topos (Banatul) poate adăposti ceremonii mirabile. Un poet, Petre Stoica, poate fi rege și, în egală măsură, un proscris. „... Nebunul binecuvânta îndrăgostiții fotografiți / lângă peisajul cu-aeroplan și palmieri violeți / orbul cânta la vioară un imn lui Dumnezeu / și încet cobora într-un râu nevăzut. Sprijinit / peste vise, bătrânul blajin ca un patriarh / vindea lipitori și rădăcini de lecuیت nenumăratele boli, / nebunul ridica boabele porumbului strivite în praf / semănându-le-n ogoare pe care numai el le știa.”... (*Vechi târg*

*în Banat*) De Vasko Popa (și el creator într-un spațiu de contact etnic) îl apropie pe Petre Stoica valorificarea abundenței oximoronice, însă îl desparte raportarea la rădăcini. În Jimbolia, orașul de la margine, acolo unde Marc-Mihail Avramescu voia să-și piardă urma, poetul vede un topos al întemeierii. Devine Cetatea Simboliei, „un exercițiu de despărțire de lumea imediată, în numele celei simbolice. E un loc al graniței, care îi definește prin omologie statutul poetic. Iar prin efortul poetului, Jimbolia se metamorfozează miraculos: e toposul reîntâlnirilor cu Trakl, cu Ernst Jünger, cu A. E. Baconsky sau Marc-Mihail Avramescu. Acolo, în Jimbolia, se manifesta un mod de a trăi în cultură, dar se ținea și o lecție despre cum se făcea presă în vremurile de demult, când un ziarist remarcabil intra ușor în mitologiile unei adolescențe. Muzeul presei „Sever Bocu” stă oricând mărturie.

Dacă Petru Sfetca și Petre Stoica erau bănățeni prin origine, Anghel Dumbrăveanu e bănățean prin adopție, ceea ce nu-l leagă mai puțin de această zonă a marginilor, cu specificul ei multicultural. Petru Sfetca fusese un poet al așteptării, Petre Stoica – al recuperărilor ; Anghel Dumbrăveanu e poetul neliniștilor, al căutării, al resurecției. Scriitorul care, în descătușătorii ani '60, semna nu mai puțin de patru volume (*Fluviile visează oceanul, Pământul și fructele, Iluminările mării și oase de corăbii*) caută locul privilegiat în care terestritatea se întrepătrunde cu nemărginirea astrală. Biografia lui, evoluția sa lirică se leagă de numele lui Petre Stoica, Nichita Stănescu, Adam Puslojici, Srba Ignjatovici. Un Poem ca *Fântânile Serbiei* vorbește în numele unei inepuizabile solidarități creatoare. Dar și al unor destine singulare, de un dramatism autentic, chiar dacă travestit sub o mască epicureică: „suntem la masă aproape toți / petre adăpostit în barba lui de iarbă uscată / nichita uitându-se la înger cu două pete de cer / adam care tocmai l-a încuita pe dumnezeu într-o garsonieră / și srba uimit de tăcerea și înțelepciunea propriului vis / iar eu în loc să mă plâng că-mi scufundară corăbiile/ în strâmtoarea bletemată a zilei / îmi amintesc cum alergam după soare cu cercul // [...] un lăutar și-o bardacă de vin / mai putem cumpăra / punând vers de la vers / chiar dacă luna nu ne mai sărută pe gură / când ne ntoarcem spre dimineață / din patul vreunui cântec mirosind a femeie / masa e-ntinsă pe

fluviu / și nu ne vedem între noi // ce bine-ar fi cugeta unul / dacă ne-am mai putea întâlni / chiar așa / la un secol o dată”. Lirismul lui Anghel Dumbrăveanu e asumat fără reținere, chiar și atunci când poetul apelează la identități imaginare și la toposuri pe măsură. Existența lui se desfășoară între o realitate toxică și tărâmul salvator al poeziei, pe care se reînsuflețesc mari mituri ale iubirii și ale nemuririi.

Prin atenția acordată expresiei, de Anghel Dumbrăveanu se apropie Crișu Dascălu. A debutat tot în anii '60, cu versuri care aduceau un timbru proaspăt în lirica vremii. Poemele din *Mânie și marmură* (1968) se impun prin ținuta de o severă demnitate a discursului, prin care se rostește un subiect liric ce îmbină energia creatoare a tânărului furios cu disciplina unui artizan lucid. Actul creației e menit să scoată la lumină geometria disimulată sub materie amorfă, acțiune în care metaforele ochilor își dezvăluie, în multe poeme, valențe surprinzătoare. Versul primește o încărcătură stranie, combină straturile exasperării cu filioanele sugestiei hiperbolizate și surprinde adeseori o transfigurare de tip demiurgic. „Sculptorul a plecat în corăbii. / Zeii de piatră se surprară în socluri, / Ca în mauzolee - / Nefastuos / Nimeni nu plânge, noaptea, / Și marmura, spărgându-se, / Ilumina cetatea / Și femeii alăptând, / Înaintea Penelopei / Înaintea Clitemnestrei, / Visătoare femeii / Așteptând. / Ucigașul de zei, / Tânărul și preafrumosul, / Adormi ostenit / Pe socluri înalte.” (*Mânie și marmură*) Există, în poemele lui Crișu Dascălu, o propensiune spre contingența densității materiei, reflectând o obsesie a primordialității cosmice, dar și a relației dintre organic și anorganic – obsesie ce traversează deceniile și se insinuează în *Algonauții* (2010): „Coborâm în deșert... / Cineva ne latră / Prin ochiul inert / Cu lacrimi de piatră...” (*Acoperiți cu cenușă*). Întreținută de ambiguități și potențată de imaginea puternic plasticizată, care se suprapune peste structura subiacentă a viului, atmosfera de o stranie ritualică e una dintre constantele poemelor lui Crișu Dascălu.

Din aceeași generație lirică face parte Dușan Petrovici, un poet apropiat de spiritul Europei Centrale, așa cum era și Petre Stoica. Viziunea sa leagă poezia de inițierea în cunoaștere și vulnerabilitatea de o autentică stare creatoare. De la debutul cu *Lebede ale*

*puterii* (1972) până la *Nopti westfalice* (2003), poezia supune elementele și se naște din ele, cuvintele se revoltă și se eliberează din logica formală, propunând, în schimb, o nouă logică (poetică). „Se-nțelege că nu voi accepta minima rezistență a / ferestrelor închise./ Orice maculare diurnă sângerează, / respiră, se chinuie. Scrisul e un fel de trup.” Poemele lui Dușan Petrovici aduc în prim-plan interogații despre artă, despre sine și ceilalți, despre vis, dragoste, trecere și neant. „Mă desfac de lumină / ca leprosul de giulgiul lui de carne / și mă ascund la pândă în marsupiul / maicii Terra / unde mai dau de căldură / iar creierul meu se preface / într-o cărămidă de opiu.”, citim în *Autobiografie ermetică* (1992). Expresia lirică se folosește de arsenalul criptic, mizând și pe sedimente de factură suprarealistă. În ultimul ciclu de poezii publicate de Dușan Petrovici, *Nopti westfalice*, se reiau temele generale ale creației sale pe fundalul alienării provocate de exil.

Inclus de Alexandru Ruja în categoria „Real și sentimental poetic. Cântecele trubaduresc” (vezi Al. Ruja, *Parte din întreg*, 1994), Gheorghe Azap este adeptul confesiunii lirice directe, pe un ton minor, minulescian, dar cu o cadență sentimental-ironică (sau romantic-ludică) greu de neglijat. Cu un fond teatral și valorificând un lexic regional-argotic, poemele lui Gheorghe Azap (începând de la debutul cu *Maria - o caterincă zbuciumată*, 1975) mixează glacialitatea tenebroasă cu incandescența jucăușă a sentimentelor. „Viața asta, mai ales deșartă, / în care unii se consumă-n artă, / Uitându-și, zilnic, rânza la aman, / în timp ce alții, iuți ca hidrargirul, / Cu marafeți își ghiftuie chimirul: / să-i toace-n vreun sejur de pandișpan.”... Pentru poet, iubirea e o stare perpetuă - trezește nostalgie, bucurie, aduce împlinire sau, dimpotrivă, provoacă supliciu: „Iubim. Acest supliciu se naște și se stinge. / Incendiem pământul cu seva noastră vie! / Ne sinucidem carnea când desnădejdea ninge / Sau torpilăm destinul în ceas de bucurie!” Cu o creație al cărei substrat e animat de prezența nedespărțită a lui Hyperion și Mitică (după cum observă Laurențiu Ulici), autorul *Cântecelor ștregărești* (1981) a rămas consecvent cu modul său de a scrie: înrămarea poetică (ludică) aduce, paradoxal, un anume grad de stabilitate aceluși șir de patimi și torturi nedecantate care dau substanță ceremonialului sonor al dicțiunii.

După mai mult de patru decenii de la debut, Octavian Doclin își continuă cu dezinvoltură aventura poetică. Lirica lui Octavian Doclin prilejuiește întâlnirea fondatoare dintre poet și cuvânt, înțeleasă ca un moment auroral în care tatonarea misterului creator (perceptibil, dar - paradoxal - ferecat în deschiderea lui) poate premerge bucuria rodirii, așa cum se întâmplă în *Roua (din Urna Cerului)*. În alte poeme, pe tiparul alegoric prinde contur izomorfismul dintre poet-poem-poemă, care glisează spre actul demiurgic, dar și spre un temei al unicității : „De mai mult timp poema stearpă era / niciun alt cuvânt din ea nu ieșise / altele noi n-au fost auzite sau văzute intrând / poetul își chemă poemul la el și-i spuse / intră la noapte la ea înconjoară-i locul / de șapte ori adună-ți puterea în așa fel / ca ultimul ocol să fie în mers înnodat / dacă acest lucru îl vei putea face / ca atunci în tinerețile tale / cortul cuvintelor ei se va prăbuși / goală lăsând-o în ape deschise strigă-mi tare o dată numele / și voi înțelege că i-ai zdrobit orice voință / că floarea de jar din nou a-nflorat”... (*Ierihon*) Lirismul poetului reșițean însuflețește un șir de toposuri privilegiate, care includ răspântia dintre căutare și revelație. Dintre contingent și sublim. Deopotrivă rege și demiurg în Teopia sau în Cetatea poemului (variante metaforice ale lumii sale singulare), creatorul protejează buna așezare a lumii prin înțelegerea analogiilor, a corelațiilor și a coerenței ei interne. Teopia, Cetatea poemului, Domeniul stau de obicei sub semnul bivalențelor. Adăpost genuin al creației, spațiu carceral și revelator ori creionând un colț dureros în memorie, spațiul transfigurat liric de Octavian Doclin primește substanță în măsura în care triada programatică poet-poem-poemă nu numai că transferă materia, senzația, afectul în expresie, ci intră și pe traiectoria spiritualizării ființei. Privilegiat nu ar fi, așadar, doar Domeniul, ci și poetul, atâta timp cât numai el poate distinge cuvântul roditor din înșiruirea stearpă a vorbelor. Numai el îi poate (re)da privirii sensul autentic. Celălalt, scribul, jonglează abil cu formele, însă rămâne un alter-ego ratat al celui care nu mănuieste, ci stăpânește cuvântul : „De lumină am nevoie / fiindcă ochi deși am / sunt orb / cuvintele-n pârgă nu le văd / le aud doar / la nașterea lor întotdeauna / particip doar pe furiș / ciulind urechile”... (*Lamentația*). La nivelul percepțiilor, scribul aude, stăpânul vede. Ochiul

poetului sondează adâncimile, scribul caută năuc iluzorii repere salvatoare. În fine, o altă direcție a liricii lui Octavian Doclin e reprezentată de poemele de extracție folclorică, multe dintre ele cu adevărat remarcabile.

Din 1976, anul apariției *Textelor pentru Phoenix*, numele lui Șerban Foarță s-a legat de un anume tip de a scrie și a trăi poezia. A impus un stil. Sonoritate pură, reflexe livrești, jonglerii lingvistice și literare, tonalități ironic-galante, exerciții ludice fascinante prin subiectele neobișnuite și prin amplitudinea ideilor – iată, pe scurt, câteva dintre reperele poemelor lui Șerban Foarță - șugubăț și savant, deopotrivă. E (alături de Andrei Ujică) autorul *Micii Țiganiade*, dar și al unor construcții lirice pentru erudiți și latiniști. E semnatarul *Micului Prinț* (care numai la o lectură superficială poate fi privită ca o carte pentru copii), dar și cel care a transpus în stihuri două cărți veterotestamentare: *Cântarea Cântărilor* și *Psalmii*. Necanonice, versurile din *Cartea psalmilor pre stihuri retocmită acum de Șerban Foarță* (2007) sunt, în schimb, poetice: „N-am cerut alta de la Domnul / decât să locuiesc cu Domnul, / în casa Domnului, pre Domnul / să-l văd în sfântul nimb al Său; / căci m-am ascuns în cortul Său, / la greu, în sfântul cort al Său, / în taina cortului, adâncă, – / apoi m-a înălțat pe stâncă; / eu cortului aducu-i încă / și încă laude, acum / când îl înconjur cu sfânt fum / iar inamicii mei sunt scrum”. Rafinat, inventiv, mereu pregătit pentru adevărate spectacole lexicale, posedând voluptate asociativă și subtilitate speculativă, Șerban Foarță e, pentru unii, campionul manierismului românesc, pentru alții, un postmodernist veritabil. În cele aproape treizeci de cărți cu poeme, Șerban Foarță se dovedește a fi creatorul unui limbaj poetic inconfundabil, exploatănd cu o măiestrie greu de egalat intertextualitatea, aluzia și parodia, ceea ce nu înseamnă că îi este străină tristețea sau gravitatea. Un poem din *Rimelări* (2005) stă oricând mărturie: „I-atârnă cârpe roșii de fiecare creangă, așijderi unui arbore de cult / La gâtu-i de girafă, o ieftină talangă face, în zori și la chindii, tumult... / Poți s-o dobori cu-o bardă,-ntr-o doară, sau cu-o rangă, în văzu-a toată lumea sau ocult. / Sunt cărți care te-nvață metoda,-n limba francă, – nu căuta-n depozit, ci pe pult. / Poți să le vezi uitate, din când în când, pe-o bancă: au foi volante ca frunzișul

smult. / În rest, dacă ești clopot, să nu scoți nici un dangăt: fii bronz / placid, precaut și adult. // Gângăniile strivite-n ceaslovul lui Ion Creangă s-au făcut litere de mult // De mult.” (*Cimilitură*) Într-un *Îndreptar practic de chichiologie* (2008), se arată persiflant și sarcastic, cu periodice ocolișuri autoironice: lumea și limba contemporană sunt traversate, strat după strat (*chici* după *chici*) de un cuplu generic – urmărit de la primele întrezăriri ale amorului până la nuntă și la casa cu jacuzzi. „Nu vreau iubitele Jacuzzi, / oricât te-aș dezola,– / mă tem, însă, să fac aluzii / la Zòla sau Zola // de care-am auzit la școală, / deunăzi, că a fost / asasinat în pielea goală, / în vană, de un gost”. Polifonic și polivalent, Șerban Foarță e un artist inepuizabil al resemantizărilor.

Biografia și bibliografia poetului lui Ion Monoran, un „tânăr cu plete”, arată cum poți să alegi singur traseul pentru ai fost ales și să-ți exploatezi destinul ca materie primă a efortului creator. „M-am născut în provincie// n-am studiat filozofia dreptul/ nici autor de cântonete celebre nu sânt/ poet angajat sau colaborator la reviste// iubesc viața concretă/ imnul mușchilor libertatea sărutul// orașul acesta ființă de care v-am mai vorbit// sânt un mesteacăn tânăr// cobor în stradă/ fără regrete// drumul meu contradicția nădejdea/ abia a început.” Drumul lui Ion Monoran nu urmează o cale unidimensională, ci se desfășoară, mai degrabă, în jurul lui „eu însumi”, conceput ca termen iradiant. Însă Ion Monoran e greu de fixat. Așa cum biografia lui s-a înscris, dincolo de cadrele impuse, într-o evoluție liberă și într-o neobosită interogare a conștiinței individuale, în poezia sa reperele punctuale lasă loc unei mișcări elastice între filiații și orientări. Sub calota expresionismului german poate musti proșpețimea lui Labiș, Roetke și Follain se pot întâlni sărbătorește cu Paul Celan și Enzensberger iar Rilke, Trakl și expresivitatea șocantă a lui Ilarie Voronca dau oricând culoare impactului social, cu tot prozaismul lui contondent. Pe acest fundal poetic, Ion Monoran propune monodersilismul (termen ce reunește silabe din numele lui și ale prietenilor Adrian Derlea și Mircea Bârsilă) și îl ilustrează prin modul în care leagă poezia, indisociabil, de viață. Până și în împrejurări care par lipsite de sens, Ion Monoran vede rădăcina lor comună. La fel ca destinul, poezia îi este lui Ion Monoran consubstanțială. Nu

există în afara poetului, nu îi este dată într-o clipă de har pentru ca apoi să-l părăsească secătit. Poezia intră în conformația lui nativă, îi este coexistentă într-o formă subtilă, redefinind raportul între ceea ce trebuie să facă și ceea ce are de suportat: „... Am fost un trup bătut de asceze// ca unul care-a băut bezna din lacrimile zilei/ ca unul care se îmbată cu inocența/ de cum se lasă seara/ din teama de a nu ajunge un greier steril/ încât uneori când îmi aduc aminte/ mă simt ca un uliu/ și scriu/ poeme de pradă/ de fapt niște ghilotine/ pe care le port pe umeri de când mă știu.” Orizontul poeziei lui Ion Monoran înglobează un miez etic a cărui finalitate vie îi conferă elanul eternei reînnoiri. Al neconținutei înnoiri. Totul poate fi (încă) făcut, atâta timp cât, în loc să zăbovească între polii existenței – iubire, moarte -, poezia poate deschide individualul spre desăvârșirea lumii. Sensibilitatea etică a poetului intuiește acel interval al orientării și al speranței, fiind, în același, timp, cu totul lipsită de iluzii.

Poemele lui Robert Șerban, cu aerul lor nepăsător, histrion, trist, sentimental, seducător, sarcastic și cinic, derulează în principal imagini ale cotidianului (ale amintirii și fantasmei) care nu se confundă, decât la prima vedere, cu derizoriul. Detaliul cotidian sau un fragment al memoriei constituie punctul de plecare pentru cele mai multe dintre poeme. Doar punctul de plecare, nu substanța - pentru că aceasta din urmă prinde contur odată cu tainele și cu spaimile omului care (își) vede timpul. Abia prelins sau revărsat în cascadă, timpul trezește reacții, prelungește stări, stârnește gânduri și analogii, fixează privirea asupra unei prezențe sau amplifică senzația absenței. Din întâlnirea poetului cu *timpul lui* ia naștere imprevizibilul unor poeme. Din naturalețea și simplitatea confesiunii – tensiunea lor. Discursul cvasi-narativ permite conjugarea memoriei cu lirismul și a lucidității cu frisonul existențial. Din această îngemănare se vor creiona multiplele ipostazieri ale sfârșitului, în cel mai recent volum al poetului, *Moartea parafină* (2010): poeme ce amintesc de *artes moriendi* virează *fin* spre *artes vivendi*. Actor sau martor ce privește din afară propriul șir de experiențe, ca în *Minunatele replici de după* („viața-mi pare o vechitură de film rusesc / cu cadre largi / monotone / prin care mai trece câte-un personaj / ce vorbește-n dodii / se mișcă nefiresc / și trăsnește a moarte”...), Robert Șerban vorbește despre lucrurile grave fără afectare și privește în jur fără disperare. Nu prin lamentație se exprimă poetul, nici prin tragism afișat cu ostentație, ci printr-o vulnerabilitate senină, provenită mai degrabă din conștiința precarității constitutive decât din vreo slăbiciune patologică. Intensitatea unor imagini, finalurile unor poeme cresc din vârtejurile acestei vulnerabilități sincer asumate, dar atent ținute sub control. Simplitatea e maximă, efectul - pe măsură, ca în *Acatistul ce încheie* volumul: „Doamne Dumnezeu / ce bine că ești sus / tot timpul / ca să mă pot agăța / de Tine / din când în când”. Fără efecte complicate de suprafață, care le-ar fi împiedicat respirația firească și elanul ascensional, poemele de astăzi ale lui Robert Șerban pun în

discuție morțile mici și moartea cea mare, transfiguratoare.

În Banatul de astăzi se scrie poezie pe paliere tematice dintre cele mai felurite - de la relația cu transcendența (repusă în discuție, pe coordonate diferite, de Eugen Dorcescu, Eugen Bunaru, Costel Stancu și Ioan Petraș) și de la poetica de neprevăzut a contingenței (Gheorghe Mocuța) până la nonconformismul credibil din *confesiunile dogmatistei* (Moni Stănilă). Iar entuziasmul unor tineri care cunosc bine scena poetică actuală pare să sugereze că intrarea într-o zodie norocoasă e oricând posibilă.

## SKETCHES ON POETRY IN THE BANAT REGION

*(Abstract)*

**Keywords:** post-war poetry, tradition, modernism, evolution, variety

In order to depict the poetical background in the Banat region after the World War

II, the text offers a gallery of lyrical portraits from different generations, instead of barren classifications. Even if incomplete, the touch of the lyrical text and the contact with the deep levels of the human being may identify not only a certain consistency of the poetical perspective, but also a multiple view on the literary creation.

The post-war poetry contains a powerful space mark. With faint discretion (in Petre Stoica's poems) or with shades of the Central-European way of thinking (in Petre Stoica's and Dușan Petrovici's work), with terrestrial twitches aiming at a superior ideal (Anghel Dumbrăveanu), ironical, but reminding a minstrel (Gheorghe Azap), with abstract and traditional views as well (Octavian Doclin), the outlying space reveals its changes and discovers its inner relief. Suggesting a vision of (an)organic metamorphosis (Crișu Dascălu), original manner of poetical overflow (Șerban Foarță), urban rebelling and conceptual innovations (Ion Monoran) etc., the poets living in the Banat area explore and exploit the never ending lyrical diversity.

## LITERATURA ROMÂNĂ DIN VOIVODINA ÎN DICȚIONARELE DIN ROMÂNIA

**Doina Bogdan-Dascălu**

**Cuvinte-cheie:** diversitate culturală, lucrări lexicografice, selecție, criteriu valoric, notorietate

Scriitorii români din Voivodina trăiesc și creează într-un climat politic, social, economic și cultural asigurat de statul sârb și de autoritățile provinciale, care i-au tratat nediscriminatoriu, ca factori importanți care asigură diversitatea culturală, devenită notorie, a acestui teritoriu.

Literatura scrisă de ei aparține, prin limbă și, de cele mai multe ori, prin conținut, celei românești în totalitatea ei. Această apartenență nu a fost recunoscută sau, dacă a fost, a fost ignorată înainte de anul 1989, din motive politice, invocându-se principiul neamestecului în treburile interne ale celui alt stat. O atare situație nefirească era de așteptat să fie îndreptată după această dată, când contactele directe și relațiile instituționale s-au amplificat și diversificat. Teoretic, toată lumea este de acord că trebuie să vorbim despre o singură literatură română, indiferent unde și când este scrisă. Din păcate, acestui salutar punct de vedere nu i s-a adăugat și o atitudine concretă, similară.

Este adevărat că majoritatea scriitorilor români de aici au publicat în reviste din România și că, unora dintre ei, li s-au tipărit cărți de către edituri din România, ceea ce reprezintă fenomene încurajatoare, care trebuie însă continuate cu mai multă energie. Mai mult, despre scriitorii voivodineni s-au scris cronici literare și chiar

**monografii, semne ale receptării lor de către critica literară.**

**Dar, dincolo de această stare de lucruri salutară, nu pot trece peste absența cărților lor din marile biblioteci publice din România, un obstacol de netrecut pentru cei care doresc să se familiarizeze cu autorii din această provincie sau, mai mult, pentru cei care își propun să scrie despre opera acestora. Din acest motiv,**

**activitatea scriitorilor români de aici este fragmentar cunoscută nu numai de marele public, ci și de specialiști. Așa se explică absența lor din nu puținele istorii literare care s-au scris în ultimele două decenii, adică din lucrări capabile să le fixeze imaginea într-un context căruia îi aparțin în principiu, nu însă și în fapt, adică literaturii române în ansamblu.**

**Există însă un alt tip de lucrări, care pot avea același efect. Este vorba de dicționarele de diverse feluri, în care informațiile sunt reduse la esențial, situație compensată prin facilitatea cu care cititorul interesat poate să le acceseze. Din acest motiv mă voi opri în cele ce urmează asupra lor.**

**Am luat în considerare 10 dicționare, apărute între 1979 și 2009, adică într-un interval de trei decenii, alegându-le pe cele susceptibile să găzduiască scriitori din Voivodina sau proveniți din această provincie. Cum se poate constata din lista atașată, cele mai multe sunt dicționare literare, dar acestora li se adaugă și altele, de specialitate: de folclor, de etnologie ori unele cu caracter enciclopedic.**

**Pe scurt, situația este următoarea. În total, am identificat în aceste lucrări lexicografice 17 scriitori români din Voivodina. Dintre aceștia, unii sunt originari de**

aici, dar s-au stabilit mai demult ori mai recent în România: Avram Corcea, Ioan Flora și Zina Molcuț, la care poate fi adăugat Cristea Sandu-Timoc.

În cele 10 dicționare consultate am identificat 31 de menționări ale scriitorilor care ne interesează, adică în medie 3 autori pe o lucrare lexicografică.

Cele mai puține mențiuni apar, din motivul arătat mai sus, în dicționare anterioare anului 1989, mai exact din anul 1979: în *Dicționarul de etnologie* al lui Romulus Vulcănescu – una (Radu Flora) și în *Dicționarul folcloriștilor. Folclor literar românesc* – două (Radu Flora, Cristea Sandu-Timoc).

După 1989, am găsit mențiuni în 8 dicționare. Dintre acestea, 13 mențiuni apar în 6 lucrări, adică în medie doar 2, sub medie generală. Un singur scriitor apare în *Scriitori și lingviști timișoreni*, de Aquilina Birăescu și Diana Zărie (Cristea Sandu-Timoc), câte 2 scriitori apar în *Dicționarul enciclopedic* (Radu Flora, Vasko Popa), în *Dicționarul etnologilor români* de Iordan Datcu (Costa Roșu, Cristea Sandu-Timoc), în *Dicționarul scriitorilor români* de Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu (Avram Corcea, Ioan Flora) și câte 3 scriitori apar în *Dicționarul biografic al literaturii române* de Aurel Sasu (Slavco Almăjan, Petru Gătăianțu, Ioan Flora) și în *Scriitori români din anii 80-90. Dicționar bio-bibliografic* de Ion Bogdan Lefter (Mărioara Baba Vojnović, Ioan Flora, Petru Gătăianțu).

Faptul că în *Timișoara literară. Dicționar bibliografic al membrilor Uniunii Scriitorilor – Filiala Timișoara* de Paul Eugen Banciu și Aquilina Birăescu sunt

menționați 5 scriitori se explică prin apartenența lor la aceasta instituție, și nu este rezultatul unei selecții; este vorba de Slavco Almăjan, Ioan Baba, Nicu Ciobanu, Cristea Sandu-Timoc, Ileana Ursu.

În fine, numărul cel mai mare de scriitori români din Voivodina, 11, este semnalabil în *Dicționarul general al literaturii române*, lucrare monumentală, în 7 volume, elaborată de institutele de profil ale Academiei Române, inclusiv de către Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” din Timișoara. Este de departe cea mai bună reprezentare a literaturii române de aici, căci, pe lângă scriitorii respectivi (Slavco Almăjan, Petru Cârdu, Nicu Ciobanu, Avram Corcea, Ioan Flora, Lia Magdu, Ion Miloș, Miodrag Miloș, Zina Molcuț, Vasko Popa, Cristea Sandu-Timoc), sunt menționate, în premieră, și 4 publicații: „Libertatea”, „Libertatea literară”, „Lumina” și „Nădejdea”. Faptul că acest dicționar este cel mai ospitalier

cu literatura română din Voivodina se explică prin intenția declarată a coordonatorilor lui de a avea în vedere scrisul românesc dintotdeauna și de pretutindeni. Dar, pentru ca această intenție să reflecte o realitate, va fi nevoie ca cea de a doua ediție a lucrării, în curs de pregătire, să cuprindă mai mulți scriitori și mai multe publicații de aici.

În urma acestor constatări, se impune un scurt comentariu. Prezența scriitorilor respectivi este mai mare după 1989 decât în perioada precedentă și în dicționarele cu caracter literar decât în cele neliterare; cei mai „vizibili” sunt cei stabiliți în România (Cristea Sandu-Timoc și Ioan Flora), din cauză că ei au fost mai cunoscuți în cercurile literare. De altfel, se poate conchide că măsura în care sunt

prezenți în dicționare nu constituie un criteriu valoric, ci este consecința notorietății lor în spațiul românesc.

O atenție incomparabil mai mare le va fi acordată, nu peste prea mult timp, de *Enciclopedia Banatului*, operă elaborată de institutul nostru într-o excelentă colaborare cu cel ai cărui oaspeți suntem. Într-o primă etapă, va apărea volumul *Literatura*, pe care am cinstea să îl coordonez, în paginile căruia vor prezenți incomparabil mai mulți scriitori decât în toate lucrările lexicografice amintite, căci selecția va fi făcută în comun de către reprezentanții celor două instituții. Sper din toată inima ca acest volum să reprezinte prima operă lexicografică în care scriitorii și publicațiile românești din Voivodina să fie reprezentate așa cum merită, în așa fel încât, la apariție, să le putem spune: „Bine ați venit acasă!”.

## LISTA

### lucrărilor lexicografice consultate

Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române*, I-II, Pitești, Paralela 45, 2006

*Dicționar enciclopedic*, I-VII, București, Editura Enciclopedică, 1993-2009  
Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. I-III, București, Editura Saeculum I. O., 1998

Romulus Vulcănescu, *Dicționar de etnologie*, București, Editura Albatros, 1979  
Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor. Folclorul literar românesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979

*Dicționarul general al literaturii române*, I-VII, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004-2009

Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, I-IV, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995-2002

Ion Bogdan Lefter, *Scriitori români din anii 80-90, Dicționar bio-bibliografic*, I- III, Pitești, Editura Paralela 45, 2000, 2001

Aquilina Birăescu, Diana Zărie, *Scriitori și lingviști timișoreni (1945-1999). Dicționar bibliografic*, Timișoara, Editura Marineasa, 2000

Paul Eugen Banciu, Aquilina Birăescu, *Timișoara literară. Dicționar bibliografic al membrilor Uniunii Scriitorilor — Filiala Timișoara*, Timișoara, Editura Marineasa, 2007

## Referințe

DBLR = Aurel Sasu, *Dicționarul biografic al literaturii române*, I-II, Pitești, Paralela 45, 2006

DE = *Dicționar enciclopedic*, I-VII, București, Editura Enciclopedică, 1993-2009

DER = Iordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, vol. I-III, București, Editura Saeculum I. O., 1998

DEt = Romulus Vulcănescu, *Dicționar de etnologie*, București, Editura Albatros, 1979

DF = Iordan Datcu, S. C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor*. Folclorul literar românesc, București, Editura științifică și Enciclopedică, 1979

DGLR= *Dicționarul general al literaturii române*, I-VII, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004-2009

DSR = Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, *Dicționarul scriitorilor români*, I-IV, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995-2002

SR80 = Ion Bogdan Lefter, *Scriitori români din anii 80-90*, Dicționar bio-bibliografic, I-III, Pitești, Editura Paralela 45, 2000, 2001

SLT = Aquilina Birăescu, Diana Zărie, *Scriitori și lingviști timișoreni (1945-1999)*. Dicționar bibliografic, Timișoara, Editura Marineasa, 2000

TL = Paul Eugen Banciu, Aquilina Birăescu, *Timișoara literară*. Dicționar bibliografic al membrilor Uniunii Scriitorilor - Filiala Timișoara, Timișoara, Editura Marineasa, 2007

## **RUMÄNISCHE LITERATUR AUS DER VOJVODINA IN RUMÄNISCHEN LEXIKA**

*(Zusammenfassung)*

**Schlüsselwörter:** kulturelle Vielfalt, lexikographische Werke, Auswahl, Wertungskriterium, Berühmtheit

Die Autorin hat in ihrem Beitrag zehn lexikographische Werke (die zwischen 1979 und 2009 erschienen sind) berücksichtigt, in welchen 17 rumänische Autoren aus der Vojvodina 31 Mal erwähnt werden. Die meisten Erwähnungen dieser Autoren sind den sieben Bänden des *Dicționarul general al literaturii române* zu finden, in denen 11 Schriftsteller und erstmals 4 Publikationen angegeben werden. Allgemein kann behauptet werden, dass das Bild des rumänischen Schrifttums aus Serbien in den rumänischen Lexika fragmentarisch und unvollständig, demzufolge ungenügend ist. Diese Lage wird durch die Herausgabe des Bandes Literatur innerhalb der *Enzyklopädie des Banats* verbessert, wobei die Schriftsteller aus dieser Region ihren Ehrenplatz finden.

## DIRECȚII ȘI MODALITĂȚI DE STUDIERE A LITERATURII ROMÂNE DIN BANAT

Crișu Dascălu

**Cuvinte-cheie:** continuitate, discontinuitate, viață literară, micromonografie, istorie literară

Deși noi, cei de azi, avem sentimentul explicabil că problemele studierii literaturii române din Banat nu sunt altele decât cele care privesc literatura română în ansamblul ei, cu care cea dintâi face corp comun, sentimentul ar trebui revizuit, măcar în parte, atunci când ne situăm în perspectivă istorică. Procedând astfel, ne-ar fi ușor să constatăm că scrisul nostru din Banat s-a sincronizat cu cel general doar în două momente: în epoca *iluministă*, când *ideologia* acestei mișcări paneuropene a produs efecte similare în ambele spații, și în epoca *postbelică*, atunci când provincia s-a angrenat *valoric* în contextul național, cel puțin prin reprezentanții ei mai importanți.

Între aceste extremități temporale s-a creat un hiatus în care condeierii au trebuit să facă de toate, de la politică la gazetărie, de la profesie la educație, astfel încât literatura lor a fost, inevitabil, o preocupare între altele, adeseori mult mai stringente. Cu alte cuvinte, în acest interval nu găsim ceea ce se numește, cu un termen la care nu ar trebui să se renunțe, *scriitori profesioniști*. Iar amatorismul poate fi o dovadă de entuziasm, nu și una de valoare. Revirimentul interbelic din Banatul de Nord este mai degrabă expresia unei dorințe onorabile, decât a unei

putințe efective.

Chestiunea devine încă mai complicată când ne referim la literatura din Sudul Banatului, căci scriitorii de aici au creat, în perioada postbelică, cu privirea îndreptată în cel puțin trei direcții: spre literatura română, spre cea sârbă și spre cea universală, fără a fi asumați de nici una dintre acestea. Exasperați de indiferența cu care erau tratați în România, unii dintre ei au „emigrat” din limba minorității în cea a majorității, spre a se putea afirma. Cazul lui Vasco Popa, de pildă, își are echivalente pe alte meleaguri: basarabeanul Ion Druță, care s-a impus ca dramaturg rus; ei sunt autori care nu fac decât să repete ceea ce alții au experimentat, cu succes, înaintea lor: Eugen Ionescu sau, în filosofie, Emil Cioran, în spațiul francez (cazul invers este cel al lui Mircea Eliade, care și-a scris opera științifică în limbi occidentale, dar care s-a încăpățânat să-și scrie literatura, mai departe, în română).

Din motivul arătat, nu se poate vorbi de *continuitate* în literatura bănățeană decât în epoca postbelică, cele anterioare caracterizându-se printr-o accentuată *discontinuitate*. Continuitatea, ca și discontinuitatea, comportă manifestări *spațio-temporale*.

În primul caz, apariția scriitorilor și a operelor lor este aleatorie și se produce distanțat în timp și în spațiu, astfel că ei nu au putut avea sentimentul apartenenței la o tradiție comună, la care să adere și pe care să o ducă mai departe. În loc să-i stimuleze în crearea unei asemenea tradiții, faptul a avut un efect descurajator, ceea ce a întârziat, mai mult decât era de așteptat, împlinirea unui astfel de deziderat. A

existat un moment favorabil, la sfârșitul secolului al XIX-lea, reprezentat de Ion Popovici Bănățeanul și de Victor Vlad Delamarina, cei care, aducând în forme și maniere diferite Banatul în literatură, au fost valorizați de Titu Maiorescu, fără ca exemplul lor să producă efecte importante.

Un alt moment care ar fi putut reprezenta coagularea eforturilor scriitoricești este cel interbelic. Acum apar, și încă într-un număr neașteptat de mare, o serie de reviste cu caracter declarat literar, dar și unele de cultură, în care literatura era bine reprezentată, acum apar primele forme de solidarizare instituțională a condeierilor bănățeni (Societatea Scriitorilor din Banat, Altarul cărții etc.), adică *formele* unei vieți literare autentice, dar care, paradoxal, nu au avut de partea lor și un conținut pe măsură. Singura variantă de continuitate literară este acum cea individuală: autorii fac efortul vizibil de a-și contura o operă, prin publicarea unor volume succesive, care au avut cel puțin efectul de a-i impune opiniei publice locale, mai binevoitoare decât cea a criticii naționale. Complacerea în postura de scriitor regional, oricum mai ușor de atins, a constituit o frână pentru cei care au făcut dovada că au un talent adevărat, dar și dovada că acesta era mai mare decât le era ambiția de a-l evidenția.

Așa se face că abia după Cel de Al Doilea Război Mondial se pun bazele unei *continuități* literare *temporale*, prin apariția concomitentă de numeroși scriitori, îndeosebi după anul 1960. Fenomenul a fost posibil prin apariția revistei „Scrisul bănățean”, devenită ulterior „Orizont”, prin constituirea Filialei timișorene a Uniunii

Scriitorilor Români, prin organizarea cenaclului patronat de această instituție, prin înființarea Editurii „Facla” și, poate mai important, prin întemeierea Facultății de Filologie, dintre ai cărei studenți au început să se ridice tot mai mulți scriitori și ai cărei profesori și-au asumat decisivul rol de mentori. Mai mult, nuclee literare au apărut în diverse localități bănățene (Lugoj, Reșița, Arad, Caransebeș, Oravița etc.), astfel că se conturează și o *continuitate spațială*. În plus, numărul mare de autori a făcut posibilă ierarhizarea lor valorică, în așa fel încât cei mai de seamă dintre ei au început să se bucure de notorietate națională, fiind prezenți în istorii literare, în dicționare și în enciclopedii.

Un fenomen similar a apărut și în Sudul Banatului, și tot în epoca postbelică. Aici, principalele nuclee literar-culturale sunt: Novi Sad, Panciova, Vârșeț și Zrenjanin, unde au apărut un număr apreciabil de publicații românești, dintre care unele literare, la loc de cinste situându-se „Lumina”, o editură prestigioasă – „Libertatea”, emisiuni în limba română la televiziune și la radio, catedre de limba română la Novi Sad și la Belgrad etc. În acest context, este firesc să fi apărut numeroși scriitori, îndeosebi poeți și prozatori, dar critici și istorici ai literaturii produse aici. Lăudabil este faptul că fenomenul în discuție este în permanentă expansiune, prin apariția de noi publicații și prin înființarea unei instituții remarcabile: Institutul Cultural al Românilor din Voivodina.

În urma acestor (prea!) sumare considerații retrospective, se poate reflecta asupra celor mai potrivite modalități de abordare a celor două etape precizate: cea a *discontinuității* și cea a *continuității*.

Este logic ca cea dintâi să fie cercetată *monografic*, ceea ce ar permite relevarea *specificității* fiecărui autor în parte, distanțat temporal și spațial de semenii săi, în vreme ce a doua etapă să fie studiată *diacronic*, pentru a surprinde pe această cale evoluția *organică* a unei literaturi regionale, tot mai conștiente de sine. Dar, pentru că *organicitatea* este mai evidentă în evoluția genurilor și a unor specii literare, ar fi oportun să se treacă la un studiu diacronic *secvențial*, prin evidențierea modului specific în care a evoluat fiecare gen în parte. Istoria organică a genurilor devine posibilă abia atunci când și acolo unde *continuitatea spațio-temporală* a devenit un fapt.

Cu alte cuvinte, consider că pentru prima etapă este posibilă, adică potrivită, o *istorie literară* alcătuită dintr-o succesiune de *micromonografii* ale scriitorilor, în care să se adune întreaga informație de care dispunem la momentul redactării lor și în care să fie comentate scrierile acestora, prin luarea în considerare a tot ce au produs ei, literar ori extraliterar.

În schimb, pentru cea de a doua etapă, se recomandă, ca fiind mai adecvate, *istorii literare ale genurilor (speciilor)*, căci ea permite evidențierea traseelor tematice și stilistice parcurse de autori, schimbarea în timp a surselor de influență și a viziunilor teoretice, atașarea la o modalitate literară sau la alta etc., în așa fel încât individualitatea fiecărui gen ori specie să poată fi degajată pe un fundal comun de existență literară.

Realizarea unor asemenea lucrări presupune însă îndeplinirea unor anumite condiții de către cei care doresc să-și asume obiective de acest fel sau de către alți

participanți activi și conștienți la viața literară și științifică a zonei.

Un principiu esențial al cercetării de orice fel este acela că sunt proiecte ce pot fi duse la bun sfârșit mai bine de un singur autor și proiecte a căror îndeplinire se poate face mai profitabil în echipă.

Din prima categorie fac parte *monografiile, istoriile literare, edițiile critice etc.*, adică cele ce implică exprimarea (dar și asumarea!) unui punct de vedere personal, iar din cea de a doua – *dicționarele, bibliografiile, cercetările inter- și pluridisciplinare etc.*, adică cele în care punctele de vedere personale cedează întâietatea coerenței ansamblului (firește, ele pot fi și opere ale unor autori individuali, dar cu prețul unui efort considerabil).

Și din această perspectivă, Banatul prezintă diferențe zonale. În Banatul de Nord, prioritate au avut lucrările din prima categorie, realizate de critici și de istorici literari. Menționez aici istoriile literare datorate lui I. D. Suciu, Virgil Vintilescu și Cornel Ungureanu, numeroasele ediții critice întocmite de universitari și de cercetători timișoreni, la care se adaugă, mai ales în ultima vreme, unele monografii de scriitori bănățeni. Din cea de a doua categorie, în această zonă au apărut în ultimele decenii o serie de dicționare literare, datorate în primul rând efortului depus de lucrători de la bibliotecile județene Timiș și Caraș-Severin, dar și unor autori individuali.

În Banatul de Sud, făcând abstracție de istoria literară a lui Ștefan N. Popa, au dominat lucrările lexicografice, datorate în primul rând devotatului cercetător care este Costa Roșu, care a înregistrat cu fidelitate scriitorii și operele lor, periodicele (inclusiv pe cele literare) și a întocmit bibliografii ale unor publicații și instituții editoriale. Asemenea scrieri au apărut și pentru alte domenii decât cel literar, astfel

că cei interesați au la îndemână inestimabile *instrumente de lucru*, care conțin informații pentru obținerea cărora ar fi trebuit să depună considerabile eforturi într-un timp la fel de mare.

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române și-a fixat drept ținte prioritare tocmai realizarea unor instrumente de lucru, fără de care o cercetare serioasă a literaturii bănățene este, dacă nu imposibilă, în orice caz mult îngreunată.

Un prim proiect este *Enciclopedia Banatului*, lucrare monumentală, ce va reprezenta o imagine de ansamblu a regiunii noastre, inclusiv o imagine a literaturii create pe aceste meleaguri. Volumul dedicat acestui domeniu este cel mai înaintat sub raportul redactării, așa încât există toate condițiile ca el să apară cel dintâi, într-un viitor cât mai apropiat.

Celălalt proiect, *Bibliotheca Banatica*, se realizează împreună cu instituția editorială a colegului Ioan David, și este în curs de derulare. În această bibliotecă vor fi publicate manuscrise, documente inedite, monografii, dar și opera completă a unor autori, reeditată sub titlul generic *Scrieri*, care vor apărea în volume succesive.

Ambele proiecte vor acoperi *întreaga* suprafață a Banatului, astfel încât ele vor încorpora scriitorii, publicații și instituții literare panbănățene, iar pentru înfăptuirea lor sunt invitați să colaboreze critici și istorici literari, autori și cercetători din întreaga noastră provincie, cu scopul de a scoate la lumină contribuția ei la tezaurul spiritual românesc.

WEGE UND MÖGLICHKEITEN DES STUDIUMS DER  
RUMÄNISCHEN LITERATUR IM BANAT

*(Zusammenfassung)*

**Schlüsselwörter: Ununterbrochenheit, Unterbrochenheit, literarisches Leben, Mikromonografie, Literaturgeschichte**

Für die rumänische Literatur bis zum 1. Weltkrieg, ist die Diskontinuität von Raum und Zeit charakteristisch. Man kann erst in der Nachkriegszeit von einer Kontinuität reden, erst dann, als die Literatur zu einer bedeutenden Konstante geworden ist. Diese Eigenschaft ist sowohl für den Norden, als auch für den Süden des Banats charakteristisch. Beide haben, wegen einer gewissen kulturellen und künstlerischen Ähnlichkeit, eine synchronische Tendenz erlebt. Aus einem methodologischen Blickwinkel aus betrachtet, ist es empfehlenswerter, die Epochen der Diskontinuität in Monografien zu behandeln, als die Epochen der Kontinuität in Literaturgeschichten und Lexika zu untersuchen. All dies wird durch die Zusammenarbeit zwischen dem "Titu Maiorescu"-Institut der Rumänischen Akademie für das Studium des Banats und dem Rumänischen Kulturinstitut aus der Vojvodina veranschaulicht, indem man zusammen die Enzyklopädie des Banats und Beiträge zur Bibliotheca banatica gemeinsam herausgibt.

## ETAPE ALE ISTORIEI PRESEI ROMÂNEȘTI DIN BANAT

**Ioan David**

**Cuvinte-cheie:** jurnalism, dicționar, media, presa militantă, audiovizual

Tema pe care o supun atenției este extrem de generoasă, ea poate reprezenta un posibil „reper” pentru o necesară carte de istorie a presei din Banat, inexistentă în prezent. În acest *turnir ziaristic* – cum ar spune un ilustru gazetar de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Valeriu Braniște<sup>1</sup>, pe care-l socot cel mai mare ziarist al Banatului de până la Marea Unire –, m-am raportat, nu numai la criteriul cronologic, ci și la funcția dominantă a presei dintr-o anumită perioadă. Astfel, am identificat șase perioade specifice.

### **I. PERIOADA INTENȚIILOR ZIARISTICE (1794 – 1874)**

În această interval de timp sunt de reținut trei aspecte:

1. *Momentul Ion Molnar Piuariu și Paul Iorgovici*, care, începând cu 1789, au încercat să scoată, la Viena, în mai multe rânduri, o publicație, intitulată: „Foaia română pentru econom”, proiect sprijinit de Societatea Francmasonică „Loja Sfântului Andrei”, cu sediul la Sibiu, apărută în 1776<sup>2</sup>. Deși nu s-a găsit dovada existenței acestei tipărituri, unii istorici susțin că o astfel de publicație a ieșit, totuși, de sub tipar. Bunăoară, Ilarie Chendi, analizând începuturile presei românești, menționează că ziarul s-a tipărit la Viena, în 1794, de un „anumit Paul Iorgovici și că s-au trimis câteva exemplare la Gherasim Adamovici” (episcop ortodox din Sibiu – n.n.). Despre o astfel de reușită a vorbit și G. Barițiu, care, într-o scrisoare adresată publicistului maghiar Jacob Elek, în 1882, susține că ziarul ar fi apărut, totuși, dar într-un singur număr, în 1791, la un an după primul demers al medicului oculist Molnar Piuariu, care s-ar fi găsit în 1852, în una din bisericile române din Ocna Sibiului. Cert este că asupra acestei probleme, Barițiu nu a mai revenit niciodată în scrierile sale.

Aurel Cosma-junior se întreabă, în prima sa lucrare de istorie a presei<sup>3</sup>, dacă nu cumva Paul Iorgovici a avut în intenție scoaterea unui ziar în limba română la Vârșeț pe vremea când funcționa, aici, ca avocat consistorial (ipoteza rămâne o posibilă temă de studiu).

2. *Momentul Eftimie Murgu.* Se presupune că, în toiu evenimentelor de la 1848, marele conducător al revoluției bănățene ar fi scos un ziar în limba română, litografiat, pentru informarea bănățenilor asupra desfășurării evenimentelor. Se mai avansează ideea că exemplare din acest ziar s-ar găsi la Biblioteca Academiei din Budapesta<sup>4</sup>.

3. *Momentul Simeon Manguica.* În 1860, imediat după căderea absolutismului, se face prima încercare temeinică pentru tipărirea unei gazete în limba română la Timișoara. Ziarul trebuia să poarte titlul „Albina Banatului”<sup>5</sup> și urma să fie cârmuit de, pe atunci tânărul Simeon Manguica, marele ziarist și scriitor bănățean de mai târziu, răsplătit pentru activitatea publicistică pe tărâm cultural cu înaltul titlu de membru de onoare al Academiei Române.

Aceste demersuri rămân, totuși, integrate în sfera „intențiilor”, lipsind „dovada”, adică produsul, ziarul ca atare, nu le putem considera „borne” de început ale presei românești din Banat.

## **II. PERIOADA PRESEI DE VOCAȚIE (1874 – 1918)**

Se pune următoarea întrebare: care este începutul presei bănățene în limba română? În literatura de specialitate, în scrierile de până acum, se vorbește de mai multe astfel de momente.

Bunăoară, unii autori postează începutul presei bănățene românești în 1876, anul apariției publicației doctorului Pavel (Paul) Vasici – „Higiena și școala”. Punct de vedere eronat întrucât respectiva publicație apare, în primul an, la Gherla, apoi, din ianuarie 1877, la Timișoara (își încetează activitatea în februarie 1880). Este, într-adevăr, o primă publicație apărută în Banat, dar în domeniul medicinei.

Alți autori susțin că „Luminătorul” (1880, Timișoara) ar fi publicația „bornă” pentru presa bănățeană. La fel de neadevărat. Și „Luminătorul” poartă pecetea de primă publicație din Banat, dar în domeniul presei politice.

Începuturile gazetăriei în limba română în Banat ține de o altă publicație, și anume: „Priculiciul”, un săptămânal apărut, la Timișoara, în 1874 și care are o scurtă istorioară. Iulian Grozescu, unul din primii ziariști de profesie din presa bănățeană, pe vremea când conducea, la Budapesta, ziarul „Albina” a lui Vincențiu Babeș, a scos, în 1872, o gazetă satirică, un supliment neoficial al ziarului pe care-l coordona. La puțin timp, editorul publicației s-a îmbolnăvit de tuberculoză, s-a întors în satul său natal, Comloșul Mare, unde a și murit la vârsta de 33 de ani. O dată cu el a dispărut și publicația. Doi ani mai târziu, deci în 1874, la Timișoara, Pavel Rotariu reînvie „Priculiciul” în ideea de a aduna bani pentru înființarea unui cabinet de lectură, a unui focular de cultură românească.

Științific vorbind, acesta este anul începutului de presă românească în Banat – 1874.

Au urmat, apoi, alte și alte publicații care au ținut trează flacăra românismului în acest spațiu de cultură. Le numesc aici, pe cele mai importante: „Luminătorul” (Timișoara, 1880 – 1893, redactor responsabil și editor Pavel Rotariu), „Foaia diecezană”, Caransebeș, 1886, fondator Ioan Popasu, „Dreptatea” (Timișoara, 1894 – 1898, editori Cornel Diaconovici și Valeriu Braniște), „Drapelul” (1901 – 1919, proprietar și editor: Valeriu Braniște), „Educatorul” (1909 – 1914), Oravița, 1909; Coștei, Serbia, 1910 – 1913; Lugoj și Reșița (1914). A fost prima publicație pedagogică din Banat.

Vorbind despre presa de până la Marea Unire, cu un caracter profund vocațional, trebuie să îndreptăm un lucru. Se susține, în literatura de specialitate, de către unii autori că bănățenii nu au avut o presă a lor locală, că ei se alimentau cu informații din gazetele importante din Ardeal. Evident, teorie falsă. Banatul a avut o presă proprie, chiar variată tematic: satirică, politică, medicală, pedagogică, economică, socială, religioasă, juridică etc.<sup>6</sup> Este drept, Banatul nu a beneficiat, până la Marea Unire, de o presă specializată literară și nici feminină, este, în fapt, o trăsătură distinctă a presei bănățene din această perioadă<sup>7</sup>.

Și tot ca noutate, mai trebuie să reținem un fapt: în 1904, apare, la Timișoara, prima publicație antisocialistă din Banat: „Dreptatea și Lumina Poporului”. Editată de învățătorul Emeric Andreescu, ziarul se dorea o replică la cele două publicații muncitorești și socialiste apărute tot în orașul de pe Bega: „Votul poporului” (1903 – 1904) și „Muncitorul român” (1905 – 1907)<sup>8</sup>.

### III. PERIOADA PRESEI MARILOR VALORI (1918 – 1944)

Ca să conturăm această perioadă trebuie să punctăm câteva trăsături specifice:

1. Presa din acest interval de timp a fost *extrem de bogată și diversificată*. În perioada 1919 – 1942 au apărut 125 de publicații în limba română, iar alte 100 de ziare și reviste în două sau trei limbi.

2. *Tematica culturală* a reprezentat trăsătura dominantă a presei bănățene în limba română din această perioadă. Așadar, în 1926, apare, la Timișoara, în premieră revista culturală „Banatul”, din inițiativa orăvișanului Simeon Samson Moldovan<sup>9</sup>. Publicația a fost onorată de condeie de prestigiu: Lucian Blaga, în coloanele acestei reviste, a publicat acel articol de referință „Barocul etnografiei românești”, Eugen Lovinescu, George Călinescu, Camil Petrescu, Aron Cotruș, fiind chiar directorul publicației într-o anumită perioadă de timp.

Doi ani mai târziu (1928), asistăm la o nouă premieră, apariția, la Lugoj, a primei reviste culturale „Semenicul”<sup>10</sup>, sub conducerea inimosului profesor Aurel E. Peteanu, publicație ce și-a propus să adune, în jurul ei, întreaga suflare a inteligenței bănățene. Ambele reviste sunt la fel de importante în epocă întrucât ele au desfășurat o activitate de pionierat în presa culturală deschizând și netezind calea spre apariția revistelor culturale de anvergură, fac referire aici la: *Vrerea*, 1932 – 1947, director: Ion Stoia Udrea; *Revista Institutului Social Banat Crișana*, 1933 – 1946, director: Cornel Grofșoreanu; *Fruncea*, 1934 – 1944, director: Nicolae Ivan; *Luceafărul*, 1935 – 1944, director: Aurel Cosma; *Brazde bănățene*, 1938 – 1941, director și proprietar: Caius Pascu; *Contrapunct*, 1941 –

1944, redactor responsabil Liviu Lințea<sup>11</sup> sau parțial culturale, cum este „Reșița”, fondator și director: George C. Bogdan<sup>12</sup>.

3. Apariția aceluia *fenomen unic al condeierilor țărani*, Banatul a fost cea dintâi provincie care a dat o literatură și o publicistică scrisă de țărani. Cea mai potrivită apreciere asupra acestui fenomen a creionat-o Camil Petrescu în „Țara” din 7 ianuarie 1921, textul constituindu-se, astăzi, într-un document de înaltă prețuire la adresa cărturarilor plugari: „Este un lucru neîndoios că dintre toți țăranii români de pretutindeni, bănățenii sunt cei mai citați și mai cunoscători de carte. Aici, în Banat, se desfășeau cu sutele și miile revistele românești și broșurile diferitelor biblioteci. Dar nu numai atât. Țărănimea bănățeană dă dovadă de un extraordinar simț artistic. Nu vorbim numai de arta casnică, ci mai ales ne gândim la talentul cu care cei mai mulți din ei joacă piese de teatru, de ai crede de multe ori că ai în fața ta actori adevărați. Nu vorbim, de asemenea, de coruri, – căci nu este sat să nu aibă un cor sau două –, dirijate de multre ori chiar de țărani înșiși. Ba, cele mai multe sate au și fanfară proprie, de te face să te mândrești că ești român. Ceea ce vrem să știe cititorii noștri este marele număr de scriitori țărani, pe care îl dau satele bănățene. Am auzit de multe ori poeți de aceștia de țară declamând la diferite ocazii poezii întregi compuse de dânșii. Banatul, care tot el e «fruncea», are nu numai compozitori țărani, dar și țărani ziariști, țărani scriitori”<sup>13</sup>.

Sigur, fenomenul condeierilor plugari din Banat a fost o realitate, dar, și în acest context, se cere o reevaluare. În ce sens? Când se vorbește despre presa sătească din perioada interbelică, aceasta este atribuită, în exclusivitate, Banatului de Munte. Realitatea este alta: rădăcinile acestui fenomen se găsesc în Banatul de Pustă, mai precis la Beregsău Mare, acolo unde învățătorul Emeric Andreescu scoate, pe cheltuială proprie, în 1890, publicația „Junimea română”<sup>14</sup> destinată culturii tinerimii sătești, iar un an mai târziu, în 1891, revista social-literară „Săteanul”<sup>15</sup>. Acest adevăr trebuie pus în drepturi într-o posibilă și necesară istorie a presei.

4. *Prezența presei muncitorești și socialiste*. Și în această direcție se cer destul de

multe retușări. Dacă parcurgem „Istoria presei române”, semnată de generalul Constantin Antip, constatăm că o cincime din carte este atribuită presei militante. Presa muncitorească și socialistă a fost o realitate, dar nu la această dimensiune.

Bunăoară, în Banat, germenii acestui tip de presă au apărut în 1904, respectiv 1905, prin apariția publicațiilor: „Votul poporului” și „Muncitorul român”, și nu prea s-au dezvoltat în perioada interbelică, deși unii autori zeloși, au creionat prin scrisul lor o altă dimensiune acestei probleme. Au exagerat în așa fel încât au atribuit dimensiuni socialiste unor publicații intrând voit în contradicție cu adevărul istoric. Evident că au existat preocupări antifasciste în unele redacții, evident că unii autori au avut convingeri de stânga, dar, nicidecum, publicații precum „Vrerea” sau „Luceafărul”, nu au fost socialiste. Presa militantă, muncitorească a fost moderat reprezentată în perioada interbelică în Banat.

#### **IV. PERIOADA PRESEI „REAȚIONARE” (1944 – 1947)**

Este o perioadă scurtă, dar extrem de tumultuoasă. Ea este delimitată de două repere: apariția primului oficios al Comitetului Regional al PCR – „Luptătorul bănățean” (7 septembrie 1944, redactor responsabil: George Cimponieru) și suprimarea tuturor publicațiilor, cu excepția celor conduse de autoritățile comuniste (30 decembrie 1947).

Lupta împotriva presei „reaționare” a cunoscut patru etape:

*1. Ponegrirea publicațiilor existente și a personalităților vremii, unele simboluri ale Banatului.* Bunăoară, ziarele „Biruința” și „Dacia” erau socotite organe ale Gestapo-ului, iar „Ecoul”, „Unirea Română” și „Extrapost”, fițuici diversioniste, care înveninează opinia publică<sup>16</sup>, în timp ce Sever Bocu era socotit, la rubrica *Galeria trădătorilor*, „ilustru agent nazist” care a militat „cu o rară consecvență, într-un larg front manisto-legionaro-brătienist a tuturor forțelor huliganismului român”<sup>17</sup>.

*2. Reorganizarea cenzurii.* Apariția unei publicații, în această perioadă, presupunea un proces destul de anevoios întrucât orice editor trebuia să parcurgă patru pași: a) obținerea unei autorizații din partea Cenzurii Centrale a Presei; b) eliberarea unui agrement din partea

Comisiei Aliate de Control, prin Direcția Presei; c) obținerea unei ordonanțe prezidențiale de la Tribunalul Timiș-Torontal (în textul ordonanței se preciza: titlul publicației, periodicitatea, redactorul responsabil, proprietarul, tipografia unde se edita respectiva publicație); d) înscrierea în Registrul publicațiilor periodice, ținut tot la tribunal.

Primul impact negativ asupra presei l-a avut, imediat după 23 august 1944, articolul 16 al Convenției de Armistițiu, în care se precizează: „Tipărirea, impactul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiilor de TFF, Poștă, Telegraf și Telefon vor fi executate în acord cu înaltul Comandament aliat”.

În prima parte a perioadei, Biroul Cenzurii a funcționat în cadrul Prefecturii Timiș-Torontal. Cenzura s-a reorganizat, în Timișoara, pe baza Circularei nr. 1/1945 și a Deciziei nr. 3395/1945 a Ministerului de Propagandă. Conform acestor documente, șeful cenzurii presei de pe lângă prefectură era președintele Curții Marțiale sau un procuror desemnat de acesta. Dispoziția era foarte clară și aspră: „Nici o publicație nu poate să apară până ce nu obține «bun de tipar» de la Cenzura Presei” (din ordinul nr. 15735/18 august 1945, semnat de prefectul Valeriu Novacu)<sup>18</sup>.

Presa era în permanență urmărită, concluziile erau adunate în buletine zilnice și rapoarte lunare. Iată ce se spune într-un raport pe luna martie 1946: „Mari greutăți avem cu ziarul „Banatul” din Timișoara, de sub conducerea tov-ului (Ilie, n.n.) Murgulescu, care nu se ocupă cu ziarul și tolerează acolo un spirit reacționar. Acest ziar ne face mai multe greutăți, decât servicii. Am cerut în repetate ori Biroului Regional să-l scoată pe tov. Murgulescu, membru al Comitetului Regional, din fruntea ziarului, dar până acum nu ni s-a dat acest ajutor. Cu săptămânalul țărănesc „Cuvântul satelor” stăm prost, întrucât unele elemente foarte dubioase (ca Pavel, n.n.) Blidariu, (Ioan, n.n.) Ciucurel etc., proprietarii ziarului”, nu lasă pe responsabilul Frontului Plugarilor să se amestece în treburile ziarului”<sup>19</sup>.

Erau supuse cenzurii și oficioasele autorităților comuniste, bunăoară, despre

„Luptătorul bănăţean”, aflăm: „Lipsesc articolele-teoretice educative, necesare într-un oficios de partid. Lipsesc complet lozincile. Lipseşte o rubrică culturală. Nu publică dări de seamă asupra cărţilor editate de Partidul Comunist şi Cartea Rusă. Observăm, pe lângă greşelile de tipar şi greşeli de limbă şi stil, care, uneori, schimbă cu totul interesul frazelor. Linia justă este păstrată”<sup>20</sup>.

3. *Suspendarea temporară a unor publicaţii.* Prin ordinul telegrafic nr. 14654/31 decembrie 1944, Direcţia Presei comunică suspendarea, pe o perioadă de zece zile, a cotidianului „Unirea română”, pentru „publicarea unor articole neconforme regimului democratic şi normelor stabilite de Comisia Aliată de Control”. Mai mult, au fost suspendate publicaţii doar din ordinul prefectului Valeriu Novacu, fără avizul prealabil al Direcţiei Presei care era obligatoriu, este cazul publicaţiei „Curierul Banatului”, pe 30 de zile, începând din 27 august 1945 (motivaţia: Iancu Conciatu, proprietarul ziarului, era un „mare afacerist” şi făcuse „propagandă antibolşevică”<sup>21</sup>). Într-o astfel de situaţie au fost puse, pe o perioadă de cinci zile (din 1 aprilie 1946), „Viaţa bănăţeană”, oficiosul PNL – Tătărăscu şi „Banatul” pentru articolele referitoare la un incident petrecut la Fabrica ILSA.

4. *Suprimarea publicaţiilor.* Procesul scoaterii în afara legii a unor publicaţii a început încă din 1945. Exemplu: 30 aprilie 1945: „Observatorul”, revistă literară, economică şi socială şi publicaţia „Selector”; 2 mai 1945: „Unirea română” (pentru şantaj politic) şi „Vestul” (pentru atitudine profascistă); 6 iunie 1945: „Românul”; 2 februarie 1946: „Paranteza”, revistă de pamflet politic; 8 martie 1946: „Făclia”, fostul organ de presă al P.S.D. (pentru motivul că nu mai corespunde liniei partidului); 21 iulie 1947: „Curierul Banatului”; 9 decembrie 1947: „Banatul”<sup>22</sup>.

Şi procesul suprimărilor a continuat, el încheindu-se după momentul proclamării Republicii (30 decembrie 1947).

## **V. PERIOADA PRESEI CU LIMBA DE LEMN (1948-1989)**

Presa cu limba de lemn se întinde pe o perioadă de mai bine de 40 de ani, şi este din

perspectiva cercetătorului aproape intactă (fiind socialistă/comunistă, unii directori zeloși de publicații și biblioteci au dat, după decembrie '89 colecțiilor respectivelor ziare, la topit).

*Câteva trăsături specifice ale presei din această perioadă:* 1. Toate publicațiile apărute, în acest interval de timp, au deținut titlul de organe de propagandă, aflate în mâna partidului de guvernământ sau ale organelor sale de masă și obștești. 2. Formatul era, de regulă, tabloid și într-un număr limitat de pagini, patru, maxim opt. 3. Tirajul era, de asemenea, redus și se distribuia în proporție de 90% la abonamente. 4. Diversitatea genurilor era aproape inexistentă, structura lor se limita doar la știri și articole de serviciu, acel text cenușiu, pal, tronat de limba de lemn. 5. Cuvântul scris a rămas sub chingile cenzurii până în 1977, iar după această dată s-a impus autocenzura. 6. Din punct de vedere al managementului era „floare la ureche”: nu aveai grija materiilor prime, difuzării produsului, salariilor și nici a balanței de venituri și cheltuieli. 7. A existat și un lucru pozitiv: calitatea (nu iau în discuție mesajul articolului). Ziarele erau elaborate, concepute în spiritul normelor de tehnoredactare și curate, fără greșeli de ortografie și tipar (posturile de corector, redactor de serviciu și cap limpede funcționau precum „ceasul elvețian”). 8. Erau extrem de restrânse ca număr, bunăoară în Timișoara existau, în 1989, doar șapte ziare în limba română: „Drapelul roșu”, cotidian, organ de presă al PCR; „Orizont”, revistă săptămânală a Uniunii Scriitorilor din România; „Forum Studentesc”, revistă lunară a Centrului Universitar; „Mitropolia Banatului”, revistă religioasă, ortodoxă; și trei reviste SF: „Paradox”, „Helicon”, „Biblioteca nova”.

## **VI. PERIOADA PRESEI POSTDECEMBRISTĂ (1989 – prezent)**

În acest interval de timp, presa bănățeană a parcurs câteva etape: 1. *1990 – 1992:* Explozie editorială, atât din perspectivă numerică, cât și al tirajelor. Numai în Timișoara au apărut peste 40 de publicații („Renașterea bănățeană” se tipărea, imediat după decembrie '89, într-un tiraj de până la 140.000 de exemplare; „Timișoara” – 80.000 de exemplare). Dar, supremația o deține, în această perioadă, presa națională, centrală. 2. *1992 – 1994:*

Asistăm la o înviorare a presei locale. Presa națională este în scădere. În această perioadă se citește mult mai multă presă de proximitate (cu circa 40%, susțin sondajele de opinie). 3. 1995 – 1996: Impunerea pe piață a audiovizualului, apar posturi de radio și televiziune private, precum și societăți de cablu. 4. 1996 – 2000: Presa scrisă intră într-un con de umbră, dispar ziarele mai mici, în timp ce cele mari își reduc numărul de pagini sau de ediții (fenomen sporadic). 5. 2000 – prezent: Asistăm la criza profundă a presei scrise, unele ziare își reduc dramatic tirajele, în timp ce altele dispar. Se manifestă, totodată, tendința de monopolizare a presei. Trustul austriac „Informedia” se impune pe piața presei bănățene prin cumpărarea unor publicații de prestigiu.

Tot acum, își face apariția, la începutul anilor 2005 – 2006, presa electronică, care cunoaște o expansiune spectaculoasă după 2008.

De asemenea, este de remarcat faptul că apar, în această perioadă, o puzderie de publicații sătești, unele sub oblăduirea parohiilor, altele cârmuite de autoritățile publice locale.

Din 1989, până în 2009 au existat, numai în județul Timiș, peste 300 de publicații<sup>23</sup>. În prezent, le putem număra pe două mâini. Cât va mai rămâne „în picioare” presa scrisă?

#### Note

1. S-a născut la 10/22 ianuarie 1869, la Cincu Mare, județul Brașov. La 1 ianuarie 1894, înființează, la Timișoara, împreună cu Cornel Diaconovici, cotidianul „Dreptatea” și suplimentul pentru popor „Foaia de Duminică”. Trei ani mai târziu, în 1897, la chemarea deputatului George Popovici și a cavalerului Iancu Flodor pleacă la Cernăuți, unde scoate, la 2/14 iulie aceluiași an, ziarul „Patria”. La 1/14 ianuarie 1901 fondează, la Lugoj, „Drapelul”, al cărui proprietar și editor va fi până în 1919. Mai înființează, în iulie 1905, publicația „Banatul” subintitulată „foaia pentru poporul român”. Se stinge din viață la 1

ianuarie 1928, este înmormântat în cripta din capela Cimitirului din Lugoj, alături de Eftimie Murgu și Coriolan Brediceanu.

2. Ioan, David, *Presa și cultură*, Editura Artpress / Augusta, Timișoara, 2006, pag. 27-30.

3. dr. Aurel, Cosma-junior, *Istoria presei române din Banat*, vol. I, Editura „Unirea Română”, Timișoara, 1932, pag. 9.

4. De aceeași părere cu Aurel Cosma-junior este și istoricul lugojan Dan Popescu în lucrarea din *Istoria presei bănățene (Articole și studii istorice*, Editura Marineasa, Timișoara, 1998). Dincolo de aceste supoziții, în ceea ce mă privește nu am întâlnit alte surse de informare care să-mi confirme apariția și existența acestei tipărituri.

5. *Ibidem*, pag. 18-19.

6. *Ibidem*, pag. 55-124.

7. Ioan, David, *Presa românească din Banat*, Editura Artpress/Augusta, Timișoara, 2006, pag. 31-80

8. *Ibidem*, pag. 97-98

9. Ioan, David, „Banatul” (1926-1930), o revistă multiculturală? În „Revista română de istorie a presei”, anul IV, nr. 2 (8), 2010, pag. 55-65.

10. „Semenicul”. Revistă de cultură lunară. Apare la Lugoj (1 ianuarie 1928 – 15 aprilie 1932).

11. Ion, Hangiu, *Dicționarul presei literare românești (1790-2000)*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004, pag. 760, 308, 398, 110, 164.

12. George C. Bogdan, *Din istoria culturală a Banatului*, Timișoara, Editura David Press Print, 2011.

13. Aurel Cosma, *Condeieri țărani din Banat*, Timișoara 1971, pag. 3.

14. Subintitulată „Gazeta culturală”, apare neregulat în perioada 1 august-17/19 octombrie 1890 (în total patru numere) și este „scoasă pentru cultivarea junimei și a tinereții sătene”.

15. Apare tot la Beregsău Mare, săptămânal, în perioada 15/27 august 1891-25 decembrie 1891/6 ianuarie 1892. În coloanele acestei publicații, subintitulată „revistă social-literară” se

reproduce apelul către învățătorii români, redactat de Atanasie M. Marienescu și publicat în „Pedagogul român”.

16. Valerică G. Corduneanu, *Evoluția presei timișorene în primii ani postbelici*, în Revista română de istorie a presei, anul IV, pag. 42.

17. HYPERLINK "http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Sever\_Bocu"[http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Sever\\_Bocu](http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Sever_Bocu).

18. Valerică G. Corduneanu, *op.cit.*, pag. 44-47.

19. *Ibidem*, pag. 54.

20. *Ibidem*, pag. 52.

21. *Ibidem*, pag. 47.

22. *Ibidem*, pag. 48.

23. Mariana Cernicova-Bucă *Universul mediatic timișean*, Editura Orizonturi Universitare, Timișoara, 2009, pag. 6.

## STAGES OF THE BANAT ROMANIAN PRESS HISTORY

*(Abstract)*

**Keywords:** journalism, dictionary, media, militant press, audiovisual

Far be it from me the thought that this work is complete and consistent. This writing wants to be just a "skeleton", a "bone" for a (yet unwritten) history of Banat Romanian press, from its origins to the present.

Also, I do not claim that the proposed phasing is one universally accepted by all researchers in the field. It is based on an intense study "at source", but also measured by the experience of over twenty-five years in the field of journalism.

However, by doing so, we have tried to correct some inaccuracies, errors or incomplete research, perpetuated from author to author, book to book or dictionary to dictionary regarding the first intentions of journalists in Banat, early media and its evolution, wrong (or exaggerated) listed phenomena of a period or space of culture.

I have tried, at the same time, to highlight, with the title of first, the original elements of early anti-socialist press in Banat and to "moderate" the generosity of some authors

regarding the existence of militant press.

I have not overlooked the press of December 1947, generic called socialist or metaphorical said "wooden language", and neither, as matter of fact, any post-December press, permanently located in a "conflict of interest" with audiovisual and online journalism.

## ROMANUL BĂNĂȚEAN POSTBELIC. DIRECȚII ȘI TENDINȚE

Dana Nicoleta Popescu

**Cuvinte-cheie:** literatură contemporană, proză, modernism, neo-tradiționalism, postmodernism

Critica și istoria literară au statornicit două modalități de abordare a romanului românesc postbelic: criteriul cronologic și cel estetic.

Romanele intervalului 1945-2006 prezintă o multitudine de forme și formule epice, orice tentativă de sistematizare pe direcții și tendințe fiind incompletă și discutabilă. Succint, vom aminti punctele de vedere ale unora dintre cei mai autorizați comentatori ai fenomenului românesc.

În cel dintâi volum al *Scriitorilor români de azi*, Eugen Simion stabilește următoarele direcții pentru evoluția prozei: proza poetică, realismul psihologic, proza de analiză, eseu romanesc, romanul pitoresc și baroc, realismul și romanul mitic, proza fantastică, comedia limbajului (p. 757-759).

Nicolae Manolescu, în exegeza *Arca lui Noe*, propune o fascinantă analogie între structurile romanești și stilurile arhitecturale, departajând romanul contemporan în doric, ionic și corintic. În accepția criticului, „Doricul romanului [...] aparține unei vârste biblice de început și unui creator la fel de impasibil ca Creatorul.” (p. 30); „Ionicul romanului înseamnă psihologism și analiză: iar reflecția începe să tragă viața de mână.” (p. 33); „Corinticul reflectă o nouă formă de dominație, ce seamănă cu represiunea. Personajele par simple marionete, trase pe sfori de un autor a cărui vocație suverană o constituie jocul.” (p. 37)

În pertinenta sa analiză, *Romanul românesc contemporan*, volumul *Metarealismul*, Anton Cosma identifică în evoluția romanului de după al doilea război mondial trei etape: momentul 1950, „al Dogmei”; momentul 1965, „al Adevărului”; momentul 1980, „al romanului exprimat prin generația optzeciștilor” (Ela Cosma, *Cuvânt înainte*, p. III).

Autorul argumentează că principala orientare din romanul român contemporan, metarealismul, însumează alte două direcții: neotradiționalismul și neomodernismul experimental. Neotradiționalismul poate fi clasificat în roman narativ-baroc, roman retro și roman cu formă fixă. La rândul său, romanul cu formă fixă reunește, ca subdiviziuni, romanul istoric, romanul pentru copii, romanul polițist și de aventură, romanul senzational și romanul științifico-fantastic. În secțiunea neomodernism experimental se pot distinge subspeciile: romanul indirect, romanul eseu, metaromanul și hiperromanul (op. cit., cuprins).

Precizăm că demersul nostru va utiliza conceptele *metarealism*, *neotradiționalist*, *neomodernism experimental*, *metaroman* și *hiperroman*, alte concepte, de pildă, *modernism* și *postmodernism* fiind prezente numai în citatele și referințele critice la care am apelat.

Reputatul critic și istoric literar timișorean Cornel Ungureanu, în *Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, analizează, simultan cu evoluția de ansamblu a prozei,

romanul postbelic în capitolul *Modernii și postmodernii Europei Centrale*. Poziționarea celor două concepte, *moderni* și *postmoderni*, într-o formulare unitară sugerează legăturile subterane dintre cele două direcții literare.

În *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, volumul al II-lea, Marian Popa grupează prozatorii postbelici după cum urmează: 1. Obsedantul deceniu: ficțiuni istorice între judiciar și justițiar; 2. Problematizări ale istoriei; 3. Realism magic și etnografic; obiceiuri și ciudățenii; 4. Între sociopatie și experiențialism; 5. Onirism; 6. Eclectici și manierști; 7. Modificări de viziune asupra prozei în anii '80 (op. cit., cuprins).

Abordând romanul contemporan din Banat, vom trece peste momentul „Dogmei” și acela al „Adevărului”, îndreptându-ne atenția asupra realizărilor românești de după 1970. Prima constatare este că, între formele neotradiționale frecvent întâlnite, cea narativ-barocă descinde — cel mai aproape — din orientarea similară perioadei interbelice: tradiționalismul. Se știe că neotradiționalismul valorifică modalități clasice, cum ar fi „narativul străvechi, popular și cărturăresc, miticul și fantasticul” (Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 51). Aceste modalități trezesc inerenta memorie culturală a cititorului, ceea ce explică impactul imediat și favorabil asupra acestuia.

Unii cercetători, de pildă Dorin Murariu, în *Fragmentarium*, asociază neotradiționalismului atitudini de tip baroc, referindu-se la un baroc particular, în care cunoscutele coordonate ale barocului european se colorează prin pitoresc și o puternică înclinație spre spectacol.

Îndeobște, în romanul narativ-baroc, dominant este cronotopul mitic, disociat sau relaționat cu cel istoric. Timpul arhetipal sau original poate fi pus în relație antagonică cu acela istoric, așa cum se întâmplă în romanul *Casa Ursei Mari* (1979), al prozatorului timișorean Paul Eugen Banciu.

Romanul retro aparține, de asemenea, direcției neotradiționaliste. Între trăsăturile lui distinctive, întoarcerea „lucid-sentimentală” a romancierului spre trecut este atitudinea tipică (Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 116).

Prozatorii bănățeni de după 1970, care au cunoscut atât „noul roman” francez, cât și pe William Faulkner, sunt tentați după formula retro a lui Camil Petrescu și de numeroase alte experimente ale romanului european.

Anton Cosma consideră că Sorin Titel, exponentul de vârf al romanului retro, „apare, mai întâi, în primele cărți, puternic marcat de experimentul occidental al «romanului privirii», precizându-și însă după 1972-1974 o manieră personală, în care geografia spirituală locală, perspectiva estetică obiectuală și tradiția narativ autohtonă alcătuiesc un aliaj de reală originalitate.” (*Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 116) Dacă în „primele cărți” se include neapărat romanul *Lunga călătorie a prizonierului* (1971), trebuie menționată una din pertinentele aserțiuni ale lui Cornel Ungureanu: „Odată cu *Lunga călătorie a prizonierului*, Sorin Titel dovedește că într-o vreme atinsă de «parabolită» știe să mânuiască parabola într-un stil care-i este propriu. Desigur, referirea la Beckett e obligatorie.” (*Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, p. 121) Disoluția epicului tradițional, evidentă în romanul citat, se accentuează în romanele ulterioare ale prozatorului: *Țara îndepărtată* (1977), *Pasărea și umbra* (1977), *Clipa cea repede* (1979) și *Femeie, iată fiul tău* (1983). Dorin Murariu explică modernismul romanelor lui Sorin Titel prin baroc, pe care îl consideră „trăsătură comună mai multor scriitori importanți ai

acestor locuri. Pomenirea numelui lui Sorin Titel este aici obligatorie.” (*Fragmentariu*, p. 105) La rândul său, în volumul *Capete de pod*, Ada D. Cruceanu demonstrează convingător prezența barocului în romanele lui Sorin Titel, analizând următoarele repere de profunzime ale scriiturii: „împăcarea contrariilor” (p. 13), „omul problematic european al tuturor timpurilor” (p. 13), acumularea „de argumente lexical-simbolice și de ordin oarecum geografic pentru nevoile demonstrației” (p. 13), ambiguitatea și desecretizarea (p. 132), „echilibrul structurilor coparticipante la existența individuală, cu atât mai mult al celor ce configurează comunitatea” (p. 132), povestirea ca substanță și formă (p. 140), destine marcate de un sine anterior venirii pe lume a eroilor, deveniți astfel copii, reiterări ori desacralizări ale predecesorilor (p. 151).

În romanul istoric, posibil istoric și de observație socială, prevalent este cronotopul istoric. Dialogând cu trecutul, Ion Marin Almăjan intenționează să ofere „o istorie sui-generis a Banatului” (*Dicționarul general al literaturii române*, vol. A-B). Desigur, în spirit neotraditionalist, „convocând mijloace variate de la documentul inedit până la fantezia aprinsă” (ibid., p. 136), romancierul construiește imaginea satului, respectiv a orașului, bănățean din deceniile 5 și 6 ale secolului al XX-lea, cu incursiuni în vremea Dictatului de la Viena ori în perioada interbelică. Semnificative între romanele sale sunt *Tornada* (1980), „frescă plină de dramatism a Timișoarei interbelice” și *În afara gloriei* (1994), primul volum al unei calde și ample evocări a lui Eftimie Murgu și a timpului său” (ibid., p. 136). Preferința romancierului Ion Arieșanu pentru viața provinciei bănățene contemporane, inclusiv pentru personaje și fapte cunoscute din mediile timișorene, se vedește mai ales în romanele *O pasăre în iarnă* (1986) și *Lumina de la capătul nopții* (1987).

Ispita cronicii artistice a meleagurilor bănățene din perspectivă modernă și postmodernă funcționează și în cazul prozatorului Gheorghe Schwartz. Modernismul formulei epice, fantasticul și interesul livresc pentru istoria locală, ironia și parabola se contopesc unitar în ciclul de romane *Pietrele* (1978), *A treia zi* (1980), *Spitalul* (1981), *Om și lege* (1987). După Dorin Murariu, avem de-a face cu o veritabilă „saga bănățeană” străbătând „un secol din viața așezării de pe Timiș” (*Fragmentarium*, p. 84). Același analist avertizează că romanul *Spitalul* trebuie receptat ca o amplă parabolă prin care „Gheorghe Schwartz a izbutit să creeze o foarte convingătoare utopie negativă, în care omul este pus să lupte cu limitele de jos ale propriei interiorități” (ibid., p. 95), în timp ce *Om și lege* „evidențiază virtuțile unei narațiuni așezate într-o structură contrapunctică (cf. Dorin Murariu, idem, p. 97). Prin absența stereotipiilor, fluiditatea și mobilitatea narațiunii care glisează deschizând multiple planuri, proza lui Gheorghe Schwartz poate ilustra „o modalitate specifică etnogafiei bănățene — barocul” (Dorin Murariu, idem, p. 104). Despre barocul regional al epicii lui Gheorghe Schwartz citim în eseurile exegetei Ada D. Cruceanu: „Gheorghe Schwartz poate fi citit în codul barocului ce alterează realitatea nu doar prin percepția minuțioasă, în lungi acolade, a contorsionatelor sale deveniri [...], cât și prin inserția nimicului dezorganizator, a nimicului-falie...” (*Capete de pod*, p. 255); „autor pentru care lumea nu există deloc sau aproape deloc — prin și pentru faptele sale, ci prin și pentru «povestirea» lor îndelung răbdătoare, îngăduitoare cu toate argumentele faptelor, indiferent că ele s-au întâmplat cândva, sau se vor întâmpla...” (op. cit., p. 252)

În descendența directă a realismului interbelic așezăm romanul contemporan de factură

politică, romanul relației individ-structură politică clădit pe ideea condiționării politice a insului modern. Erorile și abuzurile puterii, raporturile comunității bănățene cu puterea, revoluția de la 1989 cu multitudinea ei de aspecte sunt teme predilecte pentru scriitorii: Rafael Mirciov, *Lagărul deportării. Pagini din lagărul Bărăganului* (1998); Ion Arieșanu, *Cei buni mor cei dintâi* (1998); Viorel Marineasa și Daniel Vighi, *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan* (1994); Gheorghe Schwartz, *17 după 16* (2006).

Neorealismul introspectiv, cu ascendență în romanul de analiză și romanul formației interioare, categorii bine conturate în epoca interbelică, se multiplică la sfârșitul secolului al XX-lea, încorporând caleidoscopic epistolare, pagini eseistice, jurnale, memorialistică. În romanele Alexandrei Indrieș, *Saltul în gol* (1973), *Cutia cu chibrituri* (1987) și *Un sertar întredeschis* (1997), Cornel Ungureanu identifică etapele experimentului românesc pentru „o ieșire din universul comun al prozei și al criticii literare, o decorporalizare treptată, atât în proză, cât și în poezie” (*Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, p. 134). Din aceeași categorie fac parte: Ildico-Clara Achimescu, *Un om cu numele meu* (1983); Radu Ciobanu, *Călărețul de fum* (1984); Titus Emil Suci, *Pragul* (1986); Viorel Marineasa, *Litera albă* (1988); Daniel Vighi, *Însemnare despre anii din urmă* (1989); Laurențiu Cernetș, *Iubiri paralele* (1993); Nina Ceranu, *Singurătate în doi* (1993); Dan Florița Seracin, *Croaziera* (1995); Gheorghe Jurma, *Întâmplări cu Afilon* (1995); Ion Scorobete, *Cavalerul după-amiezii* (1999); Viorel Micota, *Sâmburele de argint* (2001); Veronica Balaj, *Carnavalul damelor* (2005).

În intervalul de care ne ocupăm, aderența la metarealism a unor prozatori bănățeni este configurată prin romanul parabolă, mitic și poetic. Exponentul cel mai autorizat al direcției pare a fi romancierul timișorean Paul Eugen Banciu, începând cu romanul *Reciful* (1979) și continuând în timp cu *Sărbătorile* (1981), *Zigguratul* (1982), *Muflonul I-II* (1986; 1989), *Casa de pânză* (1995), *Noaptea strigoilor* (1996), *Somonul roșu* (2004) și *Luna neagră* (2005).

Romanul-parabolă mizând pe forța imaginarului a fost promovat și de un alt autor timișorean, George Șerban, prin volumele *Somnul* (ediția întâi — 1983, renegată de autor, ediția a doua — 1997) și *Turnirul* (1987).

Neomodernismul experimental propune procedee și căi estetice noi sau le relansează, din alte perspective, pe cele cunoscute din perioadele anterioare ale literaturii. Ca atare, în neomodernism experimental putem include atât romanul indirect (jurnalul) și romanul eseu, cât și metaromanul și hiperromanul. Formele românești care consacră triumful deplin al metarealismului modern sunt metaromanul și hiperromanul. Cele două categorii, înrudite și adesea fuzionate în actul creației artistice, reprezintă zona cunoscută sub numele *metaliteratură* (cf. Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan*, vol. II, p. 285). După exegetul citat, distincția între metaroman și hiperroman este minimală și dificil de operat. Acceptând posibilitatea separării lor, metaromanul ar fi „romanul despre scrierea unui roman”, iar hiperromanul, „romanul citațional, alcătuit din citate sau paragrafe textuale” după opere presupus cunoscute. „Primul se întemeiază pe autoreferențialitate, al doilea pe intertextualitate.” (Anton Cosma, *ibid.*, p. 285).

Deși în plan național realizările postmoderne ale prozatorilor din Banat nu s-au bucurat de atenția cu care critica și istoria literară au întâmpinat Școala de la Târgoviște și pe succesorii

ei, avem de-a face cel puțin cu valori apropiate, dacă nu similare.

În 1984, cunoscutul eseist și prozator timișorean (încă timișorean) Livius Ciocârlie a publicat *Un Burgtheater provincial*, prim și autentic hiperroman al său. În *Cuvânt înainte*, prozatorul explică mecanismul intertextualizării la care a recurs invocând repere definitorii din arsenalul hiperromanului: „autor-cititor”, „texte tipărite sau private” care au fost amalgamate, parafrazate, comutate, „din când în când” completate cu altele, imagine. (Livius Ciocârlie, *Un Burgtheater provincial*, București, Cartea Românească, 1984, p. 7) Specificitățile metaromanului și hiperromanului pot fi remarcate în următoarele proze ale lui Livius Ciocârlie: *Clopotul scufundat* (1988), *Trei într-o galeră* (1998), *De la Sancho Panza la Cavalerul Tristei Figuri* (2001).

Reținem ca definitorie pentru scrierile lui Livius Ciocârlie aserțiunea: „incontestabil un reprezentant autentic, în literatura română, al postmodernității, un postmodern esențial, spontan, afirmat înainte de constituirea unei «mode» în acest sens.” (*Dicționarul general al literaturii române*, vol. C-D, p. 241)

Criticul Constantin Buiciuc citează în volumul *Oglinda lui Narcis* (p. 231) metaromanul prozatoarei Rodica Draghinescu, *Distanța dintre un bărbat îmbrăcat și o femeia așa cum E* (1996): „Este un jurnal al deplinei intimități, scris cu o sinceritate ostentativă, un metaroman, un text ce se autogenerază.”

O experiență unică de scriere a metaromanului cu inserții de hiperroman au realizat scriitorii Mircea Nedelciu, Adriana Babeți și Mircea Mihăieș prin cartea *Femeia în roșu*, subtitlul *Roman retro(versiune)*, apărută în 1990. Tema, recrutată din sfera romanului senzational, îmbracă haina postmodernă prin exorcizarea deliberată a cutumelor literare (cf. Ion Pop, *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. II: E-L, p. 64).

Un alt metaroman notabil prin combinația de poezie, proză, eseu critic și literar este *Briciul Dalilei* (2002), aparținând lui Remus Valeriu Giogioni. Poetul metamorfozat în prozator postmodern adună „un talmeș-balmeș de idei estetice”, realizând ceea ce însuși definește ca „roman de criză și de tranziție, metaroman dezabuzat și dezafectat” (*Briciul Dalilei*, Timișoara, Editura Augusta, 2002, p. 298).

În a sa *Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, Cornel Ungureanu menționează în seria postmodernilor Europei Centrale pe timișoreni Viorel Marineasa cu romanul *Litera albă* (1988) și Daniel Vighi cu *Valahia de mucava* (1996), „un jurnal sau fals jurnal al timpului postdecembrist.” (p. 158)

În finalul demersului asupra romanului postbelic din Banat (intervalul 1970-2006), reiterăm cele două coordonate amjore ale speciei: prima, continuarea, dincolo de metamorfoze și mutații, a principalelor direcții și tendințe din perioada interbelică, iar cealaltă, sincronizarea cu romanul european contemporan. Exegeți precum Cornel Ungureanu, Ada D. Cruceanu, Dorin Murariu și Constantin Buiciuc au recunoscut și motivat prezența în romanul bănățean a tipului uman-artistic baroc dincolo de barierele cronologice ale literaturii vest-europene. Proza romanescă din această parte a țării ilustrează pe deplin existența policentrismului creator, concept creat și promovat de criticul și istoricul literar Cornel Ungureanu (*Geografia literaturii române, azi*, volumul 4 — *Banatul*, p. 277).

## REFERINȚE

- Banciu, Paul Eugen, Birăescu, Aquilina, *Timișoara literară, Dicționar bibliografic al membrilor Uniunii Scriitorilor — Filiala Timișoara*, Timișoara, Editura Marineasa, 2007
- Buiciuc, Constantin, *Oglinda lui Narcis*, Timișoara, Editura Marineasa, 2007
- Cosma, Anton, *Romanul românesc contemporan, 1945-1985. I. Realismul*, București, Editura Eminescu, 1988
- Cosma, Anton, *Romanul românesc contemporan, 1945-1985. II. Metarealismul*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998
- Cruceanu, Ada D., *Capete de pod (sau despre fețele barocului)*, Timișoara, Editura Anthropos, 2001
- Dicționarul general al literaturii române*, vol. A-B, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004
- Dicționarul general al literaturii române*, vol. C-D, București, Editura Univers Enciclopedic, 2004
- Manolescu, Nicolae, *Arca lui Noe. Eseu despre romantismul românesc*, București, Editura Eminescu, 1991
- Murariu, Dorin, *Fragmentarium*, Timișoara, Editura Hestia, 2008
- Pop, Ion, *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. II: E-L, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2000
- Popa, Marian, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II: 23 august 1944-22 decembrie 1989, București, Editura Semne, 2009
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. I, București, Editura Cartea Românească, 1978
- Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. II, București, Editura Cartea Românească, 1984
- Ungureanu, Cornel, *Geografia literaturii române, azi*, vol. 4 — *Banatul*, Pitești, Paralela 45, 2003

## THE POSTWAR NOVEL IN BANAT. AN OVERAL VIEW

*(Abstract)*

**Keywords:** contemporary literature, prose, modernism, neo-traditionalism, postmodernism

Our approach aims to offer a systemic analysis of the postwar novel in Banat from the 1970ies to 2006, presenting the main trends which follow the Western European models: from neo-traditionalism to experimental neo-modernism, focusing on the indirect novel, the

essay novel and the postmodern novel, which includes the meta-novel and the hyper-novel. Although all the Banat novelists belonging to this interval are mentioned, for the most remarkable ones more details are provided. The statements are supported through classifications made by outstanding critics.

## **DOCUMENTE**

## UN DICȚIONAR DE NEOLOGISME DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Livius Petru

Bercea

**Cuvinte-cheie :** etnobotanică, germană, lexicografie, sinonim, termen

Într-o caracterizare făcută lexicografiei din cele trei țări române la mijlocul veacului al XIX-lea, cunoscutul istoric al lexicografiei, Mircea Seche, preciza: „În primul sfert al veacului trecut [n. n. – al XIX-lea], preocupările lexicografice au fost concentrate [...] în Transilvania. Curând după apariția **Lexiconului budan**, dar mai ales către jumătatea secolului, se constată o nouă repartiție geografică a preocupărilor lexicografice: Muntenia începe să concureze în mod evident și chiar să depășească, în acest domeniu, Transilvania. Se mai observă și faptul că Transilvania și Muntenia tind să se specializeze, fiecare în anumite tipuri de dicționare, specializare determinată, în primul rând, de nevoile și de influențele locale specifice. Astfel, în domeniul lexicografiei bilingve – și acum cea mai bogată în realizări – Transilvaniei îi aparțin mai toate dicționarele germano-române (și româno-germane), iar Munteniei mai toate cele francezo-române (și româno-franceze). Influența latinistă, răspândită din Transilvania în Muntenia și foarte activă pe la jumătatea secolului al XIX-lea în această din urmă provincie, explică de ce majoritatea dicționarelor latino-române care apar acum aparțin de asemenea Munteniei. În sfârșit, dicționarele de neologisme, surprinzător de numeroase și de consultate în aceste decenii, apar numai în Țările române și în primul rând în Muntenia, unde influența occidentală, directă și indirectă, s-a exercitat mai puternic”(S I L R, p. 34).

Am extins, intenționat, citatul din **Schiță de istorie a lexicologiei române (vol. I)**, pentru a putea cuprinde ambele afirmații care ne interesează:

1) dicționarele bilingve cu una dintre limbi germana aparțin aproape numai Transilvaniei;

2) dicționarele de neologisme apar numai în țările române (*id est* Muntenia și Moldova ) și „în primul rând în Muntenia”.

În această perioadă se constată, după cum afirmă, în altă parte, autorul citat de noi, „o dezvoltare excepțională, sub raport statistic, a lexicografiei de neologisme” ( S I L R, p. 85), deși, la mai puțin de o pagină se constată că „dacă exceptăm numeroasele glosare de împrumuturi noi anexate diverselor traduceri (și chiar operelor originale) nu înregistrăm, până către jumătatea veacului trecut [n. n. – secolul al XIX-lea], decât o singură încercare de redactare a unui dicționar de neologisme, ca lucrare de sine stătătoare: este vorba de **Lexiconul pentru cărturari** al lui I. Budai Deleanu, operă neterminată și rămasă în manuscris. Începutul lexicografiei tipărite de neologisme este făcut, la noi, de **Vocabularu romanu**, publicat la București, în 1848, de filologul și pictorul muntean I. D. Negulici” (S

De ce am reprodus aceste afirmații, aparent disparate ? Pentru că din perspectiva care ne interesează, ele au, totuși, legătură.

Suntem în posesia unui exemplar dintr-un dicționar nesemnălizat până acum în vreo lucrare de istorie a lexicografiei române. Data apariției sale este anul 1848, exact anul în care Mircea Seche situează începuturile lexicografiei tipărite de neologisme (v., mai sus). Pe coperta 1, titlul este în limbile germană (cu caractere gotice, la fel ca și scrierea unităților lexicale și a explicațiilor în cuprinsul dicționarului) și română, cele două texte fiind identice ca semnificație, cel românesc – o traducere din germană a titlului. Textul românesc aflat pe coperta 1: „**CARTE DE CUVINTE STRĂINE**, cu semnificarea și explicarea lor în limba Germană și Română. Cu o Spețificare de unele plânțe veninoase ce cresc în Ardealu, de Kiriku Krekana, Învățătoriu la c. r. școală de regimentu în Orlatu”. Două pagini mai departe, titlul e ușor modificat, prin completarea textului de pe copertă și e numai în limba română, scris în alfabetul de tranziție, funcțional la acea dată: „**CARTE DE CUVINTE STRĂINE** ori adunare de mai multe **CUVINTE STRĂINE** ce vinu adese în limba și literatura Germană cu Semnificarea și explicarea lor în limba Germană și Română. Manualu foarte de lipsă și trebuinciosu pentru oameni în Diregătorie, Neguțători, cetitori de novele, Profesori și Studenți de clase mai înalte. Cu o spețificare de unele plânțe veninoase ce cresc în Ardealu, de **KIRIKU KREKANA**, Învățătoriu la c. r. școală de regimentu în Orlatu. Sibiuu, în privil.(egiata) Tipografie alui Georgiu de Clozius. 1848”. Cele două texte reproduse mai sus pot fi văzute în paginile scanate care însoțesc acest articol. Pe coperta 4, textul în limba germană: „Hermannstadt, Gebrudt bei Georg v. Closius. 1848”. Tot pe coperta 4, o semnătură cu cerneală maro – probabil numele propriu **Balint**. Supoziția ne este întărită de prezența, pe prima pagină de după copertă, a însemnării, cu caractere caligrafice, în exclusivitate de origine latină, cu creion: „Cumperata la anul 1865 de Învătiatoriu Iuonu Balint din [nume topic, scris cu majusculă, indescifrabil, probabil: Crocsma ? sau Criciova ?]”.

Datele sumare, pe care le avem, deocamdată, despre activitatea autorului: în 1834, Kiriku Krekana (Chiriac Crăcană) era profesor la Școala Militărească de la Vișta de Jos, după cum informează el însuși pe coperta unei traduceri apărute la Sibiu: **Extract din Testamentul cel vechiu, pre scurt și pre înțăles, despre nemție în românie prefăcut de patriota Kiriku Krecana**, carte care cunoaște, în 1852, ediția a doua, tot în alfabet de tranziție.

Din autoprezentarea de pe copertă și de pe una din paginile dicționarului reținem că, la data apariției acestuia, Chiriac Crăcană era profesor („învățătoriu”) la Școala militară de la Orlat (lângă Sibiu) și că, potrivit celor afirmate în prefețele cărților care îl au ca autor sau traducător, scrierile sale sunt generate de o atitudine etică, de factură patriotică, dar și dintr-o necesitate practică a timpului.

Paginile (nenumerate) ale *Prefetei* conțin texte paralele (în germană și română) în care se justifică motivele unui dicționar conceput astfel. Dintre operele lexicografice existente în

epocă (puține, fără îndoială), „cele voluminoase (groase) sunt foarte incomode; altele se perdu în explicările (tâlcuirile) cele lungi și în compunerile (alcătuirile) cele științifice; și cele ce se află se capătă numai cu prețuri mari. Deci scopul cel de căpetenie al autorului a fost să se vindece neajunsurile acestea”. Chiriac Crăcană se referă, evident, la dicționarele explicative germane care circulau în Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea, și nu la cele românești. Autorul face, mai departe,

2

„reclamă” dicționarului său: „La crescânda poftă de a ceti și a se folosi de învățătură, speremu (= sperăm, n. n.) că această carte va afla părținare și plăcere la toate clasele de oameni, cu atâta mai vârtosu, că Autorul s-a îngrijitu mai întâiu ca, pentru mai acurata înțelegere a celor ce cunosc limba Română, să fie alăturată explicarea acestor cuvinte străine și în limba Română; apoi, ca în privința comodității, a acurateții, a tiparului plăcutu și a prețului în proporțiune foarte eftinu, să nu mai rămână nimica de doritu”.

Dicționarul cuprinde, în cele 144 de pagini aparținând exclusiv domeniului lexical (explicații propriu-zise ale sensurilor, traducerea în limba română, sinonimele), un număr de aproximativ 3.000 de termeni neologici din limba germană (la o densitate medie de 22 de cuvinte pe pagină), fiind deci o lucrare lexicografică destul de modestă. Atrage atenția însă prin concepție și prin faptul că este dedicat în exclusivitate neologismelor. Cele mai multe cuvinte sunt de proveniență latinească și romanică. Fiecare unitate lexicală (cuvânt) este urmată de explicarea sensului sau a sensurilor în limba germană; se continuă, dacă e posibil, cu câteva sinonime, tot în germană; imediat este dată explicarea sensului în limba română și, uneori, unul sau mai multe sinonime românești, populare sau tot neologice, pentru o mai clară înțelegere a sensului (sensurilor).

Iată câteva exemple, în care voi lăsa să urmeze doar neologismul german și explicația sa românească (traducerea), însoțită de (atunci când e posibil) sinonimul românesc corespunzător:

**Abbé** – „preot, abate”

**Ablativ** – „a șasea cădere în declinăciunile numelor (în gramatică)”

**Absent** – „a nu fi de față; absent”

**Menagerie** - „curte de feară (gădini), grădină cu feară (mai cu seamă gadini dintralte țeri)

**Student** – „studentu, tânăru ce învață învățături înalte”.

Uneori (foarte rar), autorul indică într-o paranteză plasată imediat după neologismul german domeniul căruia îi aparține termenul, însă doar atunci când prin absența acestei indicații ar fi îngreunată înțelegerea sensului:

**Furien** (mithol.) – „niște zeițe ale iadului în forma șerpilor”.

Alte domenii: gramm., geom., jurid., milit.

În parantezele de lângă neologism se indică, rareori, pronunțarea cuvântului, atunci când acesta provine din franceză și se pronunță ca etimonul, dar scrierea reproduce grafiera franceză a cuvântului: **Convoi (convoa)**, **Excuse (escüs)**, **Plaisir (plesir)** etc.

În afara termenilor neologici propriu-ziși, în dicționar există câteva zeci de expresii latinești, cu statut neologic, care au precizate sensurile în limbile germană și română. Prezența lor este cerută de finalitatea dicționarului, care se adresa unor categorii profesionale

foarte diversificate. Expresiile aparțin, cel mai adesea, domeniilor juridic și administrativ:

**Ab hinc** – „de atunci încolo”

**Da capo** – „din capu, din începutu”

**Idem** – „tot acela”

**Quid** – „ce”

**Sub rosa** – „în taină, între noi”

Spre deosebire de neologismele propriu-zise, scrise în alfabet gotic, aceste cuvinte și expresii sunt grafiate în exclusivitate cu caractere latinești.

3

Pentru cuvintele cu mai multe sensuri, autorul indică, prin numerotare, accepțiile pe care le poate avea neologismul:

**Cours** – 1) „cursul” ; 2) „prețul banilor” ; 3) „drumu de poștă”.

**Ministerium** – 1) „ministeriu, oblăduire, stăpânire, sfatul” ; 2) „preoțime, toți predicatorii unui locu”.

Se impun câteva considerații asupra traducerii sensurilor în limba română. Transpunerea se face în primul rând prin sintagme explicative, acolo unde limba română nu avea un singur cuvânt (popular, termen literar sau neologism) pentru a „acoperi” semnificația neologismului:

**Disponibel** – „a fi în putere de a face ce vrea cu ceva”

**Revers** – 1) „carte de legătuiță” ; 2) „fața dincolo a unui banu”.

În unele situații, sintagma explicativă este însoțită de unul sau mai multe sinonime, fie populare, fie neologice:

**Drama** – „vorbire de teatru, dramă, unu feliu de istorie poetică”

**Intim** – „din lăuntru, credincios, intim”

**Prinzip** - principiul, isvorul, temeiul de unde se trage ceva”.

De cele mai multe ori, sensul neologismului se traduce printr-un cuvânt sau printr-o serie sinonimică marcată de aproximație:

**Imagination** – „imaginare, închipuire”

**Product** – „productu, roadă, prăsire, creștere, plantă”

**Retour** – „înapoi, îndărăt”.

Unele neologisme apar doar cu definiția în germană, fără corespondent românesc: **Contraction, indifferent, Lyra, pressant.**

Între paginile 145 și 152 se află informații despre nouă plante, grupate pe coloane paralele (text german și, în dreapta paginii – traducerea românească), sub titlul: „ARĂTARE de unele plânte veninoase ce cresc în țeara noastră” (pe copertă: „în Ardeal”). Sub denumirea populară germană apare și denumirea științifică, latinească (ex.: Mătrăgună sau Iarba codrului are, înainte de textul german, corespondentul științific **bella dona**, sau **cucuta – conium maculatum**). Informații sumare sunt date despre bureții și ciupercile comestibile (doar locurile unde cresc: pădure, câmpie, munte).

O întrebare firească: unde încadrăm dicționarul ? Pentru că nici Mircea Seche și nici alți autori nu analizează asemenea produse hibride lexicografice, credem că sumarul op pe care l-am descris mai sus aparține, în egală măsură:

a) lexicografiei bilingve (dicționar german- român)

- b) dicționarelor germane de neologisme
- c) lexicografiei române de neologisme.

Fără îndoială, faptul că micul lexicon n-a mai fost semnalat în vreo lucrare dedicată istoriei lexicografiei române îndreptățește descrierea lui. Însemnarea cu creionul de pe pagina imediat următoare copertei poate sta mărturie despre circulația cărților în Banat în secolul al XIX-lea.

#### **Referințe**

S I L R = Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române, I*, București, Editura Științifică, 1966.

4

## UN DICTIONNAIRE DE NÉOLOGISMES DE XIX-ÈME SIÈCLE

( *Résumé* )

**Mots clés :** ethnobotanique, allemande (langue), lexicographie, synonyme, mot

L' auteur présente un nouveau dictionnaire (CARTE DE CUVINTE STRĂINE – LIVRE DE MOTS ETRANGERS), inconnu par les linguistes qui ont écrit l'histoire de la lexicographie roumaine.

## UNELE ASPECTE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC ÎN PENINSULA BALCANICĂ (1864-1946)

David Blidariu, Păun Ion Otiman, Diana Otiman-Blidariu

**Cuvinte-cheie:** documente oficiale, școli românești, statul român, limba maternă, Grecia

O responsabilitate de cea mai deosebită importanță a oricărui stat o reprezintă asigurarea accesului neîngrădit și nelimitat al cetățenilor săi, indiferent de locul unde se află, la învățare în limba maternă. Statul român, prin grija Ministerului Instrucțiunilor Publice (Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, Ministerul Instrucțiunii Publice al Cultelor și al Artelor, Ministerului Educației Naționale, Ministerului Culturii Naționale și Cultelor sau Ministerului Învățământului, indiferent de titulatura sa), s-a preocupat în permanență, de la constituirea României ca stat modern și până în anul 1948, de asigurarea accesului la învățatură în limba română a copiilor de români, atât cei aflați între hotarele naționale, cât și cei din afara țării. O atenție cu totul specială a acordat statul român, în perioada antebelică și interbelică, învățământului în limba română pentru milioanele de români risipiți în Peninsula Balcanică, cu accent deosebit pentru școlile din Grecia, Serbia, Bulgaria și Albania.

Legile educației naționale, și în mod deosebit Legea lui Spiru Haret, conțin prevederi exprese cu privire la organizarea învățământului în limba română și a practicării religiei ortodoxe în școlile și bisericile românești din statele unde se află etnici români, cu respectarea legislațiilor țărilor respective.

În schimbul de note din 13 iulie 1913 între Președintele Consiliului de Miniștri al României, Titu Maiorescu, și Președintele Consiliului de Miniștri al Guvernului Regal Elen, E. K. Veniselos, se convine ca „*Grecia să acorde autonomie școlilor și bisericilor de Koutzo-Valahi care se află pe teritoriul grec, să permită organizarea unui episcopat, cu capacitatea guvernului român de subvenționare sub supravegherea guvernului grec.*”

Interesul deosebit al Regatului României pentru școlile românești din Balcani, încă înaintea Tratatului de Pace de la București din 1913, poate fi remarcat prin efortul pe care l-a făcut statul român în acea perioadă (1864-1913) pentru organizarea, funcționarea și finanțarea celor 92 de școli primare, 6 școli secundare în Peninsula Balcanică, din care 45 școli în Grecia.

Evoluția învățământului românesc în școlile din Peninsula Balcanică, timp de aproape un secol, în perioada 1864-1946, este prezentată cu multă acuratețe, din cunoaștere directă, de către profesorul bănățean David Blidariu, fost director al Gimnaziului din Ianina, al Liceului din Salonic și inspector general al Școlilor Românești din Peninsula Balcanică, în perioada 1930-1946.

Profesorul David Blidariu, născut în valea Almăjului, la Bozovici, în anul 1905, absolvent al Liceului „Traian Doda” din Caransebeș și al Facultății de Litere și Filozofie a Universității din București, în anul 1927 (ambele diplome, de bacalaureat și de licență, obținute cu magna cum laude), studentul preferat al profesorului Mihail Dragomirescu,

după un scurt stagiul la Biblioteca Academiei Române, aflată sub direcția academicianului Ioan Bianu și la Liceul din Giurgiu, după promovarea examenului de capacitate cu prima clasare pe țară, în anul 1930, împreună cu soția sa, profesoara Rhea-Silvia Blidariu, și cu încă câțiva profesori bănățeni, pleacă în Grecia, pentru a preda limba română, latina, istoria, cultura și civilizația românească copiilor de români din Macedonia.

Profesorul D. Blidariu își începe activitatea de profesor de limba română, în Epir, la Gimnaziul din Ianina, în anul 1930. După numai un an, în 1931, este numit de Ministerul Educației Naționale, director al Gimnaziului din Ianina, funcție pe care o deține până în anul 1940, când, pentru rezultatele de excepție obținute la Ianina, este transferat director al Liceului Comercial Român din Salonic.

Dotat cu un talent remarcabil, cu o memorie extraordinară, dar și cu aptitudini manageriale deosebite, în perioada cât a condus Gimnaziul din Ianina, a construit o școală nouă, modernă, pentru acea vreme, cu o arhitectură deosebită, internat pentru elevi etc.

Aflându-ne în posesia unei părți a arhivei profesorului Blidariu, atât cât a mai rămas în urma rugului comunist al anilor '50, am considerat că este importantă cunoașterea de către generațiile actuale a interesului conducătorilor statului român de până în anul 1946 cu privire la învățământul în limba română, în școli românești, pentru etnicii români aflați în afara granițelor țării. Iar această afirmație devine cu atât mai actuală acum dacă avem în vedere modul în care autoritățile române au tratat și tratează dreptul românilor de peste granițele țării de a învăța în limba lor maternă și obligația acestora de a le respecta acest drept sacru.

Cele două legi ale învățământului (Legea 84/1995) dar mai ales cea a educației naționale (Legea 1/2011) sunt extrem de „sărace” în ceea ce privește legiferarea obligației statului român de a susține, din toate punctele de vedere, învățământul românesc, școlile române din spațiile extranaționale locuite de populații compacte de români.

Legea 84/1995, în art. 10, al(6) prevede”*Ministerul Educației Naționale, în colaborare cu Ministerul Afacerilor Externe, are obligația să sprijine învățământul în limba maternă în țările în care trăiesc români, cu respectarea legislației statului respectiv*”, iar Legea educației naționale nr. 1/2011 stipulează, mai lapidar decât precedentă, în art. 11 al(1): „*Guvernul sprijină învățământul în limba română în țările în care trăiesc români, cu respectarea prevederilor legale*”.

Cum sprijină, în ce mod, cu ce mijloace? nu se precizează în lege. Așteptăm reglementări mai clare și mai sigure.

\*

\*

\*

Considerăm că se cuvine să facem o scurtă prezentare a autorului celor două studii – rapoarte cu privire la școlile românești din Balcani.

Elevul eminent al Liceului „Traian Doda” din Caransebeș (1912-1920) și studentul strălucit al Facultății de Litere și Filozofie a Universității București, manifestă un talent poetic deosebit încă de timpuriu. Debutează în revista „*Buciumul*” pe care o editează împreună cu Petru Comănescu, revistă care, din păcate, subcombează timpuriu din absența

mijloacelor financiare de susținere. În anul 1925 îi apare, la Cartea Românească sub girul lui Alexandru Brătescu-Voinești, poemul „*Fiul lui Lucifer*”.

Paul Anghel, în prefața la volumul de versuri „*Miraj*”, apărut la Editura Litera (1977), scrie despre poet „*D. Blidariu, student fervent al seminarului de poezie al profesorului Mihail Dragomirescu, își va adânci cultura poetică, sub îndrumarea magistrului care încerca să descifreze, cu mijloace științifice, condiția capodoperei. Ce va fi oferit tineretului această cercetare e greu de spus, cert este că îndrăgostiții Muzei întorc spetele definițiilor, căutând poezie în altă parte. D. Blidariu refuză, în consecință, postul de asistent la catedra pontifului, preferând retragerea printre cărți, la Biblioteca Academiei, în umbra lui Ion Bianu, unde continuă să studieze și să scrie. Între timp colaborează cu versuri la revista „*Banatul*” a lui Aron Cotruș, apoi tace, adică scrie dar nu publică, o pudoare greu de înțeles făcându-l să nu ceară oficial mâna Muzei, pe care o cultiva în taină. O cultivă în chip fericit și într-alt mod, strămutându-se pentru câțiva ani cu profesiunea de dascăl în Elada, Țara Muzelor. Își va consolida în această etapă studiile de poetică, direct la sursă, iar în vacanțe va cutreiera pământul sacru, îmbătându-se de misterele orfice, cucerind orizonturile unei vaste culturi, asediind cu pasul Olimpul. Aici pe un versant, va întâlni un alt român îndrăgostit de Elada, poetul Adrian Maniu, de care îl va lega o prietenie statornică. Apoi se va întoarce acasă, la Bozoviciul natal, în aura senectuții, încărcat de amintiri, păstrându-și intactă condiția genuină de logodnic al Muzei” și despre care, cu dragoste și considerație, scrie:*

*„Iubind cu trup aprins și vrajă-n suflet,  
Cu noi fiori în fiece răsuflet  
La Bozovici, am strâns în hățuri timpul ...*

*O, am iubit, așa de fără seamăn,  
Că-n Bozovici mă simt cu zeii geamăn  
Și n-aș putea să-l schimb nici cu Olimpul!...”*  
(„*Bozovici*”, în vol. „*Miraj*”, Edit. Litera, 1977, p.41)

Multe am avea de scris încă despre cel care ne-a fost admirabilul profesor de limba română, David Blidariu, dar având în vedere faptul că, pe lângă calitatea noastră de foști elevi, o avem și pe aceea de fică și ginere ai poetului, ne vom rezuma numai la încă o trăsătură, de dată aceasta a românului David Blidariu, aflat departe de țară în momentul declanșării celui de al doilea Război Mondial.

Iată ce scrie David Blidariu Consului General al Românie la Salonic, în data de 18 decembrie 1939:

*„Domnule Consul General,  
Am onoarea a vă aduce la cunoștință cele de mai jos:  
Până în prezent, cu toate demersurile făcute de mine, nu am primit cuvenitul Ordin de chemare pentru mobilizare, de format nou.*

*Astfel:*

*1. În urma Ordinelor Direcțiunii Mobilizării din Ministerul Educației Naționale Nrele: I.020 și I.160/939, primite la școala ce conduc, în ziua de 3 mai a.c. și înregistrate sub nrele: 303 și 304/938-939, am făcut cuvenitele comunicări Cercului de Recrutare*

*Caraș și Comandamentului Diviziei a 18-a din Sibiu, potrivit recipiselor poștale nrele:618 și 619, din 4 mai a.c., despre care aveți cunoștință.*

*2. Direcția Mobilizării din Ministerul Educației Naționale m-a autorizat a-mi continua funcțiunea de Director-profesor al Gimnaziului Român din Ianina cu Ordinul Nrul 5.780 din 12 octombrie 1939, despre care deasemni aveți cunoștință.*

*3. În ziua de 16 noiembrie a.c., în urma comunicatului nrul 13 al Marelui Stat Major, citit de mine în ziarul România, din 10 noiembrie 1939, m-am prezentat la Oficiul ce cu onoare conduceți, cu respectivele acte, primind adevărîța de prezentare nrul 532, din 16 noiembrie 1939.*

*Cu toate acestea, nu am primit, până acum, nicio comunicare cu privire la situația mea militară și nici cuvenitul Ordin nou de mobilizare, după cum am arătat mai sus.*

*Vă mai aduc la cunoștință că am gradul de sergent t.r., născut în anul 1905, comuna Bozovici, matricolul 2.533/927, C.R. de origină Caraș, contingentul 1931, aparținând Plutonului Trupeii Diviziei a 18-a din Sibiu, potrivit Ordinului de chemare nrul 31.097, din 10-II-933 și fiind vărsat, în urmă, după unele informații ce dețin, la Divizia 27 Infanterie din Focșani, fapte despre care am mai avut prilejul de a vă informa.*

*Aflându-mă peste hotarele Țării, trimis de Stat în funcțiune oficială, în care calitate Dvs. aveți puțința de a vă convinge nemijlocit de felul în care îmi fac datoria, pe de altă parte, nevoind a mă sustrage obligațiunilor mele militare, Vă rog respectuos, Domnule Consul General, să binevoiți a interveni și Dvs. pe lângă Comandamentul Cercului de Recrutare Caraș, al diviziei a 18-a din Sibiu și al Diviziei 27 Infanterie din Focșani să mi se trimită prin intermediul Oficiului Dvs. Noul Ordin de mobilizare.*

*În demersurile Dvs., Vă rog, să binevoiți a cuprinde datele susarătate, alăturând, totodată, câte o copie după ordinul direcției Mobilizării din Ministerul Educației Naționale Nrul 5.780 din 12 octombrie 1939, pe care vi-l prezint în original.*

*În același timp, Vă mai rog călduros să binevoiți a-mi elibera și o dovadă despre prezenta mea intervenție.*

*Odată cu cele mai vii mulțumiri, primiți, Vă rog, Domnule Consul General, încredințarea simțămintelor mele de profund devotament. ”*

*Director,  
D. Blidariu*

*Domniei-Sale  
Domnului Vasile Știrbu  
Consul General al României  
la Ianina - Grecia*

**1. RAPORT CĂTRE MINISTERUL CULTURII NAȚIONALE ȘI AL  
CULTELOR PRIVIND ADMINISTRAȚIA ȘCOLILOR ROMÂNE DIN  
GRECIA**

DOMNULE MINISTRU,

Cu privire la problema școlilor românești din Grecia, am onoare a supune aprecierii Domniei-Voastre cele ce urmează:

1. Învățământul românesc din Peninsula Balcanică începe cu anul 1864, pe cheltuielile Statului Român.

Până în pragul războiului balcanic din 1912, în timpul stăpânirii turcești, acest învățământ s-a dezvoltat treptat, cu permisiunea autorităților otomane, deși întâmpina opoziția naționalităților majoritare creștine conlocuitoare, ce luptau să-și cimenteze aspirațiile naționale, prin biserică și școală, străduindu-se să atragă la cauza lor elementul românesc conviețuitor și să-l asimileze.

La această epocă, aveam în Peninsula Balcanică 92 de școli primare și 6 școli secundare (anexa 1), respectiv, în cuprinsul Greciei de astăzi, 43 de școli primare și 2 școli secundare.

2. Cu ocazia încheierii tratatului de pace de la București, din 1913, printr-un schimb de note între Titu Maiorescu, Președintele Consiliului de Miniștri al României și E. Venizelos, Președintele Guvernului Elen, s-a căzut de acord ca Grecia să dea autonomie școlilor și bisericilor românești aflate în viitoarele posesiuni grecești și să permită crearea unui episcopat, cu facultatea pentru Guvernul Român de-a subvenționa aceste instituțiuni culturale, prezente și viitoare, sub supravegherea Guvernului Elen. (anexa 2)

Nu s-a făcut niciun alt act oficial în această privință, probabil întemeindu-ne pe legăturile de amicitie dintre România și Grecia, ceea ce socotim că a fost o regretabilă eroare din partea noastră, îndeosebi că aceste legături de prietenie nu au împiedicat guvernul Grec de a legaliza, în trecut, situația bisericilor și școlilor elene din România, prin protocolul anexat la Convenția comercială dintre România și Grecia, încheiat la 19 decembrie 1900 (stil vechi. Anexa 4).

3. Prin tratatul de la Sèvres, din august 1920, s-a stipulat ca, pe teritoriile dobândite de Grecia, după 1 ianuarie 1913, să se asigure minorităților etnice conlocuitoare libera dezvoltare religioasă și școlară, în limba lor națională, Grecia convenind a acorda comunităților de Valahi din Pind, sub controlul Statului Elen, autonomia locală, în ceea ce privește chestiunile religioase, de binefaceri sau școlare. (Anexa 3).

4. Învățământul românesc din Grecia a continuat să dăinuiască și după războiul mondial, însă numai într-o parte din localitățile în care exista pe timpul dominației turcești, fără ca Statul Român să fi intervenit, până în anul 1931, pe lângă Guvernele respective Elene de a recunoaște, printr-un act oficial, existența acestor școale și de a le legaliza funcționarea.

5. În anul 1930, punându-se chestiunea încheierii unei noi convenții de comerț și navigație între România și Grecia, Legațiunea Elenă, cu adresa nr. 1034, din 13 iunie 1930, prezintă un proiect de protocol, pentru recunoașterea personalității juridice, în continuare a școlilor și bisericilor grecești din România, asupra căruia s-a cerut avizul Consiliului Juridic.

Acest for, în ședința din 8 iulie 1930, cu avizul nr. 135, opiniază că această

chestiune ar trebui tratată bilateral avându-se în vedere interesele școalelor românești din Grecia (anexa 5).

6. Cu toate acestea, cu ocazia perfectării acordului de comerț și navigație, la 11 august 1931 și a protocolului final (anexa 6), prin care se recunoaște, în continuare, personalitatea juridică a bisericilor și școlilor grecești din România, nici măcar nu se amintește despre școlile noastre din Grecia.

Apare ca sigur că Guvernul Român s-a mulțumit cu declarația fostului Președinte al Consiliului Grec, E. Venizelos, făcută Ministrului nostru la Atena, Langa-Rășcanu și comunicată de Ministerul de Externe, Direcțiunea Politică Orientală, cu adresa nr. 28.399, din 14 mai 1931, Ministerului Instrucțiunii Publice, unde a fost înregistrată sub nr. 64.975 (anexa 7).

Anume, Premierul E. Venizelos, a declarat verbal Ministrului Langa-Rășcanu, următoarele:

„Școalele române din Grecia să nu aibă nicio teamă. Nimeni nu se va atinge de ele, dovadă că în noua lege privitoare la școalele primare străine, acele românești nu au fost cuprinse. Nu avem decât a ne lăuda de minoritatea română din Elada. E minoritatea cea mai pașnică, mai muncitoare și mai credincioasă.”

Este de mirare cum a putut Guvernul Român să trateze problema școlilor românești din Grecia cu atâta ușurință, sprijinindu-le existența pe asigurările verbale ale unei persoane fizice, fie chiar și președintele consiliului, câtă vreme Guvernul Elen își legalizase ființa școlilor sale din România prin angajamente oficiale scrise.

Chiar dacă până în anul 1931 nu s-a făcut nimic în această privință, s-ar fi convenit ca măcar atunci, cu ocazia încheierii protocolului amintit, să se fi legalizat și existența școlilor noastre din Grecia, în baza principiului firesc al reciprocității.

7. Astfel, din vina și lipsa noastră de prevedere, școlile românești din Grecia au rămas, până astăzi, fără un temei juridic, iar Statul Elen nu le-a recunoscut niciodată existența printr-un act oficial, continuând a funcționa grație îngăduinței tacite din partea autorităților elene.

Prin aceasta, existența școlilor împrumuta un caracter clandestin, jignitor pentru prestigiul României și primejdios pentru siguranța lor, căci erau lăsate la discreția schimbărilor politice și a bunului plac.

Poziția aceasta de inferioritate, a școlilor noastre, funcționarea lor aparent clandestină și condiționată de gradul de toleranță din partea guvernelor elene succesive, nu numai că au provocat, pe drept cuvânt, disprețul populației grecești, căci lipsa lor de temei legal le făcea suspecte, dar au constituit, în același timp, motivele fricțiunilor și desagregării lăuntrice, fapt care le-a subminat întotdeauna misiunea culturală.

8. În cursul actualului război, deși Grecia se află sub ocupație inamică, școlile noastre din această țară au continuat să respecte dispozițiunile autorităților elene, în vigoare înainte de anul 1940.

Astfel:

a. Limba greacă, istoria Greciei și geografia Greciei, s-au predat, tot timpul, în același număr de ore, ca și înainte de război iar la unele dintre școli aceste ore au fost chiar majorate.

b. Funcționarii greci, fie impuși de autoritățile locale, fie angajați benevol, înainte de anul 1940, au fost păstrați la posturile respective, bucurându-se de modul de salarizare și alimentare aplicat funcționarilor români.

c. Nu s-a numit un număr mai mare de profesori din țară, decât cel admis de autoritățile grecești înainte de război.

d. La cursurile de vară, ținute pentru perfecționarea învățătorilor, în anul 1943, la Salonic, limba greacă, istoria Greciei și geografia Greciei s-au făcut pe picior de egalitate cu limba română, istoria românilor și geografia României. În schimb, au fost excluse lecțiile de limba italiană și limba germană, spre a nu jigni poporul grec, aflat sub ocupație italo-germană.

e. Când o mână de localnici particulari au încercat să înjghebeze un corp de voluntari în slujba Germanilor, în vara anului 1944, conducătorii școlilor românești s-au opus categoric acestei acțiuni, din care cauză au fost urmăriți și abia au scăpat de moarte.

9. Cu toată această atitudine loială față de populația greacă și față de dispozițiunile autorităților elene dinainte de anul 1940, în luna februarie 1946, Guvernul Elen a dispus închiderea școlilor, sechestrarea arhivelor, imobilelor și mobilierului lor, expulzarea profesorilor supuși români și urmărirea mai multor funcționari români de cetățenie greacă, dintre cari, cei mai mulți nu au nicio vină.

Aceste măsuri nejustificate au fost luate în urma unor intrigi și răzbunări locale personale, încurajate de caracterul clandestin și suspect, în care noi am admis să funcționeze școlile în cauză, iar Guvernul Elen a procedat cu atât mai ușor în acest fel, cu cât nu era legat de niciun act oficial relativ la școlile noastre.

Suntem, astfel, în jalnica alternativă fie de a trage la răspundere spiritul fostului Președinte de Consiliu Grec, E. Venezelos, pentru că asigurările verbale date de el Ministrului nostru Langa-Rășcanu nu au fost respectate de succesorii săi, fie de a constata cu durere că Guvernelor noastre din trecut le-a lipsit simțul prevederii iar diplomația românească s-a dovedit a fi, în cel mai bun caz greșit orientată.

Prin incompetența și superficialitatea reprezentanților noștri autorizați, de până acum, ne găsim în situația paradoxală că, permițând școlilor românești din Grecia, să funcționeze în condițiuni de suspiciune și clandestinism, am cauzat suferințe nemeritate populației românești locale pașnice și ne-am compromis demnitatea națională cheltuind pentru aceasta sume importante, an de an, timp de atâtea decenii.

Menționăm că, intuind complexul de inferioritate al instituțiilor noastre școlare, provocat de noi înșine, câțiva români localnici fără sentimente românești, dar animați de interese particulare, au speculat această situație, mizând existența școlilor în afaceri comerciale, atât în trecut, cât, mai ales, în cursul recentului război, fie față de autoritățile românești, fie față de cele grecești, fie cu germanii, fie cu italienii, ceea ce ne-a agravat poziția culturală în Grecia.

Marea majoritate a Românilor Macedoneni, însă, a refuzat a colabora cu acești aventurieri, lipsiți de orice scrupul și nu are nimic comun cu acțiunile lor.

10. În luna februarie 1946, am avut, în Grecia, 25 de școli primare (anexa 9) și 4 școli secundare (anexa 10), multe dintre localitățile respective fiind, însă, distruse de represaliile armatelor de ocupație.

Concluzii: Atât pentru reabilitarea demnității noastre naționale, cât și pentru dreapta și bărbăteasca ocrotire a școlilor românești din Grecia, în viitor, propunem a se încheia, cât mai curând cu putință și îndată ce împrejurările internaționale vor permite, o convenție culturală bilaterală cu Grecia, în care să se legalizeze existența școlilor noastre din această țară, în virtutea principiului de reciprocitate.

Numai procedând așa, vom redobândi stima Poporului Grec, de care ne leagă o veche tradiție de amicitie și vom asigura o reală prosperitate școlilor noastre, ferindu-le, totodată, de capriciile vâltorilor politice.

Dar, în acest scop, se cuvine a fi aleși reprezentanți serioși, competenți și profund cunoscători ai problemei.

București 1 iulie 1946

Inspector General,  
David Blidariu

## **2. RAPORT CĂTRE MINISTRUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRIVIND SITUAȚIA LOCALURILOR ȘCOLARE ROMÂNEȘTI DIN GRECIA**

În conformitate cu Ordinul Ministerului Învățământului nr. 66540/1963, cu privire la situația unor localuri de școli române din Grecia, vă aduc la cunoștință următoarele, în calitate de fost inspector general al acestor școli până în 24 septembrie 1947.

Fostele școli române din Grecia, de la data înființării lor – cu aproape 100 de ani în urmă – și până la data închiderii – ianuarie 1946 – funcționau, în general, în localuri închiriate sau aparținând comunităților aromâne locale. Chiriile erau acoperite din subvențiile prevăzute în bugetul Ministerului Învățământului din București fie direct pe numele școlilor secundare, fie pe numele Adiminstrației școlilor române din Salonic pentru școlile primare.

Învățământul nostru din Grecia dezvoltându-se, însă, treptat, s-a simțit nevoia unor localuri corespunzătoare din punct de vedere al desfășurării procesului de învățământ și mai reprezentative în ce privește prestigiul culturii românești în afara hotarelor țării. Astfel, s-a trecut la achiziționarea de localuri proprii, îndeosebi în centrele mai populate și cu o îndelungată tradiție școlară românească, localuri ce au fost amenajate și utilizate potrivit sarcinilor didactice de îndeplinit.

Asemenea proprietăți ale statului român avem la Salonic, la Ianina și la Veria, achiziționate de Ministerul Învățământului din București, prin organele Ministerului Afacerilor Externe cu sediul în Grecia.

Dintr-o inexplicabilă slăbiciune a diplomației noastre din epoca respectivă, în loc ca aceste proprietăți să fie transcrise pe numele statului român, s-a recurs la calea mai comodă de a se întocmi actele de vânzare-cumpărare pe numele unor particulari localnici, funcționari ai Ministerului Învățământului din București, dar de cetățenie greacă.

Drept măsură de garanție, li se luau acestor proprietari fictivi declarații scrise, în sensul că imobilele respective aparțin, de fapt, statului român.

În referire la aceste proprietăți, dau următoarele precizări:

1. În orașul Salonic din Macedonia, pe str. Miaulis nr. 36, avem un local compus din demisor, parter și etaj, cu o suprafață construită de aproximativ 1000 mp, localul la care se referă Ministerul Finanțelor cu adresa nr. 066540/1963, în care a funcționat „Școala Comercială Superioară a României”. Acest imobil cuprinde săli de clasă cu o capacitate de 200 locuri, dormitoare pentru 120 elevi interni, piese pentru o cantină școlară corespunzătoare, laborator, birouri și o curte de aproximativ 1300 mp. Este construit din materiale rezistente, are instalație electrică, de apă și de calorifer.

În 1945, la plecarea mea din Grecia, era în perfectă stare de funcționare. Menționez că nu a fost câtuși de puțin avariat de populația Saloncului după 23 august 1944, când s-a prăbușit frontul hitlerist în regiunea Peninsulei Balcanice, mulțumită vigilentei personalului nostru didactic care a dus tratative încununată de un deplin succes cu conducătorii răsculaților.

La prețurile actuale din R. P. R. (Republica Populară Română, n.n.), valoarea acestui imobil se apreciază la aproximativ 4 milioane lei.

Proprietarul fictiv al localului a fost Dr. Constantin Dan, profesor-medic la școala comercială din Salonic, de cetățenie greacă, decedat în anul 1943.

Pentru o documentare mai completă, în afară de acest local, menționez și celelalte imobile școlare, proprietăți ale Statului Român în Grecia:

2. În orașul Ianina din Epir, pe str. M. Angelo, nr. 43, avem un imobil compus din 2 corpuri cu parter și etaj, în care a funcționat fostul „Gimnaziu român”. Unul dintre corpuri, mai vechi, dar renovat radical în anii 1935 și 1936, cuprinde 4 săli de clasă, un hol, birouri și internat pentru 40 elevi. Al doilea corp, construit între anii 1936-1939, cuprinde o sală de festivități, un amfiteatru, internat pentru 45 de elevi și piese pentru o cantină școlară cu o capacitate de 90 de locuri. Ambele corpuri au instalație electrică și de apă, o suprafață construită de aproximativ 650 mp și o curte școlară de aproximativ 2000 mp. Sunt construite din materiale rezistente, cel mai nou din piatră cioplită, marmură și beton armat, iar în 1945, când am părăsit Grecia pentru a mă înapoia în țară, erau în perfectă stare de funcționare. Menționez că aceste localuri nu au suferit nicio avarie în timpul războiului. La prețurile actuale din R. P. R., valoarea acestui imobil se apreciază la aproximativ 3 milioane lei.

Proprietarul fictiv al acestui local a fost Aristide Milla, profesor pensionar al gimnaziului, de cetățenie greacă. Aristide Milla fiind înaintat în vârstă și bolnav, între anii 1935-1939, perioadă în care am fost directorul gimnaziului, am purtat corespondență cu Legația noastră din Atena, insistând să se facă demersurile convenite pentru trecerea proprietății pe numele Statului român. Acesta, spre a nu mai fi legată de soarta bunurilor românești din Grecia de existența fizică a unor persoane particulare.

Cu toate stăruințele mele, am aflat, în cursul anului școlar 1938/1939, că proprietatea fictivă a fost trecută de pe numele prof. Pensionar Aristide Milla tot pe numele Dr. C. Dan din Salonic, care, după cum am arătat mai sus, a decedat în anul 1943.

3. La Veria, avem două corpuri de clădiri în care funcționau școala primară din această localitate, cu săli de clasă pentru 500 elevi, o suprafață construită de aproximativ 400 mp. și curți școlare de circa 2500 mp. În 1945, se aflau în perfectă stare de funcționare și nu au avut de suferit de pe urma războiului. La prețurile actuale din R. P. R., valoarea

acestor localuri se apreciază la aproximativ 700.000 lei.

Numele proprietarului fictiv îmi scapă pentru moment.

Subliniez că actele de proprietate ale tuturor imobilelor școlare ale Statului român din Grecia, cât și declarațiile scrise ale proprietarilor fictivi, erau păstrate în arhiva fostului Consulat general al României din Salonic.

București, 15 VII 1963

Prof. David Blidariu

### 3. ANEXE LA RAPORTUL 1

#### Anexa nr. 1

#### ȘCOLI PRIMARE ROMÂNE DIN PENINSULA BALCANICĂ:

##### I. S E R B I A

**a. Circumscripția Bitolia:** 1. Bitolia școală de băieți, 2. Bitolia școală mixtă, 3. Bitolia școală de fete, 4. Bitolia grădiniță mixtă de copii, 5. Beala de Sus școală mixtă, 6. Crușova școală de băieți, 7. Crușova școală de fete, 8. Crușova școală mixtă, 9. Gopeș școală de băieți, 10. Gopeș școală de fete, 11. Iancovăț școală mixtă, 12. Magarova școală mixtă, 13. Moloviște școală de băieți, 14. Moloviște școală de fete, 15. Mijopole școală mixtă, 16. Ohrida școală mixtă, 17. Ohrida școală mixtă, 18. Perlepe școală mixtă, 19. Rezna școală mixtă, 20. Struga școală mixtă, 21. Târnova școală mixtă

**b. Circumscripția Scopie (Uschiüb):** 22. Cumanova școală mixtă, 23. Coceana școală mixtă, 24. Ghevgheli școală mixtă, 25. Huma școală mixtă, 26. Palanca școală mixtă, 27. Tetova școală mixtă, 28. Scopia școală mixtă, 29. Veles școală mixtă

##### II G R E C I A

**a. Circumscripția Salonic:** 1. Belcamen școală mixtă, 2. Cândrova școală mixtă, 3. Doliani școală de băieți, 4. Doliani școală de fete, 5. Fetia-Gramaticova școală mixtă, 6. Hrupiște școală de băieți, 7. Hrupiște școală de fete, 8. Lipoș școală mixtă, 9. Nevesca școală mixtă, 10. Paticina școală mixtă, 11. Păpădia școală mixtă, 12. Poroii școală mixtă, 13. Salonic școală mixtă, 14. Vodena școală mixtă, 15. Veria-Selia școală de băieți, 16. Veria-Selia școală de fete, 17. Veria-Xirolivad școală mixtă, 18. Vlaho-Clisura școală mixtă

**b. Circumscripția Meglenia:** 19. Birislav școală mixtă, 20. Cupa școală mixtă, 21. Livezi școală de băieți, 22. Livezi școală de fete, 23. Luminița școală mixtă, 24. Lugunța școală mixtă, 25. Oșani școală mixtă

**c. Circumscripția Grebena:** 26. Grebena-Avdela școală mixtă, 27. Damaș-Avdela școală mixtă, 28. Grebena-Penvole școală mixtă, 29. Perivole școală de băieți, 30. Perivole școală de fete, 31. Perivole școală mixtă, 32. Pretori școală mixtă, 33. Vlahoiani-Samarina școală mixtă, 34. Samarina școală mixtă, 35. Turia școală de băieți, 36. Turia școală de fete

**d. Circumscripția Ianina:** 37. Băiasa școală de băieți, 38. Băiasa școală de fete, 39. Breaza școală mixtă, 40. Cerneși școală mixtă, 41. Ianina școală mixtă, 42. Mețova școală mixtă, 43. Paliohori școală mixtă

### III ALBANIA

**a. Circumscripția Corița:** 1. Corița școală de băieți, 2. Corița școală de fete, 3. Pleasa școală de băieți, 4. Pleasa școală de fete, 5. Moscopole școală de băieți, 6. Moscopole școală de fete, 7. Lânca școală mixtă, 8. Nicia școală mixtă, 9. Biscuchi școală mixtă, 10. Sipsca școală mixtă

**b. Circumscripția Berat:** 11. Berat școală de băieți, 12. Berat școală de fete, 13. Elbasant școală de băieți, 14. Elbasan școală de fete, 15. Ferica școală mixtă, 16. Grabova școală de băieți, 17. Grabova școală de fete, 18. Lușnia-Cărbunare școală mixtă

### IV BULGARIA

1. Sofia școală mixtă, cu secție comercială pentru băieți și de lucru pentru fete, 2. Giurmaia de Sus școală mixtă

#### RECAPITULARE:

1. Serbia .....	21 localități = 29 școli primare
2. Grecia .....	25 localități = 43 școli primare
3. Albania .....	12 localități = 18 școli primare
4. Bulgaria .....	2 localități = 2 școli primare
Total .....	<u>70 localități</u> <u>92 școli primare</u>

#### ȘCOLI SECUNDARE DIN PENSINSULA BALCANICĂ:

I S E R B I A: 1. Bitolia Liceu de băieți, 2. Bitolia școală normală profesională de fete

II G R E C I A: 1. Salonic școală comercială superioară, 2. Ianina școală comercială

III A L B A N I A: 1. Berat gimnaziu

IV B U L G A R I A: 1. Sofia secție comercială pentru băieți și de lucru pe lângă școala primară

#### RECAPITULARE:

1. Serbia: 2 școli
2. Grecia: 2 școli
3. Albania: 1 școală
4. Bulgaria: 1 școală

Total: 6 școli, 5 localități

## **Anexa nr. 2**

Son Excellence Monsieur E. Veniselos, Président du Conseil des Ministre de Grèce, Premier D'Loqué du Gouvernement Royal Hellénique à la Conférence de Bucarest.

Bucarest, le 23 Juillet (5 Août 1913)

Monsieur le Président du Conseil,

Ainsi qu'il a été convenu au cours de nos pourparleurs, j'ai l'honneur de prier Votre Excellence de vouloir bien me confirmer, en reponse a la présente note, que:

Le Grèce consent à donner l'autonomie aux écoles et aux églises des Koutzo-Valaque se trouvant dans les futures possessions grecques et à permettre la création d'un Episcopat pour ces mêmes Koutzo – Valaques, avec la faculté pour le Gouvernement Roumain de subvention sous la surveillance au Gouvernement Hellénique, les dites institution culturelles présentes et à venir.

Veillez agréer

(Signé) T. Maioresco

Son Excellence Monsieur T. Maioresco, Président du Conseil des Ministre. Ministre des Affaires Etrangères de Roumanie.

Bucarest, le 23

Juillet (5 Août) 1913

Monsieur le Président du Conseil,

En réponse à la note, en date de ce jour, que Votre Excellence a bien voulu me remettre, j'ai l'honneur de confirmer à Votre Excellence que:

La Grèce consent à donner l'autonomie aux écoles et aux églises des Koutzo-Valaques se trouvant dans les futures possession grecques et à permettre la création d'un Episcopat pour ces mêmes Koutzo-Valaques, avec la faculté pour le Gouvernement Roumain de subvention sous la surveillance du Gouvernement Hellénique, les dites institution presentes et à venir.

Veillez agréer,

(Signé:) E. K. Veniselos

### Anexa nr. 3

Tratatul de la Sevres din 10 august 1920 între Marea Britanie, Franța, Italia, Japonia și Grecia cu privire la minorități.

-----  
Art. 8

Supușii („ressortissants”) greci aparținând unor minorități etnice de religie sau de limbă, se vor bucura de același tratament și de aceleași garanții în drept și în fapt, ca și ceilalți supuși greci. Ei vor avea, în special, un drept egal de a înființa, a conduce și a controla, pe spesele lor, instituțiuni de binefacere, religioase sau sociale, școli și alte stabilimente de educație, cu dreptu de a întrebuința limba lor proprie și de a exercita liber religiunea lor.

Art. 9

În materie de învățământ public, guvernul grec va acorda în orașele și districtele unde locuiește o proporție considerabilă de supuși (ressortissants) greci de altă limbă decât cea greacă, înlesniri menite a asigura ca, în școlile primare, copiii acelor supuși (ressortissants) greci, vor fi instruiți în propria lor limbă. Această stipulațiune nu va împiedica Guvernul grec de a face obligatorie predarea limbii greci în zisele școale.

În orașele și districtele unde locuiește o proporție considerabilă de supuși (ressortissants) aparținând unor minorități etnice de religie sau de limbă, aceste minorități își vor vedea asigurate o parte echitabilă în beneficiul și în afectarea sumelor ce ar putea fi atribuite din fondurile publice, prin bugetul Statului, prin bugetele primăriile sau alte bugete, în scop de educație, de religie sau de binefacere.

Dispozițiunile prezentului articol nu sunt aplicabile decât pe teritoriile dobândite de Grecia după 1 Ianuarie 1913.

Art. 12

Grecia convine de a acorda, sub controlul Statului Grec, comunităților de Valahi din Pind, autonomia locală în ceea ce privește chestiunile religioase, de binefacere sau școlare.

### Anexa nr. 4

#### PROTOCOL

(Traducțiune)

Procedând la semnarea convențiunei de comerț, cu data de azi, între România și Grecia, subsemanții, Plenipotențari ai celor două Puteri au convenit cele ce urmează:

Bisericile eline, cuprinse în lista anexată la prezentul Protocol și care funcționează actualmente în România, după propriile lor acte de fundațiune, vor fi considerate în mod definitiv ca persoane morale (juridice) și vor continua să funcționeze precum școlile ce

depind de dânsese, conformându-se legilor și regulamentelor Regatului României.

Totuși, ele nu vor putea pe viitor să dobândească alte bunuri decât conformându-se legilor și regulamentelor Regatului României.

Ele nu vor putea dobândi imobile rurale.

Drept care, Plenipotențiarilor respectivi au încheiat și semnat Protocolul de față și au pus pe dânsul sigiliile lor.

Făcut în dublu exemplar, la București, la nouăsprezece decembrie 1900 (stil vechi).

(Semnat) A. MARGHILOMAN  
(L. S.)

(Semnat) G. A. ARGYROPULOS  
(L. S.)

### Anexa nr. 5

CONSILIUL JURIDIC  
Sedința de la 8 iulie 1930  
Nr. 135

### A V I Z

Consiliul Juridic luând în cercetare pe baza rezoluțiunii D-lui Ministru din 18 iunie a. c., Adresa nr. 1034 a Legațiunii elene din 13 iunie 1930 emite următorul aviz:

Prin proiectul de protocol prezentat de Legațiunea elenă nu se face pe o parte decât a se întări drepturile definitiv recunoscute bisericilor și școlilor grecești din țară prin protocolul convențiunii comerciale cu Grecia din 19 decembrie 1900.

Acest drept câștigat pentru școlile și bisericile grecești aveau o durată corespunzătoare convenției comerciale.

Odată denunțată convențiunea cade și protocolul său final.

Cu ocaziunea negocierilor unei noi convențiuni le s-ar putea recunoaște din nou aceste drepturi bineînțelele însă că va fi locul a se cere un tratament egal și pentru bisericile și școlile românești din Grecia.

De asemenea, lista bisericilor și școlilor poate fi completată cu acele din Brașov și Bazargic întrucât nu este niciun motiv ca acestora care nu erau pe teritoriul român în 1900, să nu li se acorde aceleași drepturi ca și celorlalte.

Dar trebuie să atragem atențiunea că în proiectul de protocol se adaugă ceva cu totul nou relativ la funcționarea școlilor și recrutarea profesorilor, acest lucru nu are absolut nicio legătură cu convențiunea comercială ce se tratează cu Grecia și nu are nici justificarea faptului că ar mai fi fost odată ca chestiunea personalității juridice și bisericilor și credem că nu poate fi admisă, mai ales că această chestiune ar trebui tratată bilateral avându-se în vedere interesele școalelor românești din Grecia.

În tot cazul Consiliul Juridic crede că trebuie luat asupra acestei chestiuni și avizul

Ministerului Instrucțiunii Publice.

**Anexa nr. 6**

**PROTOCOL RELATIV LA BISERICILE ȘI ȘCOLILE GRECEȘTI ÎN ROMÂNIA**

Subsemnații plenipotențiar ai ambelor Puteri după ce și-au comunicat Deplinele lor Puteri, găsite în bună și cuvenită formă, autorizându-i să semneze prezentul Protocol, au convenit asupra celor ce curmează:

Bisericile grecești cuprinse în lista anexată la prezentul Protocol și cari funcționează actualmente în România, în conformitate cu propriile lor acte de fundațiune, vor fi considerate în mod definitiv ca persoane morale (juridice) și vor continua să funcționeze ca și școlile cari depind de ele, conformându-se legilor și regulamentelor Regatului României.

Totuși, ele nu vor putea dobândi în viitor alte bunuri decât conformându-se legilor și regulamentelor Regatului României.

Ele nu vor putea dobândi imobile rurale.

Școalele menționate mai sus, inclusiv aceea a Comunității grecești din București, ai căror directori, supuși greci, sunt numiți de către comunitățile respective, vor avea libertatea de a stabili propriile lor programe școlare și vor putea angaja, pentru a putea completa personalul lor didactic, profesori de naționalitate fie greacă, fie română, profesorii de naționalitate greacă care ar fi angajați, urmând a se putea instala în mod liber și a locui în România, atât timp cât va dura angajamentul lor.

Este bine înțeles că școlile grecești nu vor fi frecventate decât de copii supuși greci.

Prezentul Protocol va fi ratificat și ratificările lui vor schimba la București cât de curând posibil. El va intra în vigoare în același timp cu Convențiunea de Comerț și Navigațiune și Convențiunea de Stabilire, semnate la aceeași dată.

Data către Plenipotențiarilor respectivi au dresat și semnat prezentul Protocol, punând sigiliile lor.

Făcut în București, în două exemplare, la 11 aug. 1931.

ss N. Iorga

ss C. Collas

**Anexa nr. 7**

MINISTERUL DE EXTERNE

**Domnule Președinte al Consiliului,**

Am onoarea a Vă face cunoscut, pe baza unui raport din 2 mai a.c., al Legațiunii noastre din Atena că Dl. Venizelor, Președintele Consiliului grec, vorbind de protocolul școalelor și bisericilor elene din România și de școalele românești din Macedonia, a făcut următoarea declarațiune D-lui Ministru Langa-Rășcanu.

„Școalele române din Grecia să nu aibă nici o teamă. Nimeni nu se va atinge de ele, - dovadă că în noua lege privitoare la școalele primare străine, acele românești nu au fost cuprinse.”

Nu avem decât a ne lăuda de minoritatea română din Elada. E minoritatea cea mai pacinică, mai muncitoare și mai credincioasă.

Primiți, Vă rog, Domnule Președinte al Consiliului, asigurarea prea înaltei mele considerațiuni.

Ministru  
ss M. Arion

Director  
ss Al. Cretțianu

Excelenței Sale  
D-lui N. Iorga Președinte al Consiliului de Miniștri  
Ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor

**Anexa nr. 8**

**Școlile primare românești ce le-am avut în Grecia, în luna Februarie 1946:**

1. Salonic școală primară mixtă; 2. Grebena școală primară mixtă; 3. Ianina școală primară mixtă; 4. Veria școală primară de băieți; 5. Veria școală primară de fete; 6. Vodena școală primară mixtă; 7. Doliani școală primară mixtă ( Selea); 8. Nevesca școală primară mixtă; 9. Vlaho-Clisura școală primară mixtă; 10. Belcamen școală primară mixtă; 11. Hrupiște școală primară mixtă; 12. Gramaticova școală primară mixtă; 13. Fetița școală primară mixtă; 14. Cândrova școală primară mixtă; 15. Patricina școală primară mixtă; 16. Livezi școală primară mixtă; 17. Cupa școală primară mixtă (Oșani); 18. Băiasa școală primară mixtă; 19. Breaza școală primară mixtă; 20. Turia școală primară mixtă; 21. Perivoli școală primară mixtă; 22. Pretori școală primară mixtă; 23. Vlahoiani-Samarina școală primară mixtă; 24. Damași-Avela școală primară mixtă; 25. Poroși școală primară mixtă

**Școli secundare românești ce le-am avut în Grecia, în luna Februarie 1946:**

Salonic; liceu comercial de băieți; 2. Salonic, școală profesională de fete; 3. Grebena liceul teoretic de băieți; 4. Ianina, gimnaziu mixt.

## QUELQUES ASPECTS DE L'ENSEIGNEMENT ROUMAIN DANS LA PENINSULE BALKANIQUE (1864 – 1946)

*(Résumé)*

**Mots clés:** documents officiels, écoles roumaines, l'Etat roumain, langue maternelle, Grèce

Dans l'ouvrage, ayant à la base les données recueillies et les documents officiels rédigés par le professeur David Blidariu à l'époque où il a fonctionné comme professeur, directeur et inspecteur général des écoles roumaines dans la Péninsule Balkanique, nous présentons l'intérêt manifesté par les autorités du Royaume de Roumanie pour le soutien matériel, financier et législatif de l'enseignement roumain dans les Balkans, en comparant ces textes avec la manière dont l'Etat roumain après 1989 considère et traite la question fondamentale - l'enseignement dans la langue maternelle - des Roumains se trouvant au-delà des frontières du pays.

## Documentar 1989 (II)

Textul care urmează este un fragment al înregistrării depoziției martorului colonel Nicolae Predonescu, șef al Statului Major al Diviziei 18 mecanizate „Decebal” de la Timișoara.

Înregistrare de la *Procesul lotului Timișoara*, al celor 25 de generali, ofițeri superiori și ofițeri de la Miliție și Securitate, inculpați pentru crimele săvârșite asupra populației civile, revoltate împotriva comunismului lui Nicolae Ceaușescu, în cursul Revoluției de la Timișoara (decembrie 1989).

Fragmentul aduce noi informații, despre starea de confuzie și haos la nivelul conducerii Armatei de la Timișoara, care a precedat și apoi a cauzat **începutul masacrului** din după amiaza de 17 decembrie 1989. (Arhiva Radio Timișoara, *Fond Procesul de la Timișoara*, caseta 256)

### Caseta 256

#### **Iulie-August (?) 1991. Continuarea audierii martorului Predonescu Nicolae**

*P.C.: - „... santinelele au făcut uz de armă, întrucât s-ar fi încercat atacarea unității.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Pătrunderea în unitate.

*P.C.: - Ata... pătrunderea in unitate. S-ar fi încercat... Nu, pătrunderea în unitate.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Același lucru s-a raportat și la depozitul de muniție de la Dumbrăvița.

*P.C.: - „Mi-a precizat, însă, că nu au rezultat victime omenești. Colonelul Rogin, in aceeași seara, mi-a raportat că și la depozitul de armament din...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Dumbrăvița.

*P.C.: - „... Dumbrăvița...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da.

*P.C.: - „... s-ar fi...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Au fost încercări de pătrundere...

*P.C.: - „Au fost încercări de pătrundere...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da...

*P.C.: - „Care au fost respinse cu foc de avertisment.”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Foc de avertizare.

*P.C.: - Dar în coloanele acestea s-a raportat că s-a tras, sau nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - În care coloane, domnule președinte?

*P.C.: - De oameni care erau prin Timișoara, grupuri, coloane, ce erau, grupuri.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Domnule colonel, nu am avut o sesizare, și nu pot să cred că a existat un ofițer sau un soldat, mai ales un ofițer care să fi dat ordin la cineva, la un militar, să tragă în... în... într-un om după stradă. Nu pot să cred așa ceva.

*P.C.: - Păi a venit, de pildă, un soldat, la noi, aicia, și a zis că la podul Decebal au primit muniție, ordin...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Este o ineptie...

*P.C.: - ... și au tras.*

Martor (Predonescu Nicolae): - E... Nu se poate așa ceva, e imposibil, domnule...

*P.C.: - Păi atunci, cei de acolo de ce au mai murit?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu se poate.

*P.C.: - Au murit vreo 7,8,10, nu mai ții minte, vreo 20 sunt răniți...*

Martor (Predonescu Nicolae): - La podul Decebal?

*P.C.: - Da, lângă Județeană de partid, acolo.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Domnule colonel, în ce dată, în 17 după-masă?

*P.C.: - Da, 17 seara.*

Martor (Predonescu Nicolae): - A existat armament disimulat, la mai multe categorii de personal, nu se poate...

*P.C.: - Și soldații făceau parte dintr-o unitate aparținătoare de divizie.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Și a raportat soldatul că...

*P.C.: - Că din ordin au tras, și inclusiv el, asupra coloanei de demonstrați, care se apropia de pod.*

Martor (Predonescu Nicolae): - A primit ordin de la ofițer?

*P.C.: - Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Asta nu e... Mie nu mi s-a raportat așa ceva.

*P.C.: - Nu vi s-a raportat? Nu mi s-a raportat că vreun militar subordonat MApN să fi executat foc împotriva grupurilor sau coloanelor de demonstrați. Dar altcuiva s-a raportat? Știți?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc, nu...

*P.C.: - Și nici nu știu dacă altcuiva s-a raportat acest lucru. Înțeleg că se convocau niște ședințe de analiză de către generalul Gușă, da?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da, păi, v-am raportat că aia a fost o ocazie cu care ne-a adunat...

*P.C.: - Da...*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... și ne-a mai adunat, însă tot de maniera aceasta îmi amintesc, ne aduna și ne întreba dacă au fost accidente, și era un îndemn din asta, deci, la grija față de armament, să nu cadă în mâna civililor, ca să-l folosească împotriva noastră, să nu facem acte de... Și, la fel, sistematic, legătura cu depozitele, cu unitățile, deci cu ce ne interesa pe noi, să informăm dacă au fost atacuri la depozite, dacă s-a folosit armamentul, și dacă sunt victime, dacă... Deci, aceste adunări...

*P.C.: - Bun, și vi s-au raportat că sunt victime?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Mie nu mi s-a raportat.

*P.C.: - Dar generalului Gușă sau comandantului de divizie?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc. Poate i-a raportat, domnule colonel. Mie nu mi-a raportat. De fapt, atuncea, vă dați seama și dumneavoastră, v-am raportat că din data de 17 eu eram acolo, mă rog, șef de stat major, dar cu atâția ofițeri de la Marele Stat Major, nu... Personal nu am primit, nu mi s-a raportat.

*P.C.: - Bun, cât timp v-ați aflat dumneavoastră la punctul de comandă, că erați șef de Stat Major...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da.

*P.C.: - Orice comandant fără subordonați, oricât de genial ar fi, n-ar face două parale.*

Martor (Predonescu Nicolae): -Nu face nimic, sigur.

*P.C.: - Așa.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Deci nu mi s-a raportat, domnule colonel, în legătură cu existența de morți.

*P.C.: - Vreo legătură a existat între generalul Gușă și alții, din Timișoara?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da. Asta pot să vă raportez că generalul Gușă era legat prin telefonul special de Consiliul Județean. Eu n-am ascultat nici o convorbire...

*P.C.: - Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... știu precis că acesta era... Deci, era un...

*P.C.: - Cu cei de la MI discuta? Cu cei de la Ministerul de Interne?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu l-am auzit niciodată.

*P.C.: - Nu l-ați auzit.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu l-am auzit.

*P.C.: - Dar un general anume, Macri, a apărut acolo? La divizie?*

Martor (Predonescu Nicolae): - La comandamentul diviziei?

*P.C.: - Da. În 17.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Domnule colonel, vă raportez...

*P.C.: - La ora 16:05.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu-l cunosc pe generalul Macri, nu l-am văzut, nu-i cunosc fizionomia...

*P.C.: - Nu, dar vi s-a raportat că a apărut?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu mi s-a raportat, da'...

*P.C.: - Nu vi s-a raportat?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu mi s-a raportat... era maiorul... și nu mi-a raportat nimic.

*P.C.: - Nu v-a raportat nimic.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Și vă raportează că intrau... au intrat în comandamentul diviziei foarte multă lume din aceasta, care era însoțită de ofițerii care... așa, și n-au mai făcut un sistem de... Normal se intra pe baza de permis, exista o anexă, regulamentul serviciului interior, care reglementează accesul în comandament. Eu nu l-am văzut. Nici nu-i cunosc fizionomia, și nu pot să vă raportez dacă l-am văzut în comandamentul diviziei...

*P.C.: - Deci, să revenim la întrebare. Legătura cu organul MI a avut generalul Gușă?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc, domnule colonel.

*P.C.: - Dar în ședințele de analiză a făcut trimitere la astfel de legături, la astfel de...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu.

*P.C.: - Nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu, când am participat, nu...

*P.C.: - Păi, cum nu? Hm? În seara aceea, când ați participat. Nu a zis nimic? De colaborare, de conlucrare?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Probabil ca a spus, domnule colonel, însă, știu eu, este un amănunt care nu pot... vă dați seama că nu pot să-mi aduc aminte exact ce ne-a spus generalul Gușă în fiecare din ocaziile cu care ne-am întâlnit.

*P.C.: - Păi, dacă vreodată, în astfel de ocazii. Păi, scrie în niște jurnale, pe-aici, se fac....*

Martor (Predonescu Nicolae): - Este posibil.

*P.C.: - Păi... este posibil. Dar ați auzit sau n-ați auzit?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu n-am auzit nimic.

*P.C.: - Chiar atunci, pe 17. Miliția, în cooperare cu Armata. Zice generalul, citez dintr-un jurnal, care e adevărat, nu ne-a parvenit oficial, îl tot așteptam. Îl tot așteptam să ne parvină. Așa scrie aici. La 20,20: miliția, în cooperare cu armata. Și treaba asta se repetă. Deci, iaca, în 17... Așa. Deci, asta, în 17. În 18, același general: să avem o legătură permanentă. Să folosim legăturile MI. Hai mai departe, să vedem. În 19. Aceeași indicație.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Probabil că s-a dat.

*P.C.: - Atenție la cooperarea cu Miliția. Atenție la cooperarea cu Miliția!*

Martor (Predonescu Nicolae): - Personal, nu am... eu, personal, nu am... nu am făcut nici o... deci, nu am avut... n-am făcut nici o cooperare la nivelul...

*P.C.: - Da' vreo convorbire cu cei de la Interne a avut generalul Gușă, sau n-a avut?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc, domnule colonel.

*P.C.: - Da. „Știu că generalul Gușă avea fir telefonic cu Comitetul Județean de Partid. Am înțeles că ținea legătura cu cei de acolo, unde știu că s-a aflat...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - S-a aflat... deci dintre militari, generalul Stănculescu, domnul...

*P.C.: - Da...*

Martor (Predonescu Nicolae): -... Coman...

*P.C.: - Da...*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... și...

*P.C.: - „Generalul Stănculescu Victor, Coman Ion...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Coman Ion. Primul secretar...

*P.C.: - „... primul secretar, Radu Balan...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da. Și alte persoane.

*P.C.: - „Și alte personalități. Nu știu dacă generalul Gușă a ținut legătura cu organele Ministerului de Interne de pe plan local sau central.” Deci cum rămâne cu colaborarea despre care vă tot citeam eu de aici?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Domnule colonel, eu n-am făcut, n-am avut nici un document, n-am făcut nicio... niciun plan.

*P.C.: - Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Poate a existat ceva la nivelul Garnizoanei... E vorba de comandantul garnizoanei, care realizează cooperarea la nivelul asta.

*P.C.: - S-a dat vreun ordin, din câte știți dumneavoastră, vreunui militar aparținând Ministerului Apărării Naționale, să intervină împotriva celor care devastează magazine, incendiază, fură, și mai știu eu ce?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu s-a dat, nu.

*P.C.: - Nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu.

*P.C.: - Nici să facă intervenții așa, de intimidare?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc, nu s-a dat.

*P.C.: - Da. „Eu nu știu să se fi ordonat ca forțe ale MApN, dizlocate în orașul Timișoara,*

să intervină, chiar și numai pentru intimidare, împotriva celor care devastau sau incendiau magazinele și alte obiective economice din oraș.” A apărut generalul Ilie Ceaușescu la Timișoara, știți?

Martor (Predonescu Nicolae): - L-am văzut, da. L-am văzut în data de 18, pe la ora 10:00, l-am văzut, domnule colonel, s-a dus chiar acolo, în Piața Operei, și a văzut magazinele cum arătau, după care știu că a plecat la Oradea, chiar în după-masa respectivă...

P.C.: - În 18 sau în 19?

Martor (Predonescu Nicolae): - În 18 sau în 19. Dar l-am văzut.

P.C.: - Ați participat la ședința aceea, care s-a ținut cu generalul Ilie Ceaușescu?

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu mai mi-aduc aminte. A făcut o ședință? Nu știu, nu-mi aduc aminte.

P.C.: - Păi așa rezultă din jurnalul ăsta.

Martor (Predonescu Nicolae): - N-am participat.

P.C.: - Cum?

Martor (Predonescu Nicolae): - N-am participat, n-am fost.

P.C.: - N-ați participat...

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi dar nu-mi aduc aminte. Când a fost, în data de 18?

P.C.: - În data de 19.

Martor (Predonescu Nicolae): - În data de 19?

P.C.: - Da. La orele 23:00.

Martor (Predonescu Nicolae): - N-am participat.

P.C.: - Da. „Știu că generalul Ilie Ceaușescu a fost în Timișoara, în data de 18 sau 19 decembrie, dar, nu am participat la ședința care s-a ținut.” Aveți întrebări? Domnii apărători au întrebări? Inculpații au întrebări? Da. Dar v-aș ruga întrebări așa, care sunt utile cauzei, și nu...

Inc.(?): - ...

P.C.: - Vă rog să vă întoarceți cu fața la mine și dați răspuns la întrebare numai dacă aprob eu.

Inc.(?): - În data de 16, la ce oră a fost chemat la unitate, și de ce?

P.C.: - Ați fost chemat la unitate?

Martor (Predonescu Nicolae): - Da. La ora... Pot să răspund?

P.C.: - Da.

Martor (Predonescu Nicolae): - Da, am fost chemat la unitate, la ora 20 și 30 de minute.

P.C.: - Pentru care motiv?

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu mi s-a spus, noi... M-a chemat la unitate comandantul diviziei, m-am dus imediat, nici n-am întrebat pentru ce.

P.C.: - Bun, și când ați ajuns acolo?

Martor (Predonescu Nicolae): - Și când am ajuns acolo, deci m-am întâlnit cu colonelul Zeca, a pus mâna pe telefon, și a raportat comandantului Armatei că i s-au cerut, i s-au solicitat de la... de la Consiliul Județean, de la Județ, un număr de militari, ca să... deci, un număr de militari, ca să facă patrulă, să iasă în oraș.

P.C.: - Așa, și?

Martor (Predonescu Nicolae): - La care comandantul Armatei știu precis că nu a aprobat

treaba aceasta, după care, după aproximativ 20 de minute, a fost chemat de data asta colonelul Zeca, de către ministrul Apărării, fostul general Milea, și i s-a dat ordin să organizeze niște patrule și să iasă în oraș.

*P.C.: - Patrule... Ce să facă patrulele?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Probabil să... să patruleze, că s-au sesizat... s-au sesizat... au fost, știu eu, anumite...

*P.C.: - Scoateți patrule și nu știți pentru ce le scoateți? Atunci ce rost mai avea...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Au fost anumite acte...

*P.C.: - Să-i lăsați așa, pe oameni, și noapte fiind, să...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, domnule colonel...

*P.C.: - ... orbecăiască pe acolo, prin orașul ăla? Probabil că erau din Timișoara...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Erau motive pentru care... Se cunoșteau de la Comitetul Județean de Partid.

*P.C.: - Așa.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Probabil că au fost acțiuni acolo, la... vizavi de casa Tökés, unde era el...

*P.C.: - Ce misiuni au primit patrulele astea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Patrulele au primit misiunea să... să...

*P.C.: - Să ce?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Să patruleze prin oraș, după care s-au dus în...

*P.C.: - Păi ce urmăreau de fapt, ce să patruleze? Ce, era stare de asediu? Doar când e stare de asediu se patrulează și atunci împiedică oamenii...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Practic, nu s-a făcut nimic...

*P.C.: - ... să se adune, să circule, îi bagă în casă, păi cum? Păi ce misiune au primit? Că la Armată trebuie să fie misiunea clară, că nu știe pe urmă, bietul soldat, ce face.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu cred că misiunea era... treaba aceasta a făcut-o colonelul Zeca, deci așa... era aceea că dacă sunt situații că s-a dat foc la vreun magazin, s-au devastat obiective, așa, Armata, mă rog, militarii, să intervină și să acalmeze situația. Oricum, știu precis că s-a ieșit, deci au ieșit patrulele respective, cu armamentul portativ, cu cască, fără muniție, nici măcar de manevră.

*P.C.: - Da. Și, deci, aveau misiunea să împrăștie oamenii ăția, nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu să-i împrăștie, nu...

*P.C.: - Da' ce să facă?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu nici nu știu dacă s-a dat...

*P.C.: - Să nu-i lase să se adune în grup? Sau să-i lase să se adune, și să-i păzească?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Probabil știu mai clar cei care au cerut...

*P.C.: - Domnule colonel, erați șef de Stat Major.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da, domnule colonel, dar eu eram acolo, lângă Zeca, când...

*P.C.: - Erați lângă colonelul Zeca...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da.

*P.C.: - ... și iertați-mă, mai mult ca sigur, Zeca v-a dat dumneavoastră ordin...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Mie mi-a dat ordin.

*P.C.: - ... să-l transmiteți. Să vedeți...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Exact așa s-a întâmplat.

*P.C.: - Și l-ați transmis ordinul, și misiunea ați precizat.*

Martor (Predonescu Nicolae): - L-am... am transmis la regimentul mecanizat și s-a mers...

*P.C.: - Cu ce misiune?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu s-a dat nicio misiune, domnule colonel...

*P.C.: - Păi cum?...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi dacă nu știam despre ce-i vorba...

*P.C.: - Scotea oamenii în stradă așa, fără...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Ce misiune...

*P.C.: - ... aiurea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... despre ce este vorba în misiune... s-a întâmplat, de exemplu, la restaurantul cutare sau la... la magazinul cutare s-a dat foc. Ne ducem, și știam precis: luăm extincitoare, luăm..., luăm târnăcoape, și stingeam focul.

*P.C.: - Bine. Și de data asta?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu s-a dat, nu s-a spus nimic....

*P.C.: - Bine, am înțeles că...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Motiv pentru care...

*P.C.: - ... la solicitarea primului-secretar s-a făcut asta.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Probabil. Eu nu știu, nu am auzit discuția, dar probabil la această solicitare s-a sensibilizat ministrul Apărării, iar ministrul i-a dat ordin lui Zeca. Și, bineînțeles, Zeca... A fost o discuție foarte... De aproximativ o oră și jumătate. Până s-a ajuns la o soluție, cum să meargă, să meargă patrulă, să meargă subunități, sau... cum și ce. Tocmai pentru cauza aceasta, zic, eu, pentru că nu știa ce trebuie să facem, noi n-am știut nimic, domnule colonel.

*P.C.: - Păi nici ministrul Apărării să nu știe?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi i-o fi spus acolo, dar dacă nu ne-a spus nouă?

*P.C.: - Păi dar trebuia să-i spună lui Zeca, nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Dacă-i spunea lui Zeca că arde în flăcări magazinul de confecții, luam extincitoare, luam...

*P.C.: - Domnule colonel, ce funcție aveți dumneavoastră acum?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Sunt șeful pregătirii... de la Armată, domnule...

*P.C.: - De la Armată!*

Martor (Predonescu Nicolae): - De la Armată, da.

*P.C.: - E vorba de o armată...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da, exact.

*P.C.: - Nu de o companie.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da.

*P.C.: - Colonelul Zeca v-a precizat ordinul primit de la generalul Milea, nu? Și misiunea de luptă. Care a fost misiunea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - N-am...

*P.C.: - Scurt de doi, domnule, ce mai tura-vura... Care a fost misiunea acestor patrule? Ce...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Exact, domnule colonel...

*P.C.: - Au primit ordin să tragă în oameni?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Dar nu aveam cu ce, domnule...

*P.C.: - Nu.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu.

*P.C.: - Da' ce ordin au primit, atunci?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Ordinul a fost deci, să executăm patrulare, deci, de la regiment, pentru că s-a ales regiment pentru că avea efective, să venim, deci, pe... pe Calea Șagului...

*P.C.: - În ce scop? În ce scop?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi în scopul că dacă sunt... dacă este ceva de natură... să intervenim, adică... așa...

*P.C.: - Adică ce ceva? Ce putea fi acel ceva?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Domnule colonel, eu o misiune așa...

*P.C.: - Nu, nu, dumneavoastră ați primit un ordin, domnule...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi am primit un ordin.

*P.C.: - E clar, da? Păi și de ce nu ne comunicați, de ce tot vă împiedicați, să ne spuneți în ce a constat ordinul asta?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Deci, ordinul a fost să...

*P.C.: - Vă învinuiește cineva de ceva?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, nu sunt vinovat de nimica, pentru că...

*P.C.: - Și atunci? Atunci v-aș înțelege să tot vă poticniți.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Am făcut misiunea degeaba.

*P.C.: - Ați făcut misiunea degeaba...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi degeaba, pentru că vă raportez, ne-am..., am ajuns la Consiliul orășenesc, de partid...

*P.C.: - Da....*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... la Consiliul Județean, la Termal, și nu ne-am întâlnit cu nimeni.

*P.C.: - Bun, deci care era scopul patrularilor acestea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Scopul acestei patrulări era, bineînțeles, că dacă sunt persoane turbulente, care înainte degradaseră din oraș...

*P.C.: - Așa...*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... așa, să ajutăm organului de ordine, probabil, dacă existau în zonă, să îi ia de acolo. Și să se termine cu situația aceasta.

*P.C.: - Și ce-i așa de greu să spuneți un lucru banal?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi nu-i banal, domnule colonel, că m-ați întreat...

*P.C.: - Ba e foarte banal, că dacă v-a scos în stradă...*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... ce misiune am primit.

*P.C.: - ... asta trebuia să faceți.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu nu știam ce trebuie să facem, nu știam... în oraș.

*P.C.: - Trebuie să discut cu dumneavoastră o oră? Încheiată, aproape, ba mai mult, să mă faceți să... să-mi pierd răbdarea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi nu, v-aș ruga să nu v-o pierdeți...

*P.C.: - Păi nu, eu nu mi-o pierd, dar câteodată... fiecare are câte o limită. Deci: „În seara de 16 decembrie 1989, după orele 20:00, m-am prezentat la sediul diviziei, la ordinul colonelului Zeca. Acesta mi-a comunicat că...” Primul secretar, da?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Primul secretar.

*P.C.: - „I-a cerut... Primul secretar al Județenei de partid i-a cerut să trimită în oraș patrulă de militari, cu care nu a fost de acord. Virgulă, cu care nu a fost de acord. Punct și virgulă. Și că, după aceea, a fost sunat de generalul Milea, de la care a primit ordin să trimită în oraș astfel de patrulă, care aveau misiunea să ajute forțele de ordine...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Exact.

*P.C.: - „... ale Ministerului de Interne, pentru a-i ridica pe turbulenți. Drept urmare, ne-am conformat ordinului primit.”*

Inc.(?): - Câte patrulă?

*P.C.: - Câte patrulă?*

Martor (Predonescu Nicolae): - 10 patrulă... 10 patrulă, a 10 oameni.

*P.C.: - „Au fost trimise 10 patrulă neînarmate...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Deci cu... și cu cască.

*P.C.: - „, A câte 10 oameni. Rectific: aveau arme, dar fără muniție. Acestea s-au aflat în oraș toată noaptea. Până dimineața.”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Până la 5 dimineața, da. Când au...

*P.C.: - „Când au fost retrase.”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Am primit ordin de la... și al colonelului Zeca, care a dat ordin să ne ducem, pentru că nu s-a... Nu mai era nimic.

*P.C.: - Au fost operate arestări, sau nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - De noi? Nu.

*P.C.: - Nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, domnule...

*P.C.: - Nici de... Nici în colaborare cu...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc, pentru că nu am... noi nu am ajuns... Vă raportează exact cum a fost.

*P.C.: - Așa.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Deci ne-am dus la... pe jos. Ne-am deplasat cu trei mijloace, le-am lăsat la comandament, și ne-am dus pe jos. La Consiliul orașenesc, apoi la...

*P.C.: - „Din câte cunosc eu, acele patrulă nu...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Au făcut traseul următor.

*P.C.: - „... au operat arestări.”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu au operat.

*P.C.: - Bun.*

Inc.(?): - ... de 17. De câte ori au vorbit cu generalul Milea, și ce i-au raportat?

*P.C.: - Altă întrebare.*

Inc.(?): - Legat de aceasta, fiindcă în dimineața de 17, la ora 07:00, generalul Milea a hotărât trimiterea celor trei colonei: Ionescu, Ardeleanu, la Timișoara.

*P.C.: - Bine. Ce i-ați, ce s-a raportat generalului Milea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu n-am... n-am vorbit cu generalul Milea.

*P.C.: - Dar colonelul Zeca? A ținut legătura cu generalul Milea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Colonelul Zeca, da.

*P.C.: - Știi ce i-a raportat?*

Martor (Predonescu Nicolae): - În legătură cu...

*P.C.: - Cu ce se întâmpla în oraș.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, nu cunosc.

*P.C.: - „În noaptea aia, de 16 spre 17 decembrie, colonelul Zeca a ținut legătura cu ministrul Apărării Naționale. Dar nu știu ce i-a raportat.” Altă întrebare.*

Inc.(?): - Când au venit cei trei ofițeri, toți ofițeri de Stat Major, domnule președinte, deci primul cu care trebuia să ia legătura...

*P.C.: - Întrebare, întrebare!*

Inc.(?): - Ce anume, cum au motivat, pentru ce au venit.....

*P.C.: - Cunoașteți misiunea celor veniți de la Statul Major?*

Martor (Predonescu Nicolae): - De la Marele Stat Major?

*P.C.: - Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc, domnule colonel, ei au venit ca o grupă de control, echipa, știu eu... nu, și nu știu ce misiune le-a dat. Credeți că îmi raporta mie domnul general Gheorghe ce misiune avea?

*P.C.: - Păi din ce au făcut...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Ordonăți?

*P.C.: - Din ce făceau acolo nu ați putut trage o concluzie?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi am tras o concluzie. S-au interesat de situația asta, care era acolo, ne-a întrebat ce efective avem, ce tehnică, probleme, care sunt de ale noastre. De... Stat Major. dar alte probleme nu.

*P.C.: - „Grupa operativă de ofițeri de Stat... de la Marele Stat Major, care a sosit în Timișoara în data de 17 decembrie, era... am înțeles că fusese trimisă din ordinul generalului Milea, având legătură directă cu evenimentele în curs de desfășurare...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - De desfășurare...

*P.C.: - „... la Timișoara. De la Timișoara. Aceștia s-au interesat de dotarea cu tehnică...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Cu tehnică...

*P.C.: - „... și armament... Aceștia s-au interesat de...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... de oameni...

*P.C.: - „Starea de spirit a efectivelor, nivelul pregătirii de luptă.”*

Inc.(?): - ... Ministerului Apărării Naționale?

*P.C.: - Cine, dâșii sau alții?*

Inc.(?): - Dâșii, dâșii.

*P.C.: - Ați raportat ceva după...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu nu am raportat nimic lui..., de fapt, în tot...

*P.C.: - Nu...*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... dar cunosc, pot să răspund la această întrebare. Deci, este vorba de defilarea unităților, care trebuia să ajungă la...

*P.C.: - În 17, la prânz.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Așa, știu că maiorul Roman, care era atunci comandant de

batalion la regimentul 32, a fost atacat în timp ce se... în timp ce defila, de către turbulenți, pe stradă, și a fost chiar pus în pericol, el mi-a raportat la o oră și jumătate de treaba aceasta, mi-a raportat că a fost pus în pericol drapelul de luptă al regimentului 32. Și mi-a mai raportat și comandantul de regiment, locotenent-colonel Zeca. Și că a fost foarte neplăcut...

*P.C.: - Și asta s-a raportat și generalului Milea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu nu am raportat, dar bănuiesc că... a fost un eveniment, și bănuiesc că locotenent-colonel Zeca a raportat.

*P.C.: - Bănuiești sau știi că a...?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu știu, domnule colonel, bănuiesc. Este un eveniment.

*P.C.: - ,, După ce efectivele de militari au defilat în formații cu drapelul de luptă, mi s-a raportat la divizie că unele efective... că în unele efective de militari s-a aruncat cu pietre... ”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Cu obiecte contondente... s-au adus injurii...

*P.C.: - ,, ... și că au fost huiduite. Bănuiesc că locotenent-colonel Zeca a raportat această situație ministrului Apărării. ”*

Inc.(?): - În jurul orelor 13:00-13:30, generalul Milea a ordonat să intervină...

*P.C.: - Dacă și generalul Milea o fi procedat ca generalul Vlad... înseamnă că Nicolae Ceausescu n-a știut nimic. Nu?*

Inc.(?): - N-am înțeles, mă iertați.

*P.C.: - Păi generalul Vlad așa a pretins, că deși i s-a raportat, dumnealui n-a mai comunicat mai departe. De parcă erau... Da.*

Inc.(?): - În jurul orelor 13:00-13:30, generalul Milea a ordonat...

*P.C.: - Dar știți ce înseamnă asta? V-ați gândit bine, dumneavoastră, din boxă? Ce vrea să zică generalul Vlad cu asta? V-ați gândit? Sau nu ați reflectat? N-ați reflectat...*

Inc.(?): - Că nu a raportat?

*P.C.: - Că nu a raportat mai departe ce dumneavoastră i-ați raportat?*

Inc.(?): - Vă imaginați că nu aveam de unde să știm, domnule președinte, de la Timișoara.

*P.C.: - Da. Eu v-am întrebat dacă ați reflectat asupra afirmației făcute de generalul Vlad, când a fost audiat, în calitate de martor, de noi. Eu atâta v-am întrebat. Da. Altă întrebare.*

Inc.(?): - În jur de 13:00-13:30, s-a ordonat de la cabinetul generalului Milea, să se intervină cu militari la Comitetul Județean de Partid...

*P.C.: - Puneți întrebarea.*

Inc.(?): - Da. Dumnealui a primit ordin? Ce a făcut în acest sens, cine a dat ordinul, și cu ce misiune?

*P.C.: - Ne-a precizat că a primit ordin să apere Comitetul Județean de Partid.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da, am spus.

*P.C.: - Altceva.*

Inc.(?): - Vizavi de dizlocarea regimentului de tancuri.

*P.C.: - Da.*

Inc.(?): - În declarația sa, la fila 130, volumul..., locotenent-colonel Zeca spune că locotenent-colonel Predonescu a primit ordin să se ocupe de dizlocarea, deplasarea și

intrarea în dispozitiv a regimentului de tancuri. Concret, ce a făcut, ce ordin a primit și ce s-a transmis mai departe comandantului sau șefului de stat major de la regimentul de tancuri?

*P.C.: - Au tras tancurile astea în oameni?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Dar nu aveau muniție, domnule colonel. Răspund la întrebare, permiteți să răspund la întrebare.

*P.C.: - Întâi și întâi, răspundeți la întrebarea pusă de mine.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da.

*P.C.: - S-a executat foc de pe tancuri?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Tancurile...

*P.C.: - Cu tunurile.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu....

*P.C.: - Dar personalul după tanc?*

Martor (Predonescu Nicolae): - N-au executat, nici n-au avut, muniție de infanterie nu a avut nici un tanc, muniție pentru tancuri... 43 de proiectile au avut cele 6 tancuri, 5 care au fost izolate la Giroc și ăla care a scăpat. Alea au avut numai muniție de tanc.

*P.C.: - Bun, dar au fost scoase aceste tancuri în oraș? În 17 după-amiaza?*

Martor (Predonescu Nicolae): - În 17?

*P.C.: - În seara de 17.*

Martor (Predonescu Nicolae): - În... Eu vă raportează: au fost scoase cele opt tancuri la ordinul ministrului, care a dat personal comandantului de regiment și l-a retransmis locțiitorului tehnic, locotenent-colonelului Vișinescu.

*P.C.: - Bun.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu am cunoscut de această treabă, am luat legătura cu Vidaru, și m-a întrebat cum procedam. „Dragă, te deplasezi pe Calea Girocului, și te duci la Consiliul Județean, unde stai acolo, în dispozitiv”. Probabil că acestea au fost, deci, cele trei tancuri care au venit în data de 17 și prin fața comandamentului. Din cele 8, care erau la Consiliul Județean. Probabil la asta se referă...

*P.C.: - Folosiți cuvântul „probabil”, de parcă ați fi fost din altă parte. Erați șeful de Stat Major, trebuia să știți.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da, păi da...

*P.C.: - Păi...*

Martor (Predonescu Nicolae): - V-am raportat...

*P.C.: - ... comandantul regimentului de tancuri, indiferent că i-a dat ordin ministrul, dar tot trebuia să vă raporteze și dumneavoastră, că erați eșalonul superior.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Mi-a și raportat, domnule...

*P.C.: - Păi vedeți? Deci erau acele tancuri, acele 8 tancuri din cele... din categoria celor 8, sau erau altele? Din... Cele 3 de unde erau?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Erau din... categoria celor 8.

*P.C.: - Din categoria celor 8...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Sigur că da, din... Alte tancuri... noi nu puteam să scoatem o mașină, domnule colonel, fără aprobarea comandantului Armatei. Și deci...

*P.C.: - „În după-amiaza de 17 decembrie...” Dar parca am mai prins treaba aceasta... „Colonelul Paul mi-a raportat că generalul Milea i-a ordonat...”*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, nu Paul. Blidaru.

*P.C.: - „Colonelul Blidaru mi-a raportat că din ordinul generalului Milea... Mi-a raportat că din ordinul generalului Milea urmează să scoată în scop de intimidare, în orașul Timisoara, 8 tancuri de instrucție, care nu erau dotate cu...”*

Martor (Predonescu Nicolae):- Nici cu muniție de infanterie, nici cu muniția aferentă tancului. Decât...

*P.C.: - „... muniție aferentă tancului, și nici cu muniție de infanterie.”*

Inc.(?): - Și mai târziu? Au mai fost scoase...?

*P.C.: - Mai târziu au mai fost scoase?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Au mai fost scoase tancurile, eu nu cunosc, probabil, domnule colonel, ministrul a condus, s-a ocupat deci regimentele... direct, de acolo. Din cauza aceasta mi-ați vorbit dumneavoastră, mi-ați spus despre aceste încrucișări. Cunosc că s-a dat ordin să se mai scoată încă 6 tancuri. Aceste tancuri au fost dintre tancurile din seria celor de luptă. Acestea erau echipate, deci, cu muniție de război pentru tun. Dar nu aveau muniție de infanterie. Nu știu cine a dat ordinul, deci nu cunosc. Nu mi s-a dat mie, nu mi s-a comunicat mie, și nici nu am transmis eu ordinul.

*P.C.: - Și când au fost scoase?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi astea, în jurul orei 17:00.

*P.C.: - În 17?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da. În 17, în jurul orei 17:00. Și acestea sunt tancurile care au fost blocate în Calea Girocului.

*P.C.: - Păi da' nu vi s-a raportat din dispoziția cui?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu mi s-a raportat. Dar precis a primit ordin. Pentru că nu putea să scoat comandantul, vă raportează, nicio mașină, niciun turism, în perioada aceea, fără... Și nici mai înainte.

*P.C.: - Păi nu v-ați ocupat personal de scoaterea tancurilor?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Ordonăți? Păi v-am raportat. De cele 8 tancuri eu am vorbit cu Blidaru și...

*P.C.: - Nu, nu, de astea 6.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu.

*P.C.: - Nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu.

*P.C.: - Păi așa scrie aici.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu se poate.

*P.C.: - Dacă vă spun... 18:15: locotenent-colonel Predonescu.*

Martor (Predonescu Nicolae): - La 18:15?

*P.C.: - Da. Două puncte. Notează: 1185, asta-i o unitate.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da, da.

*P.C.: - Semnul egalității, 6 tancuri cu muniția de război în coloană. Deci, asta înseamnă că dumneavoastră ați dat ordin.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Cum să dau eu asemenea ordin? Domnule colonel, eu... Păi da nu... Păi nu... nu puteam să dau...

*P.C.: - Păi da nu, dar uite că e dat. E dat. Așa scrie negru pe alb aici.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu nu știu ce documente aveți...

*P.C.: - Păi... Of, of, of! Iară o să fii suspectat de nu știu ce. Așa scrie.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Domnule colonel...

*P.C.: - Ați avut dumneavoastră inițiativa, sau ați transmis un ordin?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Dar nu... nici măcar nu l-am transmis.

*P.C.: - Nu.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi da nu, dar eu știu exact, eu n-am avut de...

*P.C.: - Iertați-mă, dar dumneavoastră ați făcut o afirmație puțin curioasă. Că ministrul Apărării discuta direct cu comandanții de regiment.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da.

*P.C.: - Da?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Da.

*P.C.: - Cum așa, domnule, atâta vreme cât îl avea pe primul adjunct acolo? Păi chiar ministrul Apărării să dea peste cap astea de la Armată, de subordonare, de disciplina, de ordine? Păi dacă nici...*

Martor (Predonescu Nicolae): - A făcut-o, domnul colonel. A vorbit cu comandanții de regiment.

*P.C.: - Păi și atunci înseamnă că dumneavoastră, aștia, erați la divizie undeva izolați, într-un turn de fildes.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Eu știu...

*P.C.: - Așa să fi fost?*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... dar...

*P.C.: - Erați ocolit de ministrul Apărării? Păi atunci ce rost mai avea să-l trimită pe generalul Gușă acolo, și pe generalul Stănculescu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Asta este o treaba care...

*P.C.: - Ce rost mai avea? I-a trimis la plimbare, să ia aer de Timișoara? N-am înțeles...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Oricum, vă raportează că cu asta...

*P.C.: - Păi raportați-mi, dar raportați-mi cinstit, așa, pe...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi cinstit, dar nu aș avea nimic... domnu... dacă aș... domnu' colonel, dacă aș fi vorbit cu ministrul, mi-ar fi spus, era foarte simplu, am transmis un ordin, însă nu mi-a dat mie acest ordin.

*P.C.: - Păi da' nu-i vorba de că vi l-a dat dumneavoastră. Mie mi se pare curios acel comandant de... Dacă-l chem acuma pe comandantul de regiment, să vedeți ce zice. Care era coman... e chiar în sală, nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi de la același regiment, că... n-aveam de unde.

*P.C.: - De la Blidaru.*

Martor (Predonescu Nicolae): - De la Blidaru, desigur, de la regimentul de tancuri. De acolo s-au mișcat.

Inc.(?): - ...

*P.C.: - Nu este.*

Inc.(?): - Dacă-i nevoie, o facem pentru adevăr.

*P.C.: - Domnule, are o limbuță... Doamne Dumnezeule!*

Inc.(?): - Stau de 18 luni în detenție...

P.C.: - *Eventual o cerere, dar de făcut, o facem noi, dacă o aprobăm. Păi... „Nu este real că eu, în seara de 17 decembrie, să fi ordonat... să fi ordonat scoaterea de la regimentul de tancuri din Calea Girocului, în paranteză UM..”*

Martor (Predonescu Nicolae): - 01115.

P.C.: - *„... 01115, închideți paranteza, a 6 tancuri, cu muniția de război. Acestea au fost scoase, dar nu din ordinul meu. Nu știu cine a dat un astfel de ordin. Din câte am aflat de la comandantul aceluși regiment, generalul Milea ar fi dat un astfel de ordin.” Cum generalul Milea nu mai poate vorbi, ca și alții generali... ca și alții, ca și alții... pân' la urmă, mortu-i vinovat. Așa zice. Cine-i vinovat? Mortu', domnule! Lasă, că ăla le poate duce... că nu mai are cum reacționa. Să zică mulțumesc sau nu mulțumesc. Da.*

Inc.(?): - Domnule președinte...

P.C.: - *Parte din aceste tancuri au fost blocate în Calea Girocului, da?*

Martor (Predonescu Nicolae): - *În Calea Girocului.*

P.C.: - *De cine?*

Martor (Predonescu Nicolae): - *Nu cunosc.*

P.C.: - *De oamenii ieșiți în stradă. Notați. ...tancuri au fost blocate în Calea Girocului, de oamenii ieșiți în stradă. A fost necesară intervenția militarilor, să fie deblocate? Da sau nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - *Da.*

P.C.: - *S-au folosit armele?*

Martor (Predonescu Nicolae): - *În nici un caz nu s-au folosit, pentru că... era rău.*

P.C.: - *Era rău.*

Martor (Predonescu Nicolae): - *A primit misiune în...*

P.C.: - *Vă rog să încercați .... comentarii.*

Martor (Predonescu Nicolae): - *S-a primit misiune de către colonelul Paul, care probabil...*

P.C.: - *Da. „Pentru deblocarea acestor tancuri au fost trimiși militari sub comanda colonelului Paul Vasile. Din câte cunosc eu, nu s-a făcut uz de armă pentru a fi depresurizați.”*

Martor (Predonescu Nicolae): - *Probabil s-a tras foc de avertizare.*

P.C.: - *„Probabil însă ca s-au tras focuri de avertisment.” Altă întrebare.*

Inc.(?): - *Domnule președinte, dumnealui a ordonat să...*

P.C.: - *Ați dat vreun astfel de ordin?*

Martor (Predonescu Nicolae): - *Nu, domnule.*

P.C.: - *„N-am dat nici un ordin să... pentru a fi distribuită muniție de război la unitățile subordonate diviziei.”*

Inc.(?): - *Încă o rugăminte, să revenim. La ora 16:00, domnia sa a spus că Zeca a plecat la...*

P.C.: - *Puneți întrebarea, puneți întrebarea.*

Inc.(?): - *Da. Concret: ce forțe avea în fața unității, în fața diviziei, Restaurantului Militar și a...*

P.C.: - *A spus că n-a avut decât o santinelă. Altă întrebare.*

Inc.(?): - *Îmi îngăduiți, domnule președinte...*

P.C.: - *Nu vă îngădui nimic, că știu. Ce să vă îngădui, că știu și eu, nu?*

Inc.(?): - *Atunci, la ora 16:00, vă amintiți că în fața...*

*P.C.: - Nu mai mi-amintesc nimica, puneți întrebarea. Presupun că o să mai fie și alte întrebări, vă închipuiți că...*

*Inc.(?): - .... că au murit oameni acolo.*

*P.C.: - Au fost oameni răniți în piață, acolo?*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Da, domnule colonel...*

*P.C.: - Când, și în ce împrejurare?*

*Martor (Predonescu Nicolae): - La ora... la ora... deci după aproximativ cam o oră, pe la 18 și ceva, a venit o femeie rănită, am chemat la mine pe colonelul Bejean și a dus-o de urgență la spital. N-am apucat să o întreb cum o cheamă, să-i iau identitatea, am dus-o la spital. O femeie rănită.*

*P.C.: - Doar o femeie rănită?*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Atât.*

*P.C.: - Dar un barbat sau copil?*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Nimic, nu, n-a venit nimeni, vă raportez.*

*P.C.: - Da' se tot zice că unul după acoperiș a tras. Acoperișul diviziei, nu al Tribunalului.*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Ce se întâmpla, acuma, când eram în comandament, acolo, și eu am auzit focuri pe strada adiacentă, aceea cu „Banlocul”, din dreapta, deci de la noi, din comandament... stânga. Focuri care nu aveau de unde să fie trase, pentru că nu... n-avea cine să tragă. Dar am auzit focuri, focuri de armă. Și din stânga, deci strada de la restaurant, dar paralelă, și din strada care... din... și mi s-a părut chiar de sus, din clădire, de la primul nivel, de acolo, de deasupra „Banlocului”.*

*P.C.: - De vizavi de dumneavoastră.*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Exact.*

*P.C.: - Pe la ce oră?*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Păi chiar în timpul... chiar în timpul acesta, când ne-a atacat comandamentul, am auzit. După aceasta...*

*P.C.: - Deci nu erau focurile trase de santinelă...*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Nuuu... Nu. Santinela.....*

*P.C.: - Și trăgeau așa, înspre oameni, sau numai.....*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Numai...*

*P.C.: - Nu santinelele, nu santinelele, focurile astea, din....*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Am auzit, deci, nu, n-am...*

*P.C.: - Dar vreun efect al lor...*

*Martor (Predonescu Nicolae): - N-am văzut...*

*P.C.: - ... ați sesizat?*

*Martor (Predonescu Nicolae): - N-am văzut niciun efect.*

*P.C.: - „În timp ce mulțimea era adunată în Piața Libertății, pe lângă cele doua santinele care au tras focuri de avertisment, personal am auzit și alte focuri de armă, trase din clădirile din jurul pieții.”*

*Martor (Predonescu Nicolae): - Da.*

*P.C.: - „Clădirile din jurul pieții. N-am sesizat, însă, să cadă vreun om. Nu știu cine sunt... erau acești... autorii acestor împușcături.” Da.*

*Inc.(?): - Domnule președinte, atunci cum mai rezistă următoarea afirmație, a unui rănit de*

acolo: „de aici, am putut vedea cum în poarta stației de tramvai erau postați militari ce executau foc spre Consignatie...”

*P.C.: - Da, nu...*

Inc.(?): - Cum explică, pentru că era și dânsul acolo?

*P.C.: - Păi nu mai explică. Nu mai explică.*

Inc.(?): - A murit soția deputatului Bărbat, acolo.

*P.C.: - Da, da. Altă întrebare.*

Inc.(?): - Generalul Chițac, când a sosit acolo...

*P.C.: - Da.*

Inc.(?): - ... unde a mers cu dumnealui, în după-amiaza zilei de 17?

*P.C.: - Ați plecat undeva cu generalul Chițac?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu... nu este... nu este...

*P.C.: - Păi generalul Chițac așa a afirmat.*

Martor (Predonescu Nicolae): - În data de 18, la ora 16 și jumătate, în timp ce intram în comandament, generalul Chițac a venit cu o mașină în care era și locotenentul-colonel..., acesta este șeful Protecției Timiș. Și cu un soldat. Și vroia să controleze oarece obiective; vroia să se duca la Consiliul... la Catedrala, acolo. Pentru că el nu știa, și ar fi fost bine să mergem pe jos, m-a rugat când m-am urcat în mașină, și am mers la Catedrală, unde acolo erau... era un grup, așa, format din Grăniceri, era tot așa...

*P.C.: - Da, bine, de ajuns. Altă întrebare.*

Inc.(?): - Indicativul „1800”, care l-a transmis unităților, ce înseamnă?

*P.C.: - Are vreo semnificație?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nimic. Și nici nu cunosc acest indicativ.

*P.C.: - Nu.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Poate știe dânsul să ne spună.

*P.C.: - Da.*

Inc.(?): - ...

*P.C.: - Gata. Vă rog, vă rog. Păi ce...*

Inc.(?): - Cine raporta situațiile în Armata a III-a colonelului Tucă?

*P.C.: - Vă resping întrebarea. Puneți întrebări mai altcumva decât de maniera asta.*

Inc.(?): - Cine a executat hărțile pe care le-a ordonat generalul Gușă?

*P.C.: - Ați executat niște hărți?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, domnule colonel...

*P.C.: - Le-ați văzut?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nici măcar nu le-am văzut. Am cerut și eu, că am vrut să am un plan director...

*P.C.: - Da.*

Martor (Predonescu Nicolae): - ... și mi s-a spus acolo că nu... și n-am avut nimic, nimic, nici măcar o...

*P.C.: - Păi și cine se ocupa de hărțile astea?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Păi le-au făcut domnii care au venit de la Marele Stat Major, că trebuia să aibă, dânsii nu cunoștea, eu nu aveam....

*P.C.: - „Hărți operative cu dispunerea trupelor în oraș au fost întocmite de ofițerii de la*

*Marele Stat Major. La acestea eu nu am avut acces.” Dar au fost prezentate la Județeană de partid astfel de hărți?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc.

*P.C.: - „Nu cunosc dacă astfel de hărți au fost prezentate la Județeană de partid.” Altă întrebare.*

Inc.(?): - Ce misiune au primit cei de la batalionul de cercetare-diversiune?

*P.C.: - Da. Mai puneți și altă întrebare.*

Inc.(?): - Dacă a vorbit cu Zeca când era la aeroport Zeca. La telefon. Deci când Zeca a fost la aeroport.

*P.C.: - A raportat.*

Inc.(?): - Dar nu.....

*P.C.: - Ba da.*

Inc.(?): - ... la Inspectorat...

*P.C.: - De la aeroport s-a vorbit?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, atât, o convorbire.

*P.C.: - Dar niște parașutiști au venit acolo, la Timișoara, la divizie?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Să vă raportez cu precizie, am văzut. Am văzut niște parașutiști, dar nu mai știu precis data.

*P.C.: - Înainte de a veni generalul Gușă, sau după?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Cred că... că după 22... Nu-mi amintesc, după 22.

*P.C.: - 22?*

Martor (Predonescu Nicolae): - 22.

*P.C.: - Ia amintiți-vă, că nu era după 22.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Sau 19...

*P.C.: - Așa... Dar niște forțe de la...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Cred că 19, 19.

*P.C.: - 19. Dar niște forțe de la o anume direcție au apărut acolo?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, domnule colonel, nu i-am văzut...

*P.C.: - Păi zice că au fost cazați acolo, la divizie.*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu.

*P.C.: - Cum?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc.

*P.C.: - Nu cunoașteți?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu cunosc.

*P.C.: - „Nu cunosc dacă în Timișoara au sosit forțe ale Direcției de Informații a Armatei. Din câte îmi amintesc, însă, în data de 19 decembrie au apărut un pluton sau două de parașutiști, da?”*

Martor (Predonescu Nicolae): - De parașutiști, da. Am văzut parașutiști, în data de 18 sau 19.

*P.C.: - Da. Alte întrebări.*

Inc.(?): - Informațiile de la elicoptere, domnule președinte, de la cine le primea, cine le transmitea?

*P.C.: - Ați... s-a instituit vreo legătură radio cu elicoptere care...*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nu, nu.

*P.C.: - ... survolau? Nu?*

Martor (Predonescu Nicolae): - Nici... acum aud eu că....

*P.C.: - Păi da' știți că cei de la elicoptere ne-au transmis datele... Mă faceți să râd. Mă faceți să râd, om bătrân ce sunt."*

Prezentarea și traducerea textului de **Miodrag Milin**

**ANIVERSĂRI. PAUL MICLĂU '80**

## POETOLOGIA. HERMENEUTICA UNEI NOI DISCIPLINE

Delia Badea

**Cuvinte – cheie:** poetologie, discurs liric, spațialitate, poem, modernitate

Eminent semiotician și poetician, Paul Miclău este autorul unor lucrări de referință în domeniu. Volume precum: *Le signe linguistique*, *Semiotica lingvistică*, *Signes poétiques* sau *Le Poème moderne* reprezintă contribuții fundamentale ale autorului în sfera lingvisticii și a cercetării semiologice. Paul Miclău este totodată primul cercetător care a oferit interpretării discursului poetic modern autoritatea unei analize profunde și avizate, așezată sub semnele unei noi discipline: poetologia. („la poétologie”). Demersul, inițiat odată cu volumul *Le Poème moderne*, pornește de la distincția poezie (rezultatul creației poetice) / poem (discurs în acțiune), urmărind și ilustrând prin analize concrete, pe text, evoluția poeziei către statutul de poem. O evoluție care își stabilește ca punct de plecare poezia romanticilor, încadrând modernitatea lirică între granițele romantismului, pe de o parte, și ale postmodernismului, de cealaltă parte, cu precizarea că, atât caracteristici romantice cât și postmoderne pot fi adesea identificate în interiorul modernității: „*Nous allons donc aborder le poème dans la modernité, placée entre les échos romantiques et les suites postmodernes, avec des références, chaque fois que cela s'impose, à l'avant et à l'après. La sagesse de la chose et de l'histoire littéraire nous dit que les limites d'intervalle de la modernité ne sont pas étanches*” (MICLĂU 2001, p. 10). Și, cum orice disciplină reclamă propria-i terminologie, autorul propune conceptul de *poematicitate* (*la poématicité*), acreditând ideea existenței unei esențe comune, identificabilă în structurile oricărui poem.

Spațialitatea ca notă emblematică a liricii moderne, dar și raporturile acesteia cu eul poetic reprezintă nucleul în jurul căruia autorul își construiește întregul demers

hermeneutic, într-o semiotică a cărei opoziție fundamentală este aceea dintre închis și deschis. Ignorând cu bună știință timpul evenimential și anunțând, astfel, ceea ce autorul numește o „revoluție spațială”, poemul modern se definește, înainte de toate, drept „un poème de l'espace”, în opoziție cu poemul romantic, anterior, și cu cel postmodern, ulterior, definite prin excelență prin temporalitate. Fără a exclude, așa cum am fi tentați a crede, timpul ca atare, Paul Miclău vorbește despre o spațialitate proprie modernității, implicând o absență voită a narativității, a evenimentialității ca atribut fundamental al timpului. „Din simbol al diverselor realități – notează, într-un studiu consacrat autorului, Elena Prus - spațiul devine simbol al propriei persoane, transformând astfel geografia simbolică în una identitară. Obiectul acestei geografii identitare este spațiul trăit și personalizat, realitatea empirică, diferită de cea obiectivă. Astfel, spațiul devine semn al identității/alterității [...]. Identitatea devine o narațiune multiformă și multiculturală care susține istoria, locurile de memorie” (PRUS 2010, p. 117). Principala deosebire dintre modernitatea lirică și celelalte paradigme se va transcrie, așadar, printr-o formulă de genul: timp poetic vs timp narativ. Pornind de la această formulă, analizele pe text vin să pună în evidență diferitele moduri de percepție / trăire ale spațiului poetic conceput de fiecare dată ca univers referențial; un spațiu închis, adesea rarefiat, dar întotdeauna încărcat de semnificații, saturat de sens. Totul se schimbă, așadar, în modernitate, sau mai precis, odată cu Baudelaire, „poet al cetății și al spațiului închis”, al încăperii: „*Tout se passe comme si l'homme cherchait des repères plus stables, dans le cadre desquels il puisse dire un "message" qui se fait de plus en plus complexe*” (MICLĂU 2001, p. 34).

Demersul este dublat de un altul, menit a identifica relațiile complexe ce se stabilesc între acest spațiu și eul poetic („*Je*”). Un eu - subiect devenit marcă a modernității, opus subiectivității grandilocvente a romanticilor. Dar acest subiect modern nu este doar un simplu punct de reper. Paul Miclău atrage atenția asupra subiectului capabil, atât să declanșeze acea expansiune spațială, cât și să își dezvăluie propriul spațiu interior, mișcându-se, așadar, cu lejeritate în ambele sensuri. Discursul poetic modern ni se

dezvăluie astfel a fi permanent susceptibil de interpretare, de decodificare, condiții în care „poetizarea logosului” ( PRUS 2010, p.114) devine misiunea primordială a poetului. Este astfel pusă în lumină o nouă dimensiune, proprie modernității: spațiul matricial al semnificațiilor poetice. Pornind de la deja demonstrata bogăție semantică a poemului modern și apelând la principiile poeziei matematice, autorul propune un model matricial de cuantificare a densității semantice (indicele de densitate semantică), urmărind totodată dispunerea spațială a semnificațiilor în cadrul unui poem. Unitățile de sens astfel identificate sunt dispuse în spațiul poemului, ca reproducere fidelă a dispoziției lor mentale. Acești doi parametri ar constitui, în concepția semioticianului, baza formală a unei matrici matematice (*les matrices sémantiques*).

Respectând cu strictețe axa verticalității spațiale, poemul modern își dezvăluie întreaga-i arhitectură semantică cu elementele sale caracteristice: *non – coerența (la non - cohérence)*: o contiguitate având în prim - plan efectul de surpriză poetică, împinsă, odată cu epoca decadenței, spre o incoerență anarhică, supusă unicei legi a hazardului. Conceptul marchează un pas decisiv către spontaneitatea discursului poetic, într-o extraordinar de relevantă prezentare a evoluției sale, pornind de la „revoluția spațială”, trecând prin etapa fragmentării și a nuanțelor impresionisto – simboliste pentru a atinge apogeul odată cu non-coerența dadaistă. *Frumusețea convulsivă (la convulsion)* vine să definească discursul liric al suprarealiștilor, temperamente artistice, fanteziste, pentru care poezia reprezintă, înainte de toate, o sinteză între vis și realitate. *Expansiunea (l`expansion)* aduce în prim - plan ideea prezentului trăit într-un spațiu închis dar fără limite declarate („ *une clôture ouverte*”), permițând o expansiune nelimitată a spațiului. Dialectica poetică a expansiunii spațiale devine, astfel, componentă esențială a poetologiei. În fine, *interiorizarea*, mișcare opusă expansiunii (opозиția centrifug / centripet), mizează pe dezvăluirea spațiului interior: asemenea experiențelor existențiale acumulate, interioritatea poetică se dovedește, la rândul ei, nelimitată, infinită. Expansiunea și interiorizarea ni se dezvăluie, astfel, drept laturi opuse dar, paradoxal, conjugate prin spațialitatea poemului modern. Se conturează astfel o

dialectică poetică a expansiunii spațiale, mergând până la ceea ce autorul numește o „spatializare a timpului” („cette spatialisation du temps”), componentă esențială în cercetarea poetologică a modernității.

În acest context, odată cu mutarea baudelaireană a eu-lui liric în subtext, obiectul (*l'objet*) devine marele absent al începutului modernității, pentru ca, începând cu Apollinaire și continuând apoi cu suprarealiștii să asistăm la reapariția obiectului în spațiul poetic. Relația obiect – om este pusă în evidență pe baza opoziției participare – non participare, iar invocarea obiectelor menite a popula spațiul poetic marchează, distinct, îndepărtarea de sfera modernității și, implicit, o primă caracteristică a postmodernismului. Tot acum, ocupându-se de corespondențele dintre poezie și muzică (*La mise en musique*), autorul tinde spre formula, originală, a muzicii „după o idee de...” („sur une idée de...”), dezvăluind o modernitate lirică prin excelență epistemică, în opoziție cu postmodernitatea ontologică.

Poetologia modernității își impune, astfel, postulatul său fundamental, mizând pe prioritatea spațiului în fața timpului. Dacă, la romantici, temporalizarea spațiului se realizează prin dimensiunea sa evenimentțială, în cazul modernității, asistăm la o veritabilă „revoluție spațială”, tradusă prin această spațializare a timpului.

Din punct de vedere structural, lucrarea respectă o arhitectură a cărei ordine și geometrie sunt demne de un spirit latin. Fiecare dintre cele 17 capitole presupune două planuri distincte: într-o primă etapă, demersul hermeneutic este unul strict teoretic, pentru ca, în partea a doua, autorul să propună studii poetologice concrete, prin care teoria se vede de fiecare dată confirmată, prin aplicații pe text.

La rândul lor, textele (selectate din literaturile franceză și română) respectă scenariul impus de cronologia modernității, începând cu Baudelaire, traversând cele trei faze ale modernității lirice — simbolismul, cubismul și suprarealismul —, pentru a anticipa, odată cu poezia lui Henri Michaux, epoca postmodernismului. Excelent prilej de a-i reciti pe Rimbaud, Verlaine, Apollinaire, Mallarmé sau Paul Éluard, alături de Mihai Eminescu,

Lucian Blaga, Ion Barbu și Nichita Stănescu, cel căruia îi revine și rolul ultimului mare modern al literaturii noastre.

Apărut într-o epocă de supralicitare a valorilor postmodernismului, grăbită parcă a întoarce spatele unei modernități deja depășite, demersul lui Paul Miclău, publicat în limba în care autorul a ales „să trăiască”, se dovedește, fără doar și poate, un proiect îndrăzneț. Exclus ani de-a rândul din sfera poeziei, studiul poeziei beneficiază, în fine, de autoritatea unei științe autonome. Metoda se dovedește pe cât de viabilă, pe atât de complexă, îmbinând, în mod fericit, o serie de discipline: pragmatica, semiotica, retorica, hermeneutica textuală, poetica matematică, lingvistica și psihanaliza, sunt puse în slujba primului studiu de poetologie consacrat modernității lirice.

Să mai semnalăm și aspectul grafic deosebit al lucrării, cu o reproducere, pe coperta I, a celebrei pânze a lui Monet *Impresie, răsărit de soare*, în contextul în care autorul consacră un întreg capitol relației impresionismului artistic cu poezia modernă.

Cât privește concluzia unui atare demers, autorul o așază sub semnul atât de necesarului îndemn la relectură: „*relisons le poème pour tenter de vivre dans le plaisir... du discours*” .

### **Referințe**

MICLĂU 2001= Paul Miclău, *Le Poème moderne*, București, Editura Universității București

PRUS 2010 = Elena Prus, *Memoria și inovarea sonetului la Paul Miclău*, în „Intertext”, 2010, nr. 1-2, p. 113 - 120

# LA POÉTOLOGIE. L'HERMÉNÉUTIQUE D'UNE NOUVELLE SCIENCE

(Résumé)

**Mots clés:** poétologie, discours lyrique, spatialité, poème, modernité

Personnalité remarquable dans les domaines de la sémiotique et de l'herméneutique littéraire, Paul Miclău est le fondateur d'une nouvelle discipline: la poétologie.

Notre analyse sur le volume *Le Poème moderne* se propose de mettre en évidence les principales caractéristiques de la poétologie conçue comme méthode d'étude sur la modernité lyrique. En prenant comme point de départ le concept de la spatialité vu comme élément emblématique, l'auteur esquisse l'impressionnante architecture sémantique du poème moderne, dans une approche portant sur les littératures française et roumaine. On y résulte une véritable dialectique poétique de l'expansion spatiale, en arrivant à celle spatialisée du temps, composante essentielle pour la recherche poétologique de la modernité.

## PUTEREA LIMBAJULUI

Veronica-Alina Constănceanu

**Cuvinte-cheie:** dislocat, deportat, semantică, amintiri, comoara de sânge, tren, Bărăgan

Roman cu o istorie aparte, *Dislocații* reflectă până la urmă povestea unei generații, dar mai ales pe cea a autorului său. Apărut în varianta cenzurată în 1989, dar și cu titlu schimbat, *Comoara*, romanul își propune în primul rând să rememoreze un trecut care nu ar trebui uitat. Nu epicul e miza acestei cărți, ci adevărul celor trăite. E o *autoficțiune*, și mai mult decât atât, e un *roman poetico-politic*, așa cum a fost el considerat de cei câțiva cronicari ce au scris despre el. Paul Miclău a început să lucreze la acest roman în anii 80 și l-a scris inițial în franceză. În 1996 l-a publicat la Paris sub titlul *Roumains déracinés*, pentru care a primit și un premiu acordat de Asociația Scriitorilor de Limbă Franceză. Tipărirea variantei în limba română are o istorie întregă, din titlul inițial, *Comoara de sânge*, cei de la *Facla* au tăiat o parte din titlu și o treime din manuscris. *Dislocații* e textul integral, dar a fost publicat abia în 1994. Într-un preambul ce însoțește ediția completă, cea din 1994, Paul Miclău vorbește despre drama cărții care o dublează într-un fel pe cea a personajelor. Pe scurt, toată povestea poate fi rezumată prin aceste fraze: „În jurul dramei dislocării bănățenilor se produc alte dezrădăcinări: plecarea de acasă, excluderea din lume și din adevărata cultură. Peste acestea planează tensiunea momentelor scriiturii, ele însele rănite...” (I, p. 7)

Titlurile capitolelor, *Rădăcini rănite*, *Dezrădăcinarea*, *Dislocați*, *Lumina apune la Răsărit*, sugerează exact această gradare a poveștii, a tensiunii narrative care izburnește la nivelul cuvintelor, al limbajului, la nivelul construcției textului. În ediția română, personajele nu au nume, iar locurile pot fi recunoscute doar de cei care știu câte ceva despre istoria acestor locuri: „Germana era așadar limba maternă pentru o bună parte din locuitori. Căci

orașul a fost administrat de imperiu în veacul al optsprezecelea, ca centru minier, dar și cultural: în 1812 s-a construit un teatru, cel mai vechi din țara de astăzi. Ca un titlu de glorie: pe aici trecu o trupă de actori, în care se afla ca sufleor viitorul poet național.”(I, p. 77-78)

Cunoscut ca lingvist, și încă unul de certă valoare, Paul Miclău i-a surprins pe mulți publicând acest roman. Nu prozatorilor încearcă el să le facă concurență, ci istoricilor. Prin acest roman o generație întreagă depune mărturie pentru ce i s-a întâmplat, mărturie de care trebuie să se țină seama. Lingvistul e mereu trădat de formulări precum: „Lumina se conjugă precum verbele neregulate.” (I, p. 163) De câte ori se simte în impas, se întoarce la lingvistică, așa cum un bolnav se întoarce acasă în speranța că acolo va găsi leacul potrivit. „Discursul se articulează prin proiectarea întregii tale ființe în semnificantul său însuși. Să zicem că acele câteva lumini trec în vocale, mai ales în cele rotunjite; că durerea dă substanță consoanelor, mai cu seamă lichidelor: r și l. Sângele trece în înțeles: așa se iscă umbre roșii care văluresc semnificațiile; astfel, conceptele, cu deosebire epitele, curg ca niște sinusoidale. Enunțurile sunt doar așezate și atrase ca niște valuri sau mai curând ca niște șerpi.”(I, p. 25)

Și autoritățile comuniste par a fi fost conștiente de puterea cuvintelor. În fond, știm de la Talleyrand, cuvintele au fost date tocmai pentru ca oamenii să își poată ascunde gândurile. Iar propaganda avea exact această misiune de ascunde adevărul. „Un alt punct câștigat, lingvistic de data asta. Nu ni-s deportați, nici exilați, ni-s dislocați. Adjectiv, nume și verb; există și substantivul dislocare. S-a impus uimitor de repede. La-nceput, a fost un termen oficial, lansat de autoritățile administrative și politice. Masa populației ar fi putut să-l refuze. Dar și ceilalți termeni posibili ar fi fost tot străini la ca fapt desemnat și ca sunete. ” (II, p. 18-19) Termenul părea a fi potrivit pentru dușmanii poporului, care bineînțeles că își meritau soarta. Și așa cum se tot repetă în carte, toți erau niște *dislocați*, chiar dacă nu toți fuseseră duși în Bărăgan. Iar soarta lor, în vreme de pace, e mai rea decât a altora în vreme de război: „Năucii, ca-ntr-o debarcare pe o altă planetă, nu mai știm ce să spunem, ce să facem. Ni se comunică faptul că suntem siliți să ne instalăm aici(...). Totuși e de necrezut: chiar prizonierii de război sunt înghesuși în niște barăci, nu-s aruncați așa sub cerul liber. Să vă descurcați singur, o să vi se-aducă materiale de construcție să vă construiți cășile.”(II, p.

13)

E o carte scrisă cu greu și cititorul simte această dificultate, a fost scrisă greu, pentru că unele amintiri nu se lasă ușor rememorate și spuse, în spatele lor stă suferința unor oameni cu care vremurile nu au avut răbdare. Adolescentul născut într-un sat aruncat undeva aproape de garnița cu *Iugoslavia lui Tito* e dat afară din UTM chiar înainte de a termina liceul. A fugit la București, la facultate, în speranța că *dosarului său* i se va pierde urma. A avut noroc, a fost admis la Filologie, dar necazurile nu s-au oprit aici: o parte din familia lui va fi deportată în Bărăgan. Din aceste acumulări s-a născut ideea scrierii romanului: „Într-o mare măsură, această scriitură vine din acumulările de atunci. Acest text se scrie așadar cu ochii închiși, cu mâinile tăiate, pe pagină neagră. El este o emisiune nemijlocită a ființei care se oferă ca atare lecturii. Prin urmare, uitați cuvintele ca unități discrete, desființați spațiile albe și adulmecați masa limbajieră amorfă, care nu este decât emanarea brută a acestei ființe care dealtfel n-o cunoașteți. Încercați să fiți la unison cu această absență bântuită de cântec, imagini, sunete, parfumuri informale.”(I, p. 91-92)

Cronologia evenimentelor nu e respectată cu strictețe, iar limbajul reflectă și el această trecere printre diferitele etape ale existenței lui Paul Miclău. De la regionalisme și arhaisme trecem uneori, în paragraful imediat următor, la neologisme sau elemente de argou. Și folclorul nou își face apariția: „Cum zicea un prof din marele oraș: Altă dată-n pajiște/n-aveam plan, dar aveam găște./Astăzi prin ordin de sus/ este plan, dar găște nu-s:” (I, p. 20) Nici tehnicile narrative nu îi sunt necunoscute autorului; cum textualismul era bine cunoscut în anii 80, unele trăsături ale sale vor fi regăsite și în *Dislocații*. Impus de Michel Butor în literatura franceză, și de Cristian Teodorescu și Mircea Nedelciu în literatura română discursul la persoana a doua aduce cu sine acea dictatură a textului, personajul nu are scăpare, trebuie să facă exact ceea ce i se spune: „Noaptea trecută fereastra se nimici. Dintr-o dată patul se află sub cerul liber. Te-ai întors prea târziu, după ora zece. Te strecuri în liniște alături de sora ta mai mică. i se văd oare aceleași semne de feminitate înflorită? Spui că rivalizează cu catifeaua nopții. Oacheșă, cu coapse prelungi și mijloc subțire.”(I, p. 41) la un moment dat textul se aliniază și el pe două coloane pentru a sublinia mai bine prăpastia dintre discursul

oficial(ităților) și ceea ce era în mintea și sufletul oamenilor:

„Cum să vă spun, nu pot	Zi-ne <i>domnilor</i> , dacă ai curaju
să vă zic <i>tovarăși</i> , nu mai sunteți	Dar ești un laș. Ei să vezi io-ți zic
demni de această stimă. Ce tupeu are	<i>domnule</i> deși nu ești demn de ăsta să se
gândească la formula	un așa titlu. iar io-s adevăratu
burgheză.*	tovarăș.”(II, p. 237)

Unii încă mai sperau că e ceva trecător, alții cred că totul e ireversibil și se conformează. „A lucrat ca un ocaș. Cu unchiu<sup>2</sup>. Batoza aparținea de data asta statului care îți lua cota: de multe ori, țăranului nu-i mai rămânea nimic. Câte șmecherii pentru a salva un minimum de subsistență.” (I, p. 17) Parcă nu mai rămâne nimic de făcut, întreaga degringoladă fiind dublată de o revoltă a limbajului: „Așteptare. Ea se face text. Mai cu seamă vocalele se depun ca vestitoare ale întâmplării ce va veni. Strigă dinainte sensul latent. Și consoanele articulează osatura dramei care va izbucni.”(II, p. 149) În această lume în care nu exista politică, ci doar teroare, adevărul era greu de rostit. Studentul plecat din Comorâște nu putea nici măcar să le spună colegilor lui ce se întâmpla cu el. Nu-și putea povesti drama, mult prea politizată, pentru că cei din jur se fereau de acest fel de încurcături. În această lume scindată, caută un refugiu și îl găsește în lingvistică, asumându-și un risc: „Când eram student, închipuți-vă... Într-adevăr, Saussure era socotit un idealist scârbos, structuralismul în ansamblu o tâmpenie.(...)l-am studiat clandestin. Traducerea șefului de școală a circulat pe foi dactilografiate.”(II, p. 148) În permanență se fac trimeri la scriitura, la legătura care nu trebuie să se piardă dintre semnificat și semnificant. Dorind să scrie demența, dorind să scrie moartea, Paul Miclău vorbește despre ideologizare și dislocare, despre pierderea semnificațiilor, despre pierderea trecutului, a identității și a sărbătorilor. Există un fragment demn de Caragiale, demn de literatura absurdului. În satul dominat de noua ideologie, în ziua alegerilor urma să aibă loc și o nuntă. „Ultima inițiativă: interzice nunta de a doua zi din cauza alegerilor, pentru ca toată lumea să meargă la vot. Dar nici nunta nu poate fi amânată, căci uica e pe moarte. Noi știm că viața ne este o defilare printre umbrele morților.”(I, p.32)

Până la urmă, în bună tradiție românească, au loc amândouă, oamenii merg la vot și apoi alaiul își vede de ale lui.

Uneori însă totul devine insuportabil: „Aici textul refuză să se culce pe hârtie. Nu vrea să se facă semnificant al celor două monstruoziții deodată, nici al uneia dintre ele. Așa că se refugiază în inima ta, unde operează mutații ce-ți amenință viața-n orice clipă.”(II, p. 156) Peste toate acestea rămâne biruitor trenul: „Așadar, trenu-și încheie călătoria: a străbătut țara de la un capăt la altu, ca un mormânt zburător. A adunat atâta moarte pe care o revărsa peste câmpie ca o inundație. Frânele scârțâie sălbatic, căci acolo unde se-oprește nu-i nicio stație, iar stopul țâșnește pe neașteptate. S-a instalat un întreg dispozitiv pentru a întâmpina pe *dușmanii poporului*: o adevărată armată-n înțelesul propriu al termenului, care va-ntări efectivele ce-nsoțesc trenul. Abia se crapă de ziua: momentu-i bine ales. Nu trebuie să sosească nici ziua, nici noaptea: ziua demască treaba iar noaptea se pot întâmpla multe lucruri – fuga și chiar unele răfuieli. Ușile vagoanelor rămân închise. Nu știm încă unde suntem(...)”. (II, p. 10) *Dislocații* e un roman în care Paul Miclău se scrie pe sine, pentru ca cititorii lui să nu uite și să ia aminte.

## THE POWER OF LANGUAGE

*(Abstract)*

**Keywords:** dislocated, deportee, semantics, autofiction, Bărăgan

Paul Miclău, the author of important books of linguistics, published in 1989 a novel, *Comoara (The Treasure)*, a censored version of what will be later published under a new title, *Dislocații (The Deportees)*. The novel, based on the story of his family, tells in fact the ordeal of an entire community that used to live in a region near the border of Yugoslavia (led by Tito ), but their quite and peaceful existence was suddenly put

to an end by the setting up of the new democratic regime.

## **INSTITUȚII**

## PROGRAMUL PUBLICAȚIEI „DRUM NOU”

**Radu Ardelean**

**Cuvinte-cheie:** Bocșa Montană, ziare, dezbateri sociale, cultura română, public

Cum se știe, presa română bănățană din a doua parte a secolului al XIX-lea – când a apărut ! – și prima a celui următor are particularitatea, deosebitoare față de alte pământuri românești, că destule titluri au apărut *la țară*, în comune mai răsărite ca Girocul (*Cuvântul Preoților* al lui David Voniga, fost redactor al *Dreptății*), Beregsăul (cu *Junimea* și *Săteanul*), Bozovici (*Curierul Banatului*), ori Topolovățul Mic (*Brazde bănățene*) sau Vasiova – în fond una din Bocșe! – unde „Tata Oancea” își scotea *Fruncea* (redacția *Cuvântului satelor* al lui Ion Ciucurel era, oficial și puțin paradoxal, la oraș).

În târgușorul Bocșa Montană apărea gazeta șvăbească *Bogschaner Zeitung*, tipărită la tipografia lui J. Rosner, fost paginator al *Dreptății* la Timișoara și devenit, prin diligență, mic patron și tot în bune relații cu românii. Prin el își va edita și Mihail Gașpar, protopopul locului, săptămânalul pornit la 1 iulie 1923, *Drum Nou*. Prota Gașpar, gățăianț de felul lui, ales în 1911, după ce, de la absolvirea Institutului Teologic din Caransebeș, în 1903, fusese diacon la Lugoj, avea vechi state de jurnalist, încă din 1902, când debutase în proză la *Drapelul*, dar scria acolo și articole politice, din care două, din 1905, i-au valorat 10 luni de temniță la Seghedin, executate în 1907. Nu s-a „astâmpărat”, intrând redactor la *Drapelul* scurt timp după eliberare. A mai colaborat, ante și post 1923, cu beletristică – era socotit cel dintâi prozator al Banatului! – dar și articole de opinie, la *Tribuna Poporului* (Arad), *Lupta* (Budapesta), *Poporul Român* (Budapesta), *Cosânziana* (Oraștie), *Pagini literare* (Arad), *Banatul*

(Timișoara), *Neamul românesc literar* (București), *Convorbiri literare* (Iași – București) ș.a.

La *Drapelul* își câștigase și experiența de conducere a unei gazete, în 1918, când cu arestarea lui Branisce, el fiind acela care a direcționat ziarul mai departe, asigurându-i supraviețuirea (administrația o făcea Maria Branisce, soția editorului. director). Se conforma, cât se putea în condițiile războiului și cenzurii militare, vechiului program al publicației, care era cel al Partidului Național Român, al cărui militant era și el.

Revenit din închisoare la sfârșitul lui octombrie 1918, Branisce a reluat frânele ziarului (la care a scos și ediție franțuzească pentru armata „tampon” din Logoj!), pe care l-a părăsit totuși în primăvara lui 1919 pentru a-și prelua funcția de Șef de Resort de Culte și Instrucțiune în Consiliul Dirigent, despre ceea ce își anunța cititorii în articolul de despărțire apărut pe prima pagină în 3 mai: „Cu începere de la Nr-ul de față trece editarea, administrarea și redactarea acestui ziar asupra unui consorțiu ce se constituie în acest scop, din care voiu face parte ca membru, alăturarea cu frunțașii vieții noastre publice naționale din aceste părți, cari în parte s'au înscris deja în Consorțiu și în parte se vor mai înscrie și optă, având ulterior să se stabilească condițiile definitive ale acțiunii Consorțiului.” Programul și ținuta ziarului fuseseră fixate, dincolo de detaliile financiare: „am stabilit în actul de trecere a proprietății și editurii ziarului asupra Consorțiului că «Drapelul» are să remână întru toate credincios tradițiilor sale și reputațiunei ce și-a asigurat în presa națională română prin activitatea sa publică de aproape două decenii, fixând îndeosebi că ziarul are să reprezinte și pe mai departe cu sinceritate hotărârile Adunării Naționale din 1 Decembrie n[ou] 1918 votate cu unanimitate și însuflețire de întreaga națiune la Alba-Iulia și aprobate de Rege, având aceste hotărâri până la complecta lor ducere în deplinire să formeze *programul* politic, național, economic și social al

ziarului «Drapelul», mai departe ca și pe viitor ca și în trecut să se ferească ziarul de veleitățile personale, regionale și confesionale, servind cu demnitate și fără interese personale cauza Națiunii românești [...], iar până la definitivă încheiere și consolidare a vieții de stat unitar să reprezinte politica oficială a Consiliului Dirigent instituit de Maj[estatea] Sa Regele Ferdinand I prin Decretul-lege.” Mulțumirile către nenumiții foști colaboratori se adresau, firește, și lui Mihail Gașpar.

Valeriu Branisce apărea în continuare pe frontispiciu (manșetă) ca „Fondator”, iar Comitetul („Consortiul”) de editare confirma continuarea liniei sale, în spiritul Hotărârii de la Alba Iulia acum, adăugând doar antibolșevismul: „vom combate cu toate mijloacele și energia boala aceasta molipsitoare, de care suferă azi biata omenime slăbită și sărăcită în războiul acesta înfricoșat.”

Redactor-responsabil apărea în continuare Nicolae Jugănarul (era de peste 10 ani în acea funcție periculoasă, căci l-a dus și la pușcărie, inclusiv pentru asumarea unui articol al lui Gașpar din 1907!), asta până la nr. 97 din 25 septembrie 1919; din august director era Mihail Gașpar, avându-l ca „șef-redactor” pe doctorul în teologie greco-catolică Nicolae Brînzeu, canonic al Episcopiei de Logoj: o formație ecumenică!

Sub directoratul lui Gașpar *Drapelul* redevine de la nr.98/1919 cotidian, anterior frecvența fiind rărită din cauza dificultăților economice, a penuriei de hârtie în principal.

Asumându-și conducerea ziarului, Gașpar făcea o reverență lui Branisce și cetitorilor, cărora le dezvăluia programul său personal, integrat celui al gazetei și care, pentru că scris cu simțire, merită, socot, reproduș *in integrum*:

„Aduc pe această cale la cunoștința cititorilor, că cu ziua de azi am luat conducerea ziarului «Drapelul».

Cu temerea omului de conștiință, mă apropiu de cârma acestui «Drapel»;

de cârma, lângă care timp de nouăsprezece ani a stat neclătit – caraulă credincioasă a așezămintelor și întocmirilor noastre naționale – ilustrul meu înaintaș, întemeietorul acestui organ, d-nul Dr. Valeriu Branisce.

Dacă am însă temerea, simțesc în sufletul meu și credința, că voi conduce înaintea norocos ziarul acesta la al cărui leagăn am stat ca un modest catehumen al scrisului, înainte de aceasta cu șaseprezece ani.

Acești ani de muncă și însăși munca depusă în coloanele acestui ziar, muncă apreciată de publicul mare din acest Banat al nostru, îmi dă credința zilei de mâine.

Chemat la viață pe acest mănos și cald pământ bănățean, «Drapelul» a servit cu credință, în cadrul marilor interese ale neamului, interesele specific bănățene în serviciul cărora stă și azi și în viitor.

Trăim zilele cele mai frumoase din istoria noastră românească.

Suntem martori oculari, participăm aievea la priveliștea fascinatoare, când un neam întreg caută cadrele unei mari așezări, pregătește bazele pentru o viață nouă, pe un nou period bimilenar.

Din frământarea aceasta generală își ia cuvenita parte și Banatul nostru.

Interesele acestui minunat colț de țară, interesele acestui picior de rai – interesele Banatului nostru sfânt, le voi servi prin «Drapelul» la conducerea căruia sunt chemat. Și asigur, că copilul crescut în arșița vetrii [sic] din preajma Bârzavei, va fi paznic credincios intereselor țării sale mai restrânse – Banatul.

Cu aceste merinde pornesc la drum.”

Gașpar nu era îndrituit a trasa un program nou *Drapelului*, căci acela fusese deja hotărât în contractul de transfer de proprietate și îl indigitase și Comitetul director, al cărui mădular de alt fel era și el. Cu acel program însă el con-simțea spontan, fiind și ideologia generației din care făcea parte.

Remarcăm, ca note aparte, profundul optimism, aproape nețărmurit, și

reiau întru a sublinia: „Trăim zilele cele mai frumoase din istoria noastră românească.

Suntem martori oculari, participăm aeeva la priveliștea fascinatoare, când un neam întreg caută cadrele unei noi așezări, pregătește bazele pentru o viață nouă, pe un nou period bimilenar.”

Dacă, fără discuție, sfârșitul lui 1918 și anul 1919 până în august, când autoritățile românești s-au înstăpânit în cele cca 2/3 din Banat revenite Regatului nostru a fost punctul culminant al evoluției istorice a acestui neam, așteptările cele roze au întârziat a se materializa, ba au venit dezamăgirile crunte, cum tirania Guvernului Averescu, cel care și-a înscris la „activ” lichidarea *Drapelului*, ceea ce va avea ecou, ca și desfășurările negative ulterioare, în programul și ținută gazetei de la Bocșa.

Mai sare în ochi din textul lui Gașpar angajamentul rostit cu solemnitate că, va fi „paznic credincios intereselor țării sale mai restrânse – Banatul”, imprimând acea linie *Drapelului*.

Este un „bănățenism” *avant la lettre* am spune, ori deja mijea curentul regionalist care avea să domine în zonă, cu întemeiere/justificare și bune, chiar fericite rezultate uneori în opinia mea.

Revenind la *Drapelul*, Gașpar a rămas Directorul publicației până în 27 mai 1920, de atunci în colo până în 8 iunie, când apariția a încetat, conducerea fiind asigurată de Nicolae Brînzeu, cu aceiași titulatură de Șef-redactor.

Ignor motivul plecării lui Gașpar, poate exasperarea în fața exacțiunilor autorităților *românești*, frecșuri cu Comitetul, chestiuni strict personale ori toate la un loc (personal înclin spre onor. Comitet...).

În cuvintele de despărțire față de publicul cetitor Gașpar anunță doar sec plecarea sa din redacție, apoi, înduioșat, promitea că „Îmi voi reaminti cu drag de aceste zile pline de framântări, pe cari le-am petrecut la acest ziar și de

legătura aceea strânsă și intimă, care a legat pe cititori de modesta mea persoană.” Dorea succes pe viitor ziarului, însă acel „viitor” a mai numărat 12 zile!!

Dar se dedulcise prea mult la gazetărie și l-a mâncat peana! Drept aceea și-a întemeiat o publicație proprie, adecă NUMAI A LUI, căreia deci îi putea fixa programul și ținta și pe care mai că o scria singur – afară de pagina a patra, a reclamelor...! A fost săptămânalul pe care l-a numit cu tâlcul pe care-l va desluși, *Drum Nou*.

Iar programul, cum se obișnuia, a apărut în capul foii (au fost și excepții în spațiul publicistic bănățan, osebbit la *Luceafărul* în prima lui serie de apariție, Aurel Cosma frondând nițel).

Fiind acest eseu centrat pe el, nu îl expediez la *anexe*, ci îl reproduc integral, căci moderat ca lungime:

„Cu gând bun, în chip cinstit, deschis și fără dedesupturi pornim gazeta noastră la drum, pe care o punem în mâna publicului nostru cititor, lăsând la buna lui apreciere de a ne urma sau nu.

Numele pe cari le va întâlni în coloanele acestui ziar publicul, sunt nume cunoscute în Țară, și peste hotarele ei.

Aceste nume vor servi ca garanță, că tendința acestui organ este înainte de toate românească, tinzând a restabili în primul rând echilibrul resturnat al valorilor noastre prin selecționarea justă și, îndrumându-le spre o **nouă orientare**, economică și culturală, socotind aceasta ca unica și singura [sic] bază sănătoasă a vieții noastre românești.

Ne vom ocupa cu toate chestiile, cari interesează neamul nostru, în mod obiectiv, controlând și criticând ori-ce acțiune numai din punct de vedere al intereselor lui.

Cu toate că acei, cari ne-am grupat în jurul acestui ziar, facem parte din

diferite partide politice, ziarul nostru va fi o tribună la care se vor desbata chestiile din punct de vedere al interesului obștesc și nu din punctul de vedere al diferitelor partide. Ceea ce va fi socotit de bun pentru întreaga obște v'om aproba ce nu, nu. Atacuri îndreptate contra persoanelor singuratice, ofense, calomnii în coloanele acestui ziar nu au loc.

Noi vrem să concentrăm toate forțele disponibile, fără privire că încătore se închină, pe baza unei politici culturale și economice românești.

Respectând drepturile și sentimentului tuturor concetățenilor noștri de alt neam și altă lege, vom pretinde în schimb de la dânșii o integrală încopciere în sfera de interese a acestei Țări românești, în cuprinsul căreia atunci, se pot desvolta în liniște și nesupărați.

Așa credem, așa vom lucra.”

Se accentuează deci românismul integral care transcede partizanatul politic, prezent inclusiv la singuraticii membri ai grupării informale care, ni se spune, ar fi stat la originea publicației și de existența căreia personal mă cam îndoiesc, căci de ea nu se va mai face vorbire și nici articole semnate de oameni politici ai zonei n-am putut reține despuind gazeta. Obiectivitatea (re)clamată s-a tradus în aceea că simpatia pentru P.N.R., apoi P.N.Ț., era arătată cu discreție, alte partide fiind tratate mai rece, ba chiar în grădina liberalilor se aruncau pietricele, dar să ținem seama că politica propriu-zisă ocupa destul de puțin loc în economia revistei.

Dorința de a dezbate „toate chestiile, cari interesează neamul nostru”, dacă greu sau mai bine zis imposibil de atins, era de natură a conferi un caracter enciclopedic până la caleidoscopic publicației.

Militarea pentru o iluzorie unitate măcar întru croirea unor politici/proiecte culturale și economice naționale coerente nu avea din start cine știe ce șanse de materializare; o mai încercaseră/clamaseră și alții, așa că nu era chiar „o

nouă orientare”. Iar ca de la Bocșa să crezi că vei putea fi arbitru „controlând și criticând ori-ce acțiune” aduce a superbie ori indică slăbirea simțului realității.

E de reținut că și critica era preconizată a se face în ton civilizat, fără „ofense, calomnii”, acele *personalități*, adică atacuri la persoană, cum încă li se mai spunea, cu un savuros arhaism, în presa cis-carpatină. Era de așteptat ca într-un asemenea registru să scrie colaboratorii câștigați deja, cu „nume cunoscute în Țară, și peste hotarele ei”. În fine, minoritățile erau asigurate de un drept și prevenitor tratament, condiționat de loialitatea cu care erau datoare statului în care de acum cuprinse, atitudinea care, permit, a fost în bună măsură urmată, în gazetă șovinismul ne prea având loc.

Acestea au fost glosele mele la textul program(atic), pe care îl atribui fără șovăire lui Gașpar, care figura ca „Editor-Director” pe manșetă, dar acesta a simțit însuși nevoia de a explica/detalia articolul – program „semnat” ca din partea Redacției, într-un fel de dublură a aceluia, însă cu iscălitură, de o extensiune aproape dublă, pe care țin însă la fel a-l incorpora acestui text, adică să nu-l releg la anexe, renunțând ăst fel la acelea.

Sub titlul, nu din cale afară de original în context, dar cu tâlc – „Drum Nou” – editorul adresa o anumită provocare putativilor cetitori (numărul „de probă” se expedia gratuit cât mai multor notabilități):

„Se împlinesc, nu peste mult, cinci ani de la întregirea noastră națională. Ar fi însemnat o fericire să fi putut socoti acești cinci ani, între anii mănoși ai istoriei noastre. Ori [sic] trebuie să-i socotim, cu durere în suflet, ca ani de sfășiere, de ură, de depreciere a valorilor noastre. Liberați, – fără a fi fost sufletește pregătiți în deajuns – de apăsarea seculară, energiile reținute atâta timp au revărsat dintr'odată, ca apele mari. Evident, că pagubele pricinuite, în chip firesc au trebuit să fie mai mari, decât foloasele.

Cu graba impacientă a omului ajuns dintr'odată în bine, am încercat să

transformăm peste noapte în palat, modesta colibă de eri. Nimic nu ni s'a părut bun. Am încercat să încălecăm timpul, silindu-l în slujba noastră. În dorul de a ne vedea aranjați, am întors totul cu susu'n jos! Am învelit la repezeală toate în mândrul nostru tricolor și am fost de credință că ajunge atât, ca totul să fie românesc.

Ne-am asvârlit în politică cu toții, chemați și nechemăți, pregătiți și nepregătiți. Ne-am zis așa: dacă românul se naște poet, de ce nu s'ar naște și politician. Și ne-am trezit dintr'odată cu atâtea genii, cu atâtea capacități, cu atâția bărbați de stat, încât hotarele României noastre întregite, se dovediau prea înguste.

Și fiindcă arena noastră națională nu a fost construită pentru atâția aleși câți s'au arătat că sunt, a început avansarea prin coate și ghionturi, prin îmbrincituri și inerentele urmări.

Și n'a trecut un an, că plaiurile dintre Nistru și Banat resunau de resfrângerea strigătului de ură, de dușmănie, de frământări dureroase între frați. De unde la 1918 juraserăm să fim una pentru vecii vecilor, ne-am trezit după un an diferențiați în regățeni, bănățeni, bucovineni, ardeleni și basarabeni. Reclamând mereu unificarea ne-am depărtat sufletește unii de alții, încât am ajuns nici să ne mai cunoaștem. Și în vreme ce toți aveam ațintiți ochii spre soarele politic, în spate, alții culegeau spicele holdelor noastre de aur. A ramas părăsit terenul economic dătător de belșug, de bunăstare, de putere. A ramas părăsit templul culturii prin care se ajunge la lumină și înălțare. Politica am crezut-o singura mântuitoare și partidul a devenit mirajul tuturor nădejdlilor.

Unde am ajuns vedem, privind în jurul nostru.

Și fiindcă am ajuns azi acolo, unde fatalmente trebuia să ajungem pe drumul apucat, n'avem decât să ne întoarcem luând drum nou.

Clădirea unei nații se compune din trei părți. Puterea economică la bază,

prin trênsa la cultură și, sus de tot, la coperiș, unde bat vânturile mai cu putere și mai rece, viața politică. Coperișul nu v'a rezista însă, dacă fundamental și păreții clădirii nu sunt solide.

S'o apucăm deci pe cale întoarsă: prin puterea economică și culturală la – politică.

Și noul drum va fi drumul ce[1] bun.

Cu această merinde în traistă, chemăm, noi, cei grupați în jurul acestui steguleț pe toți, cari vor să ne înțeleagă.”

Tonul, se vede, este cu totul altul de cât cel din articolul quasi-programatic din *Drapelul*, indigitat ceva mai sus (cf. nota 9 *supra*).

Orizontul de așteptare de atunci nu fusese împlinit, din potrivă făcuse loc dezamăgirii. Mai cu seamă politicianismul steril și pătimaș este arătat cu degetul ca principal vinovat. Autorul nu se mai arată regionalist, ca atunci, ci mai degrabă centralist! De alt fel nici nu reia tema recurentă a Banatului „dezmembrat”, respectiv a celui „înrobit” de sârbi (erau sintagmele epocii) când vorbește de întregirea națională. Nici nu-i acuză pe „regățeni” de relele țării, căci culpa e colectivă, asumând-o chiar la modul figurat, căci conjugă mereu la persoana întâi plural. Pentru politicieni, afirmă, trebuie „pregătire” și „chemare”, nu se poate deghiza nimeni în om de stat (el însuși era om politic activ, deci se simțea *chemat!*). Face o teorie sui-generis a așezământului social, ca sociolog/politolog improvizat: la bază e economia, care dă putință culturii, iar ultimul etaj sau

„coperișul” e politica, aceea trebuind a fi abordată doar după parcurgerea etapelor anterioare, căci alt fel forme, sugerează pe linie maioreșciană, rămân fără fond, adică tricolorul nu acoperă o realitate românească, ci maschează una străină – căci străinii au acaparat, ori continuă să dețină pârghiile economice. Este o ușoară undă xenofobă aici; în epocă s-a dezbătut, endemic, chestia „românizării” economiei, orașelor etc. (trecerea la metode dure, începând cu Guvernul Goga, nu onorează istoria Nației).

Tonul este mai mult amar, uneori ironic, pamfletar, și se simte peana literaturii în unele imagini reușite. Se insistă pe „drumul nou” de urmat, cel indicat de numele gazetei, metafora fiind apăsător folosită; trebuia, adică, a se lucra în economie (dar ce putea aici o gazetă, de cât articole de popularizare?), cultură, și abia apoi abordată politica.

A reușit *Drum Nou* să-și îndeplinească (prea) ambițiosul program, acela de a stabili o nouă orientare a corpului național pe care să-l dirijeze chiar într'acea direcție? Răspunsul negativ se îmbie de la sine. Pe cale jurnalistică nu s-a putut asta nici la București, Iași, Cluj, ne cum de la Bocșa! A reușit însă a fi, constant, o gazetă onorabilă, de calitate, cum (tot) mai puțin în epocă, atunci când condusă de Gașpar, până la moartea sa intempestivă din 27 noiembrie 1929, dar în bună măsură și în „seria a-II-a” scoasă la Oravița de fostul colaborator al fondatorului, Ilie Rusmir (1930–1933); cea de-a treia, revenită la Bocșa Montană prin valorificarea moștenirii de către Ionel Gașpar, fiul întemeietorului (între 1936 – 1938) fiind însă o fițuică politicianistă (vaidistă) vulgară, tocmai ce execrase tatăl său.

Pentru cele trei pagini de text, mari ce-i drept (a patra fiind alocată reclamelor), sumarul e surprinzător de variat. Aproape fiecare număr comporta un articol de fond al lui Mihail Gașpar, nu prea extins, dar concentrat pe o chestiune mai importantă a zilei, iar dacă numărul evenimentelor era mai mare

și Gașpar alături articolului de fond altele, în general de opinie, semnate în clar ori cu vechile sale pseudonime de la *Drapelul*, recunosibile de cetitori, *Drix* și *Drax*. Cornel Corneanu a numărat 311 din primele și peste o mie din celălalte (pe care le numește, socot că impropriu, „reportagii”).

Ăst fel Gașpar își scria mai singur revista, ajutoarelor sale revenindu-le, probabil, mai ales rubricile informative, adecă „Știri din țară”, „Locale”/ „Din Bocșa și jur”, dar și „Cronica politică internă”, apoi „Știri din străinătate” / „Știri din lume”, din 1925 „Crestături pe răboj”, adecă revista presei, uneori „Bibliografia” care semnală titluri nou apărute, iar din 1928 „Tribuna Școalei”, alcătuită de redactorul Iacob Botică; periodic, după caz, anunțuri ale autorităților locale ori ale unor societăți și câte o dată rubrica sportivă – semn de modernitate! –, ori materiale la „Locul deschis” – tribună a cetitorilor cu opinii ne asumate de Redacție (care, ca și Administrația, avea și „Poșta” sa).

În anul al șaselea de apariție, 1928, se introducea începând cu numărul 10 din 4 martie, pe prima pagină, rubrica intitulată „Calendar(ul) Național”, care, pe modelul „istoriei în date” enumera, pe zile ale săptămânii respective, evenimentele mai importante din trecutul românesc (rar, și din istoria universală), asta până în primăvara anului următor, când formatul se schimbă, alegându-se *un singur* eveniment, care este marcat/descris/explicat într-un scurt articol. Dacă primul eveniment marcat în tipul dinainte era cucerirea Brăilei de Ștefan cel Mare în 2 februarie 1470, al doilea tip debutează cu un articol despre ungerea ca Domn a aceluiași Voivod în 13 aprilie 1457, textul fiind mai mult de cât probabil al lui Gașpar, care-și plasase toate narațiunile istorice în timpul domniei lui Ștefan, documentându-se foarte serios asupra epocii. Presupun că Gașpar a furnizat marea majoritate a textelor acestei rubrici, dacă nu pe toate, până în ajunul morții sale; ea a fost continuată și în seria de la Oravița, până la capăt, acolo materialele fiind alcătuite mai ales de Ilie Rusmir și Constantin

Rudneanu, care a scris texte istorice și pentru alte gazete din Banat. A putut fi un model pentru acel „Calendar istoric bănățean” – mai regionalist! – ținut de Traian Birăescu în 1943-1944 la ziarul *Dacia* din Timișoara; colaționate, textele ar da mici compendii de istorie națională/regională.

Potrivit promisiunii din articolul-program, în acest „Organ pentru toate interesele românești”, cum se recomanda pe manșetă, având deviza „Credință. Cultură. Muncă. Economie”, au apărut articole semnate, pe diverse teme, de veteranul preot David Voniga, fost redactor la *Dreptatea* și editor al *Revistei Preoților* de la Giroc, Caius Brediceanu, diplomatul, Nicolae Bolocan, traducătorul lui Grisellini, Damian Izverniceanu, Victor Bîrlea, Filaret Barbu, Iosif Popovici, Petre Nemoianu, Emil Pcreanu – dintre bănățani, cum și de nume grele pe plan național: Nicolae Iorga, cu mai multe articole, unele special scrise pentru *Drum Nou*, altele preluate, Liviu Rebreanu, Constantin Rădulescu-Motru, Elie Dăianu, Constantin Garoflid, Octavian Goga, Grigore Gafencu. Nu pot estima câte din aceste texte au fost adresate exclusiv gazetei, în considerarea lui Mihail Gașpar, și câte preluate din alte publicații. Dar erau nume de prima mână!

Erau însă găzduite și texte de bun simț ale „condeierilor plugari” Ion Ciucurel și Aurelian Novac, foarte cunoscuți și stimați în Banat.

Erau traduse texte non-literare din Gustave le Bon („Forța ideilor”, nr. 49/1924), Henri Bergson („Problema nemuririi”, nr.51/1924), Romain Rolland („Pan umanismul”, 7/1925), Lew Tolstoi („Porunca lui Crist”, 9/1925), Ramsay Mac Donald („După Marele Război”, 21/1925), Nietzsche („Așa grăit-a ~”, 35/1925), lista fiind strict exemplificativă.

Mai fiecare număr comporta o mini-rubrică de „Maxime”, fiind culese perle din gândirea omenirii începând cu Antichitatea, prin Sofocle, continuându-se cu Petrarca, Machiavelli, Pope, Mirabeau, Ludovic al XVI-lea

(sic! cugetarea dinaintea execuției), Pope, Macaulay, Pitt, Goethe, Schiller, Lamartine, Edgar Quinet, Pascal, Eötvös, H. Poincaré, An. France, R. Rolland, iar dintre români Hasdeu, Conta, Iorga.

Versurile n-au lipsit nici ele în timpul „seriei Gașpar”. Așa, numai în 1925 erau publicate poezii mediocre, e drept, ale mult producătorului N.Iorga, ale Elenei Farago și Ovidiu Hulea, I.U.Soricu, dar și din cele de reală calitate literară semnate de Aron Cotruș, Nichifor Crainic, Victor Eftimiu, Adrian Maniu, Radu Gyr, Ion Pillat, George Bacovia, ca să nu mai vorbim de traduceri din Longfellow, Lermontov, Heine, Rabindranath Tagore.

La proza românească de la „Foiță”/ „Foișoară”, rubrică tradițională în presa cis-carpătină, din proza românească mai notabile sunt doar textele reluate din Vlahuță și Odobescu (*Doamna Chiajna*), restul fiind în cel mai bun caz mediocre; de notat că editorul foii nu a publicat în ea bucăți literare! Strălucesc însă numele scriitorilor din literatura universală pe care i-a tradus, direct ori prin intermediul tălmăcirilor dintr'o limbă pe care o stăpânea: rușii „mari” Gogol, Turgheniev, Tolstoi, Gorki, apoi Al. Dumas – tatăl, Georges Ohnet, Maupassant. An. France, Paul Féval, Stefan Zweig, De Amicis, Giovanni Papini, H.G. Wells, dar și de ungurul Koloman Mikszát. Unele nume și texte apăreau poate întâia dată în paginile unei gazete de provincie, și asta nu e de colea! Textele erau acomodate, firește, formatului, adică schițe ori nuvele(te) în serial.

*Drum Nou* nu a reușit, firește, să tragă după sine societatea în direcția enunțată în program, dar a fost, în prima serie în de osebi, parțial și în a doua, o gazetă scrisă foarte decent și corect, fără atacuri grobriane și „personalități” (insulte/calomnii), cu informații și opinii interesante, eseuri notabile și bucăți literare de primă mână de regulă, chiar mici capodopere.

După primele luni de apariție, date fiind și semnalele pozitive (între care, posibil, numărul abonamentelor), Mihail Gașpar se declara mulțumit de ținuta

gazetei, anume cea **etică**: „Nu cruțăm pe nimeni. Osebim în această țară oameni de bine și netrebnici. Cu cei dintâi mergem alături, pe ceilalți căutăm să-i strivim. Deci, cine merge cu noi, știe unde merge.” Maniheismul acesta se referea la articolele de opinie, din care multe vituperante.

Tot așa, la trecerea într'un nou an editorial, se clama satisfacția datoriei împlinite, probată și de priza la public, promițându-se aceeași inflexibilitate: „Nu ne abatem nici în viitor de la angajamentele luate. Rămânem și pe mai departe paznici credincioși ai acestui neam de mucenici, încolțind fără milă pe toți cari să apropie cu gând necurat de sufletul lui.” Intransigență laudabilă, căci motivată, dar și puținică trufie...

La intrarea în anul următor auto-evaluarea era, de asemenea, pozitivă, iar orizontul mai senin și *drumul* bun:

„Am evitat orice atacuri personale.

Pentru noi, persoana nu există, ci numai fapte și un singur scop: Țara Românească și propășirea ei. Noi nu suntem nici antisemiți, nici antiminoritari. Scopul nostru este, ca sub aripile ocrotitoare ale vulturului românesc să se simțească toți bine dar, să meargă bine și elementului românesc.

În sensul trudei noastre de până aci vom continua și pe viitor să credem, că biruința resare numai în drumul nostru.

Avem atâtea semne cari ne fac să credem aceasta.”

După încă un an, Redacția se gratula că publicația, deși înființată în „împrejurări grele”, de sfâșieri politice, a rămas consecventă standardelor auto-impuse în *program*, unde „la bază am pus cele patru principii fundamentale cari pot întări înfrățirea unui neam: *Credința, cultura, munca și economia*” (care figurau în această ordine pe manșetă); în spiritul solidarismului etnic s-a cultivat, li se reamintește cetitorilor acest **merit**, mereu „*pacea și buna înțelegere* între copiii unuia și aceluiași neam”, căci „Năzuim spre un

*naționalism integral*, o mărturisim, fiindcă nu putem concepe viitorul nostru decât numai sub acest raport.”

Nu prea reiese în ce ar fi constat acel „naționalism integral”; să fi fost o boare de corporatism?!!

La sfârșitul lui 1928 și apropierea trecerii în noul an – care avea să fie și ultimul al vieții lui Mihail Gașpar – bilanțul era arătat ca pozitiv pentru gazeta întemeiată „înscriind pe steagul nostru lozinca: pentru toate interesele românești. Fără privire la credințe [religioase], fără privire la partide. Fiind toți români, pentru noi interes n'a avut decât numai ceea ce era și este românesc.”

Această atitudine, ni se spune, a fost favorabil întâmpinată de public, iar presa centrală a remarcat „tendențele [...] pur românești” ale publicației, ba încă „ziarele minoritare chiar, au ținut să sublinieze *obiectivitatea* acestui modest organ [de presă] în chestii minoritare, deși ne imputau mereu *șovinismul* nostru.”

Reamintind că orice abordare avea la bază criteriul „*ce interes reprezintă din unghiul de vedere românesc*”, Gașpar asumă, oarecum surprinzător, șovinismul reproșat de presa minoritară, pe care îl valoriza de alt fel pozitiv în general, chiar și în cazul sârbilor, când acela avea și ascuțiș anti-românesc: „Nu tăgăduim. Așa este. Suntem înaintea de toate șoviniști. Credem că un neam trăiește numai prin șovinismul lui. Dacă este un păcat, îl luăm asupra noastră.

Noi, *peste neamul românesc și interesele lui nu cunoștem nimic.*”

Sună cam patetic, dar Gașpar era într'adevăr foarte atașat de nația sa, întru apărarea ființei și intereselor căreia suferise și reclusiune. Deși el avea proprietatea termenilor, cred totuși că în privința „șovinismului” operează o supra-licitare, căci acesta e lipsit de componenta sa obligatorie, xenofobia, reducându-se, ăst fel, la un naționalism, ori poate și mai bine spus, patriotism luminat, atașament față de propria identitate etnică/națională.

În trecut fie spus, promisiunea de a nu cădea în partizanat politic se căuta a fi ținută; chiar dacă Gașpar a reprodus unele discursuri ale sale la Camera Deputaților, acelea priveau propuneri de ameliorare a instituțiilor sau infrastructurii zonei. Ar fi întrebare dacă, plecat la sesiunile parlamentare, lăsa dinainte în portofoliu articolele care-i apăreau regulat, le trimitea prin poștă, ori le dicta la telefon, după modelul inaugurat încă la *Dreptatea* în 1985 de fostul său mentor de la *Drapelul*, Valeriu Branisce.

Lucian Costin, fecund publicist împământenit în Banat, care l-a cunoscut pe Gașpar, îl evoca drept un „vechiu și fervent naționalist”, ceea ce se potrivește celor mai sus, care a lăsat un mare gol prin dispariția sa în publicistica Banatului, episodul *Drum Nou* fiind subliniat: „Impulsivitatea și râvna de apărare a tuturor problemelor bănățene îl mână pe M. Gașpar spre noi orientări de a pune bază [sic] unui nou organ publicistic, conceput după talia sa, «Drum Nou», care și-a creiat un mare ciclu [sic] de admiratori. Natural, că orice număr îl luai în mână, imediat aruncaii privirea căutând articolul de fond al directorului ziarului M. Gașpar care avea în fiecare articol un standard fâlfâitor al Banatului [sic].”

După o mică sincopă, *Drum Nou* a reapărut în februarie 1930 la Oravița însă, avându-l ca „Editor Director” pe Ilie Rusmir, primarul orașului până în 1931, când avea să fie suspendat de Guvernul Iorga; Mihail Gașpar era menționat ca fondator și evocat respectuos, chiar encomiastic în primul număr al noii serii drept „cel mai de seama intelectual din Banat”.

În articolul program(atic) al noii serii se promitea a se urma/continua „drumul croit”, și, rămânând un organ „neînhamat la carul nici unui partid politic”, va aborda chestiunile de interes pentru neam, cele rurale, bisericesti, școlare, administrative, militare ș.a. în spirit critic.

Această a doua serie a continuat unele rubrici din prima, cum, normal,

știrile externe, interne și locale, ori „Calendarul național”, alimentat acum cu articol(aș)e istorice de Ilie Rusmir și Constantin Rudneanu mai ales. Dar este *altă* publicație, știrile locale sunt mai ales pentru Oravița, apare o „Tribună muncitorească” etc. Este de spus că și această serie, care apare până la 15 iunie 1933, dar nerespectând dese ori ritmicitatea hebdomadară, este decentă, frecventabilă, atribute care nu pot fi acordate celei de-a treia serii, reapărute în Bocșa Montană la 11 octombrie 1936, cu 14 numere tipărite până la 6 martie 1938 (anii erau numerotați de la 1923, deci XVI-XVIII). Ionel Gașpar, fiul întemeietorului, și-a valorificat dreptul de moștenire al mărcii, editând ca „Director”, ajutat de redactorul (responsabil uneori) Ioan Târziu, câte o dată și Emil Secoșianu o publicație cu același nume, care se reclama de la cea originală, pe care o evoca subliniind mai ales naționalismul, dar muta accentul pe combaterea „primejdiei roșii”/ „molimei roșii”, promițând că (noul!!) „**«Drum Nou» va fi o sentinelă care va veghea neconținut și va purta mereu aprinsă făclia dragostei de Neam, Țară și Rege.**” Era, repet, o vulgară fițuică vaidistă, violentă la adresa inamicilor politici (aproape toată lumea!) și slugarnică față de Regele Carol al II-lea – al cărui regim autoritar o va suprima, ca să fie toate la locul lor...

Din cele trei serii se detașează cea organică, a lui Mihail Gașpar, celălalte două uzurpând mai mult sau mai puțin o marcă de prestigiu. În ordine descrescătoare se face și materializarea programului asumat. Chiar dacă publicația lui Gașpar nu a reușit prea ambițioasa transformare socială pe care (și-)o propunea, a fost o gazetă de reală calitate, aproape paradoxală în acel fund de provincie, dar trebuie avut în vedere că ea este o parte din opera lui Mihail Gașpar, unul din gazetarii de talie pe care i-a dat Banatul, crescut la „școala” lui Valeriu Branisce.

Buna urare a lui Elie Dăianu – „Drum bun! cinstită foaie care ne

călăuzește spre drum nou!” – cred că s-a împlinit.

## NOTE

Vezi Aurel Cosma, *Istoria presei române din Banat*, Timișoara 1932, p. 67; Florian Moldovan, *Catalogul publicațiilor apărute în Regiunea Banat, existente în fondul documentar al Bibliotecii Regionale din Timișoara*, dactilografiat, f.l., f.a. la Biblioteca Județeană Timiș, p.8; Mircea Arotăriței, Aquilina Birăescu, *Presa interbelică din Banat și Transilvania. Catalog*, f.l., f.a., multiplicat (șapirografiat) la B.J.T., pp. 10, 43.

Vezi *Scrisoarea* lui Valeriu Branisce către Mihail Gașpar în *Drum Nou* (Bocșa Montană), I, nr.3 din 15 iulie 1923, p. 1.

Vezi, pentru Mihail Gașpar, „Biografia” (secțiune a necrologului nesemnat), *ibidem*, VII, nr.48 din 1 decembrie 1929, p. 2; Valeriu Branisce, *Amintiri din închisoare*, ediție de Alexandru Porțeanu, București 1972, pp.419, 437-438; Aurel Cosma, *op. cit.*, pp. 110-113; Ioan Dimitrie Suci, *Literatura bănățeană de la începuturi până la Unire 1582-1918*, Timișoara 1940, pp. 241, 241-262; Cornel Corneanu, „Mihail Gașpar (1881-1929)”, în *Revista Banatului* (Timișoara, fostă *Luceafărul*), IX, nr.7-9 din iulie-septembrie 1943, pp. 1-20; George C. Bogdan, Doina Bogdan–Dascălu, *Tabel cronologic*, la Mihail Gașpar, *Din vremuri de mărire*, ed. *idem*, Timișoara 1982, pp. 24-26; *Dicționarul scriitorilor români*, coordonator Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, volumul II, București 1998, pp. 335-336, *sub voce* (articol de Mircea Zăciu); *Dicționarul general al literaturii române (DGLR)*, coordonator Eugen Simion, volumul III, București 2005, *sub voce* (articol de Doina Bogdan – Dascălu); vezi și George C. Bogdan și Doina Bogdan – Dascălu, *Bibliografie*,

la Mihail Gașpar, *ediția citată*, pp. 199 – 203.

Vezi *scrisoarea* lui Valeriu Branisce către Mihail Gașpar citată la nota 2 *supra*.

*Idem*, „Către onorații cetitori!”, în *Drapelul*, XIX, nr.40 din 20 aprilie/3 mai 1919, pp. 1- 2.

*Ibidem*, p. 2.

Comitetul, „Către cetitorii noștri”, *ibidem*, nr.41 din 25 aprilie/8mai, p. 1.

Valeriu Branisce, *Amintiri...*, p. 438.

Mihail Gașpar, „Cătră cititori”, în *Drapelul*, XIX, nr.78 din 12 august 1919, p. 1 (datat „Lugoj, 12 August [nou] 1919”, deși desigur scris în ziua anterioară).

*Ibidem*.

Vezi Gheorghe Jurma, *Descoperirea Banatului*, Reșița 1994, pp. 12-18 și *passim*.

Mihail Gașpar, „Cuvânt de adio”, în *Drapelul*, XX. Nr.105 din 28 mai 1920, p.1 (semnat „Mihail Gașpar, protopop” și datat „Lugoj, 27 mai 1920”).

*Idem* [semnat «**Drum Nou**»], **Cătră Cititori**, în *Drum Nou*, I, nr.1 din 1 iulie 1923, p. 1.

Vezi *nota* nesemnată (dar a lui Aurel Cosma), în *Luceafărul* (Timișoara), I, nr.1 din 1 ianuarie [de fapt 15!] 1935, p.60; cf. și Radu Ardelean, *Locul istoriei în Luceafărul/Revista Banatului*, la *idem*, *Istorie la gazetă în Banat*, Timișoara 2007, p. 146.

«**Drum Nou**» [=Mihail Gașpar], „**Cătră cititori**”, în *Drum Nou*, I, nr.1 din 1 iulie 1923, p.1, cf. nota 13, *supra*.

*Idem*, „**Drum Nou**”, *ibidem*. Reprodus și de Cornel Corneanu, *op. cit.*, pp. 14-15.

*Ibidem*, p. 10.

[Mihail Gașpar,] „13 Aprilie 1457”, în *Drum Nou*, VII, nr.15 din 14 aprilie 1929, p. 1.

Vezi art. cit. în *DGLR* (cf. nota 1, *supra*).

Vezi Radu Ardelean, „*Istoria în ziarul Dacia* din Timișoara, la *idem*, *op. cit.*, pp. 359-361 și notele 307-308 la p. 390.

Câțiva enumerați și de Cornel Corneanu, *op. cit.*, p. 16.

„*Drum Nou*” [Mihail Gașpar], „Anul II”, în *Drum Nou*, II, nr.1 din 3 ianuarie 1924, p.1, reprodus și de Cornel Corneanu, *op. cit.*, p. 11.

*Idem*, „Anul III”, în *Drum Nou*, III, nr.1 din 4 ianuarie 1925, p. 1.

*Idem*, „Anul IV”, *Ibidem*, IV, nr.1 din 3 ianuarie 1926, p. 1.

*Idem*, „Intrăm în al V-lea an”, *ibidem*, V, nr.1 din 2 ianuarie 1927, p. 1.

*Idem*, „Anul [al] VII-lea”, *ibidem*, VI, nr.53 din 30 decembrie 1928, p. 1.

*Ibidem.*

*Ibidem.*

Lucian Costin, *Scritorul bănăţean Mihail Gaşpar (Câteva note despre el)*, Craiova f.a. [1930], pp. 11-12.

Ilie Rusmir, „Noi mergem înainte”, în *Drum Nou* (Oraviţa), seria II-a, VIII, nr.1 din 21 februarie 1930, p. 1.

*Ibidem.*

Redacţia [Ionel Gaşpar?], „Pornim din nou la luptă”, în *Drum Nou* (Bocşa Montană), seria a III-a, XIV, nr. 1, din 11 octombrie 1936, p. 1.

Ilie [sic] Dăianu, „«Drum Nou»”, în *Drum Nou*, II, nr. 43 din 26 octombrie 1924, p. 1.

#### LE PROGRAMME DE LA PUBLICATION „DRUM NOU,,

(Résumé)

**Mots clés:** Bocşa Montană, journeaux, débats sociaux, la culture roumaine, le publique

Le 1er juillet 1923 l'archiprêtre Mihail Gaşpar de Bocşa Montană fit paraître dans cette bourgade du Banat, peuplée par quelque milliers de Roumains et quelques centaines de Souabes, l'hebdomadaire « Drum Nou » (Voie Nouvelle), qui assumait un programme constructif en matière sociale, économique et culturelle, en dehors des luttes politiques stériles, quoique l'éditeur était lui aussi engagé dans le parti régional, l'ancien Parti National Roumain de Transylvanie et du Banat. Quoique "signé" au nom de la Rédaction et parlant d'un groupe, il est vraisemblable que l'article-programme fut écrit par l'éditeur, qui lui attacha un commentaire signé, où il développait l'idée de la nécessité de l'union des forces pour le progrès du pays.

Faut dire que Mihail Gaşpar était collaborateur des plusieurs journaux avant la Grande Guerre et l'Union de Transylvanie et d'une partie du Banat à la Roumanie et même journaliste professionnel à « Drapelul » (le Drapeau), et pour certains articles parus là il souffrit la prison politique en 1907. En dehors de cela Mihail Gaşpar était un écrivain apprécié. Il ne ferait pas paraître sa prose dans « Drum Nou », mai on y trouve des petites pièces de littérature de très bonne qualité, signées par Al Dumas - père, Maupassant, Anatole France, De Amicis, Giovanni Papini, H.G. Wells, Tolstoi, Gogol, Gorki etc.

Outre les articles qu'il publiait presque chaque numéro, Mihail Gaşpar faisait paraître des débats sociaux, économiques et culturelles signée par de grands noms de la culture roumaine (Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Constantin Rădulescu-Motru, Iosif Popovici, Grigore Gafencu) et celle universelle (Gustave le Bon, Henri Bergson, Stephan Zweig, Ramsay Mac Donald etc.) et tellement la revue, qui garda en bonne mesure la neutralité politique, fut bien reçue par le publique.

Mihail Gaşpar assumait un nationalisme éclairé et gardait les civilités envers les minorités ethniques de Roumanie.

Si une petite revue de province ne pouvait pas réformer la société roumaine, comme l'ambitionnait son programme utopique dans cette section, la parution de l'hebdomadaire ajoutait à la presse roumaine une gazette très bien écrite, qu'on peut lire de nos jours aussi en bonne partie, n'étant pas datée.

Après la mort subite de Mihail Gaşpar (nov. 1927), âgé de 46 ans seulement, une seconde série de la revue parut à Oraviţa, bourgade du Sud du Banat, sous la direction d'Ilie Rusmir, ancien collaborateur de Gaşpar, qui essaya de garder en bonne mesure le programme originaire (1930-1933).

En fin, une dernière série fut éditée à Bocşa Montană par Ionel, le fils de M. Gaşpar, mais, sous le même nom, elle était une autre publication, un très vulgaire journal politique / de parti.

**CONFERINȚELE PREOȚEȘTI-ÎNVĂȚĂTOREȘTI ORGANIZATE ÎN  
EPISCOPIA ARAD ÎN A DOUA JUMĂTATE A  
SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA**

**Alina Lioara Covaci**

**Cuvinte-cheie:** progres, întâlniri, școală, biserică, Pavel Rotariu

Conferințele preoțești au fost întruniri organizate la nivelul fiecărui protopopiat în ambele dieceze, Arad și Caransebeș, în baza Statutului Organic și cu respectarea autorității Bisericii. Aceste întruniri pe protopopiate ale preoților, la fel ca și în cazul învățătorilor, au fost introduse ca o metodă de perfecționare. În Biserica Ortodoxă Română conferințele învățătoarești au fost introduse de către mitropolitul Andrei Șaguna, încă din 1862, care le recomanda episcopilor din Arad și Caransebeș. În Episcopia Caransebeșului s-au organizat din 1866, după ce obținuseră în prealabil aprobarea autorităților maghiare.

În Episcopia Arad, conferințele învățătoarești s-au organizat pe baza deciziei senatului școlar din 20 martie 1870. Regulamentul de organizare a *conferințelor învățătoarești* s-a elaborat în 1871 și s-a definitivat în 1873. Conform acestui regulament, conferințele învățătorilor se organizau o dată pe an în vacanța mare în prezența inspectorului, directorului, catehetului local și cadrelor didactice din întreg protopopiatul. Aceste conferințe au contribuit la dezvoltarea învățământului în limba română, afirmarea culturii naționale. Sarcina preotului local, în buna desfășurare a întrunirii, era de a se îngriji de prezența copiilor la lecția demonstrativă și săvârșirea serviciului religios care preceda conferința propriu-zisă. După cum rezultă din regulament, preoții din protopopiat nu erau obligați să participe la conferință, participând doar preotul din localitatea ce găzduia

evenimentul.

În ce privește organizarea conferințelor preoțești există unele diferențe între cele două episcopii. În Episcopia Aradului conferințele au fost mixte, cu participarea tuturor preoților și învățătorilor dintr-un protopopiat, numindu-se *conferințe preoțești-învățătorești*. În condițiile în care societatea era într-o continuă schimbare, când progresul se înregistra în toate domeniile de activitate, perfecționarea preoților și învățătorilor s-a dovedit a fi o necesitate, pentru că prin intermediul cuvintelor și faptelor lor puteau aduce comunitatea pe calea modernității. Apostoli luminați, preotul și dascălul erau chemați să lumineze poporul, însă pentru atingerea acestui scop trebuia să existe o conlucrare și o bună înțelegere între școală și biserică. Modalitatea prin care cele două instituții puteau să-și unească forțele pentru progresul comunității pe care fuseseră aleși să o păstorească, era dialogul continuu. Dialogul dintre dascăl și preot a contribuit la găsirea soluțiilor optime pentru educarea și modelarea tinerilor, adulților și chiar a vârstnicilor, pentru a ține pasul cu celelalte naționalități conlocuitoare. Metoda prin care acest dialog putea depăși limitele hotarelor satului era reprezentată de aceste conferințe preoțești-învățătorești organizate la nivel de protopopiate. Ținută o dată pe an, conferința dezbătea probleme legate de activitatea pastorală și didactică, căuta soluții și metode pentru combaterea viciilor și a unor practici cu efecte negative asupra tinerilor și adulților, propunea activități economice și culturale menite să emancipeze material și intelectual întreaga comunitate.

Nu știm exact când s-au introdus conferințele preoțești-învățătorești în dieceza Arad, însă din protocolul conferinței preoților și învățătorilor din protopopiatul Timișoara, ținută la 26 august/7 septembrie 1881, aflăm că respectiva întrunire s-a organizat conform ordinului consistorial nr. 1659 din 4 august 1881.

Prin adresa din 30 iulie 1881, protopopul Timișoarei, Miletie Drăghici, înștiințează consistoriul că dorește organizarea unui curs pentru învățarea limbii maghiare și ținerea unei conferințe preoțești-învățătorești în 10/22 august 1881, la care să participe cei doi inspectorii școlari și toți învățătorii și preoții din protopopiat. Pentru cei care absentează protopopul

propune ca ei să fie pedepsiți. Consistoriul aprobă organizarea conferințelor, lăsând la latitudinea protopopului să stabilească data: „lăudăm și nutrim cele mai bune speranțe pentru rezultat, despre care așteptăm relațiune la timpul său”.

La *conferința preoților și învățătorilor greco-ortodocși români din protopopiatul Timișoarei*, ținută în 26 august/7 septembrie 1881 au participat 25 de preoți și 28 de învățători. Prezentăm în continuare desfășurarea ei. Președintele conferinței, protopopul Miletie Drăghici, citește ordinul Consistoriului apoi prezintă scopul întrunirii, dezbătând cauzele care contribuie la *descreșterea demografică*. Avortul, principala cauză, e datorat dorinței femeilor de a scăpa de grija creșterii copiilor sau din teama unora de a nu-și pierde frumusețea. Pentru minimalizarea răului care s-a înrădăcinat în popor, preoții și învățătorii trebuie să explice credincioșilor că frumusețea femeii nu se pierde prin nașterea de prunci, ci prin „rumenele și albele”, iar sărăcia se datorează leneviei și băuturii care ruinează viața și averea întregii familii. Propunerea este primită în unanimitate de către auditoriu întrucât, toate comunele protopopiatului se confruntă cu această problemă.

O altă problemă dezbătută a fost *ameliorarea frecvenței școlare*. Preotul Ioan Dogariu deplânge situația directorilor locali care nu primesc nici un ajutor din partea antistiei comunale. În consecință, propune să se înștiințeze Consistoriul care să ceară vicecomitelui comitatestesc ca antistiile să oblige părinții să-și trimită copiii la școală. Propunerea nu este aprobată, întrucât această problemă este reglementată prin normele școlare.

Nicolae Alexandru – preparand absolut, a prezentat dizertația „Care e cauza că unii învățători sunt zeloși și totuși nu produc rezultatele dorite”, lucrarea a fost transmisă președintelui Reuniunii învățătorilor, Pavel Rotariu, prezent la conferință, pentru a fi citită în ședința reuniunii.

Preotul Ioan Dogariu sublinia indiferentismul credincioșilor față de problemele școlare și bisericești, cât și pentru dotația preotului și a învățătorului, care, datorită problemelor materiale, nu își pot îndeplini cu acuratețe sarcinile și îndatoririle. Considerând

starea preoților disperată, conferința încearcă să caute modalități pentru remedierea lor. Ca un răspuns pentru părintele Dogariu, Pavel Rotariu îndeamnă preoții și învățătorii la *înțelegere* cu credincioșii, *duhul blândeții să domnească* atât în biserică, dar mai ales în afara ei, conducându-i „întru toate pe calea adevărului și luminii”, „să trezească dorința pentru înființarea de reuniuni de cântări, de muzică, de pușcași, de lectură, făcându-se întru toate părinți adevărați ai poporului”.

Procesul verbal al conferințelor preoțești-învățătorești era înaintat consistoriului. Răspunsul episcopiei la conferința de la Timișoara a fost că au luat la „cunoștiință cu plăcere cu lauda și aprobare zelului conferinței pentru chestiunile sulate și pentru modul rezolvării lor...”. Cei care au absentat erau obligați să-și argumenteze neparticiparea, toate răspunsurile cuprinse într-un raport erau înaintate consistoriului. Din protocolul conferinței urmau să se publice în *Biserica și școala* fragmente pe care redacția ziarului le considera mai interesante.

În baza ordinului consistorial din 17/29 august 1881 s-au organizat conferințe și în protopopiatele Banat-Comloș, Lipova, Arad, Buteni, Tolvădia.

În cadrul *Conferinței preoțești-învățătorești din protopopiatul Banat-Comloș* din 28 septembrie 1881 s-au dezbătut mijloacele pentru calificarea învățătorilor și metodele pentru promovarea culturii generale. Pentru rezultatele scontate trebuiau îndeplinite câteva condiții: seriozitate din partea învățătorului, locuință decentă pentru învățător, perfecționarea continuă, din punct de vedere teoretic, dar mai ales practic, înțelegere între preot și învățător, neimplicarea în „afacerile comunale”. S-a prezentat disertația „Limba maternă” de către învățătorul P. Avramuțiu, ea fiind propusă pentru publicarea în „Biserica și școala”.

Concluziile conferinței au fost următoarele: preotul să predea cateheza ca astfel să existe conlucrarea preot-învățător; examenele de vară să fie la sfârșitul lunii martie, începutul lui aprilie, o singură dată pe an; să se prezinte lecții model în cadrul viitoarei conferințe de către pr. G. Bălanu la religie, N. Popovici la matematică, V. Apahideanu la fizică. S-a propus recompensarea învățătorilor merituosi și pedepsirea învățătorilor și a

preoților care nu au participat la conferințe.

Răspunsul Consistoriului, la concluziile conferinței era adus la cunoștința preoților prin intermediul părintelui protopop. Consistoriul respinge propunerea de a schimba data examenelor pentru motivul că trebuie să existe uniformitate în întreaga dieceză.

În același an, la 22 octombrie 1881, la conferința prezidată de protopopul Ioan Tieranu al Lipovei, referitor la examenele școlare, învățătorul Eutimiu Vuia din Fibiș propune ca învățătorii să participe unii la alții la clasă pentru uniformizarea predării obiectelor de studiu, iar comitetele parohiale să respecte art. 3, p. 6 din Statutul Organic referitor la procurarea cărților pentru școlari. Au participat inspectorii Cristofor Giuchiciu și Demetrie Marcu, 17 preoți, 30 de învățători, precum și oaspeții Paul Jurma, G. Cărăbaș și Traian Barzu. Notarul conferinței a fost ales învățătorul Veniamin Martini din Alioș.

Vom prezenta în continuare modul în care au decurs lucrările acestei conferințe. Conferința, având la bază *ordinul consistorial din 17/29 august 1881 și protocolul conferinței centrale din 1879*, începe prin citirea raportului inspectorilor Cristofor Giuchiciu din Lipova și Demetrie Marcu din Birchiș. Învățătorul Ioan Tuducescu propune ca preoții și învățătorii cărora le este cu puțință să crească câte un copil sărac din comună pe care să-l dea la școală apoi la meserie și astfel să încerce să convingă locuitorii înstăriți să le urmeze exemplul. După o dezbatere furtunoasă s-a hotărât ca toți preoții să predea regulat ore de religie, aceia care nu se supun vor fi cerceteți disciplinar de către consistoriu.

Chiar dacă liniile generale sunt conturate de Episcopie, desfășurarea dezbaterilor puteau să difere de la un protopopiat la altul. Spre exemplu, tot în Eparhia Arad, Protopopiatul Butenilor, în același an 1881, la 22 noiembrie, s-au prezentat în cadrul conferinței opt dizertații: *Sărbarea duminicii și a sărbătorilor, Religiuinea și progresu, Conducerea oficiului parohial, Cerințele culturii preste totu și gradul de cultură ce se așteaptă de la învățătorul român, Preoții bătrâni și preoții tineri, Încasarea salariului învățătorului, Misiunea preotului în casele populare, Influența cântărilor bisericesti asupra evlaviosității și desceptării poporului.*

Nu putem afirma că anul 1881 a fost anul în care s-au introdus conferințele sau că atunci au fost generalizate pentru întreaga episcopie arădeană doar pentru că de atunci am găsit procesele verbale ale întrunirilor.

Din procesul-verbal al conferinței preoțești-învățătorești din 12/24 noiembrie 1881, protopopiatul Totvărădia, aflăm că la conferința preoțească-învățătorească din 25 februarie 1880 s-a decis înființarea unei biblioteci protopresbiterale din contribuția de 50 de cr. a fiecărui preot și învățător din tract.

Nu putem să nu admitem originalitatea unor conferințari în alegerea titlurilor, exemplificând cu lucrarea prezentată la conferința din Totvărădia intitulată „La un sac de învățătură, trebuie un sac de minte!”.

Ioan Tuducescu, însărcinat prin ordinul nr. 1173/ 1881 să prezinte un raport despre ținerea conferințelor învățătorești, propunea organizarea acestora în timpul vacanței de vară și prezentarea lor sub forma unor cursuri didactice gândite a transpune în practică cele mai importante materii. Recomandarea sa a fost să se sisteze pentru acel an conferințele preoțești-învățătorești după inspectorate sau tracte protopopești și să se țină doar cursuri didactice.

În ședința Sinodului Eparhial din 7/19 aprilie 1882 se amintea că în vacanța din vara anului 1881 s-au ținut cursuri de limba maghiară, nu s-au organizat conferințe învățătorești, dar s-au organizat *Conferințele preoțești-învățătorești*, pe care Sinodul le recomandă spre organizare și în continuare. Aceste conferințe, precum și cele învățătorești, prin concludul din 22 aprilie 1881 trebuiau să se facă în vacanța de vară dacă învățătorii nu erau ocupați cu cursurile de maghiară.

Prin circulara episcopală din 25 septembrie 1882 adresată protopopilor se preciza scopul *conferințelor preoțești-învățătorești* pentru promovarea coînțelegerii între învățător și preot, care împreună să conlucreze la luminarea poporului. Conferințele urmau să se organizeze în fiecare protopopiat sub îndrumarea protopopului la locul și data stabilită de episcopie. La 18/30 octombrie 1882 trebuia să se organizeze conferințe preoțești-

învățătoarești în următoarele protopopiate, stabilindu-se și localitatea unde avea loc întrunirea: protopopiatul Arad – la Pesca, protopopiatul Chisineu – la Kétigyhaz, protopopiatul Șiria – la Șiria, protopopiatul Butenilor – la Buteni, protopopiatul Halmaj – Halmaj, protopopiatul Totvădia – Totvădia, protopopiatul Timișoara – la Timișoara. În 19/31 octombrie 1882 se organizau în protopopiatul Lipova – la Lipova, protopopiatul Ienopolei – la Ienopole, protopopiatul Hasiaș – la Belinț și protopopiatul Banat-Comloș – la B. Comloș.

Pentru eficacitatea întâlnirilor, Episcopia trimitea la fiecare conferință câte un comisar consistorial ales dintre profesorii de la Institut și membrii Consistoriului, recomanda o temă consultativă de exemplu: „Școala și Biserica – îngrijirea lor” și tema generală *Sporirea iluminării poporului*. Plecând de la tema aleasă s-au stabilit câteva coordonate pentru dezbateri:

1. Metode de administrare a averii bisericii în vederea susținerii bisericii și școlii, iar cu timpul și dotarea preoților și a învățătorilor; înființarea de fonduri pentru împrumutarea țăranilor, pentru ca averile lor „să nu cadă în mâna străinului”.

2. Cum să crească apropierea de biserică, de școală și a părinților.

3. Școala - adevărat izvor de lumină, iar biserica izvor de moralitate, pietate, învățătură.

4. Stârpirea răului din popor: băutura, trândăvia, lenea, luxul de la pomeni, înmormântări, ospete.

În cadrul acestor conferințe, preoții și învățătorii au încercat să găsească soluții pentru tema anunțată de episcopie.

*Conferința din protopopiatul Timișoara* s-a ținut la 18 octombrie 1882 în localul școlii din Fabric sub președinția protopopului Miletie Drăghici și în prezența delegatului consistorial, profesorul Vasile Mangra de la Institutul Teologic-pedagogic din Arad. La problemele ridicate de Consistoriu, cei 39 de preoți și 36 de învățători participanți au găsit diverse soluții. Astfel, se propunea ca: din banii împrumutații credincioșilor să se cumpere

pe seama bisericii pământ, pe care să-l lucreze enoriașii săraci; în comunele unde nu există pământ de vânzare, să se ceară de la autorități o parcelă din pășunea comunală pe care credincioșii să o lucreze gratuit și a cărei venit să revină bisericii sau să fie împrumutat credincioșilor, învățătorii să fie amabili cu părinții, în timpul liber să viziteze elevii și să discute cu părinții, creșterea moralității poporului să se săvârșească prin înființarea în fiecare comună a reuniunilor de cântări și societăților de lectură; preparanții să învețe muzica instrumentală pentru a putea deveni conducători de coruri care ar face slujba mai plăcută; creșterea numărului credincioșilor participanți la serviciile celebrate de biserică se putea realiza prin interzicerea târgurilor în sărbători; pentru combaterea beției să se introducă în școală igiena, iar preoților le revine sarcina să combată luxul de la ospete și pomeni.

*Conferința preoțească-învățătorescă din protopopiatul Lipova, despărțământul Birchiș*, ținută la 19/31 octombrie 1882, la care au fost prezenți 14 preoți și 17 învățători, a fost prezidată de către pr. Dimitrie Marcu, iar din partea episcopiei a participat dr. Petru Piposin. Pentru sporirea fondurilor bisericești au existat mai multe propuneri. Preotul Dimitrie Marcu propunea cumpărarea din banii bisericii „realităților imobiliare”, care se vâneau de către români și treceau în mâinile străinilor. Terențiu Petrovici propunea ca epitropia să încaseze bani pe clopote și ornamente la morți, iar în caz de sărăcie să nu se tragă clopotele și nici să se scoată ornamentele fără taxă. La punctele II și III, dr. Petru Piposin recomandă ca preoții să-și pregătească mai bine predicile, iar învățătorii să găsească metode mai bune de predare prin procurarea cărților didactice și de predici, a prelegerilor model lunare la care să participe atât preoții cât și învățătorii. Pentru o mai bună organizare, învățătorii și preoții din cercul Birchiș s-au împărțit în patru grupe organizate ca filiale al *Reuniunii preoților și învățătorilor*, care puteau funcționa și ca „*societăți de temperanță*” pentru stârpirea beției. Se propunea ca beția să fie combătută de către preot și învățător prin prelegeri despre igiena în care să sublineze urmările nocive ale băuturii.

Vasile Mangra, ca trimis al Consistoriului arădean, care a participat la conferințele mixte preoțești-învățătoresci din protopopiatele Timișoara și Hasiaș, raporta că întrunirea a

trezit în general interesul auditoriului. La primul punct, unde părerile erau foarte diferite, considera că organizarea rațională a averii bisericii era o necesitate, în timp ce îmbunătățirea morală și materială a poporului se putea realiza doar prin educație: „preoți devotați Evangheliei și învățători devotați instrucțiunii, ca anvoanele bisericii să resune de vocea predicatorului evangheliei, precum și tribunele școlilor de vocea apostolilor instrucțiunii”. El recomanda constituirea corurilor și societăților de lectură, iar pentru că majoritatea credincioșilor erau agricultori, în școală învățătorii să acorde mai multă atenție pentru agricultură, horticultură și pomicultură. Preoții dar mai ales învățătorii să se dea exemple în aceste ramuri ale agriculturii. Sugera introducerea igienei ca materie de studiu în școală, pentru ca elevii să cunoască efectele băuturii asupra sănătății.

În discursul rostit în cadrul conferinței de la Belinț, Vasile Mangra laudă în general activitatea susținută pentru înființarea numeroaselor coruri care activau în întreg protopopiatul, dar în special Corul de la Chizătău, care prin jubileul din 8 septembrie 1882 a dovedit că urmărește cele „mai sublime și nobile scopuri umane și culturale contra tuturor împrejurărilor nefavorabile...”. Conform concluziilor conferinței, veniturile bisericii se administrau după Normativul din 4 decembrie 1875, nr. 2489, iar comitetele parohiale urmau să încaseze regulat taxele; se puteau acorda împrumuturi din banii bisericii doar acelor care participau la slujbe și trimiteau regulat copiii la școală.

Pe lângă obligațiile didactice învățătorul, trebuia să cânte cu școlarii la biserică, iar după Liturghie să invite credincioșii să viziteze școala și atunci copiii să răspundă la întrebări din lecțiile parcurse, poezii sau din cântece bisericesti. Învățătorul trebuia să învețe copiii să cânte la biserică ca astfel vor cânta toți credincioșii la slujbele religioase, să țină prelegeri despre igienă, să facă excursii cu copiii.

Pentru a încuraja înființarea corurilor, Sinodul era rugat să introducă la Institut muzica vocală; se solicitau și cursuri despre igienă, agricultură, astfel încât fiecare absolvent să poată înființa, dirija și conduce un cor vocal și să țină prelegeri despre igienă, economie și agricultură. Corurile educă gustul etic și estetic și „îndepărtează poporul de birturi”. Se

recomanda de asemenea evitarea luxului și beției prin cuvântări, prin înființarea corurilor, societăților de lectură care să excludă din familiile membrilor lor luxul, iar Consistoriul să excludă preoții și învățătorii căzuți în patima beției.

*Conferința de la Lipova din 19/31 octombrie 1882*, prezidată de protopopul Ioan Țieran, și-a desfășurat dezbaterile în prezența comisarului consistorial Augustin Hamsea. S-au citit rapoartele inspectorilor de școală Chiristofel G., Iosif Suci, Demetrie Marcu. Soluțiile la propunerile episcopiei au fost următoarele:

1. administrarea cât mai corectă a averii bisericii, folosirea unor parcele din islaz; la diferite ocazii, credincioșii să fie îndemnați să facă donații, să se aplice „cu acuratețe” normativul pentru darea împrumuturilor;

2. preoții să fie un model de pietate și moralitate, să țină predici pe înțelesul oamenilor; preoții tineri sfințiți să facă practică la catedrală sau la protopopiat o perioadă mai lungă pentru a fi suficient de pregătiți pentru când ajung în parohie;

3. să se înființeze cât mai multe coruri, reuniuni care prin precizările statutare să oprească decăderea poporului.

Pentru a realiza eficacitatea acestor conferințe este suficient să analizăm raportul lui Augustin Hamsea către episcop după conferințele de la Pecica și Lipova:

„Cu privire la mersul dezbaterilor și la însemnătatea acestor conferințe, am onoarea a observa din partea mea că acelea au decurs în cea mai frumoasă ordine și participanții au dezvoltat un viu interes față de obiectele puse în discuție, ba citez a afirma că acest fel de conferințe pot deveni un îndreptar pentru viața și activitatea preoților și învățătorilor noștri, o adevărată școală practică”. Raportul recomanda organizarea frecventă a conferințelor pentru că erau un real stimul pentru progresul preoților și învățătorilor. „Ținându-se ele ambulant fac o bună impresiune asupra poporului nostru și ar contribui la ridicarea autorității preoțimii și învățătorilor noștri, pentru că văzând poporul cum se interesează conducătorii săi de soarta lui, câștigă și el mai mult curaj în lucrurile sale și mai multă alipire către conducătorii săi”.

Despre conferința preoților-învățătorilor din Banat-Comloș, profesorul de teologie Roman Ciorogariu prezintă pe scurt impresiile și concluziile conferinței. Le reproducem în rezumat în cele ce urmează: Consistoriul este avizat să pună în practică concluziile conferinței pentru a întări credința și a insufla curaj preoților și învățătorilor. Extrasul concluziilor conferințelor să fie prezentate protopopilor pentru ca aceștia să găsească soluții pentru punerea în practică; protopopii să se întâlnească într-o conferință la care se dezbătă proiectele propuse de ei; pentru ajutor să fie numiți comisari consistoriali, care să aibă și sarcina de a controla punerea lor în practică; în baza raportului făcut de protopop preoții și învățătorii merituoși să fie distinși. El recomandă organizarea de astfel de conferințe și în continuare pentru a se constata în fiecare an rezultatele dispozițiilor din anul precedent. Ca o ultimă recomandare, comisarul propune tragerea la răspundere a celor care absentează. Participanții la conferință propun înființarea bibliotecilor parohiale și școlare în fiecare comună bisericească, iar din bugetul cultului să se cumpere și cărți didactice.

În general, scenariul de organizare a conferințelor era același în fiecare an și în fiecare protopopiat: Te-Deum în Sfânta Biserică, conferința se desfășura în școala confesională și începea cu discursul președintelui (de regulă protopopul locului) despre însemnătatea și scopul conferinței, se anunțau temele de discuție conturate de Consistoriu, se alegea dintre participanți un notar care să scrie procesul verbal, se prezentau dizertații, iar pe marginea acestora urmau discuții. La aceste conferințe participau învățători, preoți, inspectori școlari, protopopul, personalități, asesori consistoriali.

Pe baza concluziilor conferințelor preoțești-învățătorești, Consistoriul eparhial din Arad, recomandă protopopilor, inspectorilor locali, preoților, și învățătorilor prin circularul nr. 1467 din 31 iulie 1883:

1. înființarea de biblioteci în fiecare parohie, abonarea la unul sau mai multe ziare din care preoții și învățătorii să prezinte țăranilor informații utile lor;

2. perfecționarea continuă pe baza studiului individual; pentru o literatură bogată să se înființeze bibliotecile protopopești din contribuții benevole sau taxe, administrarea sau

împrumutul urmând a se face în baza unui regulament;

3. capitalizarea dotațiilor preoțești;

4. participarea preoților și învățătorilor la ospete, pomeni, la care să conducă conversația în forma euristică, alegând subiecte din viața cotidiană și încercând să le transforme în discuții instructive pentru luminarea credincioșilor;

5. susținerea cu mai mult „zel” de către învățători de prelegeri despre agricultură, legumicultură, horticultură, apicultură și creșterea viermilor de mătase; la ocuparea posturilor să fie preferați cei care s-au remarcat prin acest lucru;

6. citirea *Apostolului* și *Psalmlor* doar de școlari; învățătorii să învețe elevii răspunsurile la Sfânta Liturghie, iar acolo unde se remarcă rezultate frumoase la interpretarea cântărilor bisericești, protopopul, directorul de școală să ducă copiii să cânte în sărbători în biserica parohiei vecine unde școala a fost neglijată;

7. păstrarea datinilor, tradițiilor, conservarea portului național, învățarea meseriilor de dulgher, olar; comunele mai bogate să ofere burse anuale pentru tineri, care să se perfecționeze în aceste meserii pe care să le practice în comună.

Prin circulara nr. 67/1883 din 31 iulie 1883, Sinodul eparhial arădean dispune organizarea conferințelor preoțești-învățătorești în continuare, în data de 13/25 octombrie 1883 la reședința fiecărui protopopiat, sub conducerea protopopului sau, dacă protopopii considerau că e mai bine, conferințele se puteau organiza într-o altă dată, mai devreme. Acestea se anunțau din timp pentru că prezența era obligatorie. În cadrul întâlnirii se dezbăteau măsurile necesare pentru îndeplinirea ordinelor primite, precum și eventuale proiecte noi. Protocoalele conferinței, rapoartele informative urmau să fie trimise de protopopi consistoriului diecezan.

*Conferința din Protopopiatul Hasiaș* din 13/25 octombrie 1883, ținută la Belinț și prezidată de protopopul George Crăciunescu a dezbătut fiecare punct al circularei din 31 iulie. Fiecare preot trebuia să-și procure jurnale al căror conținut să-l prezinte credincioșilor. Pentru că exista deja o bibliotecă protopopească încă din 1880, s-a ales o comisie pentru

elaborea unui regulament de funcționare și inventarierea cărților existente. Comisia era formată din preoții Andronic Mageru și Lucian Șepețian și învățătorii Damaschin Gerga și Nicodim Cădariu. Participarea la ospețe, pomeni să se facă cu bună cuviință, iar învățătorului îi era interzisă participarea în timpul programului școlar. În ce privește cântarea bisericească, protopopul controla dacă învățătorii i-au învățat pe copiii glasurile bisericești. Comitetele parohiale aveau obligația să convingă, ba chiar să-i constrângă pe părinți să-și trimită copiii la școală, iar acolo unde erau posibilități să recomande să se înființeze școală pentru fete, unde învățătoarele să explice despre vestimentația simplă, curată pentru a combate luxul din portul femeiesc. Tot învățătorilor le revenea sarcina de a îndemna părinții să-și înscrie copiii la școli reale, comerciale sau industriale. Răspunsul episcopului vine la 6/18 martie 1884: „constatăm cu plăcere zelul tractului pentru progresul bisericesc-școlariu și aprobăm rezoluțiunile luate în acea conferință, încredințându-te prin aceasta domniei tale a priveghia pentru efectuarea lor”.

*Conferința de la Lipova* din 17/29 octombrie 1883 s-a desfășurat sub conducerea comisarului consistorial Augustin Hamsea. Vom prezenta în continuare desfășurarea ei. După celebrarea Sfintei Liturghii și chemarea Duhului Sfânt, preoții și învățătorii s-au adunat în localul școlii, protopopul Ioan Țieran ia cuvântul și aduce la cunoștința participanților că din motive medicale a cerut Prea Sfințitului Episcop un comisar consistorial care să prezideze lucrările conferinței. Se dezbate pe puncte circularul episcopal. Se aprobă în principiu înființarea bibliotecilor parohiale, care să fie dotate cu cărți cu „caracter poporal” care să fie explicate credincioșilor. Pentru înființarea bibliotecii protopresbiterale s-a hotărât ca fiecare preot și învățător să contribuie cu 50 cr./an, respectiv 30 cr./an. Alegerea cărților precum și administrarea bibliotecii intra în atribuțiile comitetului protopopesec. Prezența obligatorie rămânând încă în vigoare, protopopul adaugă la protocolul conferinței lista celor 12 preoți care au absentat.

În 1883, la conferința mixtă organizată la Timișoara în 13/25 august, au participat 25 de preoți și 29 de învățători. Plecând de la ordinele episcopale, protopopul Miletie Drăghici

expune propunerile sale pe baza analizei situației din teritoriu: preoții și învățătorii să înființeze coruri și societăți de lectură pentru a atrage oamenii la biserică, iar prin predici să-i lumineze; să convingă poporul să se ocupe mai bine cu agricultura decât cu băutura, și să nu țină sărbători păgâne ci să vină duminicile și în sărbători la biserică; întrucât educația este mijlocul prin care se puteau descoperi metode mai ușoare de trai, să se insiste pentru frecventarea școlilor; să arate că hărnicia oamenilor și cultivarea bună a pământului duc la sporirea materială a oricărei familii; să convingă poporul să scape de datorii, să-și plătească dările publice, pentru că prin înmulțirea lor își pierd gospodăriile. Tot intelectualilor satelor le revenea sarcina de a îndemna femeile „să se lepede de zugrăvirea feței” și să nu facă avort pentru că acestea contribuie la pierderea sănătății.

După lungi dezbateri, s-a acceptat propunerea părintelui Augustin Hamsea, potrivit căreia învățătorii și preoții să încerce să dezvolte moralitatea credincioșilor și să cerceteze cauzele mortalității ridicate pe lângă băutura și locuințe insalubre.

În 1903, ziarul „Drapelul” ne prezintă *conferința preoțească* care a avut loc în *protopopiatul Lipova*. Semnatarul articolului face o precizare și anume că aceste conferințe în Dieceza Aradului se organizează de mult timp și că ar fi benefic să fie introduse și în Dieceza Caransebeșului. Lucrările conferinței au fost deschise de protopopul locului care sublinia scopul acestei întâlniri: *dezbaterile pe probleme pastorale, culturale, școlare și administrative, combaterea sectelor*.

Preotul Ilie Moțiu din Cheșinț a prezentat dizertația *Despre scăderile preoției și datinile stângace din popor*, indicând câteva căi pentru îndreptarea acestora. După susținerea lucrării, aceasta se preda unei comisii pentru analiză. Comisia întocmea un raport critic care se prezenta în conferința viitoare. În cadrul conferinței s-au adus în discuție probleme de interes curent. Spre exemplu, pr. Laurențiu Barzu din Bacamezău propunea să se facă apel din partea Consistoriului la „inteligenta română laică” pentru a ajuta preoții la ridicarea simțului religios, iar duminicile și în sărbători să nu rețină credincioșii de la frecventarea bisericii, ci din contră să dea exemplu „cercetând biserica cât mai regulat”. La

lucrările aceleiași conferințe s-a propus ca fiecare cleric absolut, după calificare, în răstimpul a doi ani să ocupe un post de preot. Această propunere s-a făcut ca un mijloc pentru ocuparea parohiilor vacante mai îndepărtate care rămâneau mereu fără preot. „Deși soarta preoției, acum cu întreprinderea de la stat s-a ameliorat binișor, iar dintre clericii absolvenți o parte însemnată preferă a ocupa alte posturi, de multe ori incompatibile cu cariera lor viitoare...”.

Analizând protocoalele conferințelor ținute în cele două eparhii, din datele pe care le deținem, suntem în măsură să afirmăm că Episcopia Arad s-a implicat direct în organizarea conferințelor prin circulare care enunțau tema dezbaterilor, prin delegarea unor comisari aleși dintre profesorii institutului și membrii consistoriului diecezan. Temele anunțate erau valabile pentru întreg teritoriul consistoriului arădean și cuprindeau subiecte care urmăreau a lămuri anumite aspecte din activitatea pastorală și didactică a participanților. Pornind de la raportul comisarilor și a proceselor verbale de la conferințe la nivelul Episcopiei, se făcea o analiză în baza căreia concluziile conferințelor, soluțiile cele mai optime ale preoților și învățătorilor pentru rezolvarea diferitelor probleme legate de procesul educativ sau de misiunea pastorală erau prezentate într-un circular consistorial difuzat tuturor protopopiatelor. Dezbaterile conferințelor începeau cu prezentarea circularului consistorial care analiza rezultatele obținute la conferințele preoțești-învățătorești în cursul anului anterior pe întreg teritoriul care, din punct de vedere jurisdicțional, aparținea Consistoriului din Arad. Această metodă de diseminare a concluziilor acceptate de episcopie a adus o uniformitate în rezolvarea problemelor ridicate în cadrul conferințelor.

THE CLERICAL CONFERENCES ORGANIZED IN THE ARAD DIOCESE IN THE LATE  
XIX-th CENTURY AND THE BEGINNING OF THE XX-th CENTURY

*(Abstract)*

**Keywords:** progres, meetings, School, Church, education, Pavel Rotariu,

The conferences were set up in the two dioceses of Arad and Caransebes, being respected the Organic Statute and the clerical authorities. In the Arad episcopate there were mixed conferences, with the participation of all priests and teachers from an archbishop district. In a period when progress had been

registered in all domains of activity, priests and teachers improvement proved to be a necessity. In fact actually, in the rural surroundings the priest and teacher were considered enlightened apostles, being asked to illuminate the people. In order to reach this objective there had to be a very good understanding between the School and Church.

The continuous dialogue was the best possibility to unite the forces of these institutions for the community progress. The methods by which this dialogue could surpass the village boundary were represented by the priest-teachers conferences set up at the archbishop district level.

The meetings took place annually, being debated the issues bound to pastoral and didactic activity, trying to find solutions for teenagers and adults education.

The Arad episcopate was directly implicated in setting up the conferences by form letters announcing the debating themes, by delegating a professor from the Theological Institute. The enunciated themes were valid for the entire territory of Arad consistory and included the subjects that searched solutions for solving some problems appeared in the didactic and pastoral activity. The conclusions were analysed by priests authorities and optimal solutions were spread by form letters. This method of spreading the solutions accepted by the episcopate brought an uniformity in solving the appeared withing the conferences.

## **EVIDENȚA STRUCTURILOR COOPERATISTE LA NIVELUL INSTITUTULUI NAȚIONAL AL COOPERĂȚIEI - SERVICIUL COOPERATIST AL JUDEȚULUI SEVERIN (1947 – 1948)**

**Ovidiu Laurențiu Roșu**

**Cuvinte-cheie:** cooperăție de consum, documente, politică economică, bancă populară, istorie economică

În cadrul Serviciului Județean Caraș Severin al Arhivelor Naționale fondurile create de către structurile cooperatiste, care au funcționat pe teritoriul actualului județ Caraș Severin, se evidențiază atât prin cantitatea, exprimată în număr de fonduri, metrii liniari sau unități arhivistice, dar mai ales prin importanța informațiilor conținute.

Acestea prezintă relevanță pentru apariția și evoluția structurilor cooperăției de consum, organizarea la nivelul comunei, al județelor și mai apoi al raioanelor, desfășurarea adunărilor generale, înscrierea membrilor, aprovizionarea cu mărfuri, distribuirea produselor, ș.a.

Dintre fondurile create de către structurile cooperatiste de pe raza fostului județ Severin amintim: Cooperativa de Consum "Borlovana" Borlova cu documente create între

anii 1945-1952, Cooperativa de Consum 1 Mai Caransebeș 1949-1955, Cooperativa de Consum Buchin 1975-1993, Cooperativa de Consum Ogradena 1951-1965, Cooperativa de Consum Orășenească Orșova 1960-1965, Cooperativa de Consum Plavișevița 1951-1966, Cooperativa de Consum Poienița Poiana 1946-1951, Cooperativa de Consum Rusca Montană 1945-1956, Cooperativa de Consum Topleț 1960-1966, Cooperativa de Producție Aprovizionare și Desfacere Caransebeș 1960-1987, Cooperativa Economică Zonală Caransebeș 1973-1976, Cooperativa de Aprovizionare și Consum "Maciovana" Maciova 1947-1948, Cooperativa Agricolă "Ohăbana" Ohababistra 1938-1949, Cooperativa "Mărana" Mărul 1942-1949, Cooperativa "Ilie Pintilie" Oțelu Roșu 1945-1957, Institutul Național al Cooperăției – Serviciul Cooperatist Severin 1940-1951, Uniunea Raională a Cooperativelor de Consum Caransebeș 1950-1972, Uniunea Regională a Cooperativelor de Consum Severin Caransebeș 1950-1952, Munteana Institut de Credit Cornereva 1905-1931 sau Banca Poporală Institut de Credit și Economii Caransebeș 1906-1948.

În cele ce urmează voi aduce în atenția cititorilor un document identificat în fondul Institutul Național al Cooperăției – Serviciul Cooperatist Severin, este vorba de registrul cuprinzând "*evidența unităților cooperative din Județul Severin*", care conține situația tuturor băncilor populare, a cooperativelor de consum, de aprovizionare, forestiere sau piscicole, precum și a obștilor de arendare, de pe teritoriul acestei unități administrative teritoriale, precum și dinamica acestora între anii 1947-1949.

În cadrul documentului evidența structurilor cooperatiste este clar delimitată pentru anii 1947 și 1948, pe file diferite fiind înscrise: băncile populare, cooperativele de consum, cooperativele de aprovizionare, cooperativele de pescărie, cooperativele forestiere, cooperativele diverse sau obștile de arendare. În anul 1949 toate cele 175 de unități sunt cuprinse într-o singură listă, capul de tabel fiind suplimentat cu rubricile "*Felul cooperativei*" sau "*Capitalul scris*".

Pentru anii 1947-1948 rubricația este structurată astfel: numărul curent, comuna, denumirea cooperativei, data înființării: an, lună, zi, numărul locuitorilor, numărul asociaților, situația juridică: în funcționare, în nefuncționare sau în lichidare, situația pe naționalități: români, maghiari sau germani, convocarea, obligate a încheia bilanț, data vizei, data ținerii adunării generale, data inspecției, data verificării, revizor, numele contabilului și încadrarea.

Tabelul întocmit pentru anul 1949 este mult simplificat, însă are și rubrici noi: numărul current, denumirea cooperativei, localitatea, felul cooperativei, capitalul scris/vărsat, numărul asociaților numărul locuitorilor și numărul femeilor în consiliu.

Precizez că am optat pentru o prezentare parțială a documentului, atât în ceea ce privește latura temporală – doar pentru anul 1947 cu completările din 1948, cât și cea spațială, oprindu-mă doar la informațiile care vizează comuna, denumirea cooperativei, data înființării, numărul locuitorilor, numărul asociaților și situația juridică.

Motivele care au determinat această alegere sunt legate atât de dorința de a evita repetarea unor informații dar și de a nu insera informații legate de data vizei, data desfășurării adunării generale, data inspecției sau data reviziei fără o deosebită importanță istorică.

Referitor la situația pe naționalități precizez faptul că, din situația băncilor populare, întocmită pentru anul 1947, reiese că din cele 27 nominalizate, 15 aveau în componență români, 3: Bodo, Dumbrava și Țipari maghiari și 6: Bethausen, Brebul Nou, Lugoj, Petroasa Mare, Sălbăgelul Nou și Știuca germani. Din cele 6 cooperative de consum 4 erau înființate de români, Furnica avea în componență maghiari, iar Hansa germani, ambele din Lugoj. Cooperativele de aprovizionare, cele mai numeroase cuprindeau acționariat român - 117, maghiar - 3 și german - 8. Ultimele forme de organizare cooperatistă cuprinse în document cuprindeau doar acționari români.

În ceea ce privește anul înființării băncilor populare precizăm că Banca Populară Alianța din Bodo și Banca Populară Alianța din Dumbrava funcționau din anul 1900, Banca Populară Munteana din Cornereva din 1905, iar Banca Populară Luceafărul din Mehadia din 1911. Dintre cooperativele de aprovizionare primele au fost înființate în Țipari – Furnica în anul 1902, Bodo – Bega, în anul 1903, Birchiș – Tovărășia în anul 1920 sau Făget – Sinteșteana în anul 1929.

Consider această situație importantă pentru istoria economică a Banatului, deoarece realizează o prezentare a organizării incipiente a cooperăției de consum în primii ani ai instaurării regimului comunist în România.

#### Bănci populare

Nr. crt.	Comuna	Denumire a cooperativă	Data înființării	Nr. locuitorilor	Nr. asociațiilor	Situația juridică
1	Bethausen	Alianța	-	-	-	În lichidare
2	Bodo	Alianța	1900	-	-	În funcțiune
3	Brebul Nou	Reiffeisen	-	-	-	În lichidare
4	Cireșul	Soarele	1924	1066		În funcțiune
5	Cornea	Traian Lalescu	-	-	-	În lichidare
6	Cornereva	Munteana	1905	3487	-	În funcțiune
7	Domășnea	Domășnea	-	-	-	În lichidare
8	Dumbrava	Alianța	1900	-	-	În funcțiune

9	Găvojdia	Găvojdiana	-	-	-	În nefuncțiune
10	Herendești	Izvorul	-	-	-	În lichidare
11	Iablanița	Economul	-	-	-	În lichidare
12	Lugoj	Timișul	-	-	-	În funcțiune
13	Lugoj	Învățătorilor	-	-	-	În funcțiune
14	Lugoj	Ajutorul	26.11.1938	-	-	În funcțiune
15	Lugoj	Fraternitatea	02.07.1943	-	-	În funcțiune
16	Mehadia	Luceafărul	1911	2346	-	În funcțiune
17	Margina	Beghereana	-	-	-	În lichidare
18	Orșova	Economia	1937	-	-	În funcțiune
19	Petroasa Mare	Alianța	-	-	-	În lichidare
20	Prisian	Muncă și Credință	10.07.1940	481	-	În funcțiune
21	Plavișevița	Dunăreana	-	-	-	În lichidare
22	Sălbăgelul Nou	Alianța	-	-	-	În lichidare
23	Sintești	Plugarul Sinteștean	22.06.1930	822	-	În funcțiune
24	Știuca	Alianța	-	-	-	În lichidare
25.	Țipari	Alianța	-	-	-	În funcțiune
26	Teregova	Granița	-	3706	-	În funcțiune
27	Caransebeș	Dacia	23.11.1947	-	518	În funcțiune

### Cooperative de consum

Nr. crt.	Comuna	Denumire a cooperativă	Data înființării	Nr. locuitorilor	Nr. asociaților	Situația juridică
1	Băile Herculane	Hercule	1941	442	-	În funcțiune
2	Lugoj	Lugojul	10.12.1941	26700	-	În funcțiune
3	Lugoj	Universală	20.11.1945	26700	-	În funcțiune
4	Lugoj	Înfrățirea	-	26700	-	În lichidare
5	Lugoj	Furnica	07.03.1942	26700	-	În funcțiune
6	Lugoj	Hansa	-	26700	-	În lichidare
7	Orșova	Marina Comercială	-	-	-	În funcțiune

### Cooperative de aprovizionare

Nr. crt.	Comuna	Denumire a cooperativă	Data înființării	Nr. locuitorilor	Nr. asociaților	Situația juridică
1	Bara Bălinț	Bara	-	877	-	În funcțiune
2	Bata	Rodica	-	1292	-	În funcțiune
3	Bethausen	Producătorul	1940	860	-	În funcțiune
4	Brebul Nou	Böhmörwald	-	-	-	În lichidare
5	Brebul Nou	Producătorul	1939	1045	-	În funcțiune
6	Birchiș	Tovărășia	1920	1440	-	În funcțiune

7	Bichigi	Bichigean a	1937	810	-	În funcțiune
8	Bodo	Bega	1903	1059	-	În funcțiune
9	Bogoltin	Arjana	1941	1570	-	În funcțiune
10	Boldur	Progresul	1931	887	-	În funcțiune
11	Borlova	Borlovana	07.10.194 5	1695	-	În funcțiune
12	Brezova	Brezovan a	1939	470	-	În funcțiune
13	Buchini	Grădinaru l	1940	712	-	În funcțiune
14	Bulza	Bulzana	03.05.194 6	378	-	În funcțiune
15	Bujorul	Înfrățirea	02.05.194 7	644	117	În funcțiune
16	Caransebe ș	Frăția	1941	5500	-	În funcțiune
17	Căprioara	Izvorul	26.07.194 1	806	-	În funcțiune
18	Căpâlnaș	Unirea	1938	1428	-	În funcțiune
19	Cladova	Albina- Cladovean ă	1941	771	-	În funcțiune
20	Cliciova	Unirea	1942	925	-	În funcțiune
21	Cornea	Cornea	1938	1357	-	În funcțiune
22	Coșava	Izvoarele Begheiulu i	1938	617	-	În funcțiune
23	Coșteiu	Albina	1942	2329	-	În funcțiune
24	Coșteiul de Sus	Coroana de Oțel	1939	522	-	În funcțiune
25	Curtea	Curtea	1939	1131	-	În funcțiune

26	Copăcele	Albina	1946	1035	-	În funcțiune
27	Crâjma	Crâjmana	22.09.1938	636	-	În funcțiune
28	Cutina	Cutineanța	1946	874	-	În funcțiune
29	Darova	Agronomul	1938	1985	-	În funcțiune
30	Dumbrava	Furnica	1942	1354	-	În funcțiune
31	Eșelnița	Energia	1941	1299	-	În funcțiune
32	Făget	Sinteșteana	14.11.1929	1458	-	În funcțiune
33	Făget	Făgetului	17.07.1945	1458	-	În funcțiune
34	Făget	Armonia	-	1458	-	În lichidare
35	Fârdea	Fârdeana	31.05.1940	875	-	În funcțiune
36	Fârliug	Fârliugeana	-	2293	-	În lichidare
37	Gărâna	Producătorul	1941	1148	-	În funcțiune
38	Găvojdia	Găvojdiana	05.03.1946	1266	-	În funcțiune
39	Gladna-Română	Gladna	1933	692	-	În funcțiune
40	Glimboca	Unirea	15.09.1938	2245	-	În funcțiune
41	Globul-Rău	Belareca	11.03.1938	754	-	În funcțiune
42	Groși	Speranța	02.02.1934	357	-	În funcțiune
43	Goleți	Goliceana	1946	788	-	În funcțiune
44	Herendești	Herendea	1941	930	-	În funcțiune
45	Iablanița	Poarta Al mājului	05.1939	1662	-	În funcțiune

46	Lugoj	Victoria	-	-	-	În funcțiune
47	Leucușești	Leucușana	18.06.1942	762	-	În funcțiune
48	Lugojel	Steaua	04.04.1946	1248	-	În funcțiune
49	Luncavița	Lucăviceana	11.1946	1371	101	În funcțiune
50	Luncani	Nandroni	04.05.1937	751	-	În funcțiune
51	Lindenfeld	Producătorul	-	-	-	În lichidare
52	Mărul	Mărana	1941	1598	-	În funcțiune
53	Marga	Mărgana	1933	1705	-	În funcțiune
54	Margina	Albina	1934	797	-	În funcțiune
55	Mâtnicul Mare	Unirea	1946	722	-	În funcțiune
56	Mehadica	Menginca	03.02.1943	2265	-	În funcțiune
57	Memeșești	Unirea	21.01.1934	151	-	În funcțiune
58	Ohaba-Bistra	Ohăbeana	1936	2033	-	În funcțiune
59	Obreja	Obrejana	22.12.1941	2029	-	În funcțiune
60	Orșova	Cerna	01.28.1936	7500	-	În funcțiune
61	Oloșag	Oloșageana	1946	700	-	În funcțiune
62	Peștere	Peștereana	1942	501	-	În funcțiune
63	Petrasa	Petroșana	-	487	-	În lichidare
64	Petroasa Mare	Producătorul	1939	1285	-	În funcțiune
65	Poiana	Poienița	1940	1116	-	În funcțiune

66	Pojoga	Înfrățirea	1933	748	-	În funcțiune
67	Prisaca	Prisăcana	1946	548	-	În funcțiune
68	Răchita	Răchițana	1942	1629	-	În funcțiune
69	Remetea Luncă	Remeteana	-	618	-	În funcțiune
70	Remetea Pogănici	Minerva	1946	542	-	În funcțiune
71	Rusca Montană	Muncitoreasca	1940	1504	-	În lichidare
72	Rusca Montană	Frăția	-	1504	-	În funcțiune
73	Sacu	Înfrățirea	27.11.1941	1288	-	În funcțiune
74	Satul Mic	Unirea	-	781	-	În funcțiune
75	Sălbăgel	Sălbăgeana	1946	650	-	În funcțiune
76	Slatina Timiș	Energia	18.11.1940	2161	-	În funcțiune
77	Știuca	Producătorul	1937	941	-	În funcțiune
78	Surducul Mic	Surduceana	1942	657	-	În funcțiune
79	Șvinița	Greben	1946	1518	-	În funcțiune
80	Târgoviște	Târgovișteana	1941	802	-	În funcțiune
81	Tapia	Tapia	-	513	-	În funcțiune
82	Temerești	Temereșteana	1938	749	-	În funcțiune
83	Tincova	Albina	1945	827	-	În funcțiune
84	Țipari	Furnica	1902	1255	-	În funcțiune
85	Topleț	Iorgovanul	1942	1000	-	În funcțiune

86	Tomești	Tomeștea na	26.10.103 4	604	-	În funcțiune
87	Turnu Ruieni	Ruieneanț a	-	1065	-	În funcțiune
88	Var	Vărana	1942	995	-	În funcțiune
89	Valea Bistrei	Bistra	-	517	-	În nefuncțion e
90	Vălișoara	Agricultor ul	27.11.194 5	1069	-	În funcțiune
91	Valea Mare	Valeamăre ana	16.12.194 6	411	127	În funcțiune
92	Vișag	Vișăgana	1942	1742	-	În funcțiune
93	Voislova	Voislovan a	1937	733	-	În funcțiune
94	Zăgujeni	Speranța	-	537	-	În lichidare
95	Ogradena Veche	Tabla lui Traian	1946	882	-	În funcțiune
96	Pârvova	Craina	31.12.194 6	1144	108	În funcțiune
97	Românești	Plugarul	1945	795	-	În funcțiune
98	Ferdinand	Victoria	1945	1500	-	În funcțiune
99	Domașnea	Domășnea na	28.01.194 7	1927	361	În funcțiune
100	Sâlha	Zalha	03.02.194 7	-	106	În funcțiune
101	Nădrag	Muncitoru l	-	1427	906	În funcțiune
102	Băsești	Băseștean a	19.02.194 7	540	107	În funcțiune
103	Lăpușnic	Lăpușnice ana	25.02.194 7	510	100	În funcțiune
104	Balinț	Bălincean a	25.02.194 7	1102	163	În funcțiune
105	Ohaba Mâtnic	Ohăbeana	05.03.194 7	661	110	În funcțiune

106	Zăbalt	Albina	11.03.194 7	630	130	În funcțiune
107	Căvăran	Unirea	26.03.194 7	844	102	În funcțiune
108	Pogănești	Pogăneștea	22.03.194 7	413	103	În funcțiune
109	Lalasint	Mureșul	21.03.194 7	-	120	În funcțiune
110	Plavișevița	Cazane	31.03.194 2	-	123	În funcțiune
111	Petroasa	Rândunica	28.03.194 7	-	100	În funcțiune
112	Crivina de Jos	Luminata	26.03.194 7	-	102	În funcțiune
113	Dragomirești	Dragomireștea	26.03.194 7	-	100	În funcțiune
114	Scăiuș	Scăiușana	31.03.194 7	-	100	În funcțiune
115	Dubești	Dubeștea	04.04.194 7	-	100	În funcțiune
116	Plugova	Arjana	24.03.194 7	-	180	În funcțiune
117	Dobrești	Dobreștea	15.05.194 7	-	102	În funcțiune
118	Cuptoare	Cuptoreana	01.04.194 7	-	-	În funcțiune
119	Bouznic	Bouznicanul	01.05.194 7	-	-	În funcțiune
120	Hezeriș	Hezerișana	18.04.194 7	-	-	În funcțiune
121	Valea Boului	Valeaboiana	25.04.194 7	-	-	În funcțiune
122	Maciova	Maciovana	13.05.194 7	-	-	În funcțiune
123	Jupani	Jupâncanta	20.05.194 7	-	114	În funcțiune
124	Tela	Înfrățirea	-	-	107	În funcțiune
125	Bacăul de Mijloc	Doina	15.05.194 7	-	100	În funcțiune

126	Feneș	Feneșana	-	-	114	În funcțiune
127	Ciuta	Ciuteana	1947	-	102	În funcțiune
128	Cornereva	Munteana	-	-	-	În funcțiune
129	Jdioara	Jdioreana	16.10.1947	-	-	În funcțiune
130	Sadova Veche	Sadoveana	11.11.1947	-	103	În funcțiune
131	Bucovăț	Albina	13.11.1947	-	101	În funcțiune
132	Petroșnea	Petroșnița	25.11.1947	-	110	În funcțiune
133	Bucoșnița	Plugarul	25.11.1947	-	102	În funcțiune
134	Bolvașnița	Unirea	1947	-	125	În funcțiune
135	Mehadia	Ad-Mediam	02.12.1947	-	218	În funcțiune
136	Cârpa	Cârpana	1947	-	115	În funcțiune
137	Armeniș	Armenișana	1947	-	221	În funcțiune
138	Baia Nouă	Minerul	1947	-	364	În funcțiune
139	Lugoj	Salariaților CFR	-	-	364	În funcțiune
140	Vârciorova	Țarcu	16.12.1947	-	119	În funcțiune
141	Valea Mare Pogănici	Cornet	16.01.1948	-	173	În funcțiune
142	Globu Craiovei	Craiul Iova	13.01.1948	-	171	În funcțiune
143	Zgribești	Zgribeștea	23.01.1948	-	133	În funcțiune
144	Săceni	Săceneanța	29.01.1948	-	94	În funcțiune
145	Verendin	Verendiniana	13.01.1948	-	162	În funcțiune

146	Nevrincea	Nevrincea na	10.02.194 8	-	121	În funcțiune
147	Jena	Doina	20.01.194 8	-	104	În funcțiune
148	Sadova Nouă	Țarcu	30.01.194 8	-	108	În funcțiune
149	Criciova	Criciovan a	13.02.194 8	-	125	În funcțiune
150	Hodoș	Hodoșana	19.02.194 8	-	100	În funcțiune
151	Iaz	Doina Iazului	19.02.194 8	-	111	În funcțiune
152	Zorlencior ul	Izvorul	12.03.194 8	-	66	În funcțiune
153	Bătești	Unirea	20.01.194 8	-	64	În funcțiune
154	Rugi	Fântânele	12.03.194 8	-	132	În funcțiune
155	Ohaba Lungă	Obișana	09.03.194 8	-	105	În funcțiune
156	Gruni	Înfrățirea	02.03.194 8	-	115	În funcțiune
157	Rusca	Ruscana	08.07.194 8	-	176	În funcțiune
158	Honorici	Honoricea na	05.03.194 8	-	103	În funcțiune
159	Petnic	Petniceana	23.03.194 8	-	135	În funcțiune
160	Ostrov	Ostrovean a	12.03.194 8	-	111	În funcțiune
161	Sudriaș	Sudreșana	12.03.194 8	-	96	În funcțiune
162	Dezești	Dezeștean a	12.03.194 8	-	149	În funcțiune
163	Ohaba Română	Minișul	30.03.194 8	-	113	În funcțiune
164	Fârliug	Fârliugean a	12.03.194 8	-	245	În funcțiune
165	Bulci	Prietenia	25.05.194 8	-	78	În funcțiune

166	Jupalnic	Tudor Vladimirescu	11.06.1948	-	138	În funcțiune
-----	----------	--------------------	------------	---	-----	--------------

#### Cooperative de pescărie

Nr. crt.	Comuna	Denumirea cooperativă	Data înființării	Nr. locuitorilor	Nr. asociaților	Situația juridică
1	Orșova	Cazanele	1937	-	-	În lichidare
2	Șvinița	Cega	1947	-	-	În funcțiune

#### Cooperative forestiere

Nr. crt.	Comuna	Denumirea cooperativei	Data înființării	Nr. locuitorilor	Nr. asociaților	Situația juridică
1	Cireșul	Bănățeană	-	-	-	În lichidare
2	Marga	Sora	-	-	-	În lichidare

#### Cooperative diverse

Nr. crt.	Comuna	Denumirea cooperativei	Data înființării	Nr. locuitorilor	Nr. asociaților	Situația juridică
1	Cireșul	Cireșana	1940	-	-	În funcțiune
2	Lugoj	Învățătorul	02.10.1945	-	-	În funcțiune
3	Tomești	Fabrica de sticlă	-	-	-	În lichidare

## Obști de cumpărare de pământ

Nr. crt.	Comuna	Denumire a cooperativ ei	Data înființării	Nr. locuitorilor	Nr. asociațiilor	Situația juridică
1	Fârliug	Agricult. Fârlugean	-	-	-	În lichidare

## LES DOCUMENTS D'ARCHIVES SUR LES STRUCTURES COOPÉRATISTES AU NIVEAU DE L'INSTITUT NATIONAL DE LA COOPÉRATION-SERVICE COOPÉRATISTE DU DÉPARTEMENT DE SEVERIN (1947-1948)

*(Résumé)*

**Mots clés:** coopération de consommation, documents, politique économique, banque populaire, histoire économique

On peut affirmer que les débuts de la coopération de consommation en Roumanie se trouvent dans la période de l'entre-deux-guerres voire même avant cette période. Sous le régime communiste cette activité a connu un développement et une extension sans précédent.

Le document d'archives qui a fait l'objet de notre étude est un registre créé par l'Institute National de Coopération – Services Coopératistes du département de Severin, durant les années 1947-1949, moment de leur transition et leur transformation des structures volontaires en structures imposées par la politique économique de l'Etat communiste centralisé.

A ce propos le registre présente les banques populaires, les coopératives de consommation, les coopératives d'approvisionnement, les coopératives forestières et de pêche aussi bien que celles de bail d'affermage sur les terres agricoles. On y trouve pour chaque banque populaire ou chaque coopérative des détails sur la localité, le nom de la coopérative, des détails sur la localité, le nom de la coopérative, l'année de sa constitution, le nombre des habitants, le nombre des associations, l'état juridique (en activité ou en liquidation) la composante ethnique des associés, si la dite coopérative, procède à un bilan financier, les dates des Assemblées Générales ou des révisions des comptes, le capital social.

Nous estimons important ce matériel d'archives dans la mesure où il constitue un miroir reflétant toutes les structures coopératives du département de Severin pendant le XX<sup>ème</sup> siècle et devient un instrument de travail utile et indispensable pour l'histoire de Banat en général et pour son histoire économique en spécial.

## **PERSONALITĂȚI**

## DE AMICITIA. CORESPONDENȚA ROMUL LADEA – VIRGIL BIROU

Sorina Ianovici-Jecza

**Cuvinte-cheie :** fond documentar, scrisoare, context istoric, climat artistic, Timișoara

O importantă sursă de date privind evenimentele și configurația unor etape istorice sau culturale, precum și biografia, modul de gândire, mentalitatea ori psihologia unor personalități, o reprezintă, cum se știe, corespondența.

Între scriitorul Virgil Birou (11 mai 1903, Ticvaniul Mare, j. Caraș-Severin – 22 aprilie 1968, Timișoara) și sculptorul Romul Ladea (17 mai 1901, satul Jitin, comuna Ticvaniul Mare, j. Caraș-Severin – 27 august 1970, Arcuda, j. Ilfov), originari de pe aceleași meleaguri cărășene și legați, de timpuriu, printr-o strânsă prietenie, există un important schimb de scrisori. Corespondența se întinde pe o durată de peste 30 de ani. Mesajul epistolar nu are însă o desfășurare lineară, el este segmentat de numeroase întreruperi, datorate mersului sinuos al biografiei lui Romul Ladea. El se găsește când la Arad (1922), când, student, la București (1923) și, din nou, la Arad. Sau la Paris, la Academia Julien ori în atelierul lui Brâncuși (1924), apoi, la Cluj, unde devine, în 1927, profesor de sculptură la Școala de Arte Frumoase. De acolo, la Timișoara, printre dascălii proaspătului așezământ artistic, Școala de Arte Frumoase, transferată de la Cluj (1933). În fine, din anul 1934, vara, la Zărnești, lângă Brașov, unde părinții soției sale, Lucia Piso, i-au amenajat un atelier, sau, mai târziu, la Suceag, aproape de Cluj, după ce „lichidează cu Timișoara și Ticvanii”, cum mărturisește, și își cumpără acolo o casă. Peregrinările sale, numeroase, arătând un temperament neliniștit, în perpetuă căutare, cuprind însă o arie mult mai largă, ce include, printre altele, o seamă de călătorii în Europa, reveniri periodice în ținuturile natale, la Ticvani sau Oravița, pentru a-și reîmprospăta memoria artistică și a-și motiva adeziunile ori renunțările, drumuri la București, impulsionate de cunoscuta sa exigență față de organizarea expozițiilor sau de elaborarea cataloagelor.

La celălalt capăt, Virgil Birou, mai stabil, rar plecat din Timișoara, unde își face studiile, își întemeiază o familie, lucrează, ca inginer, la Uzina electrică, și, în paralel, trăiește viața artistică a orașului, pune temelurile unei atmosfere culturale.

Așa se explică, după câte credem, faptul că, din tot acest parcurs, se pot reține, ca mai importante, trei repere geografice, trei circuite: Timișoara – Cluj; Timișoara -Zărnești; Timișoara – Suceag, din nou, Timișoara-Cluj. Acestea, mai ales, desemnează traseul bidirecțional al epistolelor pe care urmează să le cercetăm.

Scrisorile nu au intrat în circuit public decât târziu și parțial. În 2003, sunt publicate 67 de scrisori ale lui Romul Ladea către Virgil Birou, număr oarecum întâmplător, rezultat al condițiilor în care s-a putut păstra, în general, opera prozatorului în arhiva familiei. În

cea ce privește scrisorile pe care V. Birou le-a trimis lui R. Ladea, ele au rămas, până acum, în manuscris. Dintr-un număr pe care îl presupunem a fi mult mai mare, ne-au parvenit 36 de texte. În acest fel, dispunem de un total de *99 de scrisori*.

Avem în vedere două paliere: I. Primul, ce ține de ceea ce am numi *structura speciei*, de ceea ce o caracterizează în genere: *felul* epistolei (carte poștală ori scrisoare); *componentele* impuse de uzanțele acestui tip de comunicare (înscrisurile poștei: data expedierii și a primirii, adresa emitentului și a destinatarului, eventual descrierea timbrului). Toate ne permit fixarea în timp și spațiu a corespondenților, mișcarea lor dintr-un loc în altul sau durata poposirii într-un anumit punct și, în fine, *semnalul* de intrare și de părăsire a textului: *formulele de adresare și de încheiere*. Acestea din urmă informează cu privire la gradul de intimitate dintre corespondenți, la temperamentul fiecăruia și la dispoziția lor de moment. Formula poate avertiza și asupra conținutului transmis. II. Cel de al doilea se referă la *conținutul* propriu-zis al epistolei. Fiind vorba de scrisori cu caracter *particular*, în mod inevitabil, se desprind două niveluri: unul, care are în vedere *viața privată* (familie, sănătate, relații personale etc.), altul, *contextul extern* (mediul, formația partenerilor epistolari, orizontul lor de așteptare, circumstanțele istorice și sociale ale momentului). Subiectul analizei noastre îl formează, în mare măsură, *contextul extern*, cu toate elementele ce-l compun.

Deși nu foarte întins, răstimpul desfășurării corespondenței dintre Romul Ladea și Virgil Birou a fost marcat de câteva evenimente cruciale, care, în condițiile particulare ale zonei de vest a Banatului, s-au manifestat oarecum singular. Este vorba, mai întâi, de *consolidarea spiritului național*, într-un spațiu cultural multinațional și, apoi, în paralel, de efortul intelectualității bănățene de a *crea instituții cultural-artistice*, care să o reprezinte. Se elaborează o seamă de proiecte, se înființează societăți și asociații profesionale, apar publicații, se organizează expoziții de artă plastică și de carte. Iată o sumară succesiune de evenimente: în 1930, prin strădania lui Ioachim Miloia, directorul Muzeului Banatului, se deschide, la Timișoara, *Salonul artelor bănățene*, la care participă și Romul Ladea. Cronica plastică, semnată chiar de Ioachim Miloia și publicată în „Analele Banatului”, remarcă forța artistică a tânărului sculptor și reproduce *Masca lui Cloșca* pe coperta „Analelor”. În 1932, apare revista „Vrearea”, sub îndrumarea lui Ion Stoia-Udrea (din conducere fac parte și plasticienii Romul Ladea, Catul Bogdan și I.Podlipny). În 1933, se pun bazele societății literare „Altarul cărții”, ce dobândește statut de persoană juridică, în 1936 - Asociația Scriitorilor din Banat - , avându-l ca președinte pe Virgil Birou. Din asociație fac parte și o seamă de artiști plastici (Romul Ladea, Catul Bogdan, Ioachim Miloia). Tot în 1933, începe să activeze Școala de Arte Frumoase (printre profesori: Romul Ladea), devenită Academie de Arte Frumoase. În 1935 ia ființă, la Timișoara, sub directoratul lui Aurel Cosma, revista „Luceafărul”. De aspectul grafic s-a ocupat Romul Ladea. Locul de întâlnire a intelectualității timișorene devine, la un moment dat, în 1939, cafeneaua *Spieluhr*, situată în centrul orașului; aici se adună, în jurul lui Ladea, „Maestrul”, o seamă de scriitori, publiciști, artiști plastici, muzicieni, unii veniți din alte părți, de la București ori Cluj. Printre ei, firește, și Virgil Birou. Aproape la fel de cunoscut este însă și mai vechiul restaurant *Kocsonay* (în scrisori se vorbește despre el de prin 1935), unde artiștii și scriitorii își aveau masa lor. Pe pereți, desenele, epigramele, versurile, înrămate și cu semnătură, păstrau amintirea celor ce

au trecut pe acolo: „La Kocsonyay (sic!), chiar deasupra mesei noastre, a apărut o pasăre rară. Este lângă capul de mistreț, vizavi cu ușa. Încerc să-i fac figura”, îi scrie Virgil Birou lui Ladea (într-o epistolă, păstrată fără plic și indecis datată – B/ 1935/1936). Cât despre Romul Ladea, când se simte singur, departe de casă, nesigur de propriul viitor, își amintește de atmosfera cenaclurilor timișorene și de *Kocsonyay*.

Urmează, apoi, anii de război, vag reflectați însă în scrisorile care ne-au stat la dispoziție, și, în fine, după 1948, impunerea lui Romul Ladea ca unul dintre cei mai importanți plasticieni români și, în paralel, modificările pe care instalarea dominației comuniste le-a impus, nu doar în organizarea societății, ci și mediilor aparținând suprastructurii.

Avem în față, așadar, două fonduri epistolare. Urmează să constatăm în ce măsură și cum *reflectă* ele elementele aparținând palierelor mai sus enunțate. Și, pe de altă parte, cum *se reflectă* textele (care-și corespund) unul în celălalt.

Dăm prioritate scrisorilor expediate de Virgil Birou către Romul Ladea, deoarece, aflate încă în manuscris (în plicurile originare), ne permit să stabilim, mai exact, data precum și amănunțele cu privire la locațiile de trimitere și primire. În lotul de epistole publicate (BIRĂESCU și ZĂRIE 2003, p. 34-114), adresate lui Virgil Birou de către Romul Ladea, locul expedierii nu este menționat.

Am grupat cele 36 de scrisori ale lui Virgil Birou către Romul Ladea, potrivit locului de destinație, în patru etape: *prima etapă: la Cluj*, între 1932 și 1934, din care ne-au parvenit cinci cărți poștale și patru scrisori; *a doua etapă: La Zărnești*, între 1934 și 1940, din care deținem șapte scrisori și o carte poștală; *a treia etapă: Suceag*. Sunt două cărți poștale trimise de Virgil Birou la Suceag; *a patra etapă: din nou la Cluj*, între 1954 și 1960. La Cluj, începând cu anul 1954 (toate: Calea Turzii 65, devenită, după 1958, strada Joliot Curie: „s-a schimbat Calea Turzii în Joliot Curie 65”, L/ 5.I.1960), au fost expediate (mai exact, ne-au parvenit) unsprezece scrisori și șase cărți poștale.

I. Examinarea elementelor ce țin de plic ne atrage atenția, pe de o parte, asupra modului de formulare al destinatarului și, pe de alta, asupra adresei. Ele reflectă foarte exact schimbările survenite în cariera didactică, desfășurată paralel cu cea artistică, a lui Romul Ladea, dar pun în evidență și grija lui Virgil Birou față de nuanțe. Dacă prima Cp (B/22.VI. 1932) e adresată, simplu, *Dsale dlui Romul Ladea, Cluj, Calea Moșilor 91*, următoarele epistole cuprind, alături de nume, mențiunea: *sculptor prof.*; sau *prof. sculptor* (și sunt trimise la Școala de Arte Frumoase, Cluj), ori la Zărnești. Iată însă că B /7. IX. 1940 e adresată D-lui Romul Ladea, *rectorul Academiei de Arte Frumoase din Timișoara, Zărnești, jud Brașov*, în vreme ce, pe B/24. X. 1941, trimisă tot la Zărnești (după transformarea Academiilor de Arte în școli), Virgil Birou notează scrupulos: D-lui prof. Romul Ladea, *sculptor, dir., Școala de Arte Decorative*.

Între o carte poștală, datată 26. IX. 1948, expediată la Suceag, și următoarea epistolă este un hiatus de șase ani. Corespondența nu se întrerupe însă. Există, în acest interval, câteva texte pe care Romul Ladea le scrie lui Birou (cf. BIRĂESCU și ZĂRIE 2003, p. 68-70). Unul, din 10. IX. 1950, prin care îl anunță că a fost scos de la catedra Institutului („Dragă Virgile, aflu că ai auzit de la Luț că m-au mazilit”). Este reprimat la Institutul de Arte plastice „Ion Andreescu” de-abia în 1961.

Deși se retrage la Suceag, Romul Ladea continuă să lucreze asiduu. Acestei perioade îi aparțin, în afara unui *Autoportret* - gips sau a lucrării *Eu și câinele meu Grivei* – gips, mai multe portrete, dedicate membrilor familiei: *Tatăl meu Gheorghe*- gips, *Portretul soției* – gips etc. Totodată, continuă să participe la expoziții.

Schimbul de scrisori este reluat, cu o anumită ritmicitate, din 1954, când primește o comandă oficială („Dragă Virgile, Ministerul Culturii mi-a comandat statuia *Lazăr de la Rusca*, un țăran, erou al comunismului”, L/26. VII. 1954) și este întrerupt prin 1964. Ultima misivă pe care o trimite Virgil Birou este din 7.I.1960, dar cea pe care o expediază Romul Ladea, și poartă dată, este din 7. X 1963. Mai urmează trei ale aceluiași; din conținut, deducem că au fost trimise în anul 1964.

Dacă locul și adresa, unde sunt expediate scrisorile către Romul Ladea, se schimbă pe parcursul celor peste 30 de ani de corespondență, nu același lucru se întâmplă cu cele ale lui Virgil Birou. Multe scrisori poartă simpla semnătură a expeditorului: V. Birou. Cu excepția unora, expediate din București, unde scriitorul a locuit, în trecere, la fratele său (Str. Matei Voievod, 20 bis, București), sau din Ticvaniul Mare, Caraș, scrisorile poartă aceeași adresă: Timișoara, Str. Dacilor, 13, unde s-a aflat locuința familiei Birou. Presupunem, potrivit celor comunicate de Ladea, că, până prin 1940, a existat o adresă pe str. Cloșca sau Crișan, 10: „Dragă Virgil, am avut de gând să-ți scriu și am uitat adresa. Nu știu Cloșca sau Crișan 10. Îți scriu pe Cloșca, dacă o să capeți scrisoarea asta m-ar bucura...” (L/16.II.1940).

Deși ne-au parvenit, cum am mai menționat, 67 de scrisori, trimise de V. Birou, avem mai puține elemente de context comunicațional (felul adresării, de pildă, sau adresele). Ele pot fi deduse, uneori, din conținutul textelor.

Formulele de *adresare*, de intrare în text, și cele de *încheiere* ne furnizează importante indicii despre gradul de apropiere dintre cei doi, cât și despre capacitatea unuia sau a celuilalt de a-și exterioriza sentimentele. Birou își începe epistolele fie cu uzualul *Dragă Romică* sau, mai cald, cu *Dragă Romi, Romi* (o dată), fie cu *Romică dragă* ori *Romică*. În mod excepțional, scriitorul își intitulează mesajul cu *Dragă Romule* și *Romule, omule*. Este vorba despre o carte poștală, ce se referă la o oarecare răceală intervenită între el și amicul său: „Romule, omule, de o lungă vreme am impresia nelămurită încă, dar obsedantă că ești supărat pe mine” (B/ 1933), și despre o scrisoare, expediată din Ticvaniul Mare, cu același subiect: „Dragă Romule, ți-am primit scrisoarea, și descifrând-o, m-am mai liniștit. Mi se pare însă că tu ai ocolit răspunsul direct: nu mi-ai spus, dacă într’adevăr ai fost cam supărat pe mine. Nu mă îndoiesc că sentimentele ce mi le arăți în scrisoare sunt sincere, și nu m-am îndoit niciodată de ele, prea am crescut împreună și mi se pare că interiorul vibrează în noi doi prea în unison...” (B /16.III.1933).

Paleta formulelor de adresare din scrisorile lui Romul Ladea este oarecum mai variată. Apare convenționalul *Dragă Virgil* ori, mai des, *Dragă Virgile*, alături de glumețul *Dragă Vergheli*, cu varianta *Dragă Virgheli*. Dar R. Ladea folosește și sintagme de tipul: *Virgil, fratele meu*, *Sufletul meu drag Virgile*, *Virgile, iubitul meu*, care implică fie comunicarea unor evenimente speciale, fie tentativa de a-l influența pe interlocutor. Desolemnizarea, ieșirea din canoanele speciei, înlocuirea „semnalului de început” uzual, toate sunt strategii de întărire a rolului ilocutiv pe care îl implică discursul. Lor li se adaugă,

uneori, reluarea apelativelor, pe parcursul ori la sfârșitul textului: „Măi Virgile, fii bun mergi la Mărcuș și aranjează cu el soarta lucrărilor mele rămase la școală...”), sau: „Dragă Virgile, te sărut cu tot dragul inimii mele bătrâne. Romi” (L/23.VIII.1963).

De interes sunt și „semnalele de final”. În epistolele de tinerețe (anii '30), Virgil Birou își încheie, de cele mai multe ori, comunicarea prin urarea: *Mult noroc* și variantele *Noroc*, *Noroc și sănătate*, *Vă doresc mult noroc*. Din această serie, reținem sintagma, conotată profesional, *Noroc bun*. Apar însă și formulele tradiționale: *Cu drag*, *Cu bine*, *Urări de bine*, *Te îmbrățișează*, *Sănătate etc.* O singură dată, *Te sărută al tău frate Virgil*. Analiza finalurilor în scrisorile lui Romul Ladea impune observația că, de multe ori, limitele textelor sale nu se suprapun cu apariția formulilor de încheiere ( *Cu dragoste*, *Te îmbrățișez*, *Toată prietenia*, *Tot dragul etc.*). Dacă, potrivit convenției, epistola se întrerupe, atunci când emițătorul dă semnalul de final, nu același lucru se întâmplă în scrisorile lui Ladea. El continuă și după acesta, adăugând o completare, o întrebare, o informație, o solicitare etc. Un exemplu: „*Tot dragul Romi.*” și, mai jos: „*Tipărești deja cartea?*” (L/25.XII.1945).

Alături de semnături ce redau hipocoristice (*Romi*, *Romică*), apare și *Romul* sau, mai des, *R. Ladea*, dovada unei puternice conștiințe de sine, a permanentei presiuni pe care identitatea sa ca artist o exercită, aproape tiranic.

După cum se vede, fiecare dintre cei doi parteneri ai corespondenței interpretează în mod individual normele specifice tipului de text pe care-l performează. Această libertate față de clasa de text dată se manifestă mai puternic la Romul Ladea și, ca urmare, scrisorile sale transmit o cantitate mai mare de informație.

II. Considerată o unitate funcțională de comunicare, scrisoarea are, exprimându-ne în termenii științei despre actele vorbirii, un rol ilocutiv determinat, dependent de factura speciei: scrisoare particulară, scrisoare oficială, scrisoare literară etc. În funcție de tipul textului epistolar, rolurile ilocutive se diversifică și se pot modifica în cadrul aceluiași spațiu textual.

Schimbul de scrisori dintre Romul Ladea și Virgil Birou face parte din categoria *corespondenței particulare*. Epistolele se raportează, așadar, la un permanent ecran al vieții personale: vagi ecouri din copilăria și adolescența comună, detalii disparate despre membrii familiei (soție, copii, eventual, relația cu frații ori părinții), efortul de a dobândi un loc convenabil de muncă, relatarea unor stări sufletești în momente de criză. Acest nivel este însă foarte restrâns, comprimat, pe de o parte de presiunea vocației artistice a partenerilor, pe de alta, de factori externi de natură istorică, socială și, în convergență, culturală.

Delimităm astfel trei niveluri de comunicare: primul, care ține de caracteristicile epistolei particulare, al doilea, legat de preocupările și cariera artistică și al treilea, dependent de contextul situațional. Firește, cele trei niveluri se succedă ori se intersectează, astfel că, adesea, cititorul, aflat, în mod fatal, în afara actului de comunicare propriu-zis (al treilea partener în procesul de constituire pragmatică a textelor de acest tip), trebuie să facă eforturi pentru a restabili coerența textuală (constituită de producătorul și receptorul textelor, cum am arătat, nu doar prin comunicare scrisă, ci și prin contacte directe, date fiind împrejurările care au întrerupt, de multe ori, curgerea scrisorilor și i-au adus pe cei doi față în față).

Efortului de refacere a coerenței pragmatice i se adaugă, necondiționat, cel de analiză a dimensiunii sale semantice. În această ordine, observăm că există o evidentă diferență între *temele* pe care le abordează, frecvent, Romul Ladea și *temele* ce-l preocupă pe Virgil Birou. Cel dintâi este, înainte de orice, preocupat de condiția sa ca artist și, mai ales, de soarta lucrărilor sale, de ceea ce am numi azi, manageriatul operei (albume, expoziții). Cel de al doilea, prezent în contextul artistic general, determinat și dominat de acesta, își dezvăluie, doar foarte discret, uneori chiar nesigur, identitatea de creator și se dedică, așa zice, total, prietenului său, operei lui.

Pasajele referitoare la existența în mediul familial și social al celor doi participanți la corespondență ne relevă două personalități, ale căror *biografii și eu empiric* diferă foarte mult. Ne-am referit deja la faptul că, în timp ce Virgil Birou și-a petrecut, începând chiar cu anii de tinerețe, întreaga viață la Timișoara (o lungă perioadă, la aceeași adresă) și a fost, vreme de 34 de ani, inginer la Uzina Electrică, Romul Ladea, mai neliniștit, mai tumultuos, se mută dintr-o parte în altă, își întemeiază casă și atelier în mai multe locuri („Am vrut de multe ori să-ți scriu, dar de o parte nu am știut unde, la Cluj, la Suceag sau la Joița”, îi scrie V. Birou în 7.I.1960). În texte, această antonimie se reflectă nu doar în relatările celor doi ori în capacitatea lor de a se exprima, ci și în felul în care își actualizează rolurile ilocutive. În mare măsură, scrisorile lui Virgil Birou sunt pur *expositive*: „Dragă Romică, am fost ieri la Oravița, și m-am interesat pe la consilierii jud. despre soarta busturilor. Cei mai mulți mi-au promis și m-au asigurat că prefectura și pe mai departe se va îngriji de încasarea banilor și că nu va rămânea chestia baltă” (B/22.VI.1932). Tonul se menține și atunci când „contextul situațional” e dramatic: „Dragă Romi, acum câteva minute primii scrisoarea ta și mă grăbesc să-ți răspund, pentru că mâine poate va fi prea târziu și nu voi mai putea. Așa de slab și de prăpădit nu am fost niciodată /.../ Am și eu aici pe soacră-mea, acum suntem 5 pe 1100 lei, deci înțelege ce se poate face. Ea e paralizată de partea stângă, dar mai cumpliți sunt cei 77 de ani, pe care nu-i întrec decât neamurile - cumnați, nepoate și tot soiul de creaturi – de care acum nu mai am loc în casă /.../ De altă parte sunt silit să lucru și inima mea e cât un butoi” (B/7.I.1960). Totuși, *relatarea neutră* alunecă, uneori, în *povestire comentată*, autorul deconspirându-și vocația de prozator. Iată un început de schiță: „Să nu te mai duci la Ticvani!!! La capătul grădinii lui Floarea Leza, de către Valea Mare, săpând fundații pentru un siloz de nutreț, au găsit 7 cadavre, mărgelile și 2 bani de argint de pe la 1682. Se crede că sunt scheletele unor oameni omorâți, jefuiți și îngropați acolo de către moșii ei, de pe când țineau birt. După altă părere, ceva vagabonzi s-au înecat deodată într-o mocirlă./.../ Ion crede că e îngropat acolo haremul unui pașă turcesc în retragerea lui din Banat...” (B/7.I.1960). Când expune evenimente ori fapte culturale, când se referă la opera prietenului său, prezentarea are precizia și distanța reportajului, iar scrisorile devin *prețioase surse documentare*.

În contrapondere, scriitura epistolelor lui Ladea e nervoasă, propozițiile scurte abundă în moduri verbale imperative ori interogative. Febrilitatea sintaxei sale (a topiciei, mai exact), cu numeroase ruperi de ritm și schimbări de ton, impetuositatea intrării în tematica textului („Dragă Virgil, Ion Stoia-Udrea vrea să scoată o serie de cărți despre diferiți artiști și ar vrea să înceapă cu mine”, L/fără dată), ori apelul la expresia telegrafică, concisă și rapidă („Dragă Virgile, îți scriu pe scurt numai ca să știi de mine. Sunt întreg și

destul de sănătos”, L/20.VIII.1955), reprezintă semnalele ale unui ins neliniștit și impetuos. Relația sa cu Virgil Birou e dominată de interesul pe care acesta din urmă îl arată față de artele plastice, în general, față de opera sa, în special. Ladea a găsit în Birou *oglanda* în care, de cele mai multe ori, se reflectă exclusiv creatorul cu opera lui. Cât privește viața domestică, necazurile pe care inevitabilele boli ori bătrânețea le aduc, interesul față de familia celuilalt, Ladea notează sumar și, aproape întotdeauna, în registru ironic, antifrastic: „Luț mai pictează și – vezi tu – nu s-a lăsat ea mai prejos și îndemnându-se cu alte soții și-a câștigat încetîșor o frumoasă experiență în cicăleală și, cred că va deveni o soacră de calitate.” ( L/11.VIII.1954). Sau: „Dacă știam că scrisoarea mea te găsește în starea asta jalnică, nu-ți mai scriam, lăsam dracului și cărți și tot. Sunt înduioșat, noi doi – bag sama – și la moarte ne ducem alături, avem și de data asta aceleași *preferințe*” (L/29.III.1955).

Personalitatea creatoare a lui Virgil Birou, autor al unei proze originale, se lasă greu descoperită din ceea ce însuși mărturisește despre sine în textele scrisorilor. Cele mai multe rânduri vorbesc despre creația prietenului său, despre lucrările acestuia. Le urmărește traseul, le compară cu opera altor contemporani, le fotografiază cu grijă în vederea reproducerii în albume, cataloage ori cărți despre artă. Apariția volumelor sale trece aproape neobservată în corespondență. În treacăt, la sfârșitul vreunei scrisori, Birou adaugă puține vorbe despre preocupările sale. „Încolo, nimic nou sau interesant pe aici. Doar Popa Fabian s-a mutat la T., în casa lui /.../ Eu m-am ocupat mult cu istoria culturii bănățene. Atâtea momente frumoase am găsit începând din sec. 18, dar mai cu seamă în Căraș, în sec 19, încât am rămas întristat că am trăit cu un secol mai târziu”

(B/3.III.1957). Interesante sunt, în acest sens, completările făcute de V. Birou pe marginea unui pasaj dintr-o lucrare a lui Montesquieu despre „universul cărășan” (B/5.IX.1958). După cum, la fel de plin de interes, pentru cunoașterea firii retractile și modeste a lui Virgil Birou, este acest enunț, de-abia formulat: „În Tribuna a fost un fragment din *Lume fără cer*. Nu merită oboseala să-l mai citești” (B/2.VI.1957). Nici de la R. Ladea nu aflăm cu mult mai mult despre acest subiect. În câteva cuvinte, așternute în grabă, după o insistență și detaliată cerere de ghips, îl anunță pe amicul său: „În *Ardealul* de Crăciun se ocupă, - nu mai știu cine – de tine” (L/ 1942); și: „în zilele astea vine unul de la *Tribuna* din Cluj la mine, îi voi arăta cartea s-o prezinte și el” (*ibidem*). Mai târziu, după apariția, în 1946, la Timișoara, a volumului *Oglanda lui moș Ion Stăvan*, cu desene de Catul Bogdan, și apoi, în 1947, la București, a romanului *Lume fără cer*, Romul Ladea îi scrie: „Luț ți-a citit cartea, îi încântată și te pomenește foarte des. Spune că ai pagini unde adeverești viața și unde vorbești ca un mare artist” (L/7.IV. 1948). Și, totuși, în cele din urmă: „Am citit zilele astea din *Lume fără cer*. Este o carte mare, mai profund umană ca tot ce s-a scris la noi până acum. Păcat că nu ai avut noroc. Cine știe când va mai putea fi editată. Am rămas uimit de frumusețea ei” (L/28.IX.1955), precum și: „Nu s-ar putea oare retipări și *Oameni și locuri*, lucrare mai de conținut și calitate” L/27.III.1957), se întreabă Ladea, observând că se reeditează unele cărți. Deși aparent precipitate, aceste reveniri ale lui Ladea la opera lui Virgil Birou arată preocuparea sa latentă și, de fapt, plină de înțelegere și dragoste față de opera tovarășului său, atât de prezent în multe dintre realizările sale artistice.

Modestia lui Virgil Birou (uneori, chiar neîncrederea în propriile puteri, cum se vede din scrisori: v.B/13.V.193 etc.), întârzierea debutului său și, mai ales, clarificarea

șovăitoare a vocației („aș vrea să-mi gădesc și eu locul meu /.../ chemarea mea”, B/13.II.1933 sunt în permanent și puternic contrast cu forța conștiinței artistice de care Romul Ladea a dat dovadă de timpuriu, cu siguranța propriului destin artistic și cu disponibilitatea, nu doar de a lucra enorm, ci și de a lupta pentru opera sa și a o impune.

În 1932, de când ne-au parvenit primele scrisori, artistul începuse să fie cunoscut în mediile plastice, executase câteva lucrări importante, avea comenzi, comentatorii se pregăteau să-i lanseze lucrările, era activ într-o seamă de inițiative cultural-artistice. Dacă nu putea participa direct, era informat minuțios de V. Birou. „Mă duc la Salon orice ar fi”, îl anunță acesta, aflat la București, într-o carte poștală din 30.I.1933. Revine, tot de acolo: „Zilele astea se deschide *Expoziția celor 4*, cea mai interesantă, mă voi duce și-i voi descoase acolo” (B/ 30.III.1933), sau: „Sunt aici două expoziții, una a Tinerimii artistice, alta Salonul /.../ mă voi duce, și-ți voi scrie detaliat cele văzute” (B/27.IV.1933).

Tematica epistolelor lui Ladea e concentrată, aproape exclusiv, asupra lucrărilor sale. Sunt evidente scrupulozitatea și tenacitatea sa, în felul în care insistă asupra oricărui amănunt legat de propria muncă: obținerea unor comenzi, a unor fotografii necesare reproducerilor, atenția cu care se străduiește să afle pe unde îi sunt lucrările. Discursul este bogat și vivace. Rolurile ilocutive se succedă rapid, domină verbele hortative (*scrie, scrie, scrie; e bine; trebuie; cred că e bine; ar fi bine să; privește tu bine; trimite-le; fotografiază etc.*).

Aflând, prin 1933 – 1934, că Ion Stoia-Udrea intenționează să elaboreze un volum despre artiștii plastici, se decide să dea vreo zece lucrări și îl avertizează pe Birou, pe de o parte, asupra textului de comentariu, pe de alta, asupra fotografiilor-reproduceri. „Aș avea aici nevoie de tine. Foarte serioasă. În primul rând să vezi că explicația din text să fie lămuritoare, obiectivă (nu cu laude) și mai ales îngrijit scrisă. Tu cunoști mai bine năzuințele mele și ai putea să-i fii lui Ion și mie de folos” (L/fără dată). Recomandările pe care le face în vederea prinderii în obiectivul fotografic a lucrărilor sunt intens marcate de ideile sale estetice: ”Iustin ar fi bine să fie fotografiat chiar din față și să aibă o lumină precisă din stânga și niște reflexe de jos, din dreapta. Obții un efect plastic și iese în evidență arcuirea gurii. Dacă ai lumină prea puternică de sus, are o expresie rea” (L/fără dată).

De altfel, așa cum arată textele, obsesia formei și puritatea expresivității ei l-au urmărit constant pe artist: „Ai grijă și cum fotografiezi capul lui Iustin. Să iasă în evidență și forma, dar mai ales expresia ei” (L/26.VIII.1934).

Sugestive sunt, astfel, rândurile despre procesul de elaborare artistică, proces în care *documentarea* minuțioasă reprezintă o componentă fundamentală. Când îl preocupă Victor Vlad Delamarina și Ion Popovici Bănățeanul, notează: „Îmi dau seama cât de bine ai completat atitudinea amândurora tu în *Oameni și locuri* ( L/XII.1941). Bustul lui Blaga îl elaborează „pe-ndelete”, în vreme ce stă de vorbă îndelung cu poetul (L/7.IV.1948). Dacă nu-și poate procura singur sursele de informare, cere de la prieteni: Jurchescu îi trimite, într-o scrisoare din 1946, „un mic tratat de istorie în 11 pagini”, care-l edifică cu privire la „la mărimea noastră, a bănățenilor, în treburile țării”, și-i este de folos la un proiect amplu, cu reprezentării *Școlii Ardelene* (L/ 28.VII.1946).

*Lazăr de la Rusca*, monument comandat de Ministerul Culturii, în 1954, și conceput de acesta ca „un erou al comunismului” (L/ 26.VI.1954), constituie prilejul mai

multor epistole. Ele pun în evidență atitudinea lui Romul Ladea față de arta sa și acribia, cunoscută, de altfel, în procurarea datelor ce ar reconstitui o tipologie umană și un anumit mediu socio-geografic: „unde vine Rusca aia la noi în Banat.../ ce fel de locuri are /.../ și mai ales *portul* m-ar interesa” ( L/26.VI.1954). E curios de peisaj și și de detaliile veșmintelor (în înșirarea componentelor vestimentare autorul folosește termeni din subdialectul bănățean). Insistă, cere informații de la Uniunea Artiștilor Plastici, de la Minister, de la Partid. Răspunsul, prompt și la fel de detaliat (cu schițe lămuritoare), al lui Virgil Birou nu întârzie. A fost la Caransebeș și la Rusca, unde a aflat tot ce i s-a cerut. Descrierea portului deconspiră pasiunea sa de folclorist și etnograf (B/12.IX.1954). Doar că nu a obținut o fotografie a lui Lazăr. „...zice-se că Lazăr nici nu are vreo fotografie”, notează Ladea, exasperat că oficialitățile nu dau de loc date (L/14.VIII.1954). În fine, în octombrie 1954, el scrie: „Cu Lazăr sunt gata/.../ Lucrare/.../ de aproape de 3 metri –*un bănățean frumos*” (s.n.) (L/28.X.1954). Concluzia este semnificativă pentru felul în care plasticianul înțelege să extragă faptul artistic din contingent, să-l salveze din determinările și presiunile istorico-politice, să eludeze implicarea politicului în estetic. Virgil Birou își exprimă în termeni foarte entuziasmați aprecierea ( B/23.XI.1954). Scrisorile ne informează că lucrarea a fost bine întâmpinată. „Steaua”, nr. 7 din octombrie 1954, „revista Uniunii Scriitorilor”, precizează sculptorul, reproduce monumentul. (L/2.XII.1954). Impresia celor care vizionează operele lui Ladea (mai ales, *Lazăr de la Rusca*), la Expoziția de artă regională, Timișoara (1954), este profundă, consemnează V. Birou ( 23.XI.1954).

Împotriva așteptărilor și a entuziasmului general, juriul din București a fost însă reticent.

„Eu am făcut – cum ți-am scris – un bănățean frumos, cam de 3 m înălțime. Jumătatea de jos însă nu a plăcut juriului din București - probabil fiindcă are opinci”, adaugă ironic și cu umor Ladea (L/3.I.19565). Lucrarea a fost tăiată în două, la fel și onorariul.

Cum se știe, Ladea a avut o putere neobișnuită de muncă. Laitmotivul epistolelor îl reprezintă informațiile cu privire la ritmul continuu și alert al activității sale creatoare. Discursul său, el însuși febril, plin de nerv, informează, aproape în fiecare epistolă, despre *ce* și *cum* lucrează ori *are de gând* să lucreze: „Acum te rog încă ceva. Dar răspunde-mi imediat. Ce s-a făcut cu bustul lui Duca? Se mai face, nu se mai face?” (L/28.VIII.1934); „Eu lucrez. Lucruri mai mărunte pe care le pot face în atelierul d’aici. Am isprăvit un relief, un fel de compoziție. Binișor” (29.IX.1934). Întreruperea lucrului, dintr-un motiv sau altul, ori eventualitatea că intervine ceva străin de propriile concepții în prezentarea creației sale îi provoca o reacție imediată și fermă: „Țin necondiționat să revăd fotografiile și să le pun așa cum cred eu de bine”, îl avertizează pe Birou, la vestea că acesta i-a predat lui Stoia-Udrea clișeele pentru carte (L/26.VIII.1934). Terminarea gipsului, tocmai când elabora *Ion Popovici Bănățeanu* și munca mergea „fumos”, îl exasperează. Ca urmare, apelează, imperativ, ca de atâtea ori, la Virgil Birou: „Dar descurcă-te cum poți, numai să am gips că mi-ar părea rău să arunc o lucrare frumoasă” (L/1942).

„Contextul situațional” e bine reprezentat în corespondență, atât prin evenimente, cât și prin actanți. Peisajul cultural al României din perioada interbelică a fost, în general, foarte bogat, lucru valabil și pentru partea de vest a țării. Cât privește Banatul, la un deceniu de la Unire, instituțiile fundamentale erau încă în plină constituire. În această mișcare de întemeiere, de formare corespunzătoare entuziasmului creator, atât Virgil Birou, la

Timișoara, cât și Romul Ladea (fie că era la Timișoara, ori la Cluj, la Zărnești, la Suceag sau la Arcuda) au fost direct, permanent și esențial implicați.

Un moment important, după opinia noastră, care a influențat dezvoltarea artei plastice, în special (dar nu numai), concentrând o seamă de personalități în jurul unui nucleu, oarecum stabil, și impulsționând organizarea de expoziții, întâlniri profesionale și, în paralel, spiritul competitiv, îl constituie înființarea, la Timișoara, a unei Școli de Arte Frumoase. Aceasta a prins contur odată cu mutarea Școlii, în 1933, de la Cluj la Timișoara. Întreaga succesiune de întâmplări, efortul celor interesați, energia lor în a stăruii, grija pentru alcătuirea unui corp profesoral corespunzător, căutarea localului potrivit, toate se reflectă în scrisorile lui Birou și Ladea, nemijlocit legați de școală. Ambii au făcut parte din societățile (Birou la Timișoara, Ladea, la Cluj), care au determinat, într-un fel sau altul, faptele. Dacă încercarea lui Virgil Birou de a ocupa un post de profesor a eșuat, cum am mai arătat, cea a lui Romul Ladea a reușit, în cele din urmă: el vine, în 1933, la Timișoara, împreună cu pictorii Alexandu Pop și Catul Bogdan. Totuși, procesul de organizare se prelungește. Chiar și în 1936, cum arată epistolele, mai sunt lucruri de rezolvat, iar soarta școlii, nesigură, trezește neliniște. Așa se face că sculptorul, care locuia la Cluj, întreabă: ”În ce privește școala, nu știu ce să zic. Directorul nu face nimic? Să se ducă primarul la București.” (L/26. VIII.1934); sau:”Am tot așteptat de la tine scrisoare, dar așa se vede că lucrurile nu s-au schimbat. Totuși aș vrea să aflu înscrierile de la școală, câți elevi sunt și multe altele. Ce-i cu primăria?” (L/ 30. XI.1934). Iar, peste doi ani: „...înainte ar trebui școala fixată și pe urmă să pornim acțiunea pentru clădire” (L/10.X. 1936). Dificultățile de ordin financiar și administrativ, legate de așezarea școlii pe temelii sigure, fac centrul de interes al unui șir de scrisori. Dezbaterea e prețioasă, pentru că informează atât asupra procesului în sine, cât și asupra personalităților conexe. Nerăbdător, Romul Ladea evocă mai multe nume, ce ar putea fi de folos acestei întreprinderi: „Mi-a scris Gomboșiu că în 24 septembrie vine Cosma de la București cu ceva rezultat, dar pân-acum n-am nici o știre ce au reușit, ce nu” (L/30.IX.1936); „La ajutorul lui Suciu m-am gândit și eu, ar fi tare prețios” (L/10.X.1936). Aflat în mijlocul întâmplărilor, Virgil Birou furnizează noutăți mai concrete. El vorbește despre nepăsarea oficialităților, despre cabalele directorului școlii, despre pericolul, chiar, ca așezământul să fie închis (B/17.I.1935). Se referă, apoi, la rolul unor intelectuali, precum Ștefan Gomboșiu, Imbroane sau Catul Bogdan, și, mai ales, la gestul inteligent al lui Ion Stoia-Udrea de a dedica școlii un număr din „Vremea” și de a publica clișee din lucrările profesorilor. Dintre cele aparținând lui Ladea, aflate la Timișoara, Virgil Birou promite că va pregăti *Popovici Bănățeanul* și *Șora* (B/25.IX.1934). În fine, s-au aprobat fondurile și, potrivit cu cele spuse de Aurel Cosma, care fusese la București, urmează să se primească „dreptul de publicitate” și titlul de Academie. În aceste împrejurări, Birou îl îndeamnă pe Romul Ladea să se stabilească la Timișoara (B/17.IX.1936). Într-adevăr, cum am mai arătat, în 1936, Ladea devine rectorul Academiei de Arte Frumoase din Timișoara, păstrând, totodată, conducerea catedrei de sculptură. El continuă, cu toate acestea, să rămână în atelierul de la Zărnești, de unde cere informații cu privire la tot ce se întâmplă pe tărâm cultural la Timișoara: „La organizarea unei biblioteci mă înscriu și cu tot dragul” (L/29.IX.1934); „Treaba cu tipografia cred că se putea destul de ușor rezolva. Am eu un plan – vom vorbi de asta” (L/10.X.1934) (49); „Era vorba de o revistă. Când începe?

Tare aş vrea să mai ştiu ce se petrece pe la voi. Dar Ienea?" (L/XII.1941). Laudă (păstrând obișnuita sa distanță ironică și autoironică) glosarul de termeni dialectali, alcătuit de poetul C. Miu-Lerca: "Măcar d'acu nainte va putea scrie orice bănăţean cum vrea și știe, fără teamă, despre *căicană* și altele", stăruie să se organizeze o „expoziție a elevilor săi” (L/29.IX.1934); apreciază efortul lui Ion Stoia-Udrea de a alcătui un *Ghid al Banatului*, „omul uitându-se prin ea e orientat, află de toate și celebrități și crâșme și moașe și tutungerii”(L/10.X.1936).

„Ladea era un înverșunat bănăţean, dorind ca academia să fie instalată pe temelii solide în reședința Banatului”, notează Aurel Cosma, care expune, într-un articol, stăruința revistei „Luceafărul” de a asigura continuitatea școlii, lucru atât de important în animarea peisajului plastic timișorean. Interesul lui Ladea era, firește, în primul rând, de ordin artistic-cultural, dar îl îmboldeau și motive personale. El tânjește după o viață „tihnită”, potrivită aspirațiilor sale spiritual-artistice (L/30.IX.1936). Virgil Birou îi cere, pe de altă parte, să renunțe la ideea de a se îngroapa „de viu la sat”: „...nu pricepi”, insistă el, „că nu ești numai al tău, nici al familiei exclusiv. Tu ești al tuturor” (B/7.IX.1940).

După 1949, ia ființă, la Timișoara, revista cultural-artistică a Asociației Scriitorilor, „Scrisul bănăţean”. Treptat, întreaga mișcare intelectuală se reflectă în paginile publicației, care are rubrici separate de beletristică originală și de traduceri, de critică sau de istorie literară, muzicală sau plastică, de recuperare a valorilor tradiționale etc. Virgil Birou a colaborat cu revista și cu redactorii ei (mulți, tovarăși în cenaclurile de la *Spieluhr*) și-i face prietenului său mici rapoarte despre activitatea de acolo. Lucian Valea lucrează cu „Chenta” la „Scrisul bănăţean”, îl informează sau, iată, Tiberiu Perian a publicat traduceri din Petofi (B/5.II.1957). Îl anunță că, în curând, Comarnescu va dedica operei sale de sculptor un amplu profil. În numărul 5, din 1957, al „Scrisului”, articolul apare. Birou trimite revista la Cluj, cu iscălituri de felicitare „pentru distincția primită” din partea redactorilor, care „te iubesc în măsura în care sunt capabili, adică hmm” adaugă, el corosiv. În fine, în numărul 6 al aceluiași an, semnalează un articol despre opera lui Ladea, aparținând lui Alexandru Jebeleanu. Exigent, V. Birou sancționează însă revista, când i se pare că nu-și face datoria. E supărat că „Scrisul bănăţean” nu l-a comemorat pe Traian Grozavescu așa cum s-ar fi convenit și cum au făcut-o toate publicațiile din țară și nici nu a reținut „frumosul gest” al lui P.Groza de a aproba ca teatrul din Timișoara să adopte numele vestitului cântăreț. Așa că exclamă, plin de amărăciune: „aici e o oarecare revistă de-i zice „Scrisul bănăţean”. Lumea se miră de ce-i zice așa, pentru că nu-i nici *scris*, și cu atât mai puțin *bănăţean*”(B/5.III.1957).

Înafara „Scrisului bănăţean”, intelectualii umaniști din partea de vest a țării puteau să se manifeste în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”. Institutul fusese întemeiat în anul 1931, cu scopul de a studia, pe teren, fenomenele sociale, viața materială și spirituală a populației din acest spațiu. Reproduse, cele mai multe executate de Virgil Birou, ale lucrărilor lui Ladea apar, periodic, atât în „Scrisul bănăţean”, cât și în revista Institutului sau în „Analele Banatului”. În aproximativ același interval au existat și alte publicații, ziare ori reviste, cu apariții cotidiene ori săptămânale. Unele sunt amintite, fie cu prilejul diverselor confruntări între orgolii, în spațiul plasticii, fie cu ocazia inevitabilelor conflicte existente în varii cercuri. Astfel, la un moment dat, o lucrare, executată de pictorul timișorean Corneliu

Liuba, la Satu Mare, e primită cu mare reticență de comisia de recepție. „Ecoul”, cotidian din Timișoara, publică procesul verbal, iar Virgil Birou își informează imediat prietenul (B/26.I.1935). Romul Ladea scrie, pe de altă parte: „Am auzit și mai mult am dedus, din 2-3 articole citite în *Ecoul*, de frecuşurile tale” (L/30.IX.1936). Sau: „Am primit un număr din *Vestul* (23 sept.) care se ocupă cu daraverile lui Liuba...” (L/15.VI.1941)(60); „Am primit *Ecoul* și *Dacia*...bietul Ciupe cred că a greșit, nu cunoaște el săracul Timișoara și nu-și dă seama unde poate să ajungă vanitatea și orgoliul lui. Dar...el a vrut. Ce are cu Bogdan și Podlipny?”(L/ XII.1941).

Dăruirea, cunoscută, de altfel, cu care Romul Ladea s-a dedicat muncii sale, precum și maniera sa de lucru se regăsesc, adesea, foarte exact, în scrisori. Faptul este explicabil, deoarece Virgil Birou a rezonat întotdeauna, cum am mai arătat, în toate împrejurările, cu o impresionantă promptitudine. Așa se face că, referindu-se la un proiect sau la o lucrare, Romul Ladea folosea pluralul, ca și când ar fi fost vorba de o realizare comună: „Mă voi ocupa de portret la Timișoara, cum zic, după prealabilă încurajare din partea ta, ca și osteneala asta *a noastră* (s.n.) să aibă un sfârșit ca și expoziția” (L/XII 1941). Legătura de substanță, profunda comuniune pe care o exprimă sintagma „osteneala asta a noastră” sunt susținute permanent nu doar de implicarea directă a lui Virgil Birou în pragmatica operei lui Romul Ladea, ci și de admirația sa față de creația artistului. În perioada începuturilor, când comenzile erau atât de importante, îi scrie în legătură cu una dintre ele, venită de la Buzias: „voi face propagandă vehementă” (B/6.III.1933). Cât despre succesele, ce nu au întârziat să vină, ale lui Ladea, Virgil Birou le înregistrează cu totală adeviziune. În 1954, are loc la Timișoara o Expoziție de Artă regională, unde Ladea, cu toate că propune câteva lucrări, nu poate participa. „Expoziția ta de la Timișoara, deși ținută în absență, a avut deplin succes”, exclamă Virgil Birou (B/23.XI.1954). Și continuă: sculpturile „sunt atât de frumoase și atât de pline de sentiment ca un cântec de pe coastă” (*ibidem*). E aprecierea pe care Ladea a deslușit-o, desigur, dincolo de argumente intelectuale, cu secreta percepție a sufletului.

„Îți aduc la cunoștință”, își anunță, altă dată, Ladea prietenul, „că Ion Popovici merge frumos /.../ Sunt mulțumit de el, l-am făcut șezând” (l/24.XII.1942). Sau: „iaca îți scriu /.../ că lucrez acum la Iovan pe cal și parcă îl realizez de astă dată bine, barem până acum, așa se arată. Lucrez cu mult zel...” (L/26.VI. 1943).

Ca pentru orice artist plastic, problema atelierului a fost capitală și pentru Romul Ladea. El se referă, de multe ori, la efortul de a procura un loc adecvat, în care să poată lucra, sau, odată locul dobândit, la condițiile pe care acesta le întrunea. La Timișoara își înjghebase, cu ajutorul unui funcționar de la primărie, Cujbă, originar și el din Caraș, un atelier, într-un „șopron de la Horticultura orașului.”. Episodul e consemnat într-o scrisoare din 1942: „Interesează-te și la (indescifrabil), el are la Horticultură un atelier, chiar vis-a-vis de biroul lui, mi l-ar da oare, mi l-ar putea încălzi? (L/24 XII.1942). După un timp, „lucrează într-o sală de la Liceul Industrial, unde avea să înceapă monumentul lui Ion Creangă, devenit, ulterior, *Cronicarul*” (GROZDAN 1979, p.30). Cât despre atelierul de la Zărnești, inițial necorespunzător, iată ce spune: „Aici lucrez, cum zic, am un atelier nou construit și amenajat cum se cade și mă simt destul de bine” (L/15.VI.1941). Un segment de mare interes al scrisorilor îl formează dialogul privitor la organizarea expozițiilor. Opera lui Romul Ladea s-a bucurat de numeroase întâlniri cu amatorii de artă și, trebuie spus, de

timpuriu, a avut succes. Artistul a fost extrem de exigent cu aceste apariții publice. Așa cum se vede din corespondența cu Virgil Birou și, desigur, și din alte documente, el își pregătea cu minuțiozitate lucrările, cumpăna asupra numărului de exponate și a modului în care ele urmau să se asambleze. Pe de altă parte, plasticianul a avut un acut simț al discernământului (însoțit de cunoscutul său umor) și a evaluat cu luciditate valoarea *reală* a acestor evenimente într-o perioadă de puternică intruziune a politicianului în toate manifestările artelor. Este de consultat, în acest sens, epistola ce se referă la demersurile pe care le fac autoritățile (respectiv, „pictorul Cornea de la Cluj, președintele *Atheneului Bălcescu*, care are drept scop culturalizarea maselor sub diverse forme”) de a organiza o expoziție de arte plastice, în 1946, la Cluj, expoziție la care e solicitată și participarea lui Ladea (L/1946). „Dar și tu, te rog, trimite-mi-le (fotografiile, n.n.) cât se poate de repede, ca să nu pară că zădărnicesc opera de culturalizare” (*ibidem*).

Un subiect frecvent al epistolelor, legat strâns de cel anterior – expozițiile - , îl formează redobândirea lucrărilor, pentru a fi expuse. Faptul se datorează unei particularități a biografiei sculptorului, cât și firii sale foarte generoase. Având spațiu de creație în mai multe localități, o seamă dintre creațiile sale erau deținute de către diverse instituții ori de către persoane particulare. De aceea, de multe ori, Romul Ladea a fost obligat, secondat de Virgil Birou, să facă un mare efort de recuperare.

În 1955, îl anunță pe Birou că se pregătește o expoziție retrospectivă (la Cluj sau București): „Ca să nu mă găsească nepregătit de tot, insistă artistul, te rog rupe un pic de vreme și mergi să vezi, cu ochii tăi, ce lucrări sunt la Școala medie de Artă, la Mărcuș, dacă Linția (Bubi), avocatul, mai are relieful lui Iancu Bobu (bronz), dacă Victor Vlad Delamarina mai există la Școala de Arte și Meserii și dacă este, după părerea ta, expozabil sau ba acest bust” (L/26.VIII.1955). Și, în continuare: „Cine-i director la muzeu? Și de acolo mi-ar trebui două lucrări. *Capul de copil* și relieful lui *Iovan Iorgovan*” (*ibidem*).

Sculptorul a acordat, încă de la începuturile sale, o mare importanță *reproducerii* lucrărilor, fie că acestea urmau să fie publicate într-o carte de specialitate, într-un catalog, într-un album sau într-o revistă.

S-au văzut (cf. *supra*) grija și insistența cu care Ladea îl instruia pe V. Birou în legătură cu fotografierea operelor. Reproducerea fotografică a rămas de-a lungul celor aproape treizeci de ani de corespondență una dintre *temele recurente*. Și, chiar dacă, odată cu trecerea timpului, artistul a avut la dispoziție persoane calificate în domeniu, el a continuat să apeleze cu încredere la Virgil Birou, nu numai pentru priceperea și pasiunea sa, ci și fiindcă el nu a obosit să obțină lucrările, să procure material fotografic, clișee etc., să execute reproducerile și să le expedieze: „Pentru „Vrerea” îți voi trimite săptămâna viitoare în locul lui *Iustin* o altă sculptură ceva mai bună, definitivă /.../ Dacă lucrul ar fi urgent, fotografiază pe *Popovici Bănățeanul* și pe *Iustin* și publică-i pe ăștia doi” (L/15.VI.1941). Mult mai târziu, în 1957, Editura de Stat îi propune lui Ladea să tipărească un album monografic. Responsabilitatea alcătuirii și a prezentării i-a revenit lui Raul Șorban: „Dragă Virgile, iar vin la tine cu o cerere, dar mă întreb de cine altul să mă rog” (L/14.I.1957). Are nevoie de reproduceri ale operelor aflate la Muzeul Banatului („roagă-l pe domnul director Moga”), precum și în colecții particulare. Mai multe scrisori se ocupă de acest eveniment, corespondenții se angajează cu o anumită febrilitate în proiect, dar, firește, vin și

dezamăgirile. Redactorul, se pare, tergiversează apariția („Văd că Șorban tot amână monografia, probabil vrea să iasă o dată cu a *baronului* pe care l-a vârat în program ulterior, să nu rămână mai pe jos. Mi-a scris Gomboșiu că și conferința lui Șorban a fost dezastroasă. Au pus-o la cale mai mult să mă compromită, pe cât posibil să-mi diminueze valoarea.” (L/28.X.1957). Dar, iată, mesajele primite sunt false: „A fost p-aici Raul Șorban și mi-a adus conferința. Am citit-o, este foarte frumoasă, îi mulțumesc lui Șorban. Spune-i și lui Buteanu că sunt tare mulțumit și că informatorii mei au fost niște intriganți ticăloși” (L/15.I.1958).

Expoziția retrospectivă, deschisă în primăvara anului 1958 (potrivit informațiilor din scrisori, în luna mai), inițiată de Fondul plastic în Sala Dalles, l-a luat pe artist prin surprindere. Ca de obicei, pentru lucrările care se găseau la Timișoara, aportul lui Virgil Birou a fost esențial. Strângerea (conform instrucțiunilor lui Ladea) și împachetarea („ca nu cumva... să se spargă”, L/10.III.1958), expedierea lor pe adresa lui Nicolae Crișan îi reveneau. Îi cere urgent și „o listă a oamenilor de seamă din Timișoara”, cărora urma să le trimită catalogul. Informații se pot obține de la Podlipny, de la Moga sau Uniunea Scriitorilor, „vezi tu” (L/23.IV.1958).

Odată impusă, autoritatea artistică a lui Romul Ladea obligă oficialitățile să-i dea cuvenitele drepturi. După doi ani de la Expoziția retrospectivă de la București, „Organele Sfatului Popular din Timișoara” *se grăbesc* să organizeze, și ele, „în cadrul manifestărilor de cultură locale de mare amploare” (B/29.VI.1960), o expoziție retrospectivă la Timișoara. Răspunsul lui Romul Ladea vine prompt. Este de acord și trimite, sistematizate, pe puncte, instrucțiuni amănunțite (L/4.VII.1960).

Seria expozițiilor în țară și în afara ei continuă. În 1963 Ladea scrie: „cu expoziția a fost succes mare /.../ Am expus puține lucruri, mi s-a cumpărat aproape tot /.../ La „Scrisul bănățean” a trimis Petre Pascu ceva relativ la expoziție.” (L/23.VIII.1963).

Oboseala vârstei îi împiedică, treptat, pe cei doi prieteni să se mai întâlnească și anunță finalul inevitabil al corespondenței: „Sunt obosit, dragă Romi, și bolnav. Aș mai fi vrut să ajung o dată la Cluj, scrie Virgil Birou în 1960, dar nu cred că mai e posibil. Nici tu nu mai ai cale pe-aici. Așa că rămâne să te îmbrățișez de la distanță, prin carte, căci brațele sunt departe.” (B/10.I.1960). Totodată, melancolia singurătății, pe care o încearcă oricare artist, se insinuează tot mai accentuat în discursul celor doi: „dacă un artist nu vrea cu opera lui mai mult decât tu ai vrut cu a ta, ce /.../ mai caută între oameni și de ce îi mai incomodează. Oamenii se vreau câta *intelectuali* și îi obligi prin fel de fel de manifestări culturale, expoziții etc. să se ocupe de ce nu le place. Le deranjezi toată liniștea”, notează, cu amărăciune, Ladea într-una din ultimele epistole (L/ scrisoare nedată). Și chiar în ultima, din cele care ne-au fost puse la dispoziție: „Virgile, iubitul meu, Fii bun trimite-mi /.../ relieful lui Marchini, îmi trebuie încă azi, vreau să-l dau cadou de nuntă lui Bellu”(L/ scrisoare nedată).

Rod al unei „fertile și exemplare prietenii artistice”, corespondența Virgil Birou-Romul Ladea este, totodată, expresia capacității celor doi intelectuali de a trăi deplin actul de cultură, de a trudi și a se bucura întru realizarea unui climat spiritual-artistic elevat pe meleagurile atât de dragi amândurora, de a dovedi că, „prin gândire și vis”, omul se poate desprinde din inerție, „banalitate și mediocritate” (74).

## Referințe

- BIRĂESCU, ZĂRIE 2003, *Scrisori către Virgil Birou*, Centenarul nașterii scriitorului Virgil Birou (1903-2003), Selecția textelor, note, cronologie, postfață Aquilina Birăescu și Diana Zărie, Timișoara, Editura Marineasa, 2003.
- BIROU 1941 = Virgil Birou, *Năzuințe și realizări*. Etape din viața culturală bănățeană, Timișoara, Editura Institutului Social Banat-Crișana, 1941.
- COSMA 1933 = Dr. Aurel Cosma junior, *Bănățeni de altădată*, 42 de figuri bănățene, I, Timișoara, Tipografia „Unirea română”, 1933.
- GROZDAN 1979 = Dorian Grozdan, *Romul Ladea și lumea lui cuprinzătoare*, Timișoara, Editura Facla, 1979.
- LĂPTOIU 1985 = Negoită Lăptoiu, *Romul Ladea*, București, Editura Meridiane, 1985.
- PLETT 1983 = Heinrich F. Plett, *Știința textului și analiza de text*, în românește de Speranța Stănescu, București, Editura Univers, 1983.
- UNGUREANU 1980 = Cornel Ungureanu, *Imediata noastră apropiere*, Timișoara, Editura Facla, 1980.

### SIGLE:

- B/ = scrisorile expediate de Virgil Birou.  
L/ = scrisorile expediate de Romul Ladea.

\* Când a fost cazul, am operat în text actualizările ortografice cuvenite.

DE AMICITIA. LA CORRESPONDANCE ROMUL LADEA – VIRGIL BIROU

(Résumé)

**Mots clés:** fond documentaire, lettre, contexte historique, climat artistique, Timișoara

L'article fait l'analyse de la correspondance entre Romul Ladea, l'un des plus importants sculpteurs roumains, et Virgil Birou, écrivain, correspondance qui s'étend sur une période de plus de 30 ans. Le fond documentaire est inédit. L'analyse se penche sur : 1. *la structure de l'espèce* et 2. *le contenu* des lettres. Sur l'aspect du *contenu*, l'auteur décèle des aspects de création, de contexte situationnel, historique, de climat artistique de Timisoara

# ACADEMICIANUL REMUS RĂDULEȚ ȘI ROLUL LUI ÎN DEZVOLTAREA TERMINOLOGIEI ȘTIINȚIFICE

Dorina Chiș

**Cuvinte-cheie:** terminografie, electrotehnică, standardizare,  
nominalizare, dicționar-tezaur

Prin scrierile sale și prin întreaga sa activitate, academicianul Remus Răduleț (1904-1984), student și mai apoi profesor al Politehnicii timișorene, și-a adus o contribuție de excepție la dezvoltarea terminologiei electrotehnice și a terminologiei științifice și tehnice românești și internaționale. Ca profesor, a putut constata lacunele terminologice ale limbii române de atunci, care au făcut din traducerea manualelor (ca, de exemplu, Hütte 1947 – *Manualul inginerului*, tradus sub coordonarea profesorului Răduleț) publicate în țări străine o întreprindere dificilă, care a impus un efort deosebit de creație lingvistică. Preocupările sale legate de îmbogățirea, sistematizarea și modernizarea terminologiei științifice și tehnice românești, s-au concretizat în lucrări terminografice monumentale, de o actualitate recunoscută. Activitatea de terminograf a profesorului Răduleț a fost dublată de reflecția critică asupra teoriei terminologice cu mult înainte ca aceasta să devină disciplina de sine stătătoare pe care o cunoaștem astăzi.

Câteva date despre dezvoltarea electrotehnicii ne oferă contextul în care s-a desfășurat activitatea academicianului Remus Răduleț, consacrată dezvoltării terminologiei domeniului.

## **Dezvoltarea electrotehnicii și crearea Comisiei Internaționale de Electrotehnică**

De-a lungul vremii progresul științific și tehnologic s-a tradus prin apariția de

termeni noi, capabili de a reda noi concepte. Cum aria geografică a descoperirilor a fost (și este) foarte vastă și cum posibilitățile de comunicare între oamenii de știință, între specialiști, nu au oferit întotdeauna o accesibilitate maximă, s-a ajuns, adesea, la situația în care, în diferite țări, au fost create și utilizate unități de măsură deosebite pentru a cuantifica aceleași mărimi, terminologii diferite, pentru a numi concepte identice sau similare. Devenea evidentă necesitatea de a se sigura accesibilitatea, eficiența sporită a comunicării și deci posibilități de cooperare pe o piață de dimensiuni din ce în ce mai mari, prin standardizarea terminologiei. Această nevoie s-a manifestat, se pare, într-un mod imperios, în domeniul electrotehnicii, determinând crearea unor organisme profesionale internaționale, însărcinate cu armonizarea și standardizarea unităților de măsură a electricității, a conceptelor domeniului și a termenilor aferenți, a aparatelor și utilajelor utilizate.

Un moment important în producerea de electricitate îl constituie deschiderea, în 1985, a unei uzine hidroelectrice care folosea forța cascadei Niagara. În acest caz, capacitățile de producție sunt situate la o distanță apreciabilă față de locul de consum. Sunt create condiții de transport al curentului electric la distanțe mari și se prefigurează astfel o piață din ce în ce mai largă de distribuție. Pe această piață, în producerea, transportul preluarea și utilizarea energiei electrice era imperios necesar să se utilizeze un limbaj comun, care să nu lase loc echivocului și interpretărilor contradictorii. Pentru a gestiona cât mai bine activitatea în domeniu sunt înființate primele societăți electrotehnice naționale.

Una din probleme de rezolvat în regim de urgență a fost cea a standardizării unităților de măsură. Deși necesitatea utilizării unei serii coerente de unități electrice era universal recunoscută în secolul al XIX-lea, problema era departe de a fi rezolvată: de exemplu, pentru exprimarea rezistenței electrice se foloseau nu mai puțin de 15 unități de măsură, iar standardizarea aparatelor electrice devenise o problemă la scară mondială. Pentru remediarea situației, *British Association for the Advancement of Science* a numit, în 1861, un comitet specializat, sub direcția Lordului Kelvin. Renumitul savant afirma (Frary 2009) că nu poți pretinde a avea cunoștințe despre un subiect oarecare, decât în măsura în

care ești capabil să măsoari lucrul despre care vorbești și să îl exprimi în cifre.

În 1904 are loc, în Statele Unite, la St. Louis, al cincilea Congres Internațional de Electricitate. Se adoptă acum o rezoluție prin care se cere cooperarea societăților tehnice din lumea întreagă și constituirea unei comisii reprezentative, însărcinate cu unificarea nomenclurii și clasificarea aparatelor și mașinilor electrice. Președenția acestei comisii a fost atribuită Lordului Kelvin. Abia doi ani mai târziu (în 1906), la următorul congres, ținut în Anglia, proiectul început la St. Louis a fost definitivat și comisia a fost denumită: *Comisia Electrotehnică Internațională pentru unificarea nomenclurii și clasificarea aparatelor și mașinilor electrice*. Crearea Comisiei Internaționale de Electrotehnică (CIE) răspunde necesității unei colaborări mai strânse între specialiști în probleme de securitate a muncii și de terminologie. Scopul ei declarat este crearea unor standarde care să fie recunoscute la nivel internațional.

Într-o primă etapă, lucrările Comisiei se concentrează pe standardizarea unităților de măsură și, în paralel, pe recenzarea, clasarea și definirea pertinentă a termenilor în vederea unei utilizări uniforme și corecte a lor. *Comitetul de Terminologie* al Comisiei își propune să realizeze întâiul dicționar de termeni electrotehnici în engleză și franceză. O primă versiune a acestui dicționar este publicată în 1925 și cunoaște de atunci adăugiri și modificări datorate progresului științei electrotehnice și dezvoltării terminologiei.

### **Aportul inginerilor români la lucrările Comisiei Internaționale de Electrotehnică**

În 1927, România devine a 41-a țară care și-a constituit propriul comitet electrotehnic și a aderat la CIE. Participarea românească a fost foarte activă în special în ceea ce privește dezvoltarea vocabularului de specialitate, stabilirea principiilor metodologice în terminologie și standardizarea conceptelor și a termenilor. Lucrările profesorului C.I. Budeanu, referitoare la terminologia energiei reactive și mai ales la definirea unităților de măsură, au avut un puternic ecou internațional. Astfel, în 1930, la reuniunea generală de la

Stockholm, președintele CIE, invită Comitetul Electrotehnic Român să prezinte un raport asupra stabilirii termenilor și definițiilor din domeniul energiei reactive, motivându-și propunerea prin faptul că rezultatele deja obținute de ei în această direcție erau cunoscute și apreciate pe plan mondial. Comitetul Electrotehnic Român a acceptat această sarcină și a elaborat un material detaliat și bine documentat. Au fost propuse definiții riguroase pentru conceptele studiate, iar pentru unitatea de putere reactivă, un termen nou – VAR (Volt-Amper-Reactiv) – care a fost acceptat și adoptat. În urma acestei contribuții unanim apreciate, a fost integrat un delegat român ca membru oficial al sub-comitetului de mărimi și unități electrice al CIE.

### **Prodigioasa activitate a academicianului Remus Răduleț**

După al Doilea Război Mondial, profesorul Răduleț devine președintele Comitetului Electrotehnic Român și, în această calitate, participă la lucrările CIE. La nivelul acestui prestigios for internațional, alegerea președintelui depindea (și depinde), în general, nu numai de valoarea candidatului, ci și de poziția, forța și prestigiul pe plan mondial al țării pe care el o reprezintă. Acestea fiind spuse, trebuie să arătăm că, academicianul Remus Răduleț a impresionat în așa de mare măsură, prin cultura sa, prin profunzimea spiritului său, prin maniera sa de lucru, încât a fost ales președinte al CIE, și a condus această organizație între anii 1964 – 1967. Calitatea activității sale a fost încă o dată recunoscută prin alegerea sa în anul 1970 ca președinte al Comitetului de Terminologie al CIE. Aici, savantul român va desfășura o bogată activitate științifică, cu rezultate dintre cele mai importante, până în anul 1982.

Începând din anul 1973, Remus Răduleț asigură coordonarea unei lucrări de o importanță majoră: a treia ediție a *Vocabularului Electrotehnic Internațional* (VEI) al CIE. Limbile de lucru sunt, în acest caz, franceza, engleza și rusa – cele trei limbi oficiale ale CIE – la care se adaugă germana, spaniola, italiana, neerlandeza, poloneza și suedeza. Diversele capitole ale acestui dicționar sunt redactate de grupuri distincte de specialiști, experți

internaționali, care lucrează independent. Consecința acestui mod de lucru este, pe de-o parte, un ritm destul de lent, iar pe de altă parte, faptul că nu se realizează primul obiectiv al CIE (motivul pentru care a fost creată): terminologia nu este omogenă. Pentru a remedia aceste neajunsuri, Comitetul de Terminologie al CIE, cu participarea activă a Comitetului român de electrotehnică și a profesorului Remus Răduleț, redactează și publică în 1983 *Dicționarul Multilingv de Electricitate al CIE*. Acest dicționar, care cuprinde 20.000 de concepte definite în 8 limbi și este rezultatul unei activități minuțioase de selecție a definițiilor deja existente, de reformulare a lor acolo unde era nevoie, de înlăturare a elementelor redundante sau a celor care nu mai erau de actualitate.

Munca la acest vocabular scoate încă o dată problemele majore pe care CIE și Comitetul său de terminologie trebuia să le rezolve. În 1981 profesorul Răduleț acceptă sarcina – propusă de biroul Central al CIE – de a constitui pe lângă Comitetul Electrotehnic Român un grup de lucru însărcinat cu elaborarea unui tezaur al terminologiei standardizate. Lucrările acestui grup de desfășoară cu o remarcabilă eficiență. Din nefericire, la 6 februarie 1984 trece în neființă academicianul Răduleț, coordonatorul acestui proiect ambițios. Cu toate acestea, *Tezaurul terminologiei electrotehnice standardizate* este finalizat și editat la Geneva în 1986, prin grija academicianului Alexandru Timotin, vechi colaborator al profesorului Răduleț.

În paralel cu lucrările întreprinse la cererea CIE, academicianul Răduleț inițiază și în țară un proiect de mare anvergură și importanță: este vorba de redactarea unei lucrări monumentale – *Lexiconul tehnic român*. Printre colaboratorii său se numărau personalități bine cunoscute ale științei românești, precum C.I. Budeanu, C. Nenițescu, G. Moisil, C. Țițeica și alții. Această lucrare tehnică și enciclopedică a contribuit în mare măsură la fundamentarea terminologiei științifice românești moderne.

### **Preocupări teoretice**

Între anii 1980-1983, pentru a explica experților din Comitetul de Terminologie al

CIE principiile și normele metodologice care au stat la baza alcătuirii *Tezaurului terminologiei electrotehnice*, modul concret în care s-a lucrat, profesorul Răduleț a redactat, în manuscris – în limbile franceză și engleză — o lucrare teoretică. Manuscrisul a fost publicat (Răduleț 1994) sub titlul *Principes et normes de terminologie technique / Principles and norms for technical terminology* abia după moartea savantului român. Acest document, după părerea noastră insuficient pus în valoare astăzi, constituie o mărturie a aportului excepțional adus de Remus Răduleț la dezvoltarea teoriei terminologice, a terminologiei ca știință.

De la început, sunt precizate obiectivele studiului și rațiunile efortului ordonator, în plan teoretic și practic:

*Pentru a evita anarhia în această evoluție [a neologiei], mai ales în domeniul tehnic, unde dezvoltarea a fost mai rapidă, a fost necesar să fie stabilită o nouă ordine, ale cărei principii și norme ar trebui acceptate la nivel internațional.* (Răduleț 1994, p.227)

Este precizat, mai apoi, locul terminologiei între științele limbajului:

*Atunci când o știință este constituită, limbajul său, conceptele, propozițiile și metodele sale pot constitui obiectul de studiu al unei (alte) științe, care este deci distinctă și utilizează un alt limbaj – metalimbaj al celui dintâi – precum și alte concepte, alte propoziții, cu privire la propozițiile primei științe, devenind astfel metaștiința, metateoria celei dintâi. [...] Cum terminologia ca disciplină nu studiază entități extralingvistice străine limbajului, ci chiar conceptele, și termenii prin care se realizează conceptele și desemnările, precum și relațiile pertinente, ea constituie deci o parte a metateoriei limbajului, metalimbajul utilizat fiind o limbă comună.* (Ibidem, p.278)

Este subliniată apoi importanța deosebită a abordării onomasiologice în terminologie, analiza conceptelor, ca prim pas în studiu. Academicianul Răduleț trece în revistă mai multe perspective și poziții: nominalistă, empiristă, mentalistă, etnolingvistică,

semiotică, criticistă, funcționalistă. El caută să afle dacă:

*în activitatea practicii terminologice, în diferitele domenii de activitate, unele din aceste abordări, care ar putea fi considerate ca definind tipuri diferite de concepte, sunt mai comode și mai ușor de utilizat decât altele, fără a se ține seama de eventualele lor slăbiciuni logice sau epistemologice. ( Ibidem p. 283)*

Concluzia sa este că, în funcție de tipul disciplinei și de tipul conceptelor cu care operează respectiva disciplină, se poate adopta abordarea cea mai convenabilă. Singura condiție este ca enunțurile constatative asupra conceptelor să poată fi confirmate fie pe cale logică, fie pe cale experimentală.

În constituirea arborilor de domeniu, profesorul Răduleț distinge mai multe tipuri de relații care pot fi identificate între conceptele componente: relații generice (specie – gen), relații partitive (întreg – parte), relații de filiație logică (larg – restrâns), relații atributive (entitate – cantitate). O bună cunoaștere a acestor relații permite o încadrare corectă a conceptelor și asigură o organizare riguroasă a termenilor și o redactare corectă a definițiilor. Sunt enunțate principiile de bază ale definiției terminologice și sunt prezentate câteva tipuri de definiții, subliniindu-se faptul că:

*Pentru unificarea terminologiilor tehnice la nivel internațional, în scopul de a facilita transmiterea și difuzarea cunoștințelor în acest domeniu, trebuie să se utilizeze aceleași concepte, definite în același mod și deci operând aceleași alegeri dintre conceptele echipolente, astfel încât definițiile să dispună de enunțuri identice care să poată fi astfel exprimate în diferitele limbi naționale. ( Ibidem p. 284)*

Cât despre termeni, profesorul Răduleț subliniază faptul că relația dintre aceștia și concepte ar trebui să fie biunivocă, pentru a se evita confuziile și a se impune ansamblului de termeni structura conceptelor corespunzătoare. (Ibidem p.293) Pentru a răspunde aceluiași deziderat de precizie, el recomandă să fie evitate sinonimele ca și omonimele și să fie preferați, ori de câte ori este posibil, termenii monosemantici. Pentru a se evita polisemia termenilor care desemnează, de exemplu, în același timp, un sistem fizic și o proprietate pe

care acest sistem o posedă prin excelență, se recomandă (Ibidem p.294) recurgerea la împrumuturi din limbi care dispun de termeni distincți pentru cele două noțiuni: de exemplu, *conductibilitate* – pentru proprietatea fizică și *conductivitate* – pentru mărimea corespunzătoare, *rezistență* – pentru mărime și *rezistor* – pentru sistemul fizic...

O altă problemă care se bucură de atenție este aceea a termenilor internaționali și, legată de ea, cea a împrumuturilor. Profesorul Răduleț observă că limbile romanice preferă să împrumute termeni latini, prin filiera unei limbi neolatine, deoarece aceștia sunt mai ușor de adaptat, de încadrat, de utilizat în noul mediu lingvistic, grație asemănărilor numeroase datorate originii comune. De altfel, în toate lucrările terminografice românești pe care le-a coordonat, a fost respectată, ca principiu de bază, adoptarea formei românești, acolo unde ea exista și alegerea cu grijă a neologismelor – atunci când ele erau necesare – astfel încât ele să fie în acord cu spiritul limbii, să se încadreze armonios în ansamblul lexical.

Cât despre propunerile de standardizare, ele au fost făcute în același spirit de respect al limbii, de cumpănire dreaptă și de căutare a soluției celei mai corecte:

*Multe propuneri de a schimba brusc semnificația unor termeni consacrați nu au fost acceptate. Recomandările privesc deci mai ales polisemiile, omonimiile, sinonimiile și echivocurile care apar în cazul unor concepte noi sau ale unor termeni mai puțin utilizați, precum și selecția între mai mulți termeni care desemnează concepte cunoscute... (Ibidem p.296)*

### **În chip de concluzie**

Activitatea academicianului Remus Răduleț și a inginerilor electrotehnicieni a contribuit la dezvoltarea terminologiei domeniului electrotehnic și a terminologiei științifice și tehnice în general, bucurându-se de o largă recunoaștere în plan național și internațional. Ea a fost continuată, în cadrul Comitetului Electrotehnic Român, de colective de cercetători, sub coordonarea academicienilor Alexandru Timotin (1925-2007) și Florin Tănăsescu – președinte al Asociației de Terminologie Termrom.

Regretăm absența terminologiei ca disciplină de studiu în programele de studiu ale studenților viitori ingineri. Cunoașterea aprofundată a termenilor proprii domeniului de activitate, a conceptelor, a relațiilor care structurează sistemul conceptual și terminologic, a modalităților specifice de îmbogățire a vocabularului de specialitate ș.a.m.d. ar putea contribui la completarea și aprofundarea pregătirii lor profesionale. Exemplul ilustru al savantului Remus Răduleț ar trebui să îi mobilizeze pe tinerii ingineri ca și pe tinerii lingviști.

### Referințe

- Bairoch 1986 = Bairoch, P., *Les mesures de conversion des énergies primaires. Historiques des unités et présentation des coefficients*, in « Histoire & Mesure», 1 3-4, pp.81-106, *Persée* HYPERLINK "[http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hism\\_0982-1783\\_1986\\_num\\_1\\_3\\_1532](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hism_0982-1783_1986_num_1_3_1532)" [http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hism\\_0982-1783\\_1986\\_num\\_1\\_3\\_1532](http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hism_0982-1783_1986_num_1_3_1532) [février 2009] ;
- Frary 2009 = Frary, M., *La fondation de la CEI*, HYPERLINK "[http://www.iec.ch/about/history/articles/fr/founding\\_iec-f.htm](http://www.iec.ch/about/history/articles/fr/founding_iec-f.htm)" [http://www.iec.ch/about/history/articles/fr/founding\\_iec-f.htm](http://www.iec.ch/about/history/articles/fr/founding_iec-f.htm), Genève : IEC [février 2009] ;
- Hütte 1947 = Hütte, *Manualul Inginerului*, București, AGIR ;
- Răduleț 1994 = Răduleț, R., *Principes et normes de terminologie technique - Principles and norms for technical terminology*, in « Revue Roumaine des Sciences Techniques » – série Electrotechnique et Energétique, Tome 39 (1994) 3, București, pp.275-296.;
- Răduleț 1957-1966 = Răduleț, R., coordonator, *Lexiconul Tehnic Român*, București, Editura Tehnică ;
- Rupert 1954 = Rupert, L., *Histoire de la Commission Electrotechnique Internationale*, HYPERLINK "[http://www.iec.ch/about/history/pdf\\_history/fr/IEC%20History%201906-1956.pdf](http://www.iec.ch/about/history/pdf_history/fr/IEC%20History%201906-1956.pdf)" [http://www.iec.ch/about/history/pdf\\_history/fr/IEC%20History%201906-1956.pdf](http://www.iec.ch/about/history/pdf_history/fr/IEC%20History%201906-1956.pdf), Genève : IEC [février 2009] ;
- Timotin, Tănăsescu, Onica 2006 = Timotin, A., Tănăsescu, T.F., Onica, Paraschiva, *Remus Răduleț – Contribuții la dezvoltarea terminologiei electrotehnice*, Academia de științe tehnice din România, București, Agir

L'ACADEMICIEN REMUS RĂDULEȚ ET SON RÔLE DANS LE DÉVELOPPEMENT DE  
LA TERMINOLOGIE SCIENTIFIQUE

(Résumé)

**Mots clés :** terminographie, électrotechnique, standardisation, normalisation, thésaurus

L'académicien Remus Răduleț, membre et président de la Commission Electrotechnique Internationale (1964 – 1967) et du Comité de Terminologie de la CEI, a joué un rôle important dans le développement de la terminologie scientifique et technique roumaine et mondiale. Ses contributions portent sur l'établissement des principes théoriques et des normes de la terminologie scientifique et technique, ainsi que sur la constitution d'ouvrages terminographiques. Son activité prestigieuse menée dans le cadre de la CEI et de l'Académie Roumaine s'est concrétisée dans quelques ouvrages monumentaux, tels que le *Dictionnaire CEI Multilingue de l'électricité*, le *Thésaurus CEI rationnel de l'électricité*, *Lexiconul tehnic român*, ainsi que le manuscrit *Principes et normes de terminologie technique = Principles and norms for technical terminology*. Ses travaux théoriques et pratiques sont continués aujourd'hui, dans le cadre du Comité Electrotechnique Roumain et du Termrom.

## **RECENZII**

**Pia Brânzeu**, *Bodysong*, cu șapte desene de Andrei Medinski, postfață Adriana Babeți, Timișoara, Editura Fundației Interart Triade, Brumar, 2010

În siajul volumelor lui Michel Foucault (*Istoria sexualității*) și B. S. Turner (*Corpul și societatea*), au apărut în ultimele decenii destule cărți despre corp și/sau intimitate. Încă de la Turner și Foucault, opoziția clasică dintre trup și suflet a fost înlocuită de o perspectivă eterogenă și volatilă. Volatilă poate fi și cartea Piei Brânzeu, dacă o privim pieziș, strict prin construcția ei fragmentară. Gânduri despre corp(uri), sub forma unor insule meditative-interogative – acesta este conținutul unui *Bodysong* concentrat în segmente atent delimitate, care nu rabdă parada teatrală, dar îngăduie pigmentul incitant ce însoțește cotitura gândului ori a emoției.

Un gând, o emoție, o întâmplare, legate într-un fel sau altul de corp, sunt degustate prin papilele culturii și privite printr-un cristalin mereu sensibil la similitudini, înrudiri și consonanțe. Detaliile corporale ale vieții și corpurile din literatură sau arte plastice sunt adulmecate și fixate printr-un proces firesc de sublimare culturală, în care sensibilitatea și intelectul nasc la tot pasul distincții și convergențe, descoperă filiații, desprind nuanțe. Corpul unic și clonele, corpurile virtuale și corpul literelor, ochiul, inima, glezna, clavicula sau un deget întins devin puncte de plecare pentru mici călătorii de-a lungul și de-a latul lumii și al artelor. Din India până în Mexic, din China până în Spania și de la literatură până la arta tatuajelor ori a chirurgiei plastice, structura analitică a Piei Brânzeu descoperă cu ușurință țesătura analogiilor și a corespondențelor: niciun segment al vieții nu e trăit în starea lui nudă, nu e asumat, nemijlocit, în natura lui felliniană. Întotdeauna împletită cu fire literare, fărâma de realitate e văzută într-o altă ordine decât cea obișnuită – în zona în care viața și cultura interferează printr-o dublă mișcare, ce face ca plonjarea într-un act cultural să fie impulsionată de experiența trăită iar viața să fie respirată prin filtrul dens al rafinării livrești. Or, această simultaneitate firească a existenței este preluată de partitura *Bodysong*-ului și reflectată prin neașteptate conversii. Demersul logic virează spre creionarea unui episod liric, un gând își schimbă imprevizibil direcția, relațiile se convertesc în stări - toate menite nu numai a evoca, din unghiuri diferite, tema, dar și a repune în discuție amprenta personală a ființei, amenințată de o lume supusă tot mai mult uniformizării.

Când scrie despre cioplirea chirurgicală, mutilantă, a propriului trup, la care a recurs o artistă franceză, când privește corpurile chinuite pictate de Frida Kahlo ori dansul miraculos al balerinilor cu trupuri ciuntite, Pia Brânzeu are în primul rând o reacție intelectuală care, pe parcursul comentariului, cotește spre emoție. Relația inteligibilă e, în cazul *Bodysong*-ului, o matriță pe care se așază gustul estetic și tresărirea afectivă autentică. În comentarii libere, urzite în jurul unei intuiții inițiale, autoarea șerpuiește printre lamele otrăvite ale unor teme delicate. Atinge o problemă, o nuanțează astfel încât să îi pună în lumină tonuri până atunci umbrite și lasă cititorul liber să gândească el însuși, să aibă, la rândul lui, o reacție afectivă, să tresară la zvâcnetul unei apropieri posibile și să continue el însuși – de ce nu? – călătoria prin și printre corpuri. Corpuri reale, din carne și sânge, corpuri ivite din cerneală (Ulise, „primul erou al cărui corp a fost literalmente «citit»”, Don Quijote, Don Juan, Macbeth,

Falstaff, Prospero și Molly Bloom), corpuri suferinde, contorsionate, mutilate, tatuate, desenate, corpuri dezgolite sau îmbrăcate, țâșnesc ca dintr-o pastă indistinctă, prind contur și se deschid, în același timp, spre bucurie și chin. Minte și suflet există în corp, spiritul există ca spirit întrupat iar în această întrupare valurile ideilor și ale stărilor se adună ca o lance în propriul ei vârf.

Natură înzestrată cu fibră entuziast-analitică, Pia Brînzeu are un metabolism în care nu (mai?) încap substanța dereglării lăuntrice. Ceea ce nu înseamnă că n-ar simți tremurul contrarierii sau gustul searbăd al descumpănirii, numai că acestea nu conduc la răzvrătiri paroxistice, ci rămân contrapunctul unui echilibru interior greu de distrus, poate și pentru că nu a fost ușor de obținut. Cândva, a existat probabil o răscolire traumatică, o suferință sau o exasperare în urma căreia lucrurile au început să fie văzute altfel iar zbuciumul a fost înlocuit de seninătate. Împăcarea cu propriul trup, în reunirea lui cu sufletul și cu mintea, vine ca un corolar la axioma întreitei bucurii - a iubirii, credinței și artei. Iar vulnerabilitatea care transpare câteodată din *Body song*, îmbrăcând interogații grave, nu provine din clătinarea celei care ordonează corpul literelor pe hârtie, ci din conștiința precarității constitutive a omului.

Există o disproporție stupefiantă între granițele unui biet trup și anvergura gândurilor pe care le-a trezit de-a lungul vremii. Se remarcă însă, în *Body song*, o fericită proporție între miezul cărții și admirabilul ei corp de hârtie și cerneală, a cărui descoperire tactil-vizuală descătușează o sevă estetică specifică, nu generică.

**Grațela Benga-Țuțuianu**

## **O nouă rază de lumină în cunoașterea istoriei relațiilor româno-sârbe**

În prestigioasa colecție istoriografică *Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica*, sub îngrijirea Editurii Mirton, Timișoara, 2010, a apărut lucrarea „Relații politico-diplomatice ale României cu Serbia, în perioada 1903-1914”, aparținând profesorului timișorean Miodrag Ciurușchin.

Această carte reprezintă prima parte a tezei de doctorat susținută de autor la Universitatea de Vest din Timișoara, în septembrie 2009, fiind rodul unei riguroase munci de cercetare desfășurată de domnul Miodrag Ciurușchin, în perioada 2003-2009.

Cuprinzând 394 de pagini, structurate în patru capitole și 21 de subcapitole, lucrarea își propune să întrească imaginea raporturilor între România și Serbia în perioada cuprinsă între 29 mai/ 11 iunie 1903 și 15/ 28 iulie 1914, identificând o multitudine de aspecte politico-diplomatice, militare, economice și culturale, pe care istoriografia de până acum nu le-a acordat atenția cuvenită. Pentru atingerea acestui scop, autorul a consultat variate surse documentare, aflate în bibliotecile și fondurile arhivistice din România și Serbia. În urma acestei strădanii de cercetare, lucrarea introduce în circuitul științific românesc documente inedite și edite din arhivele sârbe, articole, studii și lucrări ale istoricilor sârbi și croați, în care sunt cuprinse și informații privind relațiile României cu Serbia.

Capitolul I, intitulat *Relații de bună vecinătate*, surprinde relațiile României cu Serbia de la lovitura de stat de la Belgrad, din noaptea de 28-29 mai/ 11-12 iunie 1903, până la izbucnirea primului război balcanic, la 6/18 octombrie 1912. Relațiile de bună vecinătate între cele două state, de altfel tradiționale, sunt încadrate în contextul internațional al vremii, în care Germania și Austro-Ungaria se profilează, în opinia autorului, în principalul pericol pentru pacea lumii.

Lovitura de stat care a dus la înlăturarea dinastiei Obrenović și înlocuirea ei pe tronul Serbiei cu dinastia Karađorđevići, a fost un eveniment cu profunde urmări pentru

evoluția relațiilor româno-sârbe. Regele României, Carol I, clasa politică, opinia publică românească au condamnat aspru regicidul, la București existând temerea că ea fusese organizată cu sprijinul Rusiei. În curând însă, România a înțeles că înlăturarea vechii dinastii a fost necesară. Prin lichidarea dominației unei minorități, sprijinite de rege și armată și deschiderea spre regimul parlamentar, lovitura de stat a pus capăt unei perioade de instabilitate politică și nesiguranță în Serbia. La încoronarea regelui Petru, în septembrie 1904, regele Carol I a fost reprezentat printr-un trimis special, dându-se astfel un semnal pentru restabilirea vechilor relații de amicitie între cele două Case Regale.

Poziții nu identice, dar asemănătoare au manifestat guvernele român și sârb în problema macedoneană, ambele țări urmărind protejarea minorităților lor din acea regiune. Față de diferendul româno-grec, dintre anii 1905-1911, legat de nerecunoașterea drepturilor aromânilor, diplomația sârbă a adoptat o atitudine de neutralitate binevoitoare față de România, deoarece această poziție reprezenta un „mijloc de presiune asupra Bulgariei”. De-a lungul conflictului româno-grec, Serbia, încă izolată pe plan politic, interesată în a avea relații bune cu ambele țări, s-a menținut totuși în rezervă.

Tendința Bulgariei de a dobândi hegemonia în Balcani, prin realizarea Bulgariei Mari, avea să devină, în curând, un important motiv de apropiere româno-sârbă.

Capitolul al II-lea, *Relațiile României cu Serbia în cursul crizei bosniace*, abordează un moment dramatic din istoria sud-estului european, de la începutul secolului al XX-lea, în care s-a implicat și diplomația românească. Vestea că la Viena împăratul Franz Iosif a proclamat, la 23 septembrie/ 6 octombrie 1908, anexarea Bosniei și Herțegovinei la Austro-Ungaria, a provocat un val de proteste în Serbia și indignare în lumea diplomatică europeană. Guvernul și diplomația românească nu s-au implicat în evenimentele din Balcani, pentru că acestea priveau doar Marile Puteri, semnatare ale Tratatului de pace de la Berlin. În schimb, opinia publică românească s-a solidarizat cu poporul sârb și sub conducerea Ligii culturale a organizat un șir de acțiuni de protest împotriva politicii expansioniste austro-ungare, apreciate favorabil de presa și opinia publică sârbă. În

momentul culminant al crizei, în lunile februarie-martie 1909, guvernul român joacă rolul de mediator, pe lângă cel de la Viena, pentru aplanarea crizei, care putea degenera într-un război. Autorul surprinde că momentul 1908, marchează, pe lângă începutul sfârșitului pentru Austro-Ungaria și începutul schimbării de atitudine a României față de acest stat și față de Puterile Centrale. România începea să-și afirme o linie politică proprie, determinată de interesele sale specifice în Balcani, în pofida alianței pe care o avea cu Puterile Centrale.

Capitolul al III-lea, *România și Serbia în timpul războaielor balcanice*, analizează relațiile diplomatice dintre cele două regate vecine în perioada războaielor balcanice. Se subliniază faptul că la izbucnirea primului război balcanic, România a decis să rămână neutră. Această politică a fost atent urmărită de toate părțile aflate în conflict, deoarece abandonarea ei ar fi dus la înclinarea balanței de o parte sau de alta, precum și o posibilă implicare a marilor puteri. Autorul percepe situația cu totul nouă în care se găsea guvernul României, privit ca un posibil aliat de către toate statele beligerante și tratat ca un reprezentant al marilor puteri în Balcani, poziție pe care niciun guvern român din epoca modernă nu o ocupase până în acel moment. Amplificând puțin, se poate afirma că România se afla atunci în anticamera poziției de mare putere. În timpul primului război balcanic, relațiile româno-sârbe au fost de bună vecinătate, deși asupra lor plana pericolul transpunerii în practică a prevederii din cadrul acordului sârbo-bulgar prin care Belgradul era obligat să lupte alături de Bulgaria contra României pe teritoriul bulgar, în cazul unui conflict româno-bulgar. Diferendul româno-bulgar, provocat de tendințele expansioniste ale Bulgariei și necesitatea ca România să-și asigure o frontieră strategică în sudul Dobrogei, a dominat acțiunea diplomației române în perioada decembrie 1912-iunie 1913. Evoluția relațiilor dintre România și Bulgaria era urmărită la Belgrad și a determinat factorii de decizie sârbi să caute o cale de apropiere de România, țară care se bucura de prestigiu internațional și, ca atare, putea fi o pavăză împotriva pericolelor austro-ungar și bulgar, care amenințau Serbia. În continuare sunt prezentate reacțiile românești la declanșarea celui de-al doilea război balcanic, subliniindu-se rolul important al României în împiedicarea escaladării conflictului,

atât în Balcani, cât și pe plan european. Participarea României la război, împotriva Bulgariei, cu aprobarea și îndemnul Marilor Puteri, a împiedicat Austro-Ungaria să intervină contra Serbiei, așa cum se aștepta Bulgaria. Colaborarea diplomatică româno-sârbă, în timpul Conferinței de pace de la București, din 1913, a contribuit la semnarea tratatului de pace, împiedicând și un amestec direct al puterilor europene în timpul negocierilor purtate în capitala României. Autorul surprinde corect faptul, că în anul 1913 România a devenit un arbitru în Balcani.

*Relațiile amicale între România și Serbia, de la pacea de la București până la începutul Primului Război Mondial*, sunt analizate în capitolul al IV-lea al cărții. Apropierea româno-sârbă din această perioadă, a provocat îngrijorare la Viena. Atât Bucureștiul, cât și Belgradul, și-au propus să apere prevederile tratatului de pace de la București în fața dorinței de revanșă, manifestată de Bulgaria și Turcia. În aceste condiții, în iulie 1914, guvernele român și sârb s-au declarat solidare în fața unei eventuale agresiuni din partea Bulgariei, notificând această decizie la Sofia și contribuind astfel la menținerea păcii și echilibrului în Balcani.

Atentatul de la Sarajevo a declanșat criza din iulie 1914, pe care diplomațiile germană și austro-ungară erau hotărâte să o folosească ca pretext pentru declanșarea războiului pentru lichidarea Serbiei, înainte ca Tripla Înțelegere să-și încheie pregătirile pentru război. Diplomația română s-a aflat în situația complicată de a fi aliata Austro-Ungariei și amică a Serbiei, din care factorii politici decizionali de la București considerau că se poate ieși dacă era menținută pacea. Cercurile oficiale românești doreau, totodată, ca suveranitatea și integritatea Serbiei să nu fie atinse. Pe de altă parte, diplomația sârbă a contat pe sprijinul Bucureștiului pentru reglementarea conflictului austro-ungaro-sârb, având ca exemplu criza bosniacă. Regele Carol și primul ministru I.I.C. Brătianu au depus eforturi deosebite pentru reconcilierea Austro-Ungariei cu Serbia și evitarea unui conflict care amenința pacea în Europa. Demersul diplomației române la Viena, pentru prelungirea termenului fixat de ultimatumul adresat de Austro-Ungaria, Serbiei, a fost tardiv, pentru că

împăratul Franz Iosif și-a dat acordul pentru ca agresiunea contra Serbiei să fie declanșată, la 15/28 iulie 1914.

În concluzie, cartea domnului Miodrag Ciurușchin este o valoroasă lucrare de istorie a relațiilor internaționale și de istorie a diplomației române și sârbe în perioada premergătoare Primului Război Mondial. Autorul tratează problema pe care și-a propus-o spre soluționare, din mai multe puncte de vedere, astfel că istoria relațiilor diplomatice se îmbină armonios cu elemente de istorie militară sau cu aspecte economice, culturale etc. Domnul Ciurușchin reușește, cu succes, să redefinească relațiile româno-sârbe dintr-o perioadă deosebit de frământată în istoria relațiilor internaționale, atât în plan european, cât și în domeniul contactelor bilaterale. Surprinde complexitatea relațiilor bilaterale româno-sârbe: politica de bună vecinătate, convergența intereselor celor două state în Balcani, dar și momentele tensionate, în care s-au întrevăzut limitele pe care le pot atinge politicile unor state, în momentul când interesele lor diverg. Integrarea istoriei diplomatice române și sârbe în istoria regională și europeană, dă lucrării o anvergură deosebită. Prin stilul fluent, cursiv și atractiv, pe care îl abordează autorul, prin argumentarea puternică și uneori marcată emoțional, a ideilor, prin logica expunerii, această carte reușește să capaciteze, adresându-se nu doar cititorului cu pregătire de specialitate, ci și publicului larg, pasionat de istorie.

*Profesor dr. Florin Zamfir*

## A FI SAU A NU FI... MINORITAR

„Minoritarul român din Voivodina se aseamănă atât de mult cu Hamlet încât putem spune că a devenit o atracție în sine și că, precum poeticul prinț, trăiește dincolo de textualitate”.

(ALMĂJAN 2007, p.252)

Mariana Dan, *Construcția și deconstrucția canonului identitar*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, 2010, 275p.

Reputat eseist și imagolog, profesor de literatură și civilizație română la Facultatea de Filologie din Belgrad, Mariana Dan este, fără îndoială, unul dintre cei mai mari specialiști în literatura Banatului sârbesc. Apărut sub sigla editurii Muzeului literaturii române, volumul său, *Construcția și deconstrucția canonului identitar*, se constituie într-un studiu de o mare complexitate asupra fenomenului literar românesc din Voivodina.

Pornind de la raporturile creatorului cu lumea interioară, autoarea își construiește demersul hermeneutic în jurul conceptului de „canon identitar”, aducând în fața cititorului nume de referință din literatura Banatului sârbesc: Vasko Popa, Ion Miloș, Ioan Flora, și, mai ales, Slavco Almăjan, cel căruia îi este consacrată cea mai mare parte a acestui studiu.

Scriitor emblematic pentru literatura din Voivodina, Slavco Almăjan este evidențiat ca fiind singurul scriitor român din afara granițelor care a încercat o definire a culturii minoritare *din interior*. „Literatura română din Voivodina – notează S. Almăjan - s-a dezvoltat într-un stat în care bilingvismul și plurilingvismul erau fenomene absolut normale.

Ea nu a apărut în diaspora și nu este scrisă de renegați. Imediat trebuie adăugat că limba noastră de creație este limba română iar spațiul de respirație existențială Voivodina. Vom zice, așadar, că ea apare sub egida a două culturi, a două categorii temperamentale, una balcanică și alta europeană, occidentală. Presupun ca ar fi greșit să o considerăm exotica sau regională...” (ALMĂJAN 2007, p.63).

Eseurile sale imagologice, de factură existențialistă, sunt analizate prin raportarea permanentă a identității minoritarului la contextul mai larg al relației dintre individul creativ și „diversele moduri în care sunt organizate societatea și cultura de azi” (p.51). În concepția eseistului, identitatea se construiește ca o viziune asupra lumii („Weltanschauung”) a creatorului, însă un creator înțeles ca individ aparținând unei anumite comunități: „Slavco Almăjan - notează Mariana Dan - mai crede încă în faptul că există o istorie obiectivă, dacă nu din punct de vedere teoretic, măcar practic, prin efectele sale concrete, prin care viziunea istoriei / istoriilor centrului / centrelor a reușit să se impună în viața minoritarilor români” (p. 56). Rezultă de aici un soi de conflict permanent între identitatea istorică a creatorului, obiectivă și identitatea culturală, condiționată nemijlocit de memoria culturală a societății. Miza unui asemenea demers o constituie încercarea permanentă de „scoatere a minoritarului din istorie” (p.56). Printr-o asemenea abordare, studiul Mariane Dan asociază ireversibil noțiunea identității de ideea apartenenței la o cultură, la un spațiu cultural. E vorba, așadar, despre o identitate interioară, pornită de la creator, dar condiționată nemijlocit de istoria prezentă și de receptarea contemporană. Pentru ca identitatea culturală să poată supraviețui, acceptarea diversității și libertatea expresiei se dovedesc, așadar, condiții esențiale.

Așezând în context românesc concret relația dihotomică dintre „eu” și „celălalt”, filtrându-și permanent interpretările prin prisma viziunii eliadești asupra eterogenității trăirii timpului și spațiului, studiul Mariane Dan atrage atenția asupra unui fapt fundamental pentru cultura oricărei nații: acela că numai creațiile literare și artistice se pot constitui în repere sigure pentru menținerea memoriei culturale.

Abordând un instrumentariu pe cât de complex, pe atât de variat, mișcându-se cu

lejeritate printre principiile hermeneuticii și ale imagologiei, autoarea face din opera lui Slavco Almăjan un veritabil studiu de caz, primul de acest fel, având în centru destinul minoritarului român în spațiul unei geografii culturale comune.

O lectură obligatorie, am spune, dar și o excelentă invitație la (re)descoperirea literaturii române din Voivodina.

ALMĂJAN 2007 = Slavco Almăjan, *Rigoarea și fascinația extremelor*, Panciova, editura Liberatea

Delia BADEA

Dan Flori?a-Seracin, Scrisul românesc în Banat. Lirica interbelic?, Cu o postfa?? de Alexandru Ruja, Lugoj, Editura Nagard, 2010

Lirica româneasc? interbelic?, definit? cu prec?dere prin numele mari ale poeziei noastre, cuprinde ?i capitole mai pu?in cunoscute, dar nu lipsite de o anume importan??. Resortul celei mai noi c?r?i a lui Dan Flori?a-Seracin se leag? de studierea poeziei române?ti din Banat, privit nu numai ca spa?iu periferic, ci ?i în context na?ional ?i european. În Cuvânt înainte, autorul face câteva incursiuni în istoria cuvântului românesc din perimetrul Banatului, de la primele publica?ii pân? la îmbog???irea peisajului publicistic din anii '30. Pe acest fundal, poezia din Banat trece de la etapa eticist? ?i epigonic? spre o v?dit? diversificare, hr?nit? (nu arareori) ?i de interesul pentru poezia european? a vremii. Cele dou? sec?iuni ale c?r?ii, Tradi?ionalismul ?i Modernismul, urm?resc direc?iile importante ale epocii, cu precizarea c? "lucrurile nu se despart atât de tran?ant, ba chiar s-ar putea spune c? în multe privin?e diferen?a dintre modernism ?i tradi?ionalism e greu de precizat, iar încadrarea poeziilor îndeosebi într-o categorie sau alta, aproape imposibil?. [...] Fenomenul se poate observa ?i în lirica b?n???ean? interbelic?, fiindc? mijloacele de expresie ale unor poezi, tradi?ionali?ti prin temele ?i motivele dominante, [...] corespund tendin?elor novatoare ale epocii lor." (p. 55-56) Prin urmare, încadrarea unor poezi într-una dintre cele dou? categorii se face în func?ie de tr?s?turile cele mai importante ale crea?iei lor, de?i aceasta circumscrie uneori ?i elemente care ar trimite spre o orientare diferit?. P?strând aceste coordonate, Dan Flori?a-Seracin îi include la Tradi?ionalism pe Mihai Novac, Constantin Miu-Lerca, Romulus Fabian, Pavel Bellu, Grigore Popi?i, Grigore Bugarin, Dorian Grozdan ?i Tiberiu Vuia, în timp ce Modernismul îi cuprinde pe Ion Stoia-Udrea, Traian Ieremici, Petru Sfetca, Petru Vintil? ?i Alexandru Jebeleanu. Poezia acestora este abordat? sintetic - se urm?resc liniile ei esen?iale, amprentele personale ?i posibilele racord?ri la lirica na?ional? ori, ca în cazul lui Petru Sfetca, la cea universal?. Lipse?te, din acest tablou, poezia Ani?oarei Odeanu - scriitoare profund ata?at? de spa?iul natal, chiar dac? o parte a biografiei sale st? sub pecetea bucure?tean?.

Scrisul românesc în Banat ar putea sugera, prin titlu, o anume închidere între grani?e regionale, îns? cartea lui Dan Flori?a-Seracin se str?duie?te, de fapt, s? le redeschid?. Poezia din Banatul interbelic nu apar?ine numai unui spa?iu delimitat (?i profund multicultural) sau unui timp care redefinea cultura, dar ?i unei (necesare) redescoperiri a identit???ilor, prin unitate lor în diversitate.

Gra?iela Benga-?u?uianu

**Valeriu Leu, Costa Roșu, *Cronici bisericești. Manuscrise din Banat. Secolele XIX-XX. Din istoria monografismului bănățean***, Zrenianin, Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Biblioteca Cartea Științifică, Colecția Cercetări, Seria Documente bănățene, 2009, 252 p.

Conținând o serie de documente inestimabile, lucrarea cercetătorilor Valeriu Leu și Costa Roșu – *Cronici bisericești. Manuscrise din Banat. Secolele XIX-XX. Din istoria monografismului bănățean* – recuperează o parte importantă din istoria bănățenilor.

În decursul anilor au apărut câteva încercări timide de recuperare a acestor documente. Totuși, au existat cercetători (Costin Feneșan, N. Bocșan, Gr. Popiți, N. Iorga, P. Dragalina, Gh. Popovici etc.) care au reușit să pună în circulație aceste manuscrise. Însă, pentru a se realiza acest lucru era nevoie de o platformă bibliografică și documentară serioasă.

În acest sens, autorii volumului de față au întreprins o muncă minuțioasă, cercetând diverse cronici, studii monografice, au adunat informații de la diverse persoane.

Studiul cuprinde date referitoare la cele mai importante cronici bisericești românești din Banat: *Text notat pe Evanghelie, Sibiu, 1844, Petrovasâla; Text notat pe Evanghelie, București, 1895, Petrovasâla; Text notat pe Evanghelie, Sibiu, 1844, Seleuș; Text notat pe Evanghelie, Sibiu, 1844, Toracu-Mare; Însemnări ulterioare notate pe Evanghelie, Sibiu, 1844, Toracu-Mare.*

S-a considerat necesară publicarea sub egida Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina a acestor documente ale Banatului, autorii inaugurând, în Banatul de Vest, o colecție dedicată exclusiv acestui domeniu – scrierile bisericești.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Banat, se dezvoltă o mișcare

monografică evidențiată în studii de specialitate. Întoarcerea spre propria identitate s-a manifestat în toate planurile culturii, în forme diferite, analizate cu atenție de numeroși cercetători.

Însă, acest monografism are atât rădăcini interne care țin de propria evoluție culturală în raport cu celelalte provincii românești, dar și exterioare, care vin din alte culturi învecinate sau nu.

Tradiția însemnărilor pe cărți s-a păstrat din cele mai vechi timpuri la majoritatea popoarelor balcanice ortodoxe. Pe măsură ce scrisul a devenit o obișnuință, însemnările făcute pe marginea cărților s-au extins din punct de vedere spațial. Sunt cazuri în care aceste însemnări vechi au devenit adevărate „istorii”/„cronici” locale.

Există, astfel, două faze: una de consemnare și una de utilizare a însemnărilor într-o monografie. Nu avea o importanță deosebită cine era autorul lucrării, ci, mai degrabă, „textul, indiferent, cui aparținea, odată redactat și adresat lumii, circula, având autonomie, devine bun public, la dispoziția oricui”. Aceasta era atitudinea care se observa la majoritatea autorilor de cronici bisericești. Spre exemplu, la Toracu-Mare „un rudiment din această atitudine poate fi identificat în lipsa aparatului critic, unde să se facă precizări mai ample, dincolo de simpla pomenire a numelui vreunui autor”. La Seleuș, dimpotrivă, mai toate cronicile nu sunt „decât un șir de articole și studii cu referiri la sat și la istoria sa, copiate integral și puse astfel la dispoziția tuturor la Sfânta Biserică”.

Ceea ce trebuie menționat, însă, este faptul că aceste scrieri/cronici contribuie la dezvoltarea mediului cultural rural și la diversificarea scrisului istoric românesc.

Prin urmare, acestea introduc în istorie noțiunile legate de „istoria imediată”, adică cea „recentă” și „apropiată”.

Cercetările întreprinse în satele din actualul Banat sârbesc evidențiază faptul că aceste cronici/manuscrite rurale există dinaintea celor din satele românești. Cu toate acestea, monografiile românești manifestă un interes deosebit pentru trecutul propriu al comunităților, interes generat de nevoia de identitate.

Investigațiile amănunțite ale celor doi cercetători – Valeriu Leu și Costa Roșu – îmbogățesc colecția manuscriselor românești și conturează fenomenul culturii scrise în mediul rural românesc din Banat, constituind un punct de reper pentru cercetările viitoare.

**VIVIANA MILIVOIEVICI**

**Mircea Măran – *Românii din Voivodina. Istorie, demografie, identitate românească în localitățile Voivodinei***, prefață de prof. univ. dr. Ranko Končar, Zrenianin, Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Biblioteca Cartea Științifică, Colecția Cercetări, Seria Documente bănățene, 2009, 299 p.

Continuând seria monografiilor dedicate românilor din Banat, această lucrare evidențiază activitatea de cercetare a trecutului românilor și geneza identității acestora în spațiul cultural din partea vestică a Banatului.

Reperle culturale ale românilor din Voivodina au fost trasate și în alte lucrări de specialitate ale autorului: *Dezvoltarea culturală a românilor din Banat în perioada 1918-1941* și *Situația culturală a românilor din Banat în perioada 1945-1952*, lucrări importante pentru înțelegerea fenomenului cultural bănățean, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.

Prefațatorul acestei ediții constată, pe bună dreptate, că „această monografie (...) continuă să aplice principiile istoriografice și încearcă să extindă, din aspect tematic, și să-și specifice și mai mult cercetările.”

Riguroasa cercetare a lui Mircea Măran are rolul de a reconstitui și de a explica trecutul complex al românilor din Voivodina în secolul XX. Reconstituirea s-a făcut pe baza analizei numeroaselor domenii relevante ale vieții acestora: rolul Bisericii Ortodoxe Române în colectivitate, învățământul în limba maternă, dezvoltarea instituțiilor culturale cu specific național, dezvoltarea și păstrarea identității naționale, procesele demografice, teritorializarea pronunțată și stânsa legătură a românilor cu pământul pe care-l cultivau, transformarea socială, economică, politică etc.

Principala temă a monografiei se referă la analiza aspectelor mai sus menționate,

însă, în plus, se realizează și descrierea amănunțită a așezărilor românești din Voivodina (date istorice, numărul locuitorilor, biserica, școala, viața culturală, personalități distinse). Toate acestea relevă caracteristicile vieții lor, din punct de vedere social, economic și spiritual.

Pe parcursul cercetării sale, Mircea Măran creionează imaginile unor localități în care trăiau românii: Clec, Coștei, Deliblata, Doloave, Ecica, Glogoni, Iablanca, Iabuca, Iancov Most, Locve, Maramorac, Marcovăț, Mărghita, Mesici, Nicolinț, Ovcea, Satu-Nou, Sălcița, Srediștea Mică, Straja, Sutiesca, Torac, Uzdin, Vladimirovaț și Voivodinț ș.a.

Despre fiecare dintre aceste localități autorul culege date și informații menite să evidențieze aspecte importante precum: prima atestare documentară, colonizarea localității, evenimente (revolte, războaie, schimbarea denumirii localității, realizări evidente în domeniul economiei, medicinei etc.). Pentru a prezenta toate acestea, autorul apelează la surse istorice aflate în diverse arhive ale unor instituții. Au fost consultate documente referitoare la situația demografică, documente care atestau locașuri de cult. O atenție aparte a fost acordată situației învățământului în limba română, dar și situației culturii și publicisticii. Un segment aparte al lucrării este dedicat unor personalități marcante, autorul realizându-le biografiile și evidențiind contribuția acestora în domeniul culturii, învățământului, politicii etc. Dintre aceste personalități, amintim: Teodor Petrișor, Patrichie Rămneanțu, Vasko Popa, Ioan Flora, Petru Stoica, Emil Petrovici, Ion Crișan, Constantin Diaconovici Loga, Aurel Novac ș.a.

Toate articolele acestei lucrări conțin argumente pertinente în ceea ce privește atestarea existenței românilor în acest spațiu geografic încă din cele mai vechi timpuri.

Având un caracter informativ și documentar, monografia lui Mircea Măran este un punct de referință în istoriografia românească. Cercetarea obiectivă a stărilor de fapt ajută la înțelegerea diverselor procese din existența românilor din Voivodina. Rolul principal al acestei lucrări este acela de a dovedi faptul că „elementul românesc a conviețuit dintotdeauna cu alte popoare, în special cu poporul sârb, cu care a întreținut relații bune de vecinătate și

colaborare, ambele popoare fiind supuse aceluiași necazuri – epidemii, războaie, asuprirea străine, pe care locuitorii Banatului le-au confruntat împreună.”

**VIVIANA MILIVOIEVICI**

**Ionela Mengher**, *Creații populare în „Nădejdea” (Poezia)*, Novi Sad, Editura Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, 2009

Abordând un domeniu neexplorat de folcloriștii români și sârbi, Ionela Mengher întreprinde o temeinică cercetare asupra rolului îndeplinit de revista „Nădejdea” în culegerea și difuzarea creațiilor populare românești.

Subtitlul cărții precizează aria investigației, opțiune motivată de autoare în subcapitolul *Coraportul dintre diversele specii folclorice*: „[...] redacția săptămânalului «Nădejdea» n-a uitat nici pentru un moment de faptul că cititorii, pe lângă informațiile despre viața cotidiană, trebuie să aibă acces și la cultură, iar prima treaptă a acesteia din urmă este poezia și literatura populară în genere.” (p. 37)

Lucrarea este structurată pe trei capitole (unele având subcapitole), la care se adaugă o introducere, o încheiere, note și trimiteri, anexă bibliografică și antologia folclorică.

Scrisă de profesorul universitar Silviu Angelescu, *Prefața* poate fi definită ca un eseu de mici dimensiuni. Exegetul stabilește rolul revistei „Nădejdea” în contextul instituțiilor culturale ale comunității românești din Voivodina, importanța folclorului literar ca mod de manifestare artistică a unei etnii enclavizate, analizează și clasifică textele populare, formulează concluzii privind valoarea antologiei și meritul autoarei.

Reținem, ca majore, câteva din ideile *Prefetei*: absența unui articol-program trasând obiectivele și direcțiile de acțiune ale publicației, amatorismul plin de bune intenții al redactorilor și fenomenul de contaminare între creația orală și literatura scrisă, evident în câteva dintre poeziile antologate.

Din *Introducere* se disting intențiile care au condus la elaborarea cărții, autoarea precizând: „Lucrarea de față are ca scop întoarcerea în timp și o cercetare cu răbdare a paginilor de literatură, artă și cultură populară din săptămânalul «Nădejdea» (1927-1944).” (p. 13)

Investigația a fost impulsionată de ideea generoasă că folcloristica românească poate fi întregită prin cunoașterea creațiilor care au circulat în Serbia în perioada interbelică: „[...] acestea nu au fost deloc puține și că, strânse laolaltă, ar constitui o veritabilă comoară a folcloristicii românești.” (p. 15)

Capitolul prim, *Creația populară orală — factor determinant în menținerea identității naționale a unei comunități*, dezvoltă tema prin subcapitolul *Folclorul — element esențial în constituirea și exprimarea spiritualității unei comunități*. Argumentele, succinte dar percutante, sunt de ordin istoric, social, psihologic și revelează buna documentare a autoarei.

Cel de-al doilea capitol, *Rolul publicației „Nădejdea” în menținerea și perpetuarea identității naționale și în propagarea creației populare orale în limba română* furnizează informații despre revistă, redactorii ei, preocupările pentru lirica și epica populară, inclusiv puținele dar semnificative tentative a unor studii despre producția folclorică.

Capitolul al treilea, *Propagarea creației populare românești din alte colecții și surse*, divizat în două subcapitole, extinde și potențează informațiile anterioare, păstrând în centrul argumentației rolul și valoarea publicației „Nădejdea”.

Antologia propriu-zisă reunește peste o sută de texte lirice din tradiția orală interbelică. Unele specii literare provin din colecția folcloristului român Lucian Costin, altele au fost

culese de redactorii revistei de la diverși informatori: țărani, preoți, învățători. Nu lipsesc creațiile populare strânse din satele spațiului iugoslav (interbelic). Este interesant de semnalat că mai multe texte antologate sunt poezii de autor (Gian Besu, Teodor I. Cipu, Petru Oprea Tomița) cu rezonanță folclorică. Detaliul configurează contaminarea scriere-oralitate identificată și în alte zone folclorice din Banatul românesc.

După apartenența la specie, textele catalogate sunt: cântece de dragoste și dor, doine de jelanie (jale), chiuituri (strigături), cântece de cătănie ori de înstrăinare, versuri satirice, idile, bocete, poezie rituală. Lirica de dragoste și dor ocupă mai bine de jumătate din cuprinsul culegerii, pe când poezia obiceiurilor de iarnă este restrânsă la două creații, iar descântecul — la un singur cântec cu caracter parodic.

Creațiile alese revelează comunitatea românilor cu natura, martor umanizat al trăirilor emoționale și factor de expresie artistică.

În întregul ei, antologia oferă un material informativ despre promovarea literaturii folclorice românești, susținând aserțiunea că revista „Nădejdea” face parte dintr-un trecut cultural demn de semnalat opiniei publice.

Dana Nicoleta Popescu

**Olimpia Pancaricean, Mărghita, pagini de istorie culturală. Contribuție la monografia satului, Zrenjanin, Editura ICRV, 2009**

Cartea profesoarei Olimpia Pancaricean constituie o întreprindere meritorie din punct de vedere istoric și cultural: alcătuirea primei monografii a comunei românești Mărghita, străveche așezare rurală, mai cunoscută în zona Voivodinei prin oamenii ei de suflet decât prin valori economice. Simultan cu suplinirea unei lacune de ordin științific, autoarea invită cititorii la numeroase reflecții asupra spiritualității unei așezări, în care tradițiile stimulează viața socială, economică, culturală și confesională.

Scopurile lucrării sunt explicit formulate în *Prefața* redactată de Dr. Mircea Măran: „[...] încercând să dovedească în acest fel, pe bună dreptate, faptul că localitatea Mărghita și-a avut și își are rolul său, deloc neglijabil, în viața socială, economică, culturală și nu numai, a colțului de pământ numit Banat” (p. 9). Autoarea își destăinuie intențiile: „Sper că am reușit, astfel, să prezint măcar un crâmpel din viața și din activitatea oamenilor, entuziaștii de cândva, dar și a celor de astăzi, care își iubesc satul în care s-au născut și în care trăiesc și care încearcă să-l prezinte tuturor acelor care poposesc în el, în cea mai frumoasă lumină.” (p. 11)

Monografia, evident gândită după un plan racordat la cerințele cercetării științifice, este alcătuită din două secțiuni: *Date despre sat* și *Viața satului*.

Prima secțiune reunește într-un ansamblu unitar capitolele *Date despre sat*, *Populația*, *Administrația* și *Cronici*. Informațiile istorice, geografice, sociologice reflectând o temeinică documentare acoperă intervalul amplu dintre secolul al XVI-lea și cel al XXI-lea. Nu lipsește nici recursul la legendă, inerent începuturilor rurale. Sub raport demografic, interesează mai ales raportul de dominanță, adesea fluctuant în funcție de contextul istoric, dintre populația românească și cea sârbă. *Cronicile* extind informația până la amănunte pitorești — de pildă, Clubul de Fotbal „Sloga” sau Asociația Vânătorilor „Zec”. Centrul de greutate al monografiei îl reprezintă secțiunea *Viața satului*. În chip firesc, prima coordonată din spiritualitatea locuitorilor este credința religioasă, capitolul întâi fiind consacrat bisericii. Interesant și poate, singular, apare faptul că, inițial, în Mărghita „cele două populații, românii și sârbii, au avut lăcaș sfânt comun” (p. 33). Despărțirea lor ierarhică, în cele două biserici actuale (română și sârbă) s-a produs abia în anul 1890. Viața culturală din Mărghita este minuțios investigată prin cuprinderea ei integrală în capitolele: *Corul*, *Fanfara*, *Societatea culturală*, *Viața teatrală*, *Formațiile de dansatori*, *Școala* și *Portul la Mărghita*. Fiecare manifestare etnografică care a dat prestigiu comunei și sătenilor este descrisă din perspectivă evolutivă, cu grijă permanentă pentru rigoarea datelor.

Spre deosebire de alte sate, în echipa de teatru, încă de la constituirea ei, „rolurile feminine au fost jucate de fete” (p. 50). Repertoriul teatral se înfățișează variat: de la *O noapte furtunoasă* de Caragiale la comedii locale (*Ștregarul satului*) și, mai ales, vodeviluri (*Locuința comună*, *Moise păcurarul* sau *Școala logodnicilor* — ultima de Radu Flora). În capitolul dedicat școlii, autoarea coroborează informațiile extrase din arhiva instituției cu mărturii scrise și orale obținute de la cadrele didactice, foștii și actualii elevi. Impozitul, diverse obligații financiare și cheltuielile pentru întreținerea școlii erau suportate

de săteni. Din această școală „au ieșit mulți elevi care au reprezentat și încă mai reprezintă cu cinste satul din care fac parte.” (p. 67) Olimpia Pancaricean completează informația cu o amplă listă de personalități: medici, ingineri, preoți, învățători, cântăreți vocali și instrumentiști.

Despre caracteristicile și frumusețea costumelor populare, autoarea se exprimă (capitolul *Portul*) mai ales la timpul trecut, circumstanță explicabilă prin raportarea la tendințele de urbanizare a comunei. Totuși, este pomenită cu respect și admirație artizana Viorica (Vida) Neagoiev, singura care mai confecționează costumele pentru echipa de dansatori.

În partea finală a cărții se mai află un *Rezumat în limba sârbă*, *Indicele onomastic*, *Indicele geografic* și *Note despre autor* (acestea, sub semnătura profesorului Alexandru Pascu).

Deși modestă ca întindere și arie etnografică, monografia profesoarei Olimpia Pancaricean susține ideea că ființa națională a românilor din Banatul Sârbesc pulsează și astăzi.

Dana Nicoleta Popescu

**Comunitatea de Avere a fostului regiment grăniceresc  
Româno – Bănăţean Nr. 13 din Caransebeş  
1879 – 1948**

*”Promovarea intereselor economice și culturale ale graniței bănăţene!”  
Deviza Comunităţii de Avere din Caransebeş*

Cartea profesorului dr. Ovidiu Laurenţiu Roşu ”Comunitatea de Avere a fostului regiment grăniceresc Româno – Bănăţean Nr. 13 din Caransebeş, 1879 – 1948” a fost publicată la editura Cosmopolitan Art Timișoara în anul 2010, având un număr total de 424 pagini.

Aceasta conține trei capitole: I. Organizarea și evoluția Comunității de Avere a fostului regiment confiniar Româno – Bănăţean Nr. 13 din Caransebeş; II. Exploatarea produselor, principale, secundare accesorii și regenerarea complexelor forestiere; III. Comunitatea de Avere din Caransebeş și Societatea din Sudul Banatului. Primele două capitole conțin fiecare câte 5 subcapitole, iar capitolul trei conține 6 subcapitole.

Pe lângă cele trei capitole și subcapitole, cartea mai conține anexe cu poze și tabele grafice și indice toponimice și onomastice.

Cartea este rezultatul unei cercetări îndelungate și minuțioase având o bază documentară diversificată. Drept urmare la bibliografie se regăsesc un număr de 32 de Izvoare Documentare Inedite, 13 Izvoare Documentare Edite, 30 Periodice, 45 Lucrări Generale și 21 Lucrări Speciale.

Autorul a realizat o expunere obiectivă, sistematică și cronologică a evenimentelor și faptelor petrecute înainte de anul 1879, condițiile istorice în care a luat naștere Comunitatea de Avere (1879) și acțiunile întreprinse de aceasta până în anul 1948.

Analiza cronologică surprinde situația financiară a instituției, trecerea de la Monarhia Dualistă la Regatul Român și toate problemele cauzate de anii primului război mondial, criza mondială de la sfârșitul deceniului 2 și începutul deceniului 3 al secolului XX și mai apoi anii celui de-al Doilea Război Mondial și bineînțeles terminând cu instaurarea regimului comunist.

O parte importantă a acestei cărți abordează și reliefează problemele socio – economice a zonei formate din cele 94 de sate grănicerești, problemele exploatării lemnului, organizarea ocoalelor silvice, implicarea în susținerea materială a elevilor, acordarea de ajutoare, dezvoltarea turismului, ridicarea nivelului de cultură în zonă, sprijinirea semenilor în caz de calamități dar și relația locuitorilor cu factorul de conducere.

Cartea prezentată scoate în evidență rolul major jucat de Comunitatea de Avere în partea de Sud a Banatului prin implicarea acesteia în progresul economic, social și cultural și ne ajută să avem o imagine mai clară și mai complexă asupra vieții din acest spațiu rural sud bănăţean.

Lucrarea profesorului dr. Ovidiu Laurenţiu Roşu, prin temeinica documentare și analiză reușește să prezinte cu obiectivitate și acuratețe realitățile cărășene și mai mult să surprindă moștenirea materială și culturală pe care Comunitatea de Avere a lăsat-o urmașilor.

Alexandru Kósa

**ARHIVELE NAȚIONALE**  
**DIRECȚIA JUDEȚEANĂ TIMIȘ**  
**70 de ani de activitate arhivistică în BANAT**  
*Încercare monografică*

*”Prima chemare a acestor Arhive este să inventarieze și să sistematizeze toate arhivele existente la autoritățile statului, județelor, comunelor și tuturor întreprinderilor sau societăților cu trecut istoric.”*

*IOACHIM MILOIA, 27 septembrie 1937*

În anul 2008 a văzut lumina tiparului volumul ”70 de ani de activitate arhivistică în BANAT” la editura Tempus din Timișoara. Un colectiv de șase arhiviști au dorit și au reușit să pună cap la cap informațiile avute în cadrul Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale pentru a realiza lucrarea monografică mai sus menționată, cu un total de 200 pagini.

70 de ani reprezintă o perioadă lungă de timp presărată cu multe probleme, obstacole dar și cu foarte multe realizări. Lucrarea de față prezintă cu obiectivitate toate greutățile și succesele de la începutul activității arhivistice în Timișoara și până în prezent.

Trebuie menționat faptul că demersurile pentru realizarea unei direcții a Arhivelor Statului în Timișoara au fost demarate încă din anul 1925, deoarece exista pericolul ca arhiva veche a Timișoarei să fie trimisă la Cluj. Astfel în urma sprijinului oferit de Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului între 1923 – 1938, prin decizia Ministerului Educației Naționale nr. 115139/1937 se înființează la Timișoara, Direcția Regională a Arhivelor Statului.

Volumul este temeinic și minuțios documentat cuprinzând informații preliminare ale arhivelor bănațene, privind întemeierea, structura organizatorică, activitatea arhivistică, arhivele aflate la dispoziția publicului, valorificarea arhivelor, personalul, spațiul arhivistic și lista fondurilor date în cercetare.

De asemenea volumul conține o serie de poze cu cele mai importante documente de arhivă aflate în posesia Arhivelor Timișoara la ora actuală dar și cu sediul arhivelor și a depozitelor acesteia.

Din cuprinsul monografiei se observă ca există documente vechi din 1718 în fondul Primăriei orașului sau municipiului Timișoara. Din păcate foarte multe documente au fost distruse de-a lungul timpului fie intenționat fie din cauza unor evenimente nedorite precum incendii, inundații și datorită locurilor de depozitare improprii păstrării arhivelor. Datorită profesionalismului și pasiunii arhiviștilor, o serie de documente, acte și alte elemente de arhivă au fost recondiționate și puse la îndemâna cercetătorilor.

Prin acest proiect ambițios al celor șase autori Marlen Negrescu, Dan Silviu Pura, Cătălina Mariana Truțescu, Raul Ionuț Rus (directorul Direcției Județene Timiș a Arhivelor Naționale), Teodora Ligia Drăghici și Mioara Lavinia Pîrvulescu se aduce un omagiu acestei instituții prețioase a statului Român, fără de care patrimoniul cultural ar fi mult mai sărac.

Iubitorii de istorie și de cultură în genere, studenții, profesorii și cercetătorii sunt cei care vin zi de zi la sediul arhivelor pentru a studia și a se documenta oferindu-le astfel

arhiviștilor mulțumirea sufletească și recunoștința pentru munca lor asiduă depusă din anul 1937 și până în prezent.

Cu toate dificultățile, neajunsurile, lipsurile materiale și în mod special a unui spațiu insuficient de mare, modern și la standarde pentru depozitarea întregii arhive, echipa de arhiviști reușește cu brio să le ofere cercetătorilor în condiții optime cele aproape 900 de fonduri și colecții spre cercetare în sala de studiu.

Cu siguranță se poate afirma că fără arhive am avea o societate săracă, neavând baza material – istoriografică pentru a studia și a ne cunoaște trecutul.

Alexandru Kósa

**Tatiana Draghicevici, Slavița Timotievici (coord.), Arhiva Serbiei – *Învățământul în Serbia. 1817-1838. Documente din fondul Arhivei Serbiei*, Belgrad, 2009, 521 p.**

*„De educație depinde tot – norocul și nenorocul poporului.”*

Lucrarea *Învățământul în Serbia. 1817-1838. Documente din fondul Arhivei Serbiei* evidențiază începuturile educației pe aceste meleaguri. Coordonatoarele volumului de față adună și clasifică o serie de documente referitoare la primele școli apărute pe teritoriul Serbiei și este structurată în zece capitole: *Țara și școala, Școala și societatea, Elevii, Profesorii și educatorii, Programele școlare și manualele, Școala militară și liceul, Lista materiilor, Registrul nomenclator, Registrul regionalismelor, Vocabularul cuvintelor rare.*

Din surse istorice, atent verificate, se știe faptul că, din timpul primei domnii a cneazului Miloș Obrenovici (1815-1839), Cnezatul Serbiei era un stat în devenire. Odată cu întărirea autorității și emanciparea politică și economică față de Imperiul Turc – față de care Serbia era anterior vasală – au început să apară instituții de stat care au dus la eliberarea treptată a poporului sârb. Astfel se întâmplă și în cazul învățământului, acesta fiind unul dintre pilonii identității statale și naționale.

Documentele menționate în această carte au fost adunate din mai multe fonduri din Arhiva Serbiei: Cancelaria Adunării Statale a Cnezatului, Culegerea lui Mita Petrovici și fondul de Donații și Răscumpărări. Culegerea conține 167 documente, din care majoritatea sunt bine păstrate și conservate, reprezentând o schematizare a arhivei referitoare la acest subiect care, până în prezent, a fost doar parțial folosită în cercetare.

În istoriografie există două păreri diferite despre învățământul din perioada cneazului Miloș. Prima a fost expusă de Slobodan Iovanovici, care susține că învățământul a fost „ultima grijă” a cneazului. A doua, cea a lui Vladimir Stoianevici, afirmă că în Serbia acelor timpuri a fost creată „bază solidă pentru progresul cultural și educațional”. Însă, este bine cunoscută reticența și neîncrederea cneazului în oamenii educați și în intențiile lor. Dar, tot așa de cunoscută este și munca acestuia, regăsindu-se contribuția sa la dezvoltarea educației în Serbia, documentele din acest volum atestând acest fapt.

George Pratici afirmă: „cneazul se plânge uneori că nu există destui oameni educați pentru atâtea treburi lumești, care sunt strâns legate de buna organizare a țării”, dar îl acuză, în același timp, că este singurul vinovat pentru lipsa acestor oameni educați din Serbia.

La o primă vedere, aceste documente evidențiază o muncă intensă în domeniul educației și o strategie logică a statului în ceea ce privește învățământul după anul 1830.

Totalitatea documentelor din acest volum reprezintă o contribuție importantă pentru înțelegerea transformărilor sociale, prin dezvoltarea uneia dintre cele mai însemnate activități statale, și anume învățământul.

Cercetarea asupra problemelor Cnezatului Serbiei în raport cu anumite instituții, cum este școala, și cunoașterea vieții de zi cu zi a poporului sârb din acea perioadă, nu a ajuns la nivelul istoriografiei din domeniul politic. De aceea a fost gândită tematic expunerea unor documente din arhivă, acest fapt reprezentând un pas important. Pentru viitorii cercetători, această lucrare adună laolaltă documente împrăștiate prin variate fonduri ale arhivei, având scopul de a le ușura acestora munca.

**VIVIANA MILIVOIEVICI**

Paul Miclău, *Le Poème moderne*, București, Editura Universității București, 2001

„Vom aborda poemul în cadrul modernității, plasată între ecourile romantice și prelungirile postmoderne, cu referire, de câte ori acest lucru se impune, la perioada anterioară și la cea ulterioară. Înțelepciunea practicii și a istoriei literare ne spune că limitele intervalului modernității nu sunt etanșe.” (tr.n.)

„Totul se petrece ca și cum omul ar căuta repere mai stabile, în cadrul cărora să poată transmite un

„mesaj” ce devine din ce în ce mai complex” (tr.n.)

Solomon Marcus, *Poetica matematică*, București, Editura Academiei, 1970.

„să recitim poemul, pentru a încerca să trăim în plăcerea... discursului” (tr.n.), în Paul Miclău, *op.cit.*, p. 408

Paul Miclău, *Dislocații*, 2 volume, Editura Prietenii Cărții, București, 1994, Volumul I, p. 7 (toate citatele fiind din această ediție, în text se va menționa doar volumul și pagina).

I. Munteanu, *Banatul istoric. 1867-1918. Școala. Educația*, vol. 3, Timișoara, Editura Excelesior Art, 2008, p. 274

Direcția Județeană Arhivele Naționale Arad (DJANA), *Fond școlar IV*, dos. 81/1881, f. 47

*Ibidem*, f. 49

*Ibidem*, f. 45

*Ibidem*, f. 46

*Ibidem*, f. 52

*Ibidem*, f. 52

*Ibidem*, f. 35-37

*Ibidem*, f. 40, 41

*Ibidem*, f. 111-112

*Ibidem*

*Ibidem*, f. 1-3

*Ibidem*, f. 84

*Ibidem*, f. 93

*Ibidem*, f. 82-83

*Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza română gr. ort. a Aradului 1882*, p. 27

DJANA, *Fond școlar IV*, dos. 81/1881, f. 84

DJANA, *Fond școlar IV*, dos. 215/1880, f. 118-119

*Circulară nr. 1280/1882 din 25 septembrie 1882*, Ep. Ioan Meșianu al Aradului

DJANA, *Fond IV*, dos. 215/1880, f. 162-164

*Ibidem*, f. 303-305

*Ibidem*, f. 180-181

*Ibidem*, f. 180-181

*Ibidem*, f. 175

*Ibidem*, f. 174-178

*Ibidem*, f. 142-145

*Ibidem*, f. 148-149

*Ibidem*, f. 137-138

*Ibidem*, f. 134

DJANA, *Fond IV*, dos. 84/1883, f. 165

*Ibidem*, circular din 31 iulie 1883, semnat de I. Meșianu

DJANA, *Fond IV*, dos. 84/1883, f. 133-135

*Ibidem*, f. 137

*Ibidem*, f. 48-49

*Ibidem*, f. 50

*Ibidem*, f. 40-41

„Drapelul”, Lugoș, III, 1903, nr. 46, p. 2

*Ibidem*

I. Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Caraș Severin, în continuare S.J.A.N. Caraș Severin, Fond Institutul Național al Cooperăției – Serviciul Cooperatist Severin, reg. 4/1947-1949, f.1.

*Ibidem*, f 34-39

*Ibidem*, f 2v

*Ibidem*, f 3v

*Ibidem*, f 10v

*Ibidem*, f 1v

*Ibidem*, f 5v-10

*Afin d'éviter l'anarchie dans cette évolution [de la néologie], surtout dans le domaine technique, où le développement a été plus rapide, il a été nécessaire d'établir un nouvel ordre, dont les principes et normes devraient être acceptés au niveau international.*

*Lorsqu'une science est constituée, son langage, ses concepts, ses propositions, ses méthodes peuvent*

*constituer l'objet d'étude d'une (autre) science, qui est donc distincte d'elle et utilise un autre langage – le métalangage du premier – ainsi que d'autres concepts, d'autres propositions, concernant les propositions de la première science, dont elle est donc la métascience ou la métathéorie. La terminologie comme discipline n'étudiant pas des individus extralinguistiques étrangers au langage, mais les concepts mêmes et les termes mêmes par lesquels se réalisent les concepts et les désignations, ainsi que les relations pertinentes, constitue donc une partie de la métathéorie du langage, le métalangage utilisé étant une langue commune.*

*[...] dans l'activité de la pratique terminologique, dans les différents domaines d'activité, certaines de ces approches, qui pourraient être considérées comme définissant différents types de concepts, sont plus commodes et mieux utilisables que les autres, indépendamment de leurs éventuelles faiblesses logiques ou épistémologiques.*

*Afin d'unifier les terminologies techniques au niveau international, en vue de faciliter la transmission et la diffusion des connaissances dans ce domaine, on doit utiliser les mêmes concepts et systèmes de concepts, définis par les mêmes voies et donc avec le même choix parmi les concepts équipollents, en sorte que les définitions puissent avoir le même énoncé et soient seulement exprimées dans les différentes langues nationales.*

*[...] devrait être biunivoque, afin d'éviter les confusions et pouvoir induire à l'ensemble des termes la structure des concepts correspondants.*

*Maintes propositions de changer brusquement la signification des termes consacrés n'ont pas été acceptées. Les recommandations concernent donc surtout les polysémies, les homonymies, les synonymies et les équivoques en cas de concepts nouveaux ou des termes encore peu usités, ou la sélection parmi plusieurs termes existants et désignant des concepts connus...*

## NORME DE REDACTARE ȘI DE TEHNOREDACTARE

**TITLUL** este scris cu majuscule și boldat. E recomandabil ca acesta să se raporteze cât mai *explicit* la conținutul textului și să aibă o *lungime* rezonabilă. Dacă el este un *cit*at sau dacă are în *componența* lui un citat, acesta se pune între ghilimele.

**NUMELE AUTORULUI** este scris sub titlu, boldat (fără alte precizări: titlu științific, grad didactic etc.).

**CUVINTELE-CHEIE** se scriu potrivit uzanțelor pentru fiecare limbă (**Cuvinte-cheie, Schlüsselwörter, Mots clés, Keywords** etc. Autorii vor selecta din propriul text 5 sau 6 cuvinte (comune sau proprii și care nu apar în titlu), revelante pentru conținutul acestuia.

**REZUMATUL.** Este precedat de *titlul* tradus al textului (scris cu majuscule și neboldat), sub care se adaugă, între paranteze, termenul *Rezumat* (tradus). Urmează cuvintele-cheie (de asemenea traduse). Rezumatul propriu-zis, tradus și el în aceeași limbă, nu va depăși, de regulă, 20 de rânduri (corp 10).

**TRIMITERILE BIBLIOGRAFICE–REFERINȚELE** se fac în *text*, prin *siglarea* surselor citate în text. Lista siglelor și a „traducerilor” acestora se dă, sub denumirea **Referințe**, între *text* și *rezumat*. Sigla se compune din *numele* autorului / autorilor, urmat de *anul* apariției lucrării citate și de succesiunea componentelor de identificare a lucrării: *prenumele* și *numele* autorului / autorilor (drept), *titlul* lucrării (italic), *subtitlul* (dacă e cazul; drept), *localitatea, editura*.

Dacă este vorba despre o *lucrare* publicată într-un *volum colectiv*, ambele se vor sigla *separat*, în cazul celei dintâi făcându-se mențiunea *în*, urmată de sigla volumului colectiv și de indicarea paginilor între care se găsește.

În cazul *articolelor*, elementele de identificare sunt: *prenumele* și *numele* autorului / autorilor, *titlul* articolului (italic), *titlul* revistei (drept și între ghilimele), *anul* de *aparitie* al publicației (scris cu cifre romane), *anul curent* (scris cu cifre arabe), *numărul* publicației, precedat de precizarea *nr.*, și *paginile* între care este publicat articolul (precedate de abrevierea p.).

### Exemple:

**Popescu 2004** = Ion D. Popescu, *Implicațiile sociale ale artei*. Studii, București, Editura Viceversa

**Popescu 2001** = Ion D. Popescu, *Viitorul artei*, în **Georgescu 2001**, p. 38-56

**Popescu 2002** = Ion D. Popescu, *Progresul în artă*, „Revista de istorie a artei”, V, 2002, nr. 4, p. 2-3

**Georgescu 2001** = Constantin Georgescu, *Contribuții teoretice la studiul diacronic al artelor*, Cluj-Napoca, Editura Compas

Aceste sigle vor fi incluse în text ca *subiect* (**Popescu 2001**, p. 49 afirmă că...) sau *complement* (Pentru detalii, cf. **Popescu 2001**, p. 137) etc.

**NOTELE.** În timp ce *trimiterile* se fac în *text*, *notele* se dau, atunci când este cazul (comentarii marginale, care, dacă ar fi situate în text, i-ar întrerupe fluenta) în *subsolul* paginilor, *numerotarea* lor făcându-se *continuu*, de-a lungul întregului text.

Toate materialele vor fi trimise în program Word.